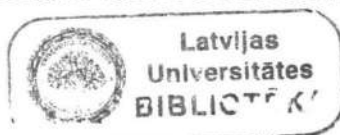

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Anete Karlsonē

**MĀJAUSTIE APĢĒRBA AUDUMI LATVIJĀ
19. GS. PĒDĒJĀ CETURKSŅĪ UN 20 GS.**

Promocijas darbs vēstures doktora (Dr. hist.) grāda iegūšanai

Promocijas darba zinātniskā
vadītāja – zinātniskā konsultante:
Dr. habil. hist. Aina Alsupe

Promocijas darba
zinātniskā vadītāja:
Dr. hist. Aija Jansone

Rīga 2002

Saturs

Ievads	6
Avotu un literatūras apskats	13
Nepublicētie avoti un to krātuves	13
○ LU LVI E avoti	14
• lietiskie – apģērba audumu paraugi	17
• rakstītie.....	18
▪ audēju dzīvesstāsti un ziņas par audēju arodapmācību	19
▪ audēju darba procesa un lietoto auduma pinumu apraksti.....	19
▪ apģērba gabalu un komplektu apraksti un atmiņu stāstījumi par to valkāšanu.....	19
• vizuālie.....	20
▪ audumu fotoattēli un tehniskie zīmējumi.....	20
▪ audēju darba rīku fotoattēli un zīmējumi.....	21
▪ audumu zīmējumi bez aprakstiem vai norādēm par to darināšanas tehniku.....	21
○ Pētījumā izmantotās Latvijas muzeju kolekcijas	22
○ Autores ģimenes arhīva materiāli	23
○ Ārzemju muzeju materiāli	23
Publicētie avoti	24
Literatūra ar avotu nozīmi.....	25
○ Aušanas grāmatas	25
○ Publikācijas periodiskajos preses izdevumos	36
○ Izziņas literatūra.....	38
Zinātniskā literatūra	38
1.nodaļa. Mājaušanas pastāvēšanas priekšnoteikumi	41
19.gs. pēdējā ceturksnis un 20.gs. sākums	41
20.gadsimta 20.– 30.gadi	44
20.gadsimta 40.– 50.gadi	48

20.gadsimta 60.–90.gadi	50
2.nodaļa. Šaurie apģērba audumi	53
Šauro audumu definīcija un iedalījums	53
Jostveida audumi 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs	54
Šauro audumu aušanas rīki	56
○ celi	56
○ bomītis un iesietās nītis.....	56
○ šķietišķ	57
○ prievīšu stelles.....	58
Nodaļā lietotās ornamenta terminoloģijas paskaidrojums	59
Šauro audumu darināšanas tehnikas	61
○ celaines.....	61
• svītrainās	62
• skujotās	63
• rakstainās	64
○ aulejas	67
○ audenes.....	69
• svītrainās	69
• ziedainās	70
• rakstainās	71
3.nodaļa. Platie apģērba audumi.....	76
Plato audumu definīcija un iedalījums (pēc tehnikām, pēc lietojuma).....	76
Plato audumu aušanas rīki	76
○ trizuļu stelles	76
○ sviru stelles	77
○ Viļumsona aužamā mašīna jeb vienpaminas stelles	78
Apģērba audumiem lietotie pinumi	79
○ vienkārtņis.....	79
○ plāce	83
○ audu ripss	86
○ velku ripss un tam pielīdzināmie audumi	88
○ trinītis	89
• trīsnīšu trinītis	93

• skujotais trinītis.....	94
• rombveida trinītis.....	97
○ <i>akmeņrats</i> jeb jauktais trinītis.....	98
○ audu un velku trinīšu varianti un četrnīšu atlass.....	100
○ krepī.....	102
○ pārējās tehnikas (šūniņaudums, pušuļainais audums, rožceliņš, saliktie audu rakstotie audumi, audumu pinumu apvienojumi, audumi ar pastiprinātiem apakšaudiem jeb divpusīgie audumi).....	104
4.nodaļa. Mājausto apģērba audumu lietojums.....	106
Apģērba audumu iedalījums pēc to lietotāja.....	106
<u>19.gs. pēdējais ceturksnis un 20.gs. sākums</u>	107
○ kopējie apģērba audumi.....	110
• kreklu un veļas audumi.....	110
• vadmala.....	111
• oderdrēbes.....	112
• mēteļu audumi.....	113
• zeķu prievītes.....	114
○ sieviešu apģērba audumi.....	115
• brunču audumi.....	115
• apakšbrunču audumi.....	118
• kostīmu un kleitu audumi.....	121
• priekšauti.....	123
• prievītes - priekšautu saites.....	123
• lielie lakati.....	124
• galvas lakati.....	126
• brunču apaudas.....	127
○ vīriešu apģērba audumi.....	128
• bikšu audumi.....	128
• uzvalku audumi.....	129
• kažoku un bikšu jostas.....	130
<u>20.gs. 20.-30.gadi</u>	132
○ sieviešu apģērba audumi.....	133
• kleitu audumi.....	133

▪ vilnas kleitu audumi.....	133
▪ nātnie kleitu audumi	140
• kostīmu audumi.....	140
• mēteļu audumi.....	140
• priekšauti.....	144
• lielie lakati.....	146
• šalles un galvas lakatiņi	148
○ vīriešu apģērba audumi.....	149
• kreklu audumi	149
• uzvalku audumi.....	150
• mēteļu audumi.....	151
<u>20.gs. 40.-50.gadi</u>	152
○ kopējie audumi.....	153
• darba apģērba audumi.....	153
○ sieviešu apģērba audumi.....	154
• nātnie kleitu audumi.....	154
• vilnas kleitu un kostīmu audumi.....	157
• kostīmu audumi.....	157
• mēteļu audumi.....	159
• galvas lakatiņi, šalles	161
○ vīriešu apģērba audumi.....	162
• vasaras bikšu audumi.....	162
• uzvalku audumi.....	165
• mēteļu audumi.....	165
<u>20.gs. 60.gadi –90.gadi</u>	166
Nolsēgums	169
Skaidrojošā vārdnīca	173
Attēlu saraksts	175
Avotu un literatūras saraksts	194

Ievads

Tēmas aktualitāte. Tekstiliju vēsture ir nozīmīga Latvijas kultūras vēstures daļa. Tā ietver arī aušanas un apģērba vēsturi. Aušanas attīstības sākums saistāms ar apģērba darināšanu. Arī turpmāk aušana saglabāja savu nozīmi kā apģērba ieguves veids, tādēļ svarīgi izsekot tieši šai nodarbes jomai. Gandrīz visus nepieciešamos audumus katrā zemnieku saimniecībā Latvijā gatavoja līdz 19. gs. vidum. Latvijas tradicionālajā kultūrā aušana bija galvenokārt lauku un mazpilsētu iedzīvotāju nodarbošanās (līdz pat 20. gs.). Zemnieki turpināja valkāt mājās austus apģērba gabalus arī 19. gs. otrajā pusē un vēlāk (pat pēc tradicionālā tautas tērpa nomaiņas ar laikmetīgās modes drēbēm). Vienlaikus lietoja gan pirktos, gan mājās austos audumus. Aušana daudzu gadsimtu garumā ieņēma ļoti nozīmīgu vietu un turpina to saglabāt arī mūsdienā Latvijas tradicionālajā kultūrā, lai gan jau ar citu nozīmi.

Par zemnieku apģērba Latvijā pētījumi veikti, izzinot laikposmu galvenokārt no 18. gs. beigām līdz 19. gs. otrajai pusei. Atsevišķi pētījumi iesniedzas arī 20. gs., uzmanību pievēršot apģērba piegriezumam un komplektācijai. Aušana Latvijā pētīta arī kā amatniecības un tautas lietišķās mākslas nozare.

Par mājausto apģērba audumu attīstību joprojām Latvijas tekstiliju vēsturē trūkst pētījumu, kas attiektos uz visu Latvijas teritoriju līdz šim neizpētītajā laikposmā. Tāpēc promocijas darbam izraudzītā tēma ir “Mājaustie apģērba audumi Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs.”. Tēma iekļaujas arī plašākā Latvijas iedzīvotāju dzīvesveida un kultūras izpētes tematikā.

Mājaustie jeb ar rokas stellēm¹ austie apģērba audumi tekstiliju vēsturē ir interesanti ar to, ka tajos apvienojas gan senās, pārmantotās iepriekšējo gadsimtu tradīcijas (piemēram, darināšanas process), gan arī jaunās, laikmetīgās iezīmes apģērba attīstībā. Apģērba audumos ātrāk nekā citās austajās tekstilijās parādījās modes tendences un citas novitātes, tādēļ ka tos ātrāk novalkāja un biežāk bija nepieciešamība darināt atkal jaunus. Austās telpu tekstilijas nolietoja lēnāk, un līdz ar to retāka bija iespēja tajās izpausties modes ietekmēm. Telpu tekstiliju darināšana ir ciešāk saistīta ar interjera attīstības strāvām, dekoratīvajām aušanas tehnikām, ornamenta attīstību. Salīdzinājumā ar austajām telpu tekstilijām audums apģērbos

redzams mazākos laukumos, tāpēc pirmajā vietā izvirzās tā fiziskās īpašības: auduma kritums, vijīgums, stingrums, virsmas spīdums vai graudainums utt. Apģērba audumos attīstās tieši tekstilijām raksturīgās īpašības. Latvijā 20. gs. mājās austu auduma pinumu kopums un to lietojums apģērbā līdz šim ir noteikts tikai daļēji. Tāpēc nepieciešams pētīt audumu darināšanas tehnoloģiju, nosakot auduma pinumu veidus, to funkcionālo un estētisko atbilstību lietojumam. Laikmetīgās aušanas literatūras pētījumi ir tikpat svarīgi kā tradīciju pārmantojamības noteikšana, jo apģērba audumi vairāk nekā austās telpu tekstilijas (gan no praktisko, gan psiholoģisko apsvērumu viedokļa) ir pakļauti modes un jauno tehnisko risinājumu ietekmēm.

Pētījuma hronoloģiskās robežas ietver laiku no 19. gs. pēdējā ceturkšņa līdz 20. gs. 90. gadiem (nosacīti mūsdienām) un izraudzītas saistībā ar pārmaiņām latviešu apģērba valkāšanas un darināšanas tradīcijās. Lauku apvidos lielākajā Latvijas daļā 19. gs. pēdējā ceturksnī industrializācijas radīto pārmaiņu ietekmē tautas apģērba attīstībā sākās jauns posms, kuru nosacīti var saukt par moderno. Laucinieku apģērba darināšanu un valkāšanu aizvien izteiktāk ietekmēja laikmetīgā mode, tomēr audumu gatavošana mājās turpinājās.

Daudzu Eiropas tautu apģērba vēsturē pārejas posmā no tradicionālā tautas (zemnieku, ganu, kalnraču utt.) apģērba uz laikmetīgās modes noteiktu ģērbšanās stilu ir daudz līdzīgu norišu. Tomēr norises laikā, tempā, atsevišķās konkrētās iezīmēs u.tml. ir arī daudz atšķirīgā. Tradicionālā apģērba nomaiņu ar laikmetīgās modes drēbēm iespaidoja gan politiskie, gan ekonomiskie apstākļi. Arī Latvijas tāpat kā citu Eiropas zemju iedzīvotāju dzīvesveidā un pasaules uztverē gan pilsētās, gan laukos tā bija cieši saistīta ar industrializācijas radītajām pārmaiņām.

Tradicionālā tautas tērpa nomaiņu ar laikmetīgajai modei atbilstošu apģērbu dažādās Eiropas zemēs ietekmēja arī atšķirīgs tautas nacionālās pašapziņas līmenis. Vienā gadījumā tas izpaudās, saglabājot tradicionālo tautas tērpu (piem. Karpatu un Balkānu reģiona zemēs), citā - ātrāk no tā atsakoties un pārņemot pilsoniskās vērtības un sadzīves normas (piemēram, zemēs ap Baltijas jūru). Katrā konkrētajā vēsturiskajā laikā apģērbs un ārējais izskats gan katram indivīdam, gan tautai

---

¹ Šajā pētījumā termins *rokas stelles* jeb *rokas stāvi* lietots lai uzsvērtu atšķirību starp mājamatnieku un lauku profesionālo audēju lietotajiem darba rīkiem pretstatā rūpniecībā lietotajām mašīnām (mehāniskajām stellēm).

kopumā ir arī etniskā paštēla un sociālo centienu atspoguļojums, atbilstoši materiālajām iespējām. Būtiski ir tas, kāda identitāte (pilsoniskā, zemnieciskā) attiecīgajos apstākļos bija (un ir) svarīgāka, izdevīgāka, vairāk nepieciešama. Latviešiem straujā pāreja uz laikmetīgās modes apģērbu 19. gs. pēdējā ceturksnī bija apliecinājums piederībai izglītotajai, demokrātiskajai, labāk situētajai Eiropai. Atteikšanos no tradicionālā tautas tērpa radīja gadsimtiem ilgi no malas uzspiestā zemā pašapziņa, kurā viss latviskais asociējās ar zemāku vietu sabiedrības hierarhijā. To veicināja arī sociāli etniskās pretrunas: zemnieks latvietis pret vācu vai poļu muižnieku vai krievu birokrātu. Neatsacīties no tautas tērpa sākotnēji bija grūti, jo plaisa starp latvieti – zemnieku un citu Eiropas zemju iedzīvotāju vidusslāni bija pārāk liela. Tikai tad, kad, pateicoties latviešu inteliģences centieniem, bija pierādīts, ka zemnieks–latvietis ir tāds pats cilvēks kā citu tautu piederīgie, aktualizējās nacionālo simbolu nepieciešamība.

Pamatā bija ideja par izdzīvošanu un sevis, kā tautas, nepazaudēšanu. Tautas attīstība 19. gs. un 20. gadsimta sākumā bija izgājusi caur divām atšķirīgām fāzēm. Pirmajā dominēja centieni izrauties no zemnieku kārtas, bet otrajā svarīgāka bija tautas identitātes meklēšana un nacionālisma uzskatu veidošana. Pamazām tautā nostiprinājās atziņa, ka arī latvietis ir tieši tāds un tieši tik daudz varošs, tāpēc, ka viņam ir savas saknes savā zemē, savas kolektīvās vērtības.

Mainījās iedzīvotāju dzīvesveids Latvijā, bet apģērba gatavošana ar tradicionāliem paņēmieniem lauku apvidos saglabājās. Apģērba audumu aušanā dažādu apstākļu ietekmē apvienojās gan vecais un jaunais, gan starptautiskais un etniskais.

Audumu darināšana apģērbam ar rokas stellēm kā ikdienas dzīves nepieciešamība izzuda tikai 20. gs. 50. gados. Pētījumā ieskicēts arī laiks līdz 90. gadiem, jo dažus audumus apģērbiem daiļamatnieki auž arī mūsdienās. Tomēr 20. gs. otrajā pusē apģērba audumu aušanā ar rokas stellēm bija mainījušies to darināšanas priekšnoteikumi – pārsvarā tie bija izstāžu darbi.

Promocijas darbā ietvertais plašais laika periods iedalīts vairākos salīdzinoši īsākos laikposmos. Tie noteikti, balstoties uz pārmaiņām sociāli ekonomiskajos un politiskajos apstākļos un to radīto ietekmi mājausto apģērba audumu gatavošanā. Karadarbības gadi Latvijas teritorijā (gan Pirmajā, gan Otrajā pasaules karā) šajā

pētījumā atsevišķi netiek izdalīti, jo apģērba audumu gatavošanas tradīcijās to radītās izmaiņas atslogojās vēlāk, nākošajā laikposmā, līdz ar citām pārmaiņām daudzās dzīves jomās. Būtiska ietekme bija ilglaicīgām pārmaiņām visā saimnieciskajā un politiskajā sistēmā un līdz ar to arī cilvēku dzīvesveidā.

Pirmais laikposms mājausto apģērba audumu gatavošanā pētāmajā periodā ietver 19. gs. pēdējo ceturksni un 20. gadsimta pirmās desmitgades. Šī posma galvenā iezīme ir industrializācijas radītās pārmaiņas cilvēku dzīvesveidā, kas izpaudās arī kā būtiskas pārmaiņas laucinieku apģērbā.

Otrais posms ir 20. gs. 20.–30. gadi – Latvijas pirmās brīvvalsts laiks. Pirmais pasaules karš radīja ne tikai jaunas valstu robežas, bet arī pārmaiņas pasaules uztverē. Līdz ar citām dzīvesveida jomām pārmaiņas skāra arī ģērbšanās veidu, modi kā pilsētās, tā lauku apvidos. Apģērba audumu aušanu mājās ietekmēja ne tikai racionālie apsvērumi, bet arī nacionālo ideju attīstība, it sevišķi 30. gadu otrajā pusē.

Trešais laikposms ietver 20. gs. 40. – 50. gadus (vairāk iezīmējot tieši 40. gadu otro pusi un 50. gadu sākumu), kad jaunus apstākļus Latvijas iedzīvotāju dzīvesveidā radīja politiskās varas maiņa, kara un pēckara gadi un līdz tam pastāvējušās saimnieciskās sistēmas sabrukums. Atšķirīgie saimnieciskie apstākļi radīja jaunus nosacījumus mājaušanas pastāvēšanai, pastiprinot tās nozīmi nepieciešamā apģērba ieguvē.

Kā pēdējais šajā pētījumā ir laikposms, kas ietver 20. gs. 60. – 90. gadus. Šis laikposms tiek iezīmēts salīdzinoši nedaudz, jo tajā jau vērojami no iepriekšējiem laika periodiem atšķirīgi mājausto apģērba audumu gatavošanas nosacījumi. Dažus mājausto apģērba audumu veidus (piemēram, lielos lakatus) turpināja aust, lai gan tiem bija zudusi ikdienā nepieciešama priekšmeta nozīme. Tā vietā bija izveidojusies vajadzība darināt dekoratīvus, izstādēs demonstrējamus tautas lietišķās mākslas darbus. Detalizēta šo procesu analīze ir atsevišķa pētījuma uzdevums. Promocijas darbā galvenā uzmanība pievērsta laikposmam, kad mājausto apģērba audumu darināšana vēl bija viens no ikdienā nepieciešamā apģērba ieguves veidiem.

Pētījuma mērķi ir noteikt mājausto audumu attīstības pakāpi Latvijā laikposmā pēc tradicionālā tautas apģērba nomaiņas ar laikmetīgās modes drēbēm; noskaidrot Latvijas audēju darinājumu vietu aušanas tradīciju attīstībā (salīdzinājumā ar citām Eiropas zemēm). Lai to izdarītu, pētījums par mājaustajiem apģērba audumiem ietver šādus uzdevumus:

- sniegt mājaudēju profesionālo raksturojumu un viņu aroda apmācības sistēmas izklāstu dažādos laikposmos, skaidrojot iemeslus, kas veicināja apģērba audumu gatavošanu mājās un amatnieku darbnīcās;
- apzināt apģērba audumu gatavošanai lietotos aušanas rīkus, vērtējot to piemērotību audumu darināšanai un atbilstību nozares modernizācijai salīdzinājumā ar citām ziemeļaustrumu Eiropas zemēm;
- konstatēt, kādi materiāli, auduma pinumi, krāsu, līniju un rakstu kompozīcijas lietotas šaurajiem (0,5 – 15 cm) un platajiem (16 – 220 cm) apģērba audumiem, izvērtējot to atbilstību lietojumam un nosakot aušanas literatūras ietekmi;
- noskaidrot kādiem apģērba gabaliem audumus turpināja aust ar rokas stellēm, analizējot racionālo apsvērumu, tradīciju, gaumes kritēriju un modes ietekmi apģērba audumu darināšanā.

Pētījuma teorētiskā un praktiskā nozīme. Promocijas darbs ir tipoloģisks, salīdzinošs pētījums Latvijas kultūras vēsturē. Atšķirībā no citiem tekstiliju izpētei veltītajiem etnogrāfu darbiem, tajā aptverta visa Latvijas teritorija (atbilstoši savāktā etnogrāfisko materiālu sniegtajām iespējām); aplūkota mājausto apģērba audumu darināšanas nepieciešamība un tradīciju attīstība līdz šim maz pētītā periodā. Darbā izsekots Latvijas kultūrvēstures cēloņsakarībām, kas pastāv starp mājamatniecības un rūpniecības ražojumiem, to lietojumam un piemērotībai vietējiem apstākļiem (lietderīga sezonas darbaspēka izmantošana, klimatisko apstākļu ietekme, lētāka audumu ieguve u.c.). Atšķirībā no līdzšinējām publikācijām, mājausto apģērba audumu attīstības tendences pētījumā pirmo reizi plašāk salīdzinātas ar Skandināviju un Viduseiropas reģiona zemēm. Promocijas darbs skaidro mūsdienu procesus latviešu kultūrā, it sevišķi tautas mākslā un amatniecībā, iekļaujot zinātniskajā aprītē maz zināmus etnogrāfijas avotus. Galvenokārt tie ir vēl npublicētie LU Latvijas Vēstures institūta Etnogrāfijas krātuves materiāli (LVI E). Promocijas darbs izmantojams kā salīdzināmais materiāls citu reģionu tautas apģērba un tekstiliju izpētē, arī kā mācību līdzeklis, izstrādājot Latvijas tekstiliju

vēstures kursa programmu vidējām speciālajām un augstākajām mācību iestādēm. Darbā analizētie piemēri var noderēt par ierosmes avotu mūsdienu daiļamatniekiem, apgūstot iepriekšējo paaudžu kultūras mantojumu.

Pētījuma avoti un darba metodes. Promocijas darbs uzrakstīts, izmantojot daudzveidīgas avotu grupas – lietiskos, rakstītos, vizuālos npublicētos avotus, kā arī publicētos avotus un zinātnisko literatūru. Pētījums par mājauštajiem apģērba audumiem galvenokārt balstīts uz npublicētajiem avotiem (etnogrāfisko ekspedīciju materiāli u.tml.) un literatūru ar vēstures avota nozīmi (galvenokārt aušanas grāmatas, kas 19. gs. beigās un 20. gs. izdotas Latvijā un ārzemēs).

Viens no būtiskiem pētījuma avotiem ir ekspedīcijās iegūtie audumu paraugi, tāpēc ziņu iegūšanai analizēti priekšmeti. Šīs avotu kopas izpētē nepieciešamas arī speciālās zināšanas, kuras autore apguvusi, mācoties Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas tekstilmākslas nodaļā. Pētījumam vāktas, apkopotas, sistematizētas un analizētas ziņas, veicot materiāla sistematizāciju pa laika periodiem, pēc auduma pinuma veidiem, pēc priekšmetu lietojuma.

Lai noteiktu Latvijas mājausto apģērba audumu attīstības pakāpi un vietu salīdzinājumā ar citās Eiropas zemēs austajiem audumiem, galvenokārt veikta audumu tipoloģizācija un salīdzināšana telpā un laikā (horizontālais un vertikālais salīdzinājums).

Darba gaitā izmantotas arī starpdisciplinārās pētījumu metodes – atsevišķu ziņu kopu sistematizācija tabulās un kartografēšana, kā arī statistikas metode. Tomēr materiāla nevienmērīguma dēļ šīs metodes ir bijis iespējams pielietot tikai atsevišķām ziņu kopām. Tādēļ iegūtie rezultāti tikai aprakstīti promocijas darba tekstā, bet nav ievietoti grafiski.

Pētījuma struktūra. Promocijas darba galvenais saturs izklāsts četrās nodaļās sniegts pēc hronoloģiskā un vēsturiski ģenētiskā principa. Pirmajā nodaļā "Mājaušanas pastāvēšanas priekšnoteikumi" aplūkota dažādu laikposmu vēsturiskās situācijas ietekme uz rokas stellēs darināto apģērba audumu pieprasījumu un piedāvājumu, sniegts audēju grupu profesionālais raksturojums un pārskats par apmācības sistēmu. Apģērba audumu tipoloģiskais dalījums šaurajos un platajos, kā arī to grupējums atbilstoši lietojumam ir pamatā turpmākajam satura izklāstam. Otrajā nodaļā "Šaurie apģērba audumi" raksturota šauro jeb jostveida audumu darināšanas rīku vēsturiskā attīstības pakāpe, noteiktas Latvijā pētāmajā laikposmā

zināmās šauro audumu tehnikas, kā arī analizēta rotājuma rakstu saistība ar to darināšanas veidu. Trešajā nodaļā “Platie apģērba audumi” raksturotas pētāmajā laikposmā Latvijā plato audumu aušanai lietotās stelles, nosakot to modernizācijas pakāpi; konstatēts tehniku kopums, kurā darināja audumus apģērbam, vienlaikus arī skaidrojot vēsturisko attīstību un pinumu tehnoloģisko piemērotību to lietojumam. Ceturtajā nodaļā “Mājausto apģērba audumu lietojums” noteikts pētāmo audumu tipoloģiskais iedalījums pēc valkātāja dzimtes un apģērba veida. Šajā nodaļā konstatēta tradīciju, racionālo apsvērumu un modes ietekme audumu izskatā, kā arī aplūkotas vēsturisko apstākļu radītās pārmaiņas. Satura izklāsts apvienots ar vizuālo informāciju, ko sniedz tekstā ievietotie krāsainie un melnbaltie attēli.

Avoti un literatūra

Pētījums par mājaustajiem apģērba audumiem veikts, izmantojot dažādus etnogrāfisko un vēstures ziņu avotus, kā arī zinātnisko literatūru, kas iedalāma šādās grupās:

Nepublicētie avoti; tie ir galvenokārt etnogrāfisko ekspedīciju vākumi¹:

- o lietiskie – apģērba audumu paraugi;
- o rakstītie:
  - o audēju dzīvesstāsti un ziņas par audēju arodapmācību,
  - o audēju darba procesa un lietoto auduma pīnumu apraksti,
  - o apģērba gabalu un komplektu apraksti un atmiņu stāstījumi par to valkāšanu;
- o vizuālie:
  - o audumu fotoattēli un tehniskie zīmējumi,
  - o audēju darba rīku fotoattēli un zīmējumi,
  - o apģērba audumu zīmējumi bez aprakstiem vai norādēm par to darināšanas tehniku;
- o Publicētie avoti;
- o Literatūra ar avotu nozīmi:
  - o aušanas grāmatas,
  - o publikācijas periodikā,
  - o izziņas literatūra;
- o Zinātniskā literatūra.

Nepublicētie avoti un to krātuves

Nepublicētie avoti – daudzveidīgākā no pētījumam izmantoto avotu grupām – pieejama dažādās muzeju krātuvēs Latvijā un ārzemēs. Avoti raksturoti saistībā ar krātuvēm, kurās tie atrodas, jo katrā krātuvē esošo materiālu kopums cieši saistīts ar to vākšanas laiku un metodiku. Akcentēti LVI E avoti, jo, salīdzinot ar citām krātuvēm,

---

¹ sakārtojot nozīmīguma secībā pēc tēmas izpētē izmantojamo ziņu rakstura, dokumentālās precizitātes un iegūstamās informācijas apjoma. Šim dalījumam tikai daļēji atbilst vizuālie avoti, jo tie satur gan ļoti augstas dokumentālās precizitātes materiālus [a) un b) grupas], gan – tikai daļēju informāciju [c].

to saturs sniedz plašāku informāciju par mājaustajiem apģērba audumiem pētāmajā laikposmā, it sevišķi 20. gs. pirmajā pusē. LVI E nepublicētie avoti ir vieni no galvenajiem promocijas darba izstrādei nozīmīgu ziņu ieguvē tāpēc tie raksturoti vairāk detalizēti. Pētījumā izmantotas arī vēl citu avotu krātuvju materiāli: Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja, Latvijas rajonos esošo muzeju, kā arī ārvalstu muzeju fondi. Daļa no pētījuma avotiem ir arī autores personiskie vākumi etnogrāfisko ekspedīciju laikā Kurzemē 1987.g., 1989.g. un 2001.g., Zemgalē 1990.g. un 2001.g. un Vidzemē 1988.g., kā arī zinātniskajās ekspedīcijās Sibīrijas latviešu kolonijā Lejas Bulānā un Minusinskas novadpētniecības muzejā 1991.gadā.

Kā svarīga esošā pētījuma sastāvdaļa uzskatāma autores gūtā pieredze un izglītība, mācoties Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas tekstilmākslas nodaļā (1982.–1986.).

Tā kā visplašākās ziņas par mājaustajiem apģērba audumiem pētāmajā laikposmā sniedz LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuve, tajā esošās avotu kopas raksturotas plašāk.

LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē esošās ziņas, kuras izmantojamas mājausto apģērba audumu izpētē, galvenokārt savāktas zinātniskajās ekspedīcijās no 1947. gada līdz 2002. gadam. Tās sniedz etnogrāfiskās liecības par laikposmu sākot ar 19. gs. vidu (atsevišķos gadījumos arī par senāku laiku) līdz mūsdienām. Šie materiāli vākti visā Latvijas teritorijā. Dažādu kultūrvēsturisko apgabalu izpēte tomēr noritējusi ar atšķirīgu intensitāti gan ekspedīciju, gan to dalībnieku skaita ziņā. LVI E visplašākais materiāls, kas izmantojams promocijas darba izpētei, savākts Vidzemē – 4 027 etnogrāfisko materiālu vienības². Tās iegūtas 14 ekspedīcijās, kurās ziņas par tekstilijām vāca 72 dalībnieki³. Latgalē 11 ekspedīcijās 54 ziņu vācēji ieguvuši 2 878 etnogrāfisko materiālu vienības par apģērbu, tā darināšanu, valkāšanu, audējiem, aušanas procesu, darbarīkiem u.tml. Augšzemē darbojušās 5 ekspedīcijas, kurās minētajā tematikā 21 vācējs ieguvis 558 etnogrāfisko materiālu vienības. Kurzemē līdzīgi materiāli savākti 9 ekspedīcijās, kurās 27 dalībnieki ieguvuši 623 etnogrāfisko

² apraksti, zīmējumi, fotogrāfijas, audumu paraugi

³ Šeit un turpmāk kopējā skaitā iekļauti arī tie ekspedīcijas dalībnieki, kuri pamatā vāca ziņas par citām tēmām un viņu vākumiem par mājaustajiem apģērba audumiem, to darināšanas rīkiem vai tml. ir tikai gadījuma raksturs.

ziņu vienības. Zemgalē 18 ziņu vācēji 8 ekspedīcijās minētajā tematikā ieguvuši 435 etnogrāfisko materiālu vienības.

LVI Etnogrāfijas krātuves vecākie materiāli (LVI E 20. fonds - turpmāk – E 20) vākti valodnieces Dainas Zemzares vadībā 1947.-1949. gada ekspedīcijās. Tajās galvenā uzmanība vērsta uz senāko parādību fiksēšanu (*Zemzare, 111.-124.lpp.*). Šobrīd krātuvē esošie E 20 materiāli galvenokārt ir vecākās paaudzes teicēju atmiņu stāstījuma brīvs pieraksts. Pēc ekspedīcijas darba beigām tas pārrakstīts, sadalot tematiskās izraksta lapās. Spriežot pēc esošajiem materiāliem, LPSR ZA Vēstures un materiālās kultūras institūta pirmo etnogrāfisko ekspedīciju (1947.–1949. g.) dalībnieki ir bijuši pazīstami ar K. Ancīša sastādītajiem norādījumiem folkloras un etnogrāfijas vācējiem un savā darbā lielā mērā izmantojuši 1930. gadu beigās un 40. gadu sākumā izstrādāto “Latvju kultūras atlanta” (*Ancītis*) metodiku. Varam uzskatīt, ka jau ar pirmajām ekspedīcijām LVI E etnogrāfisko avotu vākšanas darbs ir bijis turpinājums 20. gs. 20.-30. gados Pieminēkļu Valdes (PV) aizsāktajai plānveidīgajai ziņu ieguvei. Turpmākajos gados Zinātņu akadēmijas ekspedīcijās materiālu vākšanas darbs sistemātiski turpinājās. Tomēr 50. gadu sākumā apstiprinātajās Etnogrāfijas un folkloras institūta⁴ pirmajās ekspedīciju darba programmās tekstiliju pētniecībai nebija pievērsta īpaša uzmanība. Citu jautājumu starpā tikai neliela apakšnodeļa ar dažiem samērā vispārēja rakstura jautājumiem bija veltīta apģērbam, tai skaitā apaviem. Attiecībā uz apģērba audumiem prasīja noskaidrot tikai to vai audums darināts mājās, vai pirīts. Tomēr savāktie ekspedīciju materiāli liecina, ka ne vienmēr šī visai šaurā programma tika ņemta vērā un iegūto ziņu klāsts nereti ir plašāks.

Atsevišķu priekšmetu un parādību fiksēšanai 20. gs. 50. gados sāka iespiest speciālas objektlapas ar nelielu anketveida jautājumu daļu. Dažos jautājumos ietvertais, objektlapās prasīto ziņu kopums vēl neliecina par reāli uzrādīto ziņu apjomu un kvalitāti. Sniegtās informācijas zinātniskā vērtība vienmēr cieši saistīta ar vācēja profesionālo sagatavotību ziņu vākšanas darbam, kā arī ar etnogrāfiskajās ekspedīcijās iegūto pieredzi. Tāpēc starp objektlapām, kurās sniegtas visai plašas un vērtīgas ziņas, sastopamas arī tikai daļēji aizpildītas.

---

⁴ 1951. gadā, reorganizējot Folkloras institūtu un iekļaujot tā sastāvā etnogrāfus no Vēstures un materiālās kultūras institūta, izveidoja Etnogrāfijas un folkloras institūtu

Specializētas **materiālu vākšanas programmas** tekstiliju un apģērba izpētei izveidoja 50. gadu otrajā pusē. Etnogrāfe Mirdza Slava 1957. gadā uzrakstīja materiālu vākšanas ekspedīciju plānu par apģērbu, apaviem, galvas segām, rotām. Tas ietvēra desmit paplašinātus apakšpunktus, kas paredzēja ziņu iegūvi par dažāda vecuma un dzimuma grupu apģērba komplektiem, to valkāšanu, glabāšanu, kopšanu un rotāšanu gan ziņu pierakstīšanas laikā, gan senāk. Galveno vērību attiecībā uz apģērba izgatavošanu pievērsa apģērba piegriezumam, krāsai un rotājumam, kā arī materiālam un tam, vai audums austs mājās, vai pirīts. Atsevišķi jautājumi bija par ceremoniju (kāzu, bērnu u.tml.) apģērbiem un līgavas pūru. M. Slava materiālu vākšanas plānu tēmai par apģērbu un ornamentu 1958. gadā izveidoja pārstrādātā variantā. Arī šajā programmā bija paredzēts iegūt ziņas gan par atsevišķiem apģērba gabaliem, gan par apģērba gatavošanai lietoto materiālu, apģērba veidu, rotājumu, apģērba pagatavošanu un valkāšanu. Pēc M. Slavas programmas vāktie materiāli sniedz visai plašu informāciju par apģērba lietojumu un modes tendenču ietekmi.

Jautājumi par audumu darināšanu bija iekļauti citā materiālu vākšanas programmā, kuru 1957. gadā izveidoja etnogrāfe Aina Alsupe – “Mājaušana Vidzemē kapitālisma periodā”. Programma ir izstrādāta pēc zviedru etnogrāfu metodikas parauga un paredzēja iegūt visai detalizētas ziņas par plašu jautājumu loku. Tajā bija ietvertas visas mājaušanas tekstilijas – gan apģērbam, gan telpās un saimniecībā lietojamie audumi, to darināšana (ieskaitot materiālu apstrādi), lietošana, kopšana u.tml. Mājausto apģērba audumu izpētē pēc šīs programmas vāktie materiāli sniedz plašu ziņu klāstu, kāds ir savākts par Vidzemes pagastiem. Diemžēl, ne visā Latvijas teritorijā ziņas par mājaušanu vāktas pēc tik pamatīgi izstrādātas programmas. Kā jau iepriekš minēts, diezgan plašs materiāls vēl ir par Latgales un Augšzemes (daļēji) pagastiem. Kurzemes un Zemgales mājaušanas tradīcijas ekspedīciju vākumos ir atspoguļotas mazāk.

1960. gadu beigās un 70. gadu sākumā A. Alsupe sastādīja specializētas **aptaujas anketas**: “Aušana ar rokas darba rīkiem”, “Amatniecība Latvijā” un “Vērpēju un audēju darba rīki”. Tajās pievērsta uzmanība pētāmo parādību dažādiem aspektiem. Šīs aptaujas lapas, kurās ietverts no 18 līdz 33 jautājumiem, aizpildīja gan etnogrāfisko ekspedīciju dalībnieki, gan korespondenti no dažādām Latvijas vietām. Atbildes uz divām pirmajām anketām bija paredzēts iegūt galvenokārt ar korespondentu palīdzību. Par lielu zaudējumu var uzskatīt to, ka vairums no

izsūtītajām aptaujas lapām netika saņemtas atpakaļ. To lielā mērā var skaidrot ar tā laika situāciju. Pēc individuālās amatniecības dažādiem ierobežojumiem, kad oficiāli atļauta bija tikai darbošanās arteļos, studijās, darbnīcās (ražošanas kombinātos) un citos kontrolējamos veidojumos, amatnieku un daiļamatnieku vidū bija vērojams aizdomīgums pret pastiprinātu interesi šajos jautājumos. Ja tiešā sarunā ar amatu pratēju pētniekam aizdomīgumu vēl izdevās novērst, tad pastarpināti izsūtītās anketas vairumā gadījumu atsaucību neguva. Toties pārdomātās un rūpīgi sastādītās aptaujas lapas izmantoja par etnogrāfisko materiālu vākšanas programmām (pētot amatniecību un mājaustās tekstilijas) gan to izveidošanas, gan vēlākajos gados. Šīs programmas sastādītas tādā profesionālā līmenī, ka nav novecojušas materiālu vākšanas darbam arī šodien.

Anketas par vērpu un audēju darbarīkiem visai plaši izmantoja etnogrāfisko ekspedīciju darbā. Apģērba audumu izpētē tās dod papildus informāciju par mājaustāšanas tehnikas attīstības līmeni. Promocijas darba tematikai visvairāk atbilst ziņas, kas iegūstamas no aptaujas lapām "Aušana ar rokas darba rīkiem", bet, kā jau minēts, LVI E tās atrodas tikai nelielā skaitā.⁵

Sākotnēji etnogrāfiskajās ekspedīcijās vāca ne tikai priekšmetu un parādību aprakstus, priekšmetu zīmējumus un fotoattēlus, bet arī audumu paraugus un pat veselus priekšmetus. Iespējams, ka no 1947. gada līdz 1950. gadam iegūtos priekšmetus (apģērba gabalus) un daļu no audumu paraugiem nodeva Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja un Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondos. Vēlākajos gados vāko audumu fragmentu (paraudziņu) kopums glabājas arī LVI E.

Lietiskie avoti. Tā kā tēmas izpētei nepastarpināta informācija par mājaustajiem apģērba audumiem iegūstama tieši no lietiskajiem avotiem, tie nepublicēto avotu grupā tiek raksturoti vispirms. Apģērba **audumu paraugi** sniedz precīzāku un vairāk detalizētu informāciju par audumu kvalitāti, auduma virsmas izskatu, krāsām un kompozīciju, tā darināšanas tehniku un izmantoto materiālu, neatkarīgi no ziņu vācēja profesionālās sagatavotības. Šajā gadījumā ir būtiski, lai ziņu pierakstītājs būtu uzrādījis priekšmeta darināšanas laiku un lietojumu. Auduma darināšanas, vai atrašanās vieta parasti bija prasīta objektlapas anketas daļā.

⁵ E 33, 3038-3040; 3041; 3042; 3043-3047; 3048-3050; 3051; 3054-3057; 3135-3137; 3138-3141; 3142-3144.

LVI E ir 1415 apģērba audumu paraugi. No tiem 1050 ir plato audumu fragmenti un 365 jostu un prievīšu audumu jeb šauro audumu fragmenti. Lielākā to daļa austi laikā no 1930.-1950. gadiem. Ekspedīcijās visvairāk audumu paraugu iegūts Vidzemē (1090). Pārējos kultūrvēsturiskajos Latvijas apgabalos – salīdzinoši mazāk – Latgalē 166, Augšzemē 91, Zemgalē 49, un Kurzemē tikai 19. Audumu paraugu skaits lielā mērā saistīts ar to vākšanu 50. gados un 60. gadu sākuma ekspedīcijās, kuras galvenokārt bija Vidzemē un Latgalē. Vēlāk paraugus pārtrauca vākt tiem arhīvā nepiemēroto glabāšanas apstākļu dēļ.

Ziņu vācēja sagatavotība ekspedīciju darbam lielā mērā ietekmēja etnogrāfisko materiālu tematisko ievirzi. Parasti teicējs sniedza ziņas galvenokārt par tiem jautājumiem (priekšmetiem), kuri interesēja ziņu vācēju. Tā kā lielākā daļa no ekspedīcijas dalībniekiem, kas vāca tekstilijas, bija ar mākslinieku vai arhitektu izglītību, viņu interesi vairāk saistīja dekoratīvi priekšmeti. Tādējādi, vairāk tika iegūti krāsainie, dekoratīvi izteiksmīgākie sieviešu kleitu un citu apģērba paraugi, novārtā nereti atstājot vienkrāsainos vīriešu un darba apģērba audumus. Ar materiālu vākšanas apstākļiem skaidrojams arī tas, ka liela daļa no audumu paraugiem, kas attiecas uz 19. gs. pēdējo ceturksni un 20. gs. sākumu, LVI E ir krāsainie apakšbrunču audumi. Toties teicēju atmiņās par mājaustajiem apģērba audumiem tie minēti salīdzinoši maz. Iespējams, ka teicēji ne vienmēr apakšbrunčus uzskatīja par pietiekami nozīmīgu apģērba sastāvdaļu, jo tos nosedza virsējais apģērbs. Biezie pusvilnas apakšbrunči netika uzskatīti par apakšveļu, tāpēc, stāstot par miesas veļu, par tiem bieži vien piemirsa. Šeit nepieciešams neliels paskaidrojums arī par muzejos esošo priekšmetu aprakstu precizitāti, vai, pareizāk sakot, to trūkumu. Nereti muzeju fondos nonākušajiem auduma fragmentiem trūkst precīzu ziņu par to lietojumu. Nododot auduma gabaliņu muzeja kolekcijā, to īpašnieki bieži vien vairs nezināja, no kāda apģērba gabala tas bijis. Svītrainie pusvilnas (linu vai kokvilnas velki, vilnas audi) apakšbrunču audumi nereti uzskatīti par virsējo svārku audumiem, no kuriem tie praktiski arī neatšķīrās. Izņēmums ir gadījumi, kad muzejos nodoti veseli apģērba gabali ar konkrētu norādi par to lietojumu.

Rakstītie avoti. LVI E tie galvenokārt ir ekspedīcijās pierakstītie teicēju stāstījumi, kas sniedz visai plašu, bet jau interpretētu ziņu klāstu. To zinātniskā kvalitāte lielā mērā atkarīga arī no pierakstītāja profesionālās sagatavotības.

Ekspedīcijās savāktie rakstītie avoti iedalāmi vairākās grupās pēc to tematikas un sniegto ziņu izmantojuma promocijas darba tēmas izpētē.

Audēju dzīvesstāsti un ziņas par audēju arodapmācību sniedz pastarpinātu informāciju apģērba audumu izpētē. Šajā grupā visai būtiskas ir ziņas par audēja amata vai aušanas prasmes apguvi, jo tās palīdz skaidrot tradīciju pārmantojamību un nomaiņu ar tehniskiem vai mākslinieciskiem jauninājumiem. Sarežģītāko aušanas tehniku izplatībā liela loma bija speciālajai aušanas un rokdarbu literatūrai kā audēju arodapmācības sastāvdaļai, tāpat – arī aušanas kursiem un skolām. LVI E ziņas par audēju amata apguvi, kā arī audēju dzīvesstāsti ir pierakstīti vai nu brīva stāstījuma veidā, vai arī tās veido speciālo aptaujas lapu atbilžu kopums. Lielāko tiesu šos materiālus vākušas A.Zariņa, A.Alsupe un I.Madre.

Audēja darba procesa un lietoto auduma pinumu apraksti sniedz ziņas par darba procesu kopumā un par attiecīgiem apģērba veidiem lietotajām tehnikām. Tās dod priekšstatu par konkrētajā ģimenē, saimē vai pat plašākā apkārtņē pierasto auduma pinumu lietošanas kārtību, nereti arī par lietotajiem materiāliem. Tomēr, šāda veida ziņas nesniedz informāciju par konkrētajām atšķirībām audumu izgatavošanā, kā arī par krāsu salikumiem un kompozīciju veidiem. Arī sarežģīto audumu raksts šajos gadījumos paliek nezināms. Tas uzzināms no citām avotu grupām. Audēju darba procesa un auduma pinumu aprakstus galvenokārt fiksējusi A. Alsupe, kā arī I. Madre.

Apģērba gabalu un komplektu apraksti, kā arī atmiņu stāstījumi par to valkāšanu visvairāk pierakstīti M. Slavass un viņas palīdzību ekspedīciju vākumos. Apģērba audumu izpētē šīs grupas materiāli sniedz papildus informāciju par apģērba piegriezumu, krāsu kompozīcijām un rotājumu. Līdzīga veida pieraksti ir arī vecākie krātuves materiāli, kas vākti pirmajos pēckara gados D. Zemzares vadībā.

Apģērba aprakstos, līdzās citām ziņām, parādās norādes par tā vai cita apģērba gabala darināšanu no mājās austa vai pirkta auduma. Līdz ar to, apģērba audumu izpētē izmantojama šī fakta konstatācija, kura norāda, cik lielā mērā tika lietoti mājaustie apģērba audumi. Tomēr šo ziņu izmantošanu dažkārt ierobežo precīza datējuma trūkums pierakstītajām atmiņām. Datējumu aptuveni var noteikt, pieņemot, ka teicējs spilgtāk atceras savā jaunībā redzēto un piedzīvoto. Vērtējot atmiņu saturu, jāņem vērā, ka atmiņas parasti satur informāciju par teicēja paša veiktām darbībām un redzēto savā ģimenē vai tuvākajā apkaimē. Fiksētās parādības izplatību dažkārt norāda ne tikai tās atkārtota dokumentēšana dažādu teicēju atmiņās, bet arī paša teicēja

sniegtais vērtējums, piemēram, : “tā darīja visi” vai – “citi tā nedarīja” u.tml. Ziņas par apģērbu etnogrāfu ekspedīcijās vairāk sniegušas sievietes, tāpēc arī par sieviešu apģērbu iespējams iegūt detalizētākas ziņas. Atmiņu stāstījumos par vīriešu apģērbu attiecībā uz 19. gs. pēdējo ceturksni un 20. gs. sākumu biežāk minēts vispārējs apraksts, ka vīriešiem bija pašauostas drēbes. Vai arī nosaukti tikai atsevišķi apģērba gabali - bikses, svārki vai mētelis, kuri bija no mājās austa auduma, parasti vadmalas. Par vēlākajos gados austajiem audumiem iegūstamas jau konkrētākas ziņas.

Vizuālie avoti. LVI E šo avotu grupu veido fotoattēli (pārsvārā melnbaltie), kā arī krāsainie un melnbaltie zīmējumi, tai skaitā arī audumu tehniku zīmējumi. Fotografijas, kurās 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā attēloti cilvēki pārsvārā goda tērpos, sniedz ziņas par lauku vidē pieņemtajām modes aktualitātēm. Tomēr no šāda veida attēliem parasti nevar iegūt informāciju par mājaustajiem audumiem, jo goda apģērbu šai laikā jau centās darināt no pirka auduma. Arī vēlāk 20. gs. uzņemtie lauku iedzīvotāju fotoattēli bez citu avotu papildinājuma nesniedz informāciju par mājaustajiem audumiem. Pirkto un mājausto audumu izskats apģērbā bieži vien neatšķīrās.

Vizuālos avotus var iedalīt vairākās grupās pēc to izmantojamības tēmas izpētē. **Audumu fotoattēli un tehniskie zīmējumi** veido otru visprecīzāko (pēc lietiskajiem avotiem) materiālu kopu apģērba audumu izpētei. Tomēr, ja labas kvalitātes fotogrāfija ar adresi un datējumu ir augstas ticamības vēsturisks avots jau pati par sevi, tad precīzs auduma tehniskais zīmējums ar aprakstu ļoti lielā mērā ir atkarīgs no materiālu vācēja profesionālajām zināšanām auduma pinumos un to grafiskajā attēlojumā. Šīs grupas materiāli sniedz ziņas par auduma darināšanas tehniku, lietoto materiālu, dažkārt arī par auduma blīvumu; zīmējumi – arī par krāsu salikumu. Ja šīs ziņas papildinātas arī ar informāciju par auduma darināšanas laiku, vietu un lietojumu, tad var teikt, ka iegūtā aina ir visai pilnīga. Tomēr nereti par objektu nepieciešamās ziņas ir uzrādītas tikai daļēji.

Audumu tehniskie zīmējumi galvenokārt ir I. Madres vāktajos materiālos kā arī U. Jansones, M. Trepšes, A. Celmiņas, V. Rubenes u.c. līdzstrādnieku vākumos. Turpretī audumu foto attēli ir A. Alsupes, I. Madres, B. Zundes, A. Jansones u.c. materiālos.

Audēja darba rīku fotoattēli un zīmējumi mājausto apģērba audumu izpētē izmantojami, lai noteiktu darba rīku sniegtās iespējas auduma pinumu attīstībā. Audēja lietotie darba rīki liecina gan par veco tradīciju saglabāšanās pakāpi un jauninājumu ienākšanu, gan par aušanas procesa darbietilpību. Ekspedīciju materiālos ir dziļu sagatavošanas sīko rīku attēli: vērpijamie un spolējamie ratiņi, atspoles, spoles, velku lāpstīņas un dažādas tītavas. Fiksēti arī aužamie stāvi. Tā kā Vidzemē ir savākts visplašākais materiāls, tad arī tieši par šī novada aušanas rīkiem ziņu ir visvairāk (452 dokumenti – steļļu u.c. aušanas rīku fotogrāfijas, zīmējumi un to daļu nosaukumi). Etnogrāfes A. Alsupes 70. gadu sākumā sastādītā aptaujas lapa par vērpiju un audēju darba rīkiem un to nosaukumiem veido daļu no šīs grupas materiāliem.

Ziņas par audēju darba rīkiem un to attēlus vākušas A. Alsupe, I. Madre, A. Jansone, bet tie atrodami arī citu ekspedīcijas dalībnieku, bieži vien arhitektu, pierakstos.

Apģērba audumu zīmējumi bez aprakstiem vai norādēm par to darināšanas tehniku ekspedīciju vākumos ir sastopami diezgan bieži. Diemžēl apģērba audumu izpētei izmantojamo ziņu klāsts ir ierobežots. Ja ir fiksēta pilna adrese un priekšmeta datējums (kas gan biežāk nav nekā ir), tad tos var izmantot, konstatējot, ka attiecīgajā vietā un laikā ticis darināts viens vai otrs apģērba gabals (parasti ir zīmēts vesels priekšmets vai tā fragments). Vispilnīgāk šie materiāli satur ziņas par attēloto apģērba gabalu krāsām un to kārtojumu. Nepietiekami dokumentēto zīmējumu plašais klāsts skaidrojams ar to, ka tos vākušie cilvēki bieži vien bijuši bez speciālām zināšanām tekstiliju darināšanā. Ilgstoši pastāvošais neoficiālais uzskats par krāsu kārtojumu kā galveno priekšmeta etnogrāfisko vērtību arī bija viens no nepietiekamas dokumentācijas cēloņiem. Šis uzskats visizteiktāk veidojies 20. gadsimta 20.–30.gados, kad latviešu etnogrāfijas izpētē darbojās daudzi mākslinieki – R.Zariņš, B.Dzenis, A.Dzērvītis u.c., kas galveno vērtību vērtēja priekšmeta rotājumam un dekoratīvitātei, novārtā atstājot tā darināšanas tehniku.

Varam teikt, ka LVI E sākotnējiem (20. gadsimta 40.gadu otrajā un 50. gadu pirmajā pusē) etnogrāfisko ziņu vākumiem par tekstilijām, tai skaitā apģērbiem, bija gadījuma raksturs. Iegūto materiālu kopums un kvalitāte bija atkarīga no katra vācēja speciālo zināšanu līmeņa. No zinātniskā viedokļa vērtīgākie materiāli šajā periodā vākti atbilstoši “Latvju kultūras atlanta” metodikai.

Apģērba audumu izpētē plašāks un sistemātiskāks materiālu klāsts LVI E ir sākot ar 20. gs. 50. gadu otro pusi, jo tikai 1957. un 1958. gadā tika sastādītas pirmās specializētās ekspedīciju darba programmas.

Nākošais posms materiālu vākšanas metodikas pilnveidošanā tekstiliju izpētei bija 70. gadu sākumā izveidotās speciālās aptaujas anketas. Savākto materiālu zinātniskā vērtība arī šajā gadījumā lielā mērā bija atkarīga no ekspedīcijas dalībnieku profesionālās sagatavotības. Nereti sastopamās nepilnības skaidrojamas ar to, ka etnogrāfisko ekspedīciju darbā ne vienmēr pieteicās pietiekami daudz atbilstoši izglītotu cilvēku. Biežāk tika uzskatīts, ka ekspedīciju līdzstrādniekiem galvenokārt jāprot zīmēt, bet ne vienmēr, vācot materiālus par tekstilijām, tas ir bijis pietiekoši. Tomēr krātuvē esošie materiāli dod pietiekami plašu vielu mājausto apģērba audumu izpētei laikposmā no 19. gs. vidus vai, atsevišķos gadījumos, pat no 19. gs. pirmās puses līdz mūsdienām. Īpaši bagātīgi atspoguļotas apģērba darināšanas tradīcijas 20. gs. pirmajā pusē. Avota ticamības pakāpi apliecina tas, ka etnogrāfiskajās ekspedīcijās plānveidīgi un masveidīgi vāktās ziņas satur laikā un telpā konkrētus faktus. LVI E materiāli sniedz plašu ziņu klāstu promocijas darba tēmas izpētei.

Pētījumā izmantotās Latvijas muzeju kolekcijas. Tēmas izpētei par mājaustajiem apģērba audumiem Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs., kā jau minēts, izmantoti arī vairāku Latvijas muzeju krātuvju materiāli. No Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondiem un arhīva un Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja tekstiliju fondiem galvenokārt izmantoti etnogrāfiskie materiāli šauro audumu izpētei. Tāpat arī Liepājas, Kuldīgas un Ventspils Vēstures un mākslas muzejos un Jēkabpils Novadpētniecības un mākslas muzejā. Ziņas par pārējiem mājaustajiem apģērba audumiem, kas attiektos uz industrializācijas posmu (laiku pēc tradicionālā tautas tērpa valkāšanas beigām), šajās krātuvēs ir ļoti trūcīgas vai arī to nav vispār. Arī Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejā iegūti materiāli galvenokārt par šaurajiem audumiem. Toties šī muzeja fondos glabājas apģērba vēstures izpētē reta avotu kopa – barona Adolfa fon Vulfa (1857.-1904.) 50 apģērba audumu paraugu kolekcija (*MNM 9373*). To savākusi barona istabmeita (pēc citām ziņām šuvēja) Čuibe Minna. Pēc nostāstiem barons fon Vulfs vietējās zemnieku meitenes ar fiziskiem defektiem (piem., klibas vai kuprītes) izmācījis par šuvējām, bet puišus – par kalējiem. Čuibe Minna esot bijusi viena no šādām barona audzēknēm, pie kuras

barons pasūtījis visus savus uzvalkus. Kolekcija izmantojama kā salīdzināmais materiāls, pētot modes tendenču ietekmi uz mājausto apģērba audumu darināšanu 19. gs. beigās.

Autores ģimenes arhīva materiāli. Savā ziņā tipisks krājums, kas kā piemērs raksturo Latvijas mājaudēju 20. gs. vāktos audumu rakstus u.c. izziņas materiālus, ir disertācijas autores vecāsmātes – audējas, mājturības instruktore un skolotājas, Kaucmindes mājturības semināra beidzējas Emmas Zāberes (1903.-1982.) privātais arhīvs. To veido gan mācību laikā skolā un dažādosursos apgūtie audumu raksti, gan audējas pašas veidotās kompozīcijas, gan arī daudzu gadu garumā (no 20. gs. 20.gadiem līdz 80.gadiem) krāta preses izdevumu izgriezum kolekcija. Pārsvārā tajā ir izdevumi latviešu valodā, bet atsevišķi izgriezumi ir arī no ārzemju preses izdevumiem vācu un somu valodā. Galvenokārt krāti audumu raksti un to tehniskie atrisinājumi, kā arī mājturības tematikai veltīti praktiski padomi un ieteikumi.

Ārzemju muzeju materiāli. Krasnojarskas novada Minusinskas novadpētniecības muzejā Sibīrijā [Krievija] atrodas latviešu mājausto audumu kolekcija, kas iegūta 19. gs. beigās no latviešu kolonijas Lejas Bulānas ciema iedzīvotājiem. Kolekcijā pārsvārā ir apģērba audumu un dažu telpu tekstiliju paraugi, kā arī vairākas lelles, kas attēlo ikdienas un goda apģērba komplektus. Tās rāda apģērbus, kādu latvieši valkāja 19. gs. nogalē Sibīrijas latviešu kolonijā Lejas Bulānā. Domājams, ka audumus darinājuši brīvprātīgie izceļotāji no Latvijas (no Dikļu un Umurgas draudzēm), kas uz Sibīriju devās 19. gs. 60.–70.gados. Kā raksta Lejas Bulānas skolotājs J.Driķis (literārais pseidonīms – Bulānietis): “(..)brīvnācēji valkāja pašaustas vilnas un nātnas drēbes, vadmalas mēteļus un ar vadmalu apšūtus kažokus.” (*Lejas Bulāna, 57.lpp*) Brīvprātīgie izceļotāji, atšķirībā no izsūtītajiem, turpināja ģērbties atbilstoši tām tradīcijām, kādas pastāvēja Latvijā laikā, kad viņi pameta dzimteni. Izceļotāji līdzī svešumā aiznesa Latvijā 19. gs. nogalē pastāvējušās tradīcijas un paradumus visās dzīves jomās, tai skaitā arī apģērba darināšanā. Minusinskas muzeja materiāli sniedz laikabiedru vāktas liecības par latviešu zemnieku ikdienas un svētku apģērba komplektiem un audumu veidiem 19.gs. pēdējā ceturksnī, kuri darināti atbilstoši industrializācijas radītajām pārmaiņām laucinieku dzīvesveidā. Latvijas muzejos līdzīgas liecības sastopamas ļoti reti. Ja Sibīrijas muzejā (*Min. N. M.*) esošie materiāli rāda laikmetīgās modes ietekmē darinātu laucinieku apģērbus, tad senākie Latvijas muzeju vākumi (Rīgas Latviešu biedrības vākumi X. Viskrievijas

arheoloģijas kongresam 1896.g.) orientēti galvenokārt uz tradicionālajam tautas tērpam piederīgu apģērba gabalu vākumiem, kādi 19. gs. beigās ikdienā pārsvarā vairs netika valkāti.

Salīdzināmais materiāls, kas palīdz noteikt latviešu mājausto apģērba audumu kultūrvēsturisko vietu citu Eiropas zemju kontekstā, iegūts no Ziemeļu muzeja (Nordiska museet) [Stokholma], Upsalas apgabala muzeja (Upplandsmuseet) [Upsala], Ungāru Etnogrāfijas muzeja (Magyar Néprajzi Múzeum) [Budapešta] un Lietišķās mākslas muzeja (Iparművészeti Múzeum) [Budapešta] fondiem, to dokumentācijas zinātniskajiem arhīviem un bibliotēkām. Pētījuma autorei bija iespēja šajos muzejos detalizēti iepazīties gan ar šauro, gan platu apģērba audumu, kā arī aušanas rīku kolekcijām un to zinātnisko dokumentāciju.

Publicētie avoti

Pētījumā par mājaustajiem apģērba audumiem izmantoti arī publicētie avoti – statistikas ikgadējie pārskati no 1920. – 1940.gadam (*LSGg, ST*). No tiem iegūstama precīza informācija par lauksaimniecību, izglītību un dzīves līmeni 20. gs. 20.–30. gados (dažās sadaļās tiek sniegti dati arī par senāku laiku). Promocijas darbam izmantoti dati par zemnieku saimniecību izmēriem, lauksaimniecības skolām, kuru mācību programmās ietilpa arī mājturība (tai skaitā aušana), par laukstrādnieku vidējo dzīves un algu līmeni (kas ietver arī pirmās nepieciešamības preču cenas, tai skaitā arī apģērba), kā arī par citiem jautājumiem. Ziņas par tekstilnozares amatniecības un rūpniecības uzņēmumiem iegūstamas no 1935. gadā veiktās Latvijas amatniecības un rūpniecības skaitīšanas datu apkopojuma (*LAR*). No šī izdevuma iegūstama informācija par dažādu ar tekstiliju ražošanu un apstrādi saistītu uzņēmumu skaitu, lielumu (pēc nodarbināto cilvēku skaita), izvietojumu pa Latvijas apriņķiem, pagastiem un pilsētām, kā arī par uzņēmēju tautību un valstisko piederību. Šīs ziņas attiecas tikai uz reģistrētajiem amatniecības un rūpniecības uzņēmumiem. Pie tādiem pieskaitāmas, domājams, visas Latvijā darbojošās vilnas audumu apretūras (pēcapstrādes) darbnīcas, veltuves, krāsotavas u.tml. Tomēr audēji, kas darbojās reģistrētos vienpersonas aušanas uzņēmumos, bija tikai daļa no visiem Latvijas audējiem. Statistikas skaitīšanas, diemžēl, nesniedz ziņas par mājaušanu kā zemnieku palīgnodarbi.

Literatūra ar avota nozīmi

Aušanas tradīciju attīstība Eiropā 20. gs. tieši vai pastarpināti ir bijusi saistīta ar iespējamām audēju mācību grāmatām un audumu rakstu paraugu krājumiem. Aušanas teorijas novitāšu un rakstu dažādības izplatīšanā arī Latvijā sākot ar 19. gs. beigām un, jo īpaši, ar 20. gs. sākumu rokrakstā veidotos krājumus pamazām aizstāja audumu rakstu publikācijas. Tāpēc, pētot mājaustos apgērba audumus, nozīmīgs ziņu avots ir publicētā aušanas literatūra. Jau vairākas audēju paaudzes, kuras izaugušas Latvijā 20. gadsimtā, amatu apguvušas galvenokārt izmantojot publicētos izdevumus. Pētījumā izmantota apmēram 100 gadu laikā (no 19. gs. beigām līdz 20. gs. beigām) Latvijā izdotās audumu rakstu un aušanas mācību grāmatas, kā arī līdzīga rakstura izdevumi citur Baltijā, Skandināvijā (sākot ar 19. gs. pirmo pusi) un Viduseiropā. Pārsvarā šos izdevumus sastādīja audēji un aušanas skolotāji, kuri pārzināja attiecīgā laika audēju apmācības teorētiskos un praktiskos pamatus. Apmācībā iekļautās zināšanas atspoguļojās audēju darinājumos, tai skaitā arī apgērba audumos.

Līdz šim publikācijās nav sniegts latviešu valodā izdoto aušanas grāmatu plašāks apskats un raksturojums. Tomēr ir būtiski noskaidrot, kādas bija latviešu audēju amata izglītību veidojušās grāmatas (kas bija grāmatu autori, kas – adresāti), kā veidojās grāmatu saturs un cik lielā mērā tās iespaidoja aušanas tradīciju attīstību. Tā kā Latvijā izdotā aušanas literatūra ir nozīmīgs avots pētījumam par mājaustajiem apgērba audumiem, šeit sniegts tās plašāks raksturojums.

Aušanas grāmatas

Iespējams audumu rakstu grāmatas Latvijā tāpat kā citur Eiropā turpināja līdz tam ar roku rakstīto audumu paraugu krājumu tradīciju. Tā kā sākumā rokrakstā sastādīto musturu albumu pamatā bija ceļojošo amata zeļļu vākumi, tajos apkopoja pēc iespējas lielāku rakstu daudzveidību. Audumu rakstus atzīmēja tādā secībā, kādā ar tiem iepazinās ceļojuma laikā. Galveno uzmanību pievērta auduma raksta izskatam. 18. gs. daudzās Eiropas zemēs jau bija izplatīta auduma pinumu grupēšana pēc tiem nepieciešamo nīšu kārtu jeb “nīšu” skaita – trīs nīšu (t.i., nīšu kārtu) audumi, četrus nīšu audumi u.tml. 19. gs. beigās iespējamās audēju grāmatās šis audumu grupēšanas veids bija sastopams aizvien biežāk. Līdztekus pastāvēja arī auduma pinumu grupēšana pēc to lietojuma, piemēram, kleitu, uzvalku, segu vai galdautu “musturi”. Auduma pinumus apkopoja atbilstoši vienam vai citam veidam atkarībā no tā, kas bija šo krājumu lietotāji. Ja tie bija domāti gan audējiem, gan audumu pasūtītājiem, tad

audumus grupēja pēc tiem nepieciešamo nīšu kārtu skaita. Turpretim, ja paraugu apkopojumi bija domāti tikai audumu pasūtītājiem (piemēram, pie dzirnavām esošajās darbnīcās), tad primārais bija lietojums.

Viena no vecākajām zināmajām latviešu valodā publicētajām aušanas grāmatām ir **Jurjevsku Jāņa** sastādītā "**Rokas grāmata audējiem**" (*Jurjevskis*). Pamudinājums grāmatai radies, iespējams, 1896. g., Cēsu – Āraišu lauksaimniecības izstādē. Jurjevsku Jānis tajā izstādīja savas vienpaminas stelles. Šobrīd nav zināms, kādas tās precīzi izskatījušās. Domājams, ka stelles varēja būt līdzīgas francūža J. M. Žakarda 19. gs. sākumā konstruētajām vienpaminas stellēm. Tās strauji kļuva populāras gan daudzās Eiropas zemēs, gan Amerikā (*The Illustrated History of Textiles*, p. 224). Stellu darbības mehānisms ievērojami atviegloja sarežģītu rakstaino audumu aušanu. Iespējams arī, ka J. Jurjevskis ierosmi savam stellu konstrukcijas uzlabojumam guvis no Zemgales audēja P. Viļumsona konstruētajām vienpaminas stellēm, kuras bija līdzīgas Žakarda stellēm. Tomēr, tā kā Jurjevskis grāmatā netiek minēts vēl kāda cita autora vienpaminas jeb mašinstelles, domājams, ka grāmata tapusi laikā, kad Viļumsona "aušanas mašīna" vēl nebija konstruēta, vai arī tā vēl nebija kļuvusi populāra visā Latvijā (J. Jurjevskis, kā noproto, darbojies Vidzemē).

Grāmata apkopo nevis viena autora devumu, bet plašāku, iespējams, pārsvarā Vidzemes audēju pieredzi un viņiem zināmos auduma pinumus. Kā noproto, tā ir arī laikmetīga, jo autors pārzinājis audēju literatūru ārzemēs un centies sekot turienes labākajiem paraugiem.⁶ Audumu iekārtojuma tehniskais pieraksts atbilst 19. gs. pastāvošajai sistēmai. Tiek rādīts nītijums jeb pavedienu vērums nītis ar nelielu slīpu svītriņu atzīmēm un pamīnu sējums ar nelieliem slīpiem krustiņiem. Pamīnu sējums J. Jurjevskis izdevumā atbilst caurumiņu secībai vienpaminas stellēs lietojamajās *rakstotāju* kartēs. Audumu tehnikas grafiskajā attēlojumā pamīnu sējums atrodas pa kreisi, bet nītijums – pa labi. Tāds pats auduma tehnikas pieraksts redzams arī jauno audumu veidu apmācības kursu kladēs (*E 25, 6; E 25, 7; Alsupe 1981, 17.-19.lpp.*). Šos kursus pēc skandināvu metodikas Latvijā un Igaunijā organizēja 19. gs. vidū.

Audumu veidu un to rakstu daudzveidības ziņā J. Jurjevskis izdevums līdzīgs Skandināvijā 19. gs. izdotajām audēju grāmatām (*Wallin; Engeström*). Tas liecina, ka

⁶ piemēram, Zviedrijā, 19. gs. aušanas tradīciju attīstībā ļoti nozīmīgi bija Ekenmarku dzimtas veidotie izdevumi, kuros audumu rakstu tehniskie zīmējumi bija ilustrēti ar to paraugu attēliem: piem.: *Ekenmark J.E. 1820* vai arī: *Engeström*

organizētā apmācība tuvināja latviešu (latviešu valodā lasošo) audēju profesionālo zināšanu loku citu Eiropas valstu un arī Skandināvijas pieredzei. Savukārt tā bija veidojusies kontinentālās Eiropas kultūras ietekmē. Līdz 17. gs. vidum Rietumeiropas kultūras strāvājumi Skandināvijā ieplūda no Dānijas, bet vēlāk galvenokārt caur Ziemeļvāciju (Nylen, p. 104-105). Eiropas aušanas tradīcijas Latvijā ieplūda arī agrāk jau no muižu amatniekiem un cunftu organizācijām, kas nenoliedzami bija otrs svarīgākais, turklāt jau daudzus gadsimtus pastāvošs, profesionālo zināšanu izplatības ceļš. Latvijā 19. gs. beigās un 20. gs. daudzu apstākļu ietekmē aušanas jomā spēcīgāki kļuva citi informācijas izplatības ceļi un saistība ar Skandināviju kļuva diezgan izteikta.

J. Jurjevskā grāmatas adresāts bija esošie un topošie profesionālie latviešu lauku audēji, jo, kā norāda pats autors, ar šo grāmatu "*tak cik necik būs līdzēts, lai mājrupniecība pie latviešiem uzplauktu*" (Jurjevskis, 3.lpp.).

Izdevumā apkopoti 238 auduma rakstu jeb pinumu tehniskie zīmējumi līdz ar komentāriem par raksta izskatu, materiālu vai lietojumu. Apkopotie audumu raksti jeb "musturi" grupēti, kā arī nosaukti, pēc tiem nepieciešamo nīšu kārtu skaita, t.i., no 3 līdz 24 nīšu kārtām. Apģērba audumiem lielākais nīšu kārtu skaits ir 16, bet dreļļu raksti, kas paredzēti galdautu, dvieļu u.tml. audumu aušanai, ir ar 8-24 nīšu kārtām. Pārsvārā audumu raksti ieteikti vilnas vai kokvilnas audumiem. Dreļļu audumiem lietojamais materiāls netiek norādīts, jo tas tradicionāli ir nātns, t.i., lins vai kokvilna. Daļai audumu rakstu minēts konkrēts lietojums. Vairākums no tiem ieteikts sievietes svārkiem un uzvalkiem, kā arī lakatiem vai gultas segām. Daži raksti paredzēti vīriešu apakšbiksēm un "*virszvalkiem*". Pēc J. Jurjevskā grāmatā apkopotajiem audumu veidiem var spriest par vēveriem (audēji – amatnieki) biežāk pasūtīto audumu klāstu. Jāteic, ka līdztekus liela izmēra telpu tekstilijām – galdautiem un gultas segām – visai ievērojamu daļu aizņem apģērba audumi. Šajā grāmatā pirmo reizi kā auduma nosaukums minēts "atlasa audums". Tas apstiprina, ka šis nosaukums, kā arī atlasa auduma pinums, latviešu audumos pārņemts no ārzemju audēju literatūras vai manufaktūru audumiem. Latviešu audumiem tradicionālais un ļoti izplatītais pinums - trīnītis bija pazīstams vēl ar vecajiem nosaukumiem - "šķībais musturs" jeb "4 nītu rats". Kopumā, 19. gs. beigās Latvijā auduma pinumiem speciāli nosaukumi, kādi sastopami mūsdienu audēju literatūrā, vēl nebija plaši izplatīti un tika lietoti reti. Latvijā, tāpat kā zemnieciskajā vidē citviet Eiropā, bija izplatīti audumu nosaukumi

pēc to izskata. Lai arī J. Jurjevskā grāmata domāta audējiem – amatniekiem, iespējams, ka tās izmantotāju loks varēja būt arī plašāks. Turklāt audēju – amatnieku zināšanu paplašināšanās veicināja arī mājamatnieku aušanas līmeņa paaugstināšanos.

Sākot ar 20. gs. pirmajiem gadiem, lielu popularitāti tautā guva arī Zemgales audēja, steļļu konstruktora un, savā ziņā, uzņēmēja **Pētera Viļumsona** savāktie rakstu paraugu krājumi – “**Pirmdienas rīts**” (*Viļumsons 1903, Viļumsons 19[20.-30.]*), “**Otrdienas rīts**” (*Viļumsons 1904*), “**Trešdienas rīts**” (*Viļumsons 1905*) un “**Ceturtdienas rīts**” (*Viļumsons 1911, Viļumsons 1911(II)*). Tos sāka publicēt 1903. gadā. Pēc 1918. gada “Pirmdienas rīts” iznāca jau trešajā, pārstrādātajā variantā. Papildināti šie izdevumi atkārtoti tika laisti klajā līdz 1939. gadam. Izdevumu teksts ir vairākās valodās – bez latviešu valodas vēl vācu, kā arī krievu valodā, bet “Ceturtdienas rīts” arī igauņu valodā. Tātad tie paredzēti plašam lasītāju lokam (Latvijas Republikas laika izdevumos teksts ir vairs tikai latviešu valodā).

P. Viļumsona aušanas kursus apmeklēja galvenokārt audēji – amatnieki, kuriem pēc to beigšanas aušana bija pamatdarbs. Taču audēju grāmatas izmantoja arī mājamatnieki. Pats šo grāmatu autors “Pirmdienas rīta” pirmajā izdevumā norāda, ka tā domāta “*gan priekš mazākas, tā arī priekš lielas vēverēšanas*” (*Viļumsons 1903, 3.lpp.*).

P. Viļumsons piedāvā audumu rakstu paraugus jau līdz pat 32 nīšu kārtām, atšķirībā no J. Jurjevskā, kura krājumā lielākais nīšu kārtu skaits dreļļiem ir 24. Līdztekus autora patentētajiem jauninājumiem steļļu konstrukcijā P. Viļumsona grāmatās ietverts ne tikai plašs audumu rakstu apkopojums (gandrīz tūkstoš audumu rakstu variantu), bet arī apmācība, kā pašiem atrisināt rakstu no auduma parauga. Tas norāda, ka šāda veida zināšanas joprojām saglabāja nozīmi audēja darbā. Līdztekus rakstu aprītei ar publikāciju starpniecību aktualitāti nezaudēja senākais audēju zināšanu papildināšanas veids – paraugu krājumi, kurus pārņēma no apvidus izcilākajām audējām vai, vēlāk, arī no fabriku ražojumiem, resp., rakstu atrisināšana no gatava auduma. P. Viļumsons savos izdevumos apvienojis gan latviešu tradicionālos auduma pinumus un rakstus, gan no ārzemju audēju literatūras un fabriku audumiem pārņemtos jauninājumus, gan arī paša veidotos un no kursantiem iegūtos variantus. Tie līdzinās vācu un skandināvu 18. un 19. gs. audēju grāmatās ievietotajiem rakstiem, kas bija izplatīti plašā Eiropas reģionā (*Domonkos, 188–193, 246–250, 406–407 p; Engeström*). Starp apģērba audumiem tajā laikā īpaši aktuāli

(moderni) bijuši daudzveidīgi rakstaino trinīšu varianti un audumu sējumu savienojumi, gan joslās, gan sīku rakstiņu veidā. Atkārtoto izdevumu varianti 20.–30. gados tika papildināti ar jauniem audumu rakstiem, kuru autors bija arī ornamentikas latviskā stila veidotājs J. Madernieks.

P. Viļumsona izdevumos, tāpat kā J. Jurjevskas audēju grāmatā, teksta un audumu rakstu daļas dotas atsevišķi. Audumi grupēti pēc tiem nepieciešamo nīšu kārtu skaita. Turklāt rakstu krājums nebūt nesākas ar vienkāršākajiem. Vienkārtnis jeb “2 nīšu vienkārts raksts” un trīs nīšu trinīša varianti jeb “3 nīšu raksti” ir ievietoti tikai kā 101., 102. un 103. numurs. Bet “Nr. 104 ir pazīstamais 4 nīšu trinitais vadmalas raksts” (Viļumsons 1903, 6.lpp.). Latviešu valodā izdotajā audēju literatūrā šī ir pirmā reize, kad trinītis minēts ar šo, vēlāk vispārizplatīto, auduma pinuma nosaukumu. P. Viļumsona izdevumi veicināja arī vēl citu starptautiski atpazīstamu nosaukumu (dažādu tautu audēju literatūrā tie ir līdzīgi, daļa no tiem pārņemta no vācu vai angļu valodas) ienākšanu latviešu audēju literatūras aprītē 20. gs. sākumā, piemēram: “(..) šai vērumā iespējams izaust simtiem skaistus musturus, gan **atlasa**, **ripses**, **ševiota**, **krepsa** [A. K. izcēlums] u.c. sējumos.” (Viļumsons 1911, 42.lpp.). Viņš sper arī pirmos soļus aušanas teorijas izveidē latviešu valodā, publicējot audumu nītījumu jeb vērumu sistēmu pamatveidus (piemēram: taisnais, smailais u.tml. vērums). P. Viļumsons ieviesa daudz jauna latviešu audēju zināšanās ne tikai ar jaunajām steļļu konstrukcijām (vienpaminas aušanas mašīnas) un jauniem auduma pinumiem, bet arī ar to, ka viņa izdevumos tika apkopots ļoti daudz rakstu variantu. Lai aizsargātos pret pieaugošo konkurenci, ko bagātās audumu rakstu publikācijas tikai saasināja, P. Viļumsona audēju grāmatās atbilstoši Eiropā vispārpieņemtajai praksei bija ievietots teksts, kas aizliedza izdevuma īpašniekam pavairot vai citā veidā tālāk izplatīt publikācijā apkopotos rakstus. Tomēr, kaut arī pastāvēja šāds aizliegums, krājumos ietvertā rakstu bagātība izplatījās ar noaustajiem audumiem. Arī P. Viļumsona kursu popularitāte ne tikai Latvijā, bet arī Baltijā kopumā (Alsupe 1982, 231.lpp.), kā arī lielais rakstu grāmatu īpašnieku skaits veicināja rakstaino trinīšu un citu rakstaino audumu tehniku plašu izplatību.

Pēc Viļumsona izdevumiem iespējams daļēji noteikt audēju zināšanas Latvijā 20. gs. sākumā. No vienas puses, krājumā ietverti latviešu audēju jau iepriekš lietotie rakstu varianti, no otras, – izdevumos redzams rakstu piedāvājums, kas nonācis audēju rīcībā. Tas ir ļoti plašs – gan vienkāršie auduma pinumi, gan visai dažādie

pārstaipu rakstu varianti, gan audumi ar diviem audiem, kur katra auduma puse veidojas citāda, gan dubultaudumi (*"Nr. 179. Ir dubultdrānas audums. Pēc šāda mustura rīkojoties iespējams pagatavot vienkāršiplatās stellēs dubultplatu deķi"* (Viļumsons 1904, 6.lpp.) un ažūri aizkaru audumi. Arī audumu lietojums ir daudzveidīgs. Tie ieteikti kā noteiktām telpu tekstilijām, tā arī konkrētiem apģērba gabaliem. Grāmatās minēti sekojoši audumu veidi: lakati, lielās villaines, gultas segas, dvieļi, galdauti, priekškari (aizkari), vīriešu un sievietes uzvalku audumi, oderu, apakšbrunču un maisu audumi, audumi lietus mēteļiem, blūzēm, priekšautiem, sievietes svārkjiem, kostīmiem u.tml. Liela daļa rakstu paredzēta vilnas vai pusvilnas (kokvilnas velki un vilnas audi) audumiem. Pēc apģērba audumu klāsta redzams, ka tas pilnībā atbilst laikmetīgās modes priekšmetu kopumam.

"Pirmdienas rīta" trešā izdevuma (no pirmā to šķir apmēram 20 gadi) priekšvārdā atrodama jaunā laikmeta liecības, kā arī iezīmējas aušanas tradīciju vieta 20. gadsimta 20. gadu Latvijā. *"Izdodot pirmo audumu rakstu grāmatu "Pirmdienas Rīts" trešā izdevumā, būtu vēltīgi vēl ko aizrādīt par audumu rakstu grāmatas "P.R." lielo nozīmi, kuru nenoliedzami pierāda divi pirmie galīgi izpārdotie izlaidumi. Bez plašiem aprakstiem, kādi iepriekšējos izlaidumos bij ievietoti, šis, trešais izlaidums, ar to vēl papildināts, ka uzņemtas un aprakstītas pēdēju dienu aušanas mašīnu jaunizgudrotas daļas.*

Izlaižot trešo izdevumu "P.R." brīvajā Latvijas valstī, pieliku visas pūles, lai grāmatā pamācības, austavas, to daļas, un citi piederumi būtu latviskiem nosaukumiem, kas liek cerēt, ka šo grāmatu tauta vēl jo pateicīgāki uzņems un pie pirmās izdevības apmeklēs manus aušanas kursus, kuru noteikumi apakšā pievesti.

Latvju možais gars uz darbu nav zudis, latvju sievietes, un daļa vīriešu, kā tas bij pie mūsu senčiem, arī tagad ar mīlu nododas aušanai, lai sevi, savējus un visu latvju tautu apģērbtu ar pašdarinātiem audumiem". (Viļumsons 19[20.-30.], 3.lpp.) Kā redzams, šie izdevumi visai neslēptā veidā kalpojuši arī par aušanas kursu organizētāja pašreklāmu, kas bija nepieciešama, lai konkurences apstākļos nodrošinātu kursu apmeklētību un līdz ar to arī ienākumus sekmīgai darbībai.

20.-30. gados, no jauna aktualizējoties nacionālās kultūras idejām apvienojumā ar mājturības izglītības popularitāti, mainījās akcenti audēju apmācības sistēmā. To orientēja ne tik daudz uz profesionāliem audējiem - amatniekiem kā

galvenokārt uz aušanas instruktoru un skolotāju sagatavošanu tālākai apmācības izvēršanai.

Latvijas pirmās brīvvalsts laika aušanas mācību grāmatu autores piederēja jau pie to audēju skaita, kuras aušanas prasmi nevis pārmantoja no savām mātēm vai vecāmātēm, bet apguva no aušanas skolotājām. Sākot ar 20. gs. 30. gadu sākumu, aušanas grāmatas sastādīja divas izcilas skolotājas – A. Antēne un E. Kivicka. Anna Antēne (vēlāk – Skuja) bija Latvju sieviešu nacionālās līgas aušanas skolas skolotāja, bet Elga Kivicka aušanu mācīja Valsts mākslas amatniecības skolā Rīgā. Tā kā turpmākajos gados viņu devums aušanas attīstībā ir ļoti būtisks (viņu sastādītās grāmatas kļuva par dominējošām aušanas apgūvē Latvijā daudzus turpmākos gadu desmitus), tad svarīgi zināt, kā veidojušās viņu pašu amata zināšanas.

Anna Antēne mācījās aust Latvju sieviešu nacionālās līgas organizētajos aušanasursos. Jau 19. gs. izveidojušās tradīcijas ietekmē aušanas skolotāju uzaicināja no Skandināvijas. Vivi Hmelnitcka par mākslas aušanas skolotāju sāka strādāt 1925. g. (*Latvju sieviešu nacionālā līga, 19.lpp.*). Zviedrietes (vārds un uzvārds gan vedina domāt, ka viņas tautība varētu būt bijusi arī cita, bet Zviedrija bijusi viņas mītnes zeme) nepietiekamo latviešu valodas zināšanu dēļ mākslas aušanu un teoriju 1928.g. sāk mācīt A. Antēne, kura pēc kursu beigšanas “*Somijā papildinājās aušanas mākslā*” (*Latvju sieviešu nacionālā līga, 20.lpp.*). Tika atzīmēts, ka jau 1930. g., pirms A. Antēnes pirmās mācību grāmatas publicēšanas, “*skolotāja A. Antene izkopa un attīstīja jaunus virzienus aušanas mākslā, uzlaboja un papildināja dažādās aušanas tehnikas u.t.t.*” (*Latvju sieviešu nacionālā līga, 24.lpp.*). Plašākām audēju aprindām domātā pirmā mācību un rakstu paraugu grāmata tika publicēta 1931.g. Tā bija **A. Antēnes “Aušana”** (*Antēne, 1931*). (Šīs grāmatas atkārtots izdevums ar nosaukumu “**Rokas grāmata audējām**” iznāca trimdā 1949.g. (*Antēne, 1949*)) Tajā konspektīvi un pārskatāmi apkopots visai plašs auduma pinumu klāsts, kurš saglabājies arī mūsdienu audēju apmācības pamatā. Lielākā daļa no grāmatā apkopotajiem audumu veidiem atrodama arī iepriekšējo autoru publikācijās, bet bez noteiktas sistēmas un klasifikācijas. Antēnes veikums kļuva par pamatu visām turpmākajām audēju mācību grāmatām Latvijā.

Līdzība ar skandināvu aušanas mācību grāmatām (*Waern-Bugge; Collin*) gan satura, gan formas ziņā, vedina domāt, ka tieši no Skandināvijas autore pārņēmusi savas grāmatas sakārtojuma sistēmu un daļai auduma pinumu to nosaukumus un

grupējumu. A. Antēnes darbībā vairāk redzama saistība ar Somiju. Zviedru aušanas grāmatas, ar kurām promocijas darba autorei bija iespēja iepazīties detalizētāk, pilnā mērā izmantojamas, lai gūtu priekšstatu par skandināvu aušanas literatūru. Zviedrijai un tās skandināvu kaimiņzemēm bija vienota aušanas apmācības programma. Kopīgais Latvijā un Skandināvijā izdotajās aušanas grāmatās liecina, ka turpināta jau iepriekšējā gadsimtā aizsāktā tradīcija jaunas ierosmes audēju izglītībā meklēt Skandināvijā (*Alsupe 1982, 96.-102.lpp.*). Iespējams, ka to noteica kultūras un aušanas tradīciju līdzība Baltijas jūras abos krastos.

20. gadsimta 20. gadu zviedru aušanas grāmatās daudziem audumu veidiem vēl nebija speciāla nosaukuma. Tāpat kā 19. gs., audumus nosauca pēc to lietojuma – mēbeļdrāna, kleitu drāna u.tml. Toties bagātīgi bija izmantots vietējais etnogrāfiskais materiāls. Skandināvu grāmatu paraugi rosināja arī latviešu aušanas grāmatas veidot uz vietējo, tradicionālo audumu bāzes. Jaunās tehnikas un ierosmes tika meklētas vai nu jau piemirstajā, vai ne tik plaši zināmajā etnogrāfiskajā materiālā. Šajā jomā īpaši aktīva bija Elgas Kivickas darbība. Lai labāk varētu novērtēt viņas devumu latviešu aušanas teorijas attīstībā, ir svarīgi zināt viņas ceļu aušanas amata apguvē. Koncentrēti tas lasāms E. Stērstes priekšvārdā E. Kivickas personalizstādes katalogam.

“ Elga Kivicka nav uzaugusi uz laukiem (viņas tēvs ir pazīstams ārsts un māte laba pianiste), un birdus (stāvus) viņa pirmo reizi mūžā redzējusi 18 g. vecumā. Pati aušana, birdiem slaidi kustoties, kas pieder pie visu zemju senākiem un mūžīgākiem ritmiem, atstāj uz viņu tādu iespaidu, ka jau nākamū vasarū viņa sāk mācīties pie igaunietes Lesmes kundzes, piesavinādamās auzamās tehnikas pamatus. Pēc tam viņa pie Paegles kundzes mēģinās paklāju aušanā. Aušanas mākslas tehniskie noslēpumi un dziļākā izpratne viņai pilnīgi atdarās tikai Zviedrijā, kur viņa pavada 3 mēnešus. Gan kursus, gan izstādēs un muzejos viņa iepazīstas ar tālu izslavēto Skandināvijas aušanas mākslu, kas sevišķi augstu turas līdz 16.gs.

Īsts mākslnieks sāk ar labiem paraugiem, tā arī Elga Kivicka; bez skandināviem viņa sevišķi ciena mūsu archeolōģiskā laikmeta, kā arī grieķu un koptu audumus, jo starp tiem un Zemgales audumiem rakstā un krāsās ir uzkrītoša līdzība. [...] Mēs varam būt lepni, ka daža laba auzamā tehnika, kas urbanizētā Vakareiropā sen vairs nav atrodama, mums vēl ir dzīva [...].” (Kivicka 1940, 5.-6. lpp). Interese par atradumiem archeolōģiskajos izrakumos, kā arī par jaunatklāto grieķu un koptu kultūrā

bija tam laikam aktuāla. E. Kivicka sekoja katrai jaunai informācijai, kas bija pieejama par tekstiliju attīstības vēsturi un pēdējā laika jauninājumiem. Līdz ar to arī etnogrāfisko paraugu izmantošana audēju apmācībā kļuva par būtisku amata apguves sastāvdaļu: *“Viens no vislielākiem mūsu uzdevumiem ir saglabāt aušanas mākslā vēl to, kas glābjams, pēc bagātiem krātuvēs uzglabātiem materiāliem restaurējot un atdotot tautai atpakaļ to, kas šķita jau zaudēts. Ka tas jau gandrīz veikts, par to pauž skolotājas E.Kivickas grāmata un viņas vadītā aušanas mākslas plašā nodaļa Valsts mākslas amatniecības skolā Rīgā.”* (Kivicka 1934, 6. lpp.) E. Kivickas grāmatā **“Aušanas pašmācība”** (Kivicka 1934) salīdzinājumā ar A. Antēnes grāmatu ievietoti vairāki jauni pinuma veidi gan kā papildinājumi un varianti, gan kā jauni pinuma risinājumi. Tās atkārtots izdevums iznāca trimdā 1955.g. (Kivicka 1955.). Kivickai raksturīgi smalki variāciju meklējumi arī vienkāršiem auduma pinumiem, tos dažādojot un atsedzot to daudzveidīgās iespējas. Tā, piemēram, nevienādais audu un velku ripss, plāce ar dažāda platuma rūtiņām slīpie un stāvie trinīši, slīpais ripss (diagonālrīpss), krāsu maiņas efekti. Daļai šo audumu ierosme gūta skandināvu audēju literatūrā. E. Kivickai ir meklējumi arī izteikti dekoratīvu audumu virzienā. Viņas grāmatā pirmo reizi iekļauti tādi auduma pinumi kā slīpu, liektu līniju zīmējums, izmantojot auduma pinumu, kā arī audu rakstots audums skalos. Rakstaino audumu aušana ar skaliem Eiropā pazīstama jau vismaz no 16.gs., kad šādi rakstainos audumus darināja Itālijas cunftu amatnieki. Vēlāk, šiem amatniekiem pārceļoties uz Viduseiropu, līdz ar viņiem izplatījās arī ornamentāli bagāto, rakstaino audumu darināšanas tehnika (Borovsky). 18.-19. gs. šī aušanas tehnika bija Eiropā plaši pazīstama. Visilgāk (līdz mūsdienām) tā saglabājās Vidus- un Austrumeiropā, bet Ziemeļeiropā to bija nomainījis velkamās ierīces vai niškārtu lietojums audu rakstaino audumu darināšanā. Rakstaino audumu aušana ar skalu palīdzību Latvijā 20. gs. bija saglabājusies pārsvarā tās austrumdaļā – Latgalē.

A. Antēnes otrā aušanas grāmatā **“Mācies aust”** (Antēne, 1936) iznāca pēc atkārtota Somijas apmeklējuma, kura laikā viņa iepazinās ar somu profesora E. J. Simola aušanas teorijas mācību (Antēne 1936, 4.lpp.). Šajā grāmatā autore piedāvā jau daudz vairāk audumu veidu nekā 1931. gadā. Viņa pārņēma gandrīz visus E. Kivickas apkopotos auduma pinumus, papildinot tos ar jauniem meklējumiem rakstaino, dekoratīvo audumu virzienā, piemēram, audu rakstoti audumi divu velku iekārtojumā, dubltaudums skalos, kurā daudz neierobežotāk var veidot rakstu

kompozīcijas līdz pat brīvam zīmējumam. 1939. g. šai grāmatai iznāca otrs – atkārtots izdevums (*Antēne 1939*), bet 1940. gada sākumā **A. Antēne-Skuja** izdeva praktisku paraugu krājumu: **“Paraugi audumiem”** (*Antēne, 1940*). Tajā ietvertas jau zināmās aušanas tehnikas. Lielākā daļa atvēlēta dekoratīvajām telpu tekstilijām – aizkariem, galdautiem, spilveniem, mēbeļdrānām u.tml. No 186 audumu paraugiem tikai 41 ir apgērba audums. (Šeit gan jāpiebilst, ka turpmāko gadu aušanas grāmatās apgērba audumu piemēri ievietoti aizvien mazāk.) No tehniku kopējā klāsta izceļas krepa pinumu (dažādas auduma pinumu variācijas, kuras apvieno virsmas grubuļainā faktūra) plašais lietojums. No visiem audumu paraugiem – gan apgērba, gan telpu tekstilijām – 20 ir krepa audumi. Lai gan krepa audumu varianti (gan bez šī nosaukuma) atrodami jau J. Jurjevskā un P. Viļumsona audēju grāmatās, sākot ar 20. gadsimta 30. gadu otro pusi, iezīmējas krepa auduma modes laiks. Tā lietojums un varianti ir ļoti dažādi.

Pēc būtiskām izmaiņām aušanas tradīcijas attīstībā (skat. 1.nod.), jauna audēju mācību grāmata tika izdota 1961. gadā. Tā ir Em. Melngaiļa tautas mākslas nama izdotā Rīgas Daiļamatniecības skolas aušanas skolotājas **Emmas Skujiņas** sastādītā **“Aušana”** (*Skujiņa 1961*). Autore tajā apkopo daudz no A. Antēnes 1931. g. un E. Kivickas 1934. g. izdotajām aušanas grāmatām, nedaudz pārgrupējot auduma pinumu secību. Teksta izklāsts ir līdzīgs iepriekšējiem (bez būtiskām pārmaiņām). Ja nu vienīgi konstatējama atteikšanās no vienkāršo tehniku smalkajām variācijām. Toties auduma pinumi tiek papildināti ar diviem jauniem veidiem. Viens no tiem – “pinumu audums” – 20. gs. sākumā atrodams jau P. Viļumsona izdotajā audumu rakstu paraugu krājumā “Otrdienas rīts” (nr. 177), bet 30. gadu aušanas grāmatās tas nebija iekļauts. Otrs auduma pinums, kas papildina Skujiņas aušanas grāmatu, ir no audu rakstoto audumu grupas - “itāļu rozītes”. Arī ar roku ielasīto rakstu grupā iekļauts līdz tam nebijis konturējošs raksta elementu attēlošanas veids ar nosaukumu “itāļu pinums”. **E. Skujiņas** grāmata **“Aušana un batikošana”** (*Skujiņa 1970*) attiecībā uz aušanu ir iepriekšējās, 1961. g. izdotās, grāmatas pārpublicējums bez jostu aušanas daļas. E. Skujiņas ieviestais papildinājums aušanas grāmatu saturā - pinumu audums un itāļu rozītes - tiek iekļauti arī nākamajā, līdz šim pēdējā nozīmīgākajā, 1993. gadā izdotajā Tautas daiļamata studijas “Atspole” vadītājas **Ilgas Madres** sastādītajā grāmatā **“Aušana”** (*Madre*). Šī grāmata vairāk atšķiras no iepriekšējām, jo tās autore meklējusi jaunu auduma pinumu klasifikāciju jeb grupējuma veidu.

Būtiskākais ir grāmatā ievietoto jauno auduma pinumu klāsts. Vērojama izteikta aušanas attīstība rakstaino, dekoratīvo audumu virzienā. I. Madre grāmatā ievērojami paplašinājusi rakstaino ripsa audumu grupu (piem., trinīša un atlasa dreļļu ripsi, audu rakstainais ripss ar saikli, pastiprinātie slīpie ripsi u.c.), kā arī pirmo reizi ievietojuši rakstainos mežģiņaudmus un pārsietos dreļļus. Auduma pinumu mācībā pie jaunā jāpieskaita arī lielā variantu dažādība dekoratīvajiem krāsu maiņas rakstiem ne vien vienkārtna, plāces un trinīša audumos, kā tas bija iepriekš, bet arī krepa, pubuļainajos, kanvas, šūniņas un pinuma audumos, kā arī trinīša dreļļa audumos. Grāmatas autore jaunus auduma pinumu risinājumus ieguvusi praksē meklējot līdz tam nezināmus veidus rakstaino audumu iegūšanai, kā arī "atrisinot" fabriku audumu paraugus.⁷

Audēju grāmatas, kas latviešu valodā izdotas laikā no 19. gs. beigām līdz 20. gs. vidum, sniedz ieteikumus auduma pinumu lietojumam, atbilstošus aušanas teorijas attīstības līmenim apkārtējās ziemeļaustrumu Eiropas zemēs. Turklāt tajās tika izmantoti arī vietējie audumu raksti un pinumi. Diemžēl 20. gs. otrās puses izdevumos šī tiešā saikne ar aušanas teorijas attīstību Ziemeļeiropas zemēs bija liegta. Padomju varas radītais "dzelzs priekšgars" pārtrauca ilgstoši pastāvējušo informācijas apriti. Tomēr aušanas teorijas attīstība Latvijā neapstājās.

Raksturotās aušanas grāmatas lielā mērā atspoguļo Latvijā austu audumu kopumu. To var sacīt gan tādēļ, ka tajās bija iekļauti vietējo audēju lietotie raksti, gan arī tādēļ, ka no tām mācījās daudzu paaudžu audēji 19.gs. beigās un 20. gadsimtā.

Publikācijas periodiskajos preses izdevumos

Kā ziņu avots pētījumam par mājaustajiem apģērba audumiem izmantotas arī publikācijas periodiskajos izdevumos. No plašā, tematiski ļoti daudzveidīgā informācijas klāsta, ko sniedz prese, šajā pētījumā izmantotie materiāli iekļaujas divās grupās:

- o aušanas literatūra, kas ietver apģērba audumu paraugus, aušanas aprakstus un tehniskos zīmējumus, kā arī – ar preses starpniecību organizēto audēju saraksti ar aušanas skolotājām; informāciju par aušanas u.c. rokdarbu vai mājturības kursiem; raksti, kuros apspriesta pašausto audumu aktualitāte, to atbilstība modei u.tml.;

---

⁷ A.Karlsones saruna ar I.Madri 2001.g. 16.septembrī

- o kultūras darbinieku, zinātnieku un mākslinieku raksti etnogrāfijā un mākslas vēsturē, ziņas par šauro audumu izpētes sākumu, kā arī par etnogrāfisko priekšmetu kolekcijām un izstādēm; biogrāfiskās ziņas par kultūras darbiniekiem, tai skaitā arī par sabiedriski aktīvajām rokdarbu kursu organizētājām.

Uzmanība pievērsta periodikai, kas iznāca galvenokārt Latvijas pirmās brīvvalsts laikā – sākot ar 20. gs. 20. gadiem. Pētījumam nodēriģa informācija iegūstama no tiem preses izdevumiem, kuros publicēja zīmējumus un paraugus apģērba audumu aušanai. Starpkaru posmā publikācijas periodikā pat vairāk kā audēju mācību grāmatas atspoguļo mājaudēju austos audumus. It sevišķi tas sakāms par aušanas skolotājas un grāmatu autores Annas Antēnes (Skujas) saraksti ar lasītājām laikraksta “Brīvā Zeme” lauksaimniekiem domātajā pielikumā “Zemes Spēks” (ZS), nodaļā Lauku sievietei. No dažādām Latvijas vietām tika sūtīti lūgumi atrisināt audumu paraugu tehniskos zīmējumus līdz ar nītījumu un minumu. Kā arī lūgumi ievietot rakstu paraugus noteikta veida audumiem. Ievērojama daļa no “Zemes Spēkā” ievietotajiem rakstu paraugiem ir apģērba audumi. Tie paredzēti kleitām, mēteļiem un vīriešu uzvalkiem, vai nosaukti vienkārši par apģērba audumu paraugiem. Starp biežāk publicētajiem apģērba auduma pinumiem ir krepa audumi, dažādi rakstainie trinīšu varianti un krāsu maiņas raksti. Žurnālā “Zeltene” (Z) un “Mūsu MājasViesis” (MMV) rokdarbu nodaļā audumu darināšanas aprakstus veidoja Rīģas Daiļamatniecības skolas direktors, mākslinieks A. Dzērvītis un arī viņa sieva – aušanas skolotāja Aleksandra Dzērvīte. Ieteikumus apģērba audumu aušanai, nenorādot aušanas paraugu autoru, sākot ar 1930. gadu otro pusi samērā regulāri ievietoja arī ilustrētajā sieviešu žurnālā “Sievietes Pasaule” (SP)

Arī pēc Otrā pasaules kara izdotajā sieviešu žurnālā “Padomju Latvijas Sieviete” (S) turpināja publicēt audumu rakstu paraugus. Rokdarbu pielikumā starp citiem rokdarbiem ir arī austie audumi. Galvenā uzmanība, atbilstoši lietišķās mākslas aktualitātēm tika pievērsta tekstiliju ansambļu veidošanai. Tie ir gan saskaņoti telpu iekārtojuma komplekti, gan, salīdzinoši retāk, - apģērba ansambļi. Pielikumā publicēja arī labākos Tautas lietišķās mākslas studiju dalībnieču, bieži vien Tautas daiļamata meistarū, darinātās audumu kompozīcijas.

Mākslas un senatnes mēnešraksts “Latvijas Saule” (LS) sniedz ziņas par šauro audumu izpētes sākumu, kā arī informāciju par Ed. un A. Paegļu aktīvo sabiedrisko un

pētniecisko darbību. Tā kā "LS" izdevējs bija Edvards Paegle, tad šajā izdevumā plaši tika atspoguļota viņa dzīvesbiedres Almas Paegles (arī – Birģele-Paegle) sabiedriskā un zinātniskā darbība. Saistībā ar pētījuma tēmu par mājaustajiem apģērba audumiem, visnozīmīgākās ir izdevumā sniegtās ziņas par seno rokdarbu tehniku, tai skaitā celaiņu, izpēti. A. Paegle rekonstruēja arheoloģiskajos izrakumos atrasto celaiņu darināšanas tehniku un atklāja tās līdzību 18.-19. gs. austajām celainēm. Pētniece aizrautīgi popularizēja šauro audumu darināšanas tehnikas ar dažādu publisku pasākumu starpniecību, vadot jostu aušanas kursus ne tikai Latvijā, bet arī ārzemēs (piemēram, starptautiskā skolotāju konferencē Lokarnā – *LS*, 613. lpp.) Amerikā viņas mācītais tika iekļauts pat skolu programmā.⁸

Edvards un Alma Paegļi veidoja bagātu privātā etnogrāfiskā muzeja kolekciju. Galvenā uzmanība tajā bija veltīta jostveida audumiem. Kā pastāvīga izstāde publikas apskatei, krājums tika atvērts 1925. g. 25. septembrī, bet jau kā Saules muzeju to atklāja 1928. gada 29. janvārī. Divdesmitā gadsimta 20. gados, kad risinājās strīdi par muzeju etnogrāfisko kolekciju eksponēšanas veidiem, A. un Ed. Paegļu vadītais Saules muzejs izcēlās ar zinātnisku pieeju. Senās tekstilijas u.c. priekšmetus eksponēja kā etniskās kultūras paudējus ne tikai kā lietišķās mākslas priekšmetus (*LS* – 1928., 61./62. nr. – 671. lpp.), lai arī muzeja pamatdoma bija iepazīstināt ar baltu tautu lietišķo mākslu, galvenokārt – tekstilijām, A. un Ed. Paegles pievērsās arī citu tautu tekstiliju pētniecībai, lai ar dažādu etnisko kultūru salīdzināšanas metodi meklētu latviešu kultūrai raksturīgo, kas tolaik bija ļoti aktuāli. Ed. Paegle aktīvi aizstāvēja uzskatu par zinātnisku etnogrāfisko priekšmetu kolekciju veidošanu, publicējot izdevumā "Latvijas Saule" norādījumus etnogrāfisko priekšmetu vācējiem (*LS* – 1925, 312. lpp.). A. un Ed. Paegļu viena vākumu daļa 1927. g., pirms Saules muzeja atklāšanas, tika pārdota Valsts Vēsturiskam muzejam. Kopumā vēstures muzejam tika nodots 4501 priekšmets, no kuriem 1003 bija "jostas visādās teķnikās un rakstā" (*LS* – 1927, 623. lpp.). Šobrīd varam tikai aptuveni nojaust kāds bija Paegļu vākuma kopējais apjoms, ja vēstures muzejam nodotie priekšmeti bija tikai tie, kuri palika pāri vai neiederējās Saules muzeja ekspozīcijā. Jostveida audumu kolekcijas lielākā un tipoloģiski bagātākā daļa palika Saules muzeja ietvaros.

⁸ *LS* – 1928. g. – hronika: "Ņujorkas "The Ethnical Cultural School" direktriese ziņo, ka viņa ievēduse savā skolā jostu aušanu, ko mācījusies A. Paegles sarīkotosursos Lokarnā, pag. gadā. Šo aušanas paņēmieni iesaukuši par "weaving without the loom" (aušana bez stāviem) un tas audzēkņiem ļoti iepaticies."

Iespējams, ka daži priekšmeti no Saules muzeja kolekcijas varētu būt nonākuši Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfija nodaļas fondos arī vēlāk.

Izziņas literatūra

Informācija par modes tendencēm dažādos laikposmos un pārmaiņām tajās sniedz ilustrētās modes enciklopēdijas un skaidrojošās tematiskās vārdnīcas. No pētījumā izmantotajiem izdevumiem vislabāk ar precīziem vēstures avotiem (laikabiedru gleznas un grafikas, modes jaunumu periodika u.tml.) dokumentēta ir Prāgā 1973. gadā publicētā, autoru kolektīva veidotā modes enciklopēdija (*Obrazovi encyklopedie módy*). Turpretī plašs materiāls ar dažādu modes pasaulē sastopamu terminu skaidrojumiem – skaidrojošā vārdnīca, ir 1969. gadā Ņujorkā izdotā R.T.Vilkoksa grāmata (*Wilcox*). Dažādos laikos un vietās izdotās modes enciklopēdijas ir visai atšķirīgas pēc apkoptā materiāla izklāsta veida (*Fehlig, O'Hara, Four Hundred Years of Fashion u.c.*), tomēr to vēsturisko ticamību, ja nav norādīti precīzi avoti, nereti var apstiprināt būtiskāko faktu atkārtotās vairākos izdevumos. Pie izziņas literatūras var pieskaitīt arī ilustrētās tekstiliju vēstures (*5000 Years of Textiles, The Illustrated History of Textiles*), jo tās aptver lielu laikposmu un pārskata veidā sniedz informāciju par daudziem jautājumiem. Tā kā šie izdevumi ir domāti plašām lasītāju lokam, tajos ne vienmēr uzmanība pievērsta precīzu vēstures avotu norādei. Tomēr daudzu faktu ilustrācija ar dokumentāli precīzām fotogrāfijām ļauj pieņemt, ka arī pārējie fakti ir vēsturiski precīzi un tos var izmantot kā salīdzināmo materiālu pētījumā par mājaustajiem apģērba audumiem.

Atsevišķu tēmu precizēšanai pētījumā izmantotas ar tekstiliju jomu tieši nesaistītas vārdnīcas – etimoloģijas, konversācijas (*Karulis, LKV*) u.tml. izdevumi, jo tie pamatoti ar sava laika zinātnes attīstībai atbilstošiem pētījumiem.

Zinātniskā literatūra

Mājaustie apģērba audumi Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. līdz šim ir pētīti tikai daļēji, gan hronoloģijas, gan teritorijas, kā arī analizēto jautājumu ziņā. Etnogrāfu u.c. pētnieku uzmanība vairāk ir bijusi pievērsta audumu lietojumam latviešu zemnieku apģērbā, pārsvarā – goda tērpā, 18. gs. beigās un 19. gs. (galvenokārt Ā. Kamupa, M. Slavass, B. Zundes u.c. pētnieku darbi). Atsevišķi pētījumi veikti arī par izmaiņām Vidzemes un Latgales zemnieku apģērbā 18. gs. b. – 20. gs., galveno uzmanību veltot tā piegriezumam un apģērba gabalu komplektācijai (*Slava 1962; Slava 1963; Slava 1973*). Pamatojoties uz etnogrāfisko ekspedīciju,

muzeju un arhīvu materiāliem, apģērba audumi iekļauti kopējai tekstiliju izpētei veiktās publikācijās, kā arī analizēti saistībā ar amatniecības (aušanas) attīstību Vidzemē 19. gs. un 20. gs. sākumā (*Alsupe 1960; Alsupe 1962; Alsupe 1962 LTM; Alsupe 1963; Alsupe 1982*). A. Alsupes pētījumos detalizēti izsekots Vidzemes audēju apmācībai, sociālajām un profesionālajām grupām, aušanas darbarīku vēsturiskajai attīstībai un to dažādu tipu lietojumam Latvijas teritorijā, kā arī Vidzemes audēju darinājumu veidiem 19. gs. un 20. gs. sākumā. Tomēr šie pētījumi, kas skar tik dažādās ar aušanu saistītās jomas, skata aušanas tradīcijas pamatā tikai Vidzemē (lai arī salīdzinājumā ar citiem reģioniem). Turklāt minēto jautājumu izpētes hronoloģija noslēdzas ar 1914. gadu. Pētījumi par aušanas tradīciju attīstību Latvijā 20. gs. 20.–30. gados līdz šim nav publicēti. Turklāt apģērba audumu darināšana Latvijā padomju varas gados (īpaši 20. gs. 60.–80. gados) tikai nedaudz ir skarta publikācijās, kuras analizē lietišķās mākslas attīstības tendences (*Alsupe 1985; Alsupe, Kargane*). Tā kā līdz šim mājaustie apģērba audumi ir skatīti tikai citu, plašāku tēmu ietvaros, daudzas jomas, kas prasa specializētus pētījumus, ir palikušas pietiekami neizzinātas. Līdz šim nepietiekama uzmanība pievērsta mājausto apģērba audumu kultūrvēsturiskās attīstības noteikšanai, skaidrojot tradīciju, racionālo apsvērumu un modes novitāšu ietekmi auduma pinumu un materiālu izvēlē, krāsu salikumā u.tml.; mājaušanas nozīmi laucinieku apģērba ieguvē dažādos laikposmos, skatot to salīdzinājumā ar Viduseiropas un Ziemeļaustrumeiropas zemēm u.c. jautājumiem.

Kā atsevišķa tēma tekstiliju izpētē Latvijā jau no 20. gs. 20. gadiem ir bijuši šaurie audumi (jostas un prievītes), tomēr pēc Latvijas muzeju krājumiem galvenokārt pētīta to darināšana un lietošana 19. gs. (*Niedre; Madre, Ivanova*), pievēršoties arī šauro audumu rekonstrukcijām pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem (*LS, Zariņa 1970, Zariņa 1988 u.c.*). Trimdā, balstoties uz Latvijas arheologu un etnogrāfu 20. gs. no divdesmitajiem līdz septiņdesmitajiem gadiem publicētajiem materiāliem, izdots apkopojošs jostu un prievīšu tehniku un rakstu izklāsts, kas sniedz zināmo šauro audumu kopainu ilgākā laika periodā (apm. 7. gs. – 19. gs.) (*Dzērvīte, Treimane*). Salīdzināmo vietējo materiālu apģērba audumu vēsturiskās attīstības noteikšanai sniedz pētījumi par seno latgaļu un lībiešu apģērbu Latvijas teritorijā 7.–13. gs. (*A. Zariņa*).

Par promocijas darba hronoloģiskajam ietvaram atbilstošo laikposmu mājausto apģērba audumu pētījumi Lietuvā un Igaunijā līdz šim nav izdoti monogrāfijās vai

citās plašākās publikācijās. Etnogrāfi šai tēmai nedaudz pievērsušies saistībā ar kopējo apģērba attīstību vienā no Igaunijas lauku apvidiem 20. gs. (*Piiri*), vai – ar Lietuvā mājās vērpto dziju lietojumu (*Čepaitienė*). Atsevišķas lietuviešu etnogrāfu publikācijas veltītas jostveida audumu izpētei (*Juostos 1967, Juostos 1969* u.c).

Skandināvijas zemēs mājaustie apģērba audumi skatīti vai nu apģērba (tai skaitā, tradicionālā tautas tērpa), vai tekstiliju vēstures ietvaros, kā arī saistībā ar mājamatniecības izpēti. (*Geijer; Nysten; Liby; Lehtinen, Sihvo* u.c.). Viduseiropas reģionā mājausto apģērba audumu nomaīņa ar pirktajiem audumiem notika jau tradicionālajā tautas tērpā, līdz ar to apģērba audumi ietverti tautas tērpa izpētē, galveno uzmanību pievēršot izšuvumiem.

Kultūrvēsturisko procesu apzināšanai promocijas darbā izmantoti visai atšķirīgu tēmu pētījumi, kas ietver gan senās aušanas tehnikas un aušanas rīku vēsturi, gan ornamenta attīstības jautājumus, kā arī amatniecības, apģērba vēstures un modes jautājumus.

Izmantotais avotu un literatūras klāsts ļauj veikt pētījumus par apģērba audumu darināšanu Latvijā ar rokas stellēm 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs., nosakot Latvijas audēju darinājumu vietu citu Eiropas zemju aušanas tradīciju attīstībā.

1.nodaļa

Mājaušanas pastāvēšanas priekšnoteikumi

Latvija ir Eiropas zeme, kur prasmīga aušana ar rokas stāviem pastāvējusi jau izsenis. Kā zemnieku papildnodarbes veids tā bija raksturīga linu audzēšanas apvidiem Ziemeļeiropas zemēs, pretstatā Viduseiropas un Dienvideiropas reģioniem. Mainoties saimnieciski politiskajiem apstākļiem, mainījās arī mājaušanas pastāvēšanas priekšnoteikumi. Saimnieciski politiskā situācija Latvijas laukos dažādos laika periodos, mājausto apģērba audumu pieprasījums un tam atbilstošs aušanas prasmju un iemaņu attīstības līmenis, pārmaiņas audēju apmācības sistēmā u.tml. ietekmēja mājaušanas attīstību. Izmaiņas minēto aspektu kopumā radīja atšķirības mājaušanas attīstībā dažādos laikposmos.

19.gs. pēdējais ceturksnis un 20.gs. sākums

Latvijas saimnieciskajā un politiskajā dzīvē kopš 19. gs. otrās puses, rūpniecības attīstībai kļūstot aizvien straujākai, industrializācijas radītās izmaiņas skāra arī lauku iedzīvotāju dzīvesveidu. 19. gs. sešdesmitajos gados, izvēršoties māju izpirkšana "par dzimtu", Latvijas laukos pieauga nepieciešamība pēc regulāras naudas ieguves iespējami lielākā apjomā. Tas noteica strauju pāreju uz intensīvu saimniekošanas veidu. Vienlaicīgi pašu patēriņam centās izdot pēc iespējas mazāk naudas. Tas savukārt saglabāja aušanu katrā zemnieku saimniecībā gan pašu ģimenes, gan visas saimes (kalpu u.c. gājēju) vajadzībām. Arī vietējo lauku amatnieku darbībai bija labvēlīgi apstākļi. Pie viņiem tehniski sarežģītāko un goda apģērbam paredzēto labākas kvalitātes audumu ieguve no pasūtītāja materiāla bija lētāka un izdevīgāka, nekā pērkot manufaktūru vai fabriku ražojumus.

Latvijas lauku apvidos apģērba audumus mājās auda galvenokārt trīs veidu audēji: mājamatnieces, amatnieki un mājrupnieki. Būtiskākā atšķirība šo audēju starpā bija audumu gatavošanas mērķis. Tas noteica pārējos ar aušanu saistītos aspektus: nepieciešamo audēja meistarības pakāpi, lietotos darbarīkus, izstrādājumu veidus u.tml. Mājamatnieki auda galvenokārt tikai savam patēriņam. Amatnieki auda pasūtījuma darbus. Mājrupnieki gatavoja produkciju uzpircējiem un tirgum. Atbilstība vienam vai otram darbošanās veidam audēja dzīves laikā varēja mainīties līdz ar audēja ģimenes stāvokļa, profesionālo zināšanu vai ekonomisko apstākļu pārmaiņām. Gandrīz vai visus nepieciešamos apģērba audumus auda galvenokārt

abu pirmo grupu audēji. Mājrūpnieki gatavoja salīdzinoši vienvēidīgus apģērba audumus – kreklu audumus (piemēram, Piebalgā) vai vadmalu. Pētījumā par mājaustajiem apģērba audumiem tie šoreiz netiek iekļauti, jo mājrūpnieku darinājumos neizpaudās tādu māksliniecisko un praktisko īpašību kopums, kas atkarīgs no katra atsevišķā lietotāja vēlmēm un iespējām. Šos audumu veidus auda arī pārējo grupu audēji.

Profesionālie lauku audēji jeb audēji amatnieki parasti veica pasūtījuma darbus konkrētajam pasūtītājam. Viņi bija labāku amata apmācību guvušie audēji, kuri strādāja ar laikmetīgākiem aušanas rīkiem. Audējiem amatniekiem aušana bija pamatnodarbošanās vai arī papildus darbs līdzās zemkopībai. Daļa no amatniekiem bija aušanas darbnīcu īpašnieki un izmantoja mācekļu darbu. Latvijā, līdzīgi kā arī Lietuvā un Igaunijā, pēc Ziemeļvācijas tekstildarbnīcu parauga pie ūdens un tvaika dzirnavām bija izveidotas vērptuves, krāsotavas un audumu pēcapstrādes jeb apretūras (velšana, presēšana u.tml.) darbnīcas, kā arī austuves. Daļa no tām ar laiku vairāk tuvinājās rūpniecības uzņēmumam. Citās turpināja veikt pasūtījuma darbus. Profesionālajiem audējiem parasti piederēja visai bagāts audumu rakstu krājums un nereti viņi specializējās noteikta veida audumu darināšanā. Audēji amatnieki bija kā sievietes, tā vīrieši. Amatnieces nereti bija vientuļās sievietes, kam nebija ģimenes. Viņas strādāja apdzīvoto vietu centros, kur mitinājās nelielā dzīvoklītī, un turpat arī auda. Dažkārt ar aušanu kā amatu nodarbojās jaunās sievietes līdz kāzām. Apprecoties viņas auda vairs tikai pašu patēriņam.

Audējas mājamatnieces galvenokārt auda savas ģimenes vai saimes vajadzībām. Aušanas prasmi šīs grupas audējas bija mantojušas no iepriekšējām paaudzēm un papildinājušas pašmācības ceļā, pārņemot citu audēju pieredzi. Latvijas laukos mājamatnieces bija lielākā audēju daļa. Līdz Pirmajam pasaules karam stelles bija gandrīz katrā lauku sētā un aust prata katrā ģimenē. Aušanas rīku komplekta lielākā daļa parasti bija mantota, tāpēc mājaušana vairāk saglabāja senās tradīcijas un mazāk bija pakļauta jauninājumiem. Latvijā (galvenokārt Vidzemē), atšķirībā no citiem Austrumeiropas reģioniem, bija vairāk audēju mājamatnieču, kuras bija arī prasmīgākas nekā citviet. (*Alsupe 1982, 229.–231. lpp.*)

Lauku amatnieku aušanas prasme 19. gs. Latvijā bija līdzīga kā citās Ziemeļeiropas zemēs. Aušanas attīstību, iespējams, ietekmēja arī tas, ka Latvijā (Rīgā un tās apkārtnes muižās) daudzus gadsimtus (14.–18. gs.) darbojās linaudēju

cunfte, kurā noteicošo lomu līdz pat 18. gs. 70. gadiem saglabāja latvieši (*Feodālā Rīga, 86.–87., 90., 158., 288. lpp.*). Audumu rakstu papildināšanā audēji Latvijā izmantoja tādus pat “musturu albūmus”, kādi 16. – 19. gs. bija aktuāli citās Eiropas zemēs.¹ Dokumentējamas ziņas ir par 18. – 19. gs. (*Alsupe 1982, 203.-204. lpp.*), bet netiešie norādījumi varētu attiekties arī uz senāku laiku. Latviešu amatnieki atradās informācijas aprītē, apgūstot to, kas jauns ienāca aušanas attīstībā citur Eiropā. Protams, šeit jāņem vērā jauno ideju izplatības ceļš pa sociālās hierarhijas kāpnēm, novitātēm pamazām vienkāršojoties. Tās vispirms kalpoja augstāko slāņu vajadzībām un tikai pakāpeniski nonāca līdz zemnieku patēriņam, tika tam pieskaņotas un pieņemtas zemnieku vidē.

Pastāvot plašai mājamatniecībai, profesionālie audēji bija spiesti savu darbību specializēt. Tas prasīja jauninājumu meklējumus gan audumu tehniskajos risinājumos, gan rakstu izvēlē. Savukārt audēju amatnieku profesionālā līmeņa kāpums veicināja arī mājaudēju prasmes pilnveidošanos. Aušanas prasme Latvijas laukos 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā bija attīstījusies tādā līmenī, ka audēji prata strādāt pat ar 24 nīšu kārtām. Tomēr biežāk mājaudēji auda tikai ar 4 nīšu kārtām. Retums nebija arī 6, 8 un 12 nīšu kārtu lietojums zemnieku austajos audumos. Latvijā pazina un lietoja apmēram 30 aušanas tehnikas (auduma pinumus), no kurām lielākā daļa bija atspoļu audumi.²

Audēju amatnieku darbību ietekmēja industrializācijas radītās pārmaiņas laucinieku dzīvesveidā. Bija radies pieprasījums pēc daudzveidīgākiem audumiem gan telpu iekārtojumam, gan apģērbam. Arī laikmetīgās modes izpausmes laucinieku apģērbā (*Slava 1963; Slava 1973; Karlsonē 2000*) daļēji bija šo pārmaiņu atspulgs līdzīgi kā daudzviet Ziemeļaustrumu Eiropā. Jaunu rakstu un auduma pinumu izplatība ar drukātu iespaiddarbu starpniecību (sākot ar 19. gs. otro pusi) aizvien vairāk ietekmēja audumu darināšanu ar rokas vai pusmehāniskām stellēm.

Latvijā līdzīgi kā citās Eiropas zemēs attīstījās jauns audēju apmācības veids. Vidzemes guberņā 19. gadsimta 80. gados tika organizēti pirmie publiskie aušanas

¹ Augsburgā 1523. gadā iespiesta senākā zināmā audumu rakstu paraugu grāmata “Schönsperger. Furrn oder Modelbuchlein: Augsburg, 1523”, turpmāko gadu izdevumu detalizēts uzskaitījums apkopots : Lotz ; Paludan , de Hemmer ; Domonkos

² Tas nozīmē, ka pavedienu visā auduma platumā ieaūz ar atspoli nevis ievieto ar saivu vai iesien ar rokām.

kursi (*Alsupe 1960, 163. lpp., Alsupe 1982, 99.–100. lpp.*). Kursos savas zināšanas galvenokārt papildināja profesionālie audēji. Publiskie kursi bija aizsākums jaunai aušanas mākas apguves un pilnveidošanas sistēmai, kaut gan to apmeklētāju skaits bija vēl neliels. Ar kursu starpniecību izplatījās arī jauni auduma raksti. Aušanas kursi aizvien vairāk aizstāja tradicionālo aušanas prasmes pārmantošanu no paaudzes paaudzē.

Vieni no plašākajiem un ievērojamākajiem aušanas kursiem Latvijā sākot jau ar 20. gs. pirmajiem gadiem bija Zemgales audēja, steļļu konstruktora un savā ziņā arī uzņēmēja Pētera Viļumsona organizētie. Kursu dalībnieki varēja iegādāties P. Viļumsona konstruēto aušanas palīgierīci jeb vienpaminas aužamo mašīnu un viņa sastādītos audumu rakstu paraugu krājumus. Lai aizsargātos pret pieaugošo konkurenci, ko šāda veida kursi varēja strauji palielināt, drukātajiem musturu paraugu krājumiem tika noteikta visai augsta cena. Kā jau iepriekš minēts, P. Viļumsona aušanas grāmatās, atbilstoši Eiropā vispārpieņemtai praksei, bija ievietots teksts, kas aizliedza izdevuma īpašniekam pavairot vai citā veidā tālāk izplatīt publikācijā apkopotos rakstus. Līdzīgi arī citviet Eiropā (Skandināvija, Zviedrija), kursu beidzēji parakstījās, ka saņemtos rakstu krājumus noteiktu laiku turēs tikai savai lietošanai un neiepažīstinās ar tiem citus (*Bergmann*). Šī tradīcija bija pārmantota no amatnieku cunftu noteikumiem. Arī cunftu audējiem Viduseiropā (senās Ungārijas teritorijā, kas ietvēra arī tagadējo Slovākiju, Slovēniju, Horvātiju, Rumāniju, u.c. Karpatu reģiona zemes) bija aizliegts izplatīt savu audumu rakstu paraugus.

Audējiem sniegtajās zināšanās ar aušanas literatūras iespiešanu un publisko kursu organizēšanu apvienojās dažādu apvidu pieredze. Vidzemes audēji 19. gs. bija profesionāli labāk izglītoti nekā citos Latvijas novados (*Alsupe 1982, 229.–232. lpp.*). Aušanas turpmākā attīstība Latvijā 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē lielā mērā veidojās uz Vidzemes tradīciju bāzes.

20.gadsimta 20.-30.gadi

Mājaušanas izplatība un intensitāte Latvijā pēc Pirmā pasaules kara bija ļoti neviendabīga. Saimnieciskajai dzīvei Latvijā kļūstot intensīvākai, kā arī specializējoties, jau 20. gs. sākumā aušana kā pārmantojams mājas amats Vidzemes un Kurzemes guberņā sāka izzust. Ar aušanu tur nodarbojās galvenokārt profesionālie lauku audēji. Turpretī citviet (galvenokārt Latgalē) aušana turpināja

pastāvēt kā sieviešu nodarbošanās ziemas mēnešos, apgādājot savu ģimeni ar vajadzīgajiem audumiem. Mājās auda pārsvarā mazajās (2–10 un 10–20 ha) lauku saimniecībās. 20. gadu otrajā pusē tās bija vairāk kā puse (58,2%) no visu saimniecību kopskaita (*Skujenieks, 455.–456. lpp.; LStGg 1930*). Nelielo un vidējo (10–22 ha) jaunsaimniecību skaits Latvijas laukos ievērojami pieauga pēc agrārreformas (*LKV, 7. sēj., 14217 sleja*). Apģērbam un telpu iekārtai nepieciešamos audumus turpināja aust gan amatnieki, gan audējas mājamatnieces. Tomēr 20. gadsimta 20. gadu pirmajā pusē mājās auda salīdzinoši mazāk kā gadu desmita otrajā pusē. Jaunsaimnieki bija spiesti smagi strādāt, lai iekoptu jaunās mājas. Turpretim lielgruntnieki varēja atļauties lielāko daļu no apģērbam nepieciešamajiem audumiem jau nopirkt. Arī kalpi, kuri algu pilnībā vai daļēji saņēma naudā, ātrāk pārgāja uz pirktā auduma apģērbu.

Zemnieki, kuriem piederēja mazās un vidējās saimniecības, bija ne tikai audumu darinātāji, bet arī galvenie laukos austu audumu lietotāji. Starpkaru posmā nepieciešamība mājās darināt daudzus no apģērba audumiem samazinājās. Izdevīgāk tos bija pasūtīt audējiem amatniekiem. Fabrikās austie vilnas audumi vairumam Latvijas zemnieku vēl aizvien bija par dārgu. Turklāt pierasta un izdevīga bija jau 19. gs. izveidojusies sistēma, kad amatnieks auda no pasūtītāja materiāla. Šādi audumi bija lētāki, jo nevajadzēja maksāt par izejmateriālu. Laukos turpināja saglabāties pieprasījums ne tikai pēc pašausiem apģērba, bet arī telpu iekārtas audumiem. Pēdējos izmantoja, iekārtojot māju moderni latviskā stilā³. Tas atbilda vispārējam nacionālās pašapziņas kāpumam. Aušana kļuva par līdzekli, lai paustu nacionālo pašapziņu ar apģērba izvēli un dzīvojamās vides iekārtojumu. Tas ietekmēja aušanas tradīciju ilgstošu pastāvēšanu un attīstību Latvijā 20. gs.

Starpkaru posmā daudzviet Eiropā bija aktuāla mājas kultūras veidošana un kopšana. Tā aizsākās jau 19. gs. otrajā pusē. Mājturības kursu un skolu organizēšana bija modē arī vēlāk. Pie lauksaimniecības biedrībām daudzviet Latvijā darbojās mājturības un rokdarbu, tai skaitā arī aušanas, kursi. Viens no to darbības mērķiem bija risināt sieviešu darbaspēka pārpalikuma problēmu ziemas mēnešos. Lauksaimniecības kursu skaits mājsaimniecībā (mājturībā un sieviešu rokdarbos) no

³ Promocijas darbā ar vārdiem *latvisks stils* lietišķās mākslas izpausmēs, tai skaitā apģērba un telpu tekstilijās, domāts priekšmetā apvienotais tāds materiālu, krāsu un rakstu salikums, kurš pauž tā

58 (1922. g.) pieauga līdz 694 (1938. gadā) [*LStGg 1939, 128. lpp.*], bet organizēto priekšlasījumu skaits šajā tematikā attiecīgi no 2 (1922. g.) līdz 431 (1938. g.) [*LStGg 1939, 127. lpp.*]. Mājsaimniecības kursus visaktīvāk organizēja Vidzemē un Kurzemē (pēc 1938. g. datiem – Vidzemē darbojās 278, Kurzemē – 184, Zemgalē – 124 un Latgalē – 108 kursi – *LStGg 1939, 128. lpp.*). Turpretī priekšlasījumi visvairāk notika Vidzemē un Latgalē (Vidzemē – 191, Latgalē – 102, Kurzemē – 70 un Zemgalē – 68 – *LStGg 1939, 127. lpp.*). Mājturības kursa ietvaros aušanu varēja apgūt arī lauksaimniecības skolās, kādas darbojās daudzos Latvijas pagastos. Zemnieku meitenēm, lai turpinātu izglītību, tika ieteiktas lauksaimniecības un mājturības skolas, jo tas nodrošināja darbaspēka palikšanu laukos. Pēc 1929. gada statistikas datiem Latvijā darbojās 35 vidējā izglītības līmeņa lauksaimniecības skolas. Trīs no tām ar 4 gadu kursu un 32 ar divadīgu apmācības kursu. Gandrīz puse (13) no tām bija Vidzemē. Darbojās arī 5 mājturības skolas. (*LStGg 1930, 2. lpp.*) Aušana kā mājturības sastāvdaļa bija iekļauta gan sieviešu lauksaimnieciskajā izglītībā, gan pilsētu daiļamatniecības skolu un kursu programmās. Kursi tika rīkoti dažāda līmeņa interesentiem un speciālistiem, bet skolu darbība vairāk bija vērsta uz kursu vadītāju un skolotāju sagatavošanu. Veidojot mājturības skolu programmu, izmantoja arī cittautu, īpaši Skandināvijas un Vācijas pieredzi. Līdz pat 30. gadu beigām arī ar preses starpniecību centās uzturēt sabiedriskās domas atbalstu mājamatniecībai laukos (*MMV 1938 – 5.nr. – 11.-12.lpp.; MMV 1939 – 2.nr. – 13.lpp.; MMV 1939 – 19.nr. – 13.lpp., u.c.*)

Mājturības izglītība Latvijā bija nozīmīga nacionāli patriotiskās audzināšanas sastāvdaļa. Ievērojama mācību iestāde, kur varēja iegūt augstāko izglītību ar izteiktu mājturības ievirzi, bija Kaucminde Mājturības seminārs (no 1938.g. 10. jūlija – Latvijas Mājturības institūts) [darbojās no 1923. g. 1. oktobra līdz 1944. g. 2. oktobrim]. Tajā sagatavoja mājturības instruktores un skolotājas no visiem Latvijas novadiem. Visvairāk (75%) institūta beidzēju bija no Vidzemes (*Alsupe 1985, 235. lpp.*). Mazāk zināma bija arodskola “Saule” Daugavpilī, bet arī tur sagatavoja mājturības speciālistes (*Staris, Ūsiņš, 97. lpp.*). Aušanas attīstībā nozīmīga loma bija Latvju Sieviešu nacionālās līgas darbībai un tās mākslas aušanas skolai. Tajā par skolotāju strādāja viena no ievērojamākajām latviešu audēju mācību

---

darinātāja priekšstatus un zināšanu līmeni par latviešu tradicionālo kultūru un tās radošu tālāku attīstību.

grāmatu autorēm – Anna Antēne. Tāpat nozīmīga vieta daiļamatniecības, tai skaitā aušanas, attīstībā bija Latvijas pilsētās izveidotajām daiļamatniecības (vai lietišķās mākslas) vidusskolām (Liepājā 1926. g., Kuldīgā 1927. g., Rīgā 1933. g.) un rokdarbu darbnīcām, kurās arī sagatavoja instruktores, kursu vadītājas un skolotājas. Darbojās arī vēl citi privāti un izglītības ministrijas pārziņā esoši rokdarbu kursi un skolas dažādās Latvijas pilsētās, no kuriem lielākā daļa tomēr bija Rīgā.

Aušanas turpināšanu mājās saglabāja arī 20. gadsimta 30. gadu pasaules saimnieciskās krīzes ietekme Latvijas ekonomikā. K. Ulmaņa veidotā valsts politika bija vērsta uz maksimālu vietējo iespēju izmantošanu, neļaujot naudai aizplūst uz ārzemēm. Šai nolūkā tika veicināta arī mājamatniecība, tai skaitā aušana. Sieviešu kostīmu un vīriešu uzvalku drēbes bija vieni no biežāk mājās austajiem modernajiem audumiem. Ierosmes tiem tika gūtas gan no audēju rokasgrāmatām, gan preses izdevumiem (*MMV* 1938. – 41. nr. – 14.-15. lpp.; *MMV* 1939. – 17. nr. – 15.-16. lpp.; *MMV* 1939. – 43. nr. – 13. lpp. u. c.). Šeit gan jāsaprot, ka laikmetīgu audumu darināšana mājās visai aktīvi ar preses starpniecību tika ieteikta lauku iedzīvotājiem. To raksturo arī citāti no tā laika preses, kuros ir ne mazums reklāmas un aģitācijas: “*Domājot par modernu tērpu gatavošanu, daudziem rūpes sagādā dārgie modes audumi. Bet vai kādam ir ienācis prātā, ka katrs sev var noaust modernas drānas lēti un labi!*” (*MMV* – 1939. g. – Nr.17. – 15.-16. lpp.). Vai arī: “*Lauku sievietē, ir beidzamais laiks atnest izslavētos ārzemju audumus, kuriem nav nekā kopēja ar latviešu gaumi. Pagatavodamas pašas sev audumus mēs būsim pakalpojušas arī mūsu zemes labklājībai, ierobežodamas nevajadzīgo valūtas aizplūšanu ārzemju manufakturai.*” (ZS). Piedāvāto apģērba audumu un to tehnisko risinājumu klāstā bija gan Latvijā tradicionālie audumu veidi, gan Skandināvijā un citur Eiropā tajā laikā audēju literatūrā atrodamie paraugi.

20. gs. 20.-30. gados vilnu audumiem mājās tikpat kā vairs nevērpa, bet deva pārstrādāt pie dzirnavām esošajās vērptuvēs. Tas deva iespēju iegūt labas kvalitātes - līdzenu un smalku dziju. Aitu selekcijas rezultātā lielākajā Latvijā bija ieviesta vietējiem apstākļiem piemērota aitu šķirne –Latvijas melngalvainās aitas. No tām varēja iegūt pietiekoši garu, labas kvalitātes (vidējā rupjuma) vilnu. Turklāt plānākiem vilnas apģērba audumiem bija iespējams nopirkt arī ievestu smalkvilnas dziju, bet to lietoja reti. Mājās austu audumu izskatu varēja visai ievērojami tuvināt fabriku darinājumiem, uzticot speciālistiem dzirnavu darbnīcās veikt nepieciešamo

audumu pēcapstrādi (sukāšana, presēšana u. tml.). Piemēram, 1935. gadā Latvijā darbojās 166 apretūras darbnīcas. No tām 90 atradās pilsētās, bet 76 – pagastos (LAR, 6. 7. lpp.).

Mājturības un daiļamatniecības izglītības attīstība bija saistīta ar norisēm latviešu tautas mākslas apzināšanas un priekšmetu vākšanas darbā, veidojot pirmos etnogrāfiskos muzejus. Tautas lietišķās mākslas priekšmetus izmantoja daiļamatniecības un mājturības skolās kā paraugus. Šajā laikā mājaušanā aizsākās divi paralēli attīstības virzieni:

- saglabāja, kopēja un attīstīja tradicionālās aušanas tehnikas un kompozīcijas;
- pārņēma un attīstīja vispāreuropeiskās tendences un novitātes aušanas attīstībā.

20. gadsimta 20. – 30. gados līdztekus audēju mācību grāmatām radās iespējas audējām zināšanas papildināt arī ar preses starpniecību. Šis bija ļoti demokrātisks un visiem pieejams zināšanu iegūšanas veids. Tomēr, neskatoties uz valdības nostāju veicināt mājamatniecības attīstību, daudzviet Latvijas laukos mājās vairs neauda.

20. gadsimta 40.– 50. gadi

Otrais pasaules karš un tam sekojošie pēckara gadi ar saimnieciskās dzīves sabrukumu radīja apstākļus, kad mājaušana kā ikdienas dzīves nepieciešamība atjaunojās arī tajos Latvijas apvidos, kur tā jau bija izzudusi. Cilvēki daudzviet Latvijā bija spiesti atgriezties pie agrāko gadu darba paņēmieniem. Lai arī daudzviet, kā jau minēts, vairs neauda, iepriekšējo paaudžu lietotās stelles bija saglabātas. Vecākas māmuļas un citas aust pratējas palīdzēja iekārtot stellēs audeklus un ierādīt nītišanas un paminu mīšanas secību arī tajās mājās, kurās aust neprata. Arī autores vecāmāte bija viena no tādām audējām, ko aicināja uz kaimiņu mājām palīdzēt iekārtot audeklu un ierādīt aušanu. Trūkuma un nabadzības iespaidā atjaunojās vairākas gandrīz izzudušas apģērba darināšanas un valkāšanas tradīcijas. Piemēram, pusvilnas apakšbrunču zeķu prievīšu u.tml. aušana un valkāšana. Pirmskara gados austo audumu uzkrājumam nolietojoties, aušana laukos atkal kļuva par ikdienas dzīves nepieciešamību. Mājaušana kā apģērba un citu tekstiliju sagādes veids Latvijas laukos turpināja pastāvēt vēl līdz 20. gs. 50. gadu sākumam.

Pēc Otrā pasaules kara padomju varas apstākļos praktiski izzuda un legāli beidza pastāvēt audēji amatnieki, kas pirms tam bija savu darbnīcu īpašnieki un iztiku pelnīja ar pasūtījuma darbiem. To noteica gan nesamērīgi smagā nodokļu politika (piemēram, augstie ienākumu nodokļi, kā arī nodokļi par mācekļu turēšanu [E 13, 1614] u.tml.), gan aizliegums ražošanas līdzekļiem atrasties privātīpašumā (pie tādiem varēja pieskaitīt arī stelles un citu darbnīcas aprīkojumu). Profesionālie audēji, kurus neskāra smagās represijas, bija spiesti apvienoties arteļos un rūpkombinātos, turpinot strādāt kā algots darbaspēks.

Daudzām lauku sievām aušana bija vienīgais veids, kā nodrošināt sevi un savu ģimeni ar apģērbu un citiem saimniecībā nepieciešamiem audumiem. Jaunos audumus bieži vien nācās aust no tādas kvalitātes dzijām un diegiem, kādi bija pieejami, nevis no tādiem kā vēlētos. Pēc kara bija izpostītas daudzas dzirnavas un pie tām esošās vērptuves. Turpretim jaundibinātajos rūpkombinātos bieži vien vairs nevarēja nodrošināt tik labas kvalitātes (smalkas un grodas) dzijas iegūšanu kā pirmskara laika dzirnavu vērptuvēs. Dzijas izgatavošanai paredzēto vilnu pārtrauca šķirot atbilstoši tās kvalitātei. To noteica aitu skaita samazināšanās. Zemnieku saimniecībās vilnu nevarēja iegūt tik daudz kā agrāk, jo drīkstēja turēt tikai vienu aitu māti ar viena gada jēriem. Arī vērptuvēs sašķirotā vilna nebija vajadzīga vēršanas procesa vienkāršošanas dēļ. Neatkarīgi no vilnas kvalitātes tajās izgatavoja tikai viena vidēja rupjuma dziju. Tomēr arī šajos apstākļos prasmīgākās audējas iemanījās radīt skaitus un gaumīgus audumus, izvēloties tādu auduma pinumu, krāsu salikumu u. tml., kas palīdzēja noslēpt materiāla raupjumu.

Visai drīz pēc 1949. gadā izvērstās kampaņveidīgās kolhozu izveides, piecdesmito gadu sākumā mājaušana strauji apsīka. Zemnieki kolhozu saimniekošanas sistēmā bija iekļauti pilnībā, bez brīvā laika atlikuma. To pastiprināja arī darbu neprasmīgās organizēšanas radītais nelietderīgais darbalaika izlietojums (*Okup.v.polit., 327. lpp.*). Tas skāra kā vīriešus, tā sievietes. Viņām vairs nebija laika aust savas ģimenes vajadzībām un peļņas nolūkos tas bija neizdevīgi smagās nodokļu politikas dēļ. Iespējams, ka iespaidu uz mājaušanas samazināšanos un pat pārtraukšanu atstāja arī 1952. gadā saktā viensētu likvidācija (*Okup.v.polit., 342. lpp.*). Zemniekiem, kurus pārvietoja uz jaunbūvētajām lauku ciematu daudzdzīvokļu mājām, bieži vien vairs nebija vietas, kur nolikt stelles. Mājaušanu ierobežoja arī grūtības aužamo materiālu ieguvē. Zemnieku

saimniecībā bija aizliegts audzēt tehniskās kultūras, tas ir – linus. Arī nopirkt diegus un dziņas aušanai tikpat kā nevarēja, jo kolhozniekiem 1950. gadu sākumā atlīdzību par darbu izsniedza galvenokārt natūrā (*Okup.v.polit., 343. lpp.*). Tomēr aušanai izmantoja sataupītos materiālus, kā arī krāja mazākā apjomā iegūstamo sliktākas kvalitātes dziņu (kā jau minēts, vilnu pirms vērpšanas vairs nešķiroja pēc rupjuma). Tie, kas bija prasmīgi audēji, aust pilnībā nepārtrauca, īpaši Latgalē. Lai arī ar grūtībām, bet tā bija iespēja savu ģimeni apgādāt ar nepieciešamajām tekstilijām; gan apģērbam, gan telpu iekārtai – galvenokārt segām.

Audēju apmācība turpinājās lietišķās mākslas vidusskolās, kas pēc kara atsāka savu darbību. Jaunai audēju darba organizācijas un apmācības sistēmai aizsākums vērojams 20. gs. 40. gadu beigās. Vienlaicīgi ar zemnieku kolektīvo saimniecību jeb kolhozu izveidi sāka organizēt arī pirmos tautas mākslas pulciņus un studijas.⁴ Tomēr līdz pat 50. gadu otrajai pusei un pat 60. gadu sākumam pulciņu un studiju darbība vēl nebija plaši izvērstā. 40. un 50. gados audēji darbojās arī amatnieku arteļos vai mēģināja turpināt strādāt individuāli. Pēc Otrā pasaules kara tautas mākslas, tai skaitā aušanas, attīstība bija cieši saistīta ar padomju valdības un komunistiskās partijas (turpmāk – partijas) izdotiem rīkojumiem un lēmumiem. 1945. g. nodibināja Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes Mākslas lietu pārvaldei pakļauto republikānisko Tautas mākslas namu, kas bija iecerēts kā Latvijas komunistiskās partijas kultūras politikas realizētājs. Vēlākajos gados tas nonāca Kultūras ministrijas pakļautībā un, vairākas reizes mainot savu nosaukumu, līdz pat mūsdienām saglabāja tautas mākslas organizatora statusu (*Alsupe 1985, 259.-281. lpp.*). Šobrīd tas darbojas kā Valsts tautas mākslas centrs.

20. gadsimta 60.–90. gadi

Saimnieciski politiskajiem apstākļiem uzlabojoties, mājaušanas tradīcija atjaunojās 20. gs. 60. gados, bet jau balstoties uz citiem darbības principiem. Audēju, tāpat kā citu daiļamatnieku, iespējas nodarboties ar sev tuvo amatu bija atkarīgas no vadošajiem partijas lēmumiem. Pēc 1965. g. Latvijas PSR Ministru Padomes lēmuma “Par lietišķās mākslas attīstību un māksliniecisku plaša patēriņa izstrādājumu izlaides palielināšanu” (*Cīņa - 1956., 22.jūn., 145.nr.*) sākās daudz aktīvāka aušanas un citu tautas mākslas pulciņu un

⁴ Pirmais aušanas pulciņš lauku rajonā bija nodibināts 1948.g. Vidzemē, Valkas raj., Blomes ciema kolhozā “Uzvara”, bet pilsētās – jau 1946.g. Cēsīs. – *Alsupe 1985, 265. lpp.*

studiju veidošana. Šādas rokdarbnieku kopas bija gandrīz vai vienīgā iespēja legāli nodarboties ar aušanu un tāpēc guva lielu atsaucību, lai gan tās tika veidotas ar padomju valdības rīkojumiem. Daudzos lietišķā mākslas pulciņos un studijās dominējošā nodarbošanās bija aušana. Ar valsts atbalstu organizētajos pulciņos dalībniecēm bija vieglāk sagādāt aušanai nepieciešamos materiālus, darba rīkus, kā arī telpas steļļu novietošanai. Īpaši aktuāli tas bija pilsētā dzīvojošajām audējām. Lai arī šajā posmā aušanas pulciņi un Tautas lietišķās mākslas (turpmāk – TLM) studijas darbojās galvenokārt pilsētas vidē, lielākā to dalībnieku daļa bija dzimusi laukos (*Alsupe 1985, 228.-229.lpp.*). Turklāt tās pārsvarā bija sievietes, kas aušanu bija mācījušās laikā no 1931. – 1940. g. (*Alsupe 1985, 224.–227. lpp.*). Tātad, Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Tas nodrošināja iepriekšējā periodā veidojušos tradīciju pārmantojamību. Daudzviet aušanas pulciņus un TLM studijas arī vadīja vecās audējas, kas amatu bija apguvušas P. Viļumsona aušanasursos, Latvijas Mājturības institūtā kā arī citās Latvijas pirmās brīvvalsts laika mācību iestādēs unursos (*Alsupe 1985, 234.–236. lpp.*). Kā mācību uzdevumus un gaumes veidotājus jaunajiem audējiem aušanas pulciņos un TLM studijās izmantoja etnogrāfisko priekšmetu kopijas, tādējādi lielā mērā pārņemot iepriekšējo paaudžu veidotās aušanas tradīcijas. Rokdarbu pulciņos un TLM studijās aušana turpināja attīstīties visos Latvijas novados. TLM studiju un pulciņu darbs bija cieši saistīts ar dalību dažāda mēroga izstādēs. Tās palīdzēja pilnveidoties audēju prasmei. Regulāri organizētās izstādes bija iespēja apmainīties ar pieredzi un attīstīt savas radošās spējas. Izstādēm bija liela nozīme aušanas attīstībā, lai gan audēju starpā turpināja pastāvēt (un pastāv vēl aizvien) tradīcija slēpt savus amata “knifus” – īpaši veiksmīgus aušanas paņēmienus, jaunatklātus aušanas tehniku variantus, krāsošanas paņēmienus u.tml. TLM studijas pilnā mērā uzskatāmas par aušanas prasmes apguves vietu, līdztekus lietišķās mākslas vidusskolām, kas darbojās Rīgā, Liepājā, Kuldīgā un Rēzeknē. Kopš 1959. gada tautas mākslas pulciņi un studijas strādāja pēc Em. Melngaiļa Tautas mākslas nama metodiķu sastādītās nodarbību programmas, kas bija veidota uz Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas mācību programmas bāzes (*Alsupe 1985, 265. lpp.*).

Padomju varas laikā lietišķo mākslas skolu pamatuzdevums bija sagatavot dažādu nozaru māksliniekus rūpnieciskajai ražošanai, klubu noformētājus un arī rokdarbu un zīmēšanas skolotājus, bet ne vairs skolotājus latviešu lietišķās mākslas

tālākai izplatīšanai. Daļa no lietišķās mākslas vidusskolu beidzējiem varēja pretendēt kļūt par profesionāliem māksliniekiem, turpinot izglītību Latvijas PSR Valsts Mākslas akadēmijā. Reālajā dzīvē lietišķās mākslas skolas tomēr deva ļoti daudz latviskās kultūras saglabāšanā un turpmākajā attīstībā. Tāpat kā TLM studijās arī lietišķās mākslas vidusskolās par aušanas un rokdarbu skolotājiem strādāja Kaučmindes mājturības institūta beidzējas. Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas ļoti ilggadēja aušanas skolotāja bija kādreizējā “kaučmindiete” Emma Skujiņa, kura ir arī padomju laikā izdoto aušanas grāmatu autore. Pateicoties E. Skujiņai, tika nodrošināta 30. gados izveidotās audēju teorētiskās un praktiskās izglītības pārmantojamība. Jaunā aušanas pulciņu un lietišķās mākslas studiju vadītāju paaudze darba prasmi apguva pēc viņas sastādītās aušanas teorijas programmas. Lai arī E. Skujiņa neieviesa daudz jauninājumu aušanas teorijas attīstībā, toties tajā tika saglabāts A. Antēnes un E. Kivickas devums latviešu aušanas teorijas izveidē.

Mājaušanas attīstību, pastāvēšanu, saglabāšanos un pārtraukšanu noteica pieprasījums (audumu sagāde) un gan materiālās, gan likumdošanas iespējas to realizēt. Apģērba audumus darināja galvenokārt mājamatnieces un profesionālie lauku amatnieki (līdz individuālās amatniecības ierobežojumam padomju varas laikā). Pēc saglabātajiem materiāliem diemžēl nav iespējams izsekot audēju sociālajām grupām Latvijā visā pētāmajā laika periodā. Aušanas prasmes apguvē pētāmajā laikposmā dominējošo vietu pakāpeniski ieņēma organizētā audēju apmācība – dažādi kursi un skolas. No Skandināvijas pārņemtā audēju apmācības programma un uzlabotās aužamo stāvu konstrukcijas radīja nosacījumus līdzīgai aušanas attīstībai Latvijā un Ziemeļeiropā. Nozīmīga loma mājaušanas tradīciju saglabāšanai 20. gs. 20.–30. gados bija ne tikai nepieciešamībai risināt sieviešu nodarbinātību ziemas mēnešos, bet arī mājturības ideju attīstībai ne tikai Latvijā, bet arī citās ziemeļaustrumu Eiropas zemēs.

Mūsdienās aušana ar rokas stāviem ir kļuvusi tikai par vienu no tiem lietišķās mākslas veidiem, kas rada priekšstatu par tradicionālo latviešu kultūru. Mājaustie audumi ir kā audēju, tā to lietotāju latviskās identitātes paudēji un veids, kā radīt individualitātes iezīmes apģērbā un telpu iekārtojumā.

2.nodaļa

Šaurie apģērba audumi

Šauro audumu definīcija un iedalījums

Tekstiliju vēstures izpētē ir pieņemts audumus iedalīt šaurajos un platajos – atkarībā no platuma un darināšanas rīkiem, daļēji arī pēc vienam vai otram audumu veidam raksturīgās darināšanas tehnikas. Par šauriem jeb jostveida audumiem uzskatāmi gari, lentveida audumi ar nelielu platumu (apm. 0,5–15 cm). Līdzšinējā latviešu etnogrāfiskajā literatūrā šauros audumus pieņemts klasificēt:

- Pēc to lietojuma:
  - jostas,
  - prievītes,
  - villaiņu un brunču apaudas,
  - groži
  - saites u.tml.
- Pēc darināšanas tehnikas un kompozīcijas (to attīstības secībā):
  - celaines:
    - svītrainās,
    - skujotās,
    - rakstainās,
  - aulejas¹
  - audenes:
    - ziedainās,
    - rakstainās,
    - svītrainās;
- Pēc lokālajiem tipiem:
  - Krustpils,
  - Lielvārdes,
  - Piebalgas,
  - Zemgales utt.

---

¹ Lai pielīdzinātu šo jostu darināšanas tehnikas nosaukumu pārējiem šauro audumu tehniku nosaukumiem, pētījuma autore lieto no Aulejas vietvārda atvasinātu vārdu: “aulejas” (līdzīgi kā audenes, celaines u.tml.).

Pēdējo biežāk lieto jostu iedalījumā, un tas balstās uz vairāku raksturīgu pazīmju kopumu. Lokālā tipa apzīmējums parasti dots pēc vietas nosaukuma, kurā tam atbilstošie priekšmeti apzināti visvairāk

Jostveida audumi uzrāda vairākas aušanas attīstības agrīnās stadijas. Tajos iespējams izsekot dažādu darināšanas tehniku un rotājuma izveides attīstībai.

Jostveida audumi 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs.

Latvijas laukos 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. sākumā vēl lietoja un darināja daudzveidīgus šauros audumus. Taču jāatzīmē, ka tas bija jau šo audumu darināšanas tradīcijas noriets. Tas bija visai ilgs, jo dažviet līdz pat 20.gs. 40.gadiem vecākās paaudzes apģērbā saglabājās mājās austās zeķu prievītes un kažoku saturēšanai izmantojamās jostas. 20.gs otrajā pusē jostveida audumu praktiskais lietojums apģērba saturēšanai bija jau pilnībā izzudis. Attiecībā uz jostveida audumiem jāņem vērā arī tas, ka atsevišķa priekšmeta lietojums bija salīdzinoši ilgāks par citiem apģērba audumu veidiem. Nereti turpināja lietot iepriekšējā paaudzē darinātos šauros audumus. Jaunos priekšmetus parasti auda pēc veco parauga, radoši pārveidojot krāsu tonalitāti un rakstu kopumu. Jauninājumi kompozīcijā ienāca kā papildinājums, nevis kā pilnīgs vecā aizstājējs. Tādējādi vēl divdesmitajā gadsimtā šauros audumus darināja, saglabājot romānikas, gotikas un renesanses ornamentiku un krāsu salikuma iezīmes. Šaurajiem audumiem laika gaitā mainījās lietojuma funkcija. No apģērba sastāvdaļām tie kļuva tikai par rituāli dekoratīviem priekšmetiem. It sevišķi tas sakāms par jostu un prievīšu lietojumu kāzu tradīcijās.

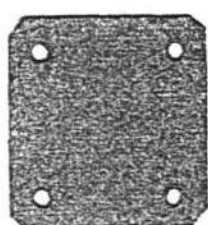
Promocijas darbā galvenā uzmanība tiek veltīta tiem jostveida audumiem, kuru lietojums vairs nebija saistīts ar tradicionālo tautas tērpu. Kā jau minēts, 19.gs.pēdējais ceturksnis bija laiks, kad industrializācijas ietekmē Latvijā notika ļoti straujas pārmaiņas laucinieku apģērbā. Tomēr tās neskāra visus iedzīvotāju slāņus vienlaicīgi un vienādi lielā mērā. Vecākās paaudzes cilvēki vēl turpināja valkāt tradicionālo tautas tērpu, kad jaunāka gadagājuma ļaudis jau centās ģērbties atbilstoši laikmetīgajai modei. Latvijas novados šauro audumu darināšanas tradīcija bija saglabājusies atšķirīgā pakāpē. Vēl līdz pat 20.gs. 30.gadiem bija apvidi (Lejas Kurzeme, Alsunga), kuros turpināja valkāt tradicionālo tautas tērpu un arī jostveida audumus. Laikmetīgās modes noteiktajā ģērbšanās veidā daudzi jostveida audumu tipi vairs neietilpa. Platās rakstainās jostas turpināja aust tikai kā seno jostu atdarinājumus. Tās valkāja kopā ar tradicionālo tautas tērpu, paužot nacionālās piederības jūtas. Ar

laikmetīgās modes ietekmē darināto laucinieku apģērbu turpināja valkāt zeķu prievītes, kažoku jostas, priekšautu saites. Dažviet prievītes lietoja arī vīriešu bikšu saturēšanai.

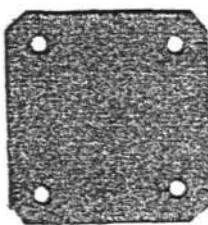
Analizējot jostveida audumu tehnikas, to konkrētais lietojums netiek akcentēts. Pirmkārt, tāpēc, ka apģērba saturēšanai un cilvēka mūža ritējuma tradīcijās vai saimniecībā lietotie priekšmeti neatšķīrās. Otrkārt, tāpēc, ka nereti tradīciju norisēs vai saimniecībā tika izmantoti jostveida audumi, kuri bija austi vienā reizē (vienos velkos) ar apģērbam lietotajiem priekšmetiem.

20.gadsimta. 20.gados pieauga pētnieku interese par iepriekšējo paaudžu darinātajām rakstainajām jostām un prievītēm kā par augstvērtīgiem tautas lietišķās mākslas paraugiem. To veicināja etnogrāfisko priekšmetu vākšana muzeju kolekcijām. Jostās ieaustā lielā rakstu bagātība bija pētnieku intereses pamatā. Ornamentāli bagāto jostveida audumu darināšana pēc Pirmā pasaules kara vairs nebija ikdienā piekopta nodarbe. Kaut gan paši priekšmeti bija saglabājušies, ne visas to darināšanas tehnikas bija vienlīdz labi zināmas. Gandrīz no jauna bija jāapgūst viens no senākās šauro audumu tehnikas variantiem – rakstaino celaiņu aušana. Svītrainās un skujainās celaines pūra vajadzībām Latgalē (Preiļos, Ludzā, Rēzeknē u.c.) turpināja aust līdz pat 20. gs. 60.gadiem. Rakstaino celaiņu tehnika Latvijā bija izzudusi jau pirms pusgadsimta. Liela loma celaiņu atkalapgūšanā, kā jau minēts avotu un literatūras apskata daļā, bija seno rokdarbu tehniku aizrautīgajai pētniecei Almai Paeglei.

Eiropā un Amerikā seno rokdarbu tehniku atjaunošana bija aktuāla jau kopš 19. gs. beigām. Aizsākums interesei par senajām rokdarbu tehnikām saistāms ar Viljama Morisona uzsākto Mākslas un amatniecības kustības (The Arts and Crafts Movement) darbību un rokdarbu skolām. Sākotnēji tās darbojās Anglijā, bet vēlāk arī citās Eiropas zemēs (*The Illustrated History of Textiles*, p. 71-76). Viena no V. Morisona vadītās kustības pamatidejām bija roku

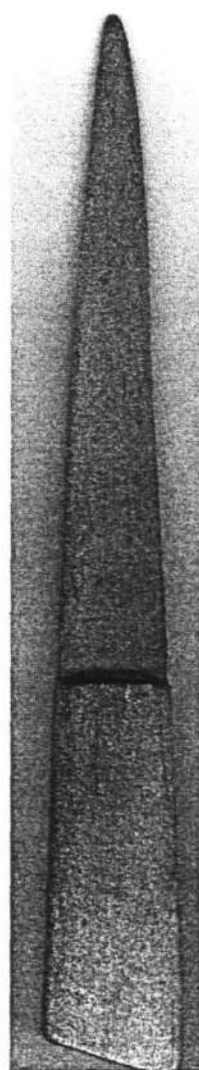

1. attēls

a

b

darba un daiļamatniecības pārākums par mašīnu darbu (*The Illustrated History of Textiles, p. 71*). Šī nostādne izplatījās visā pasaulē un bija aktuāla arī Latvijā, it sevišķi 20. gs. 20.–30. gados.

Šauro audumu aušanas rīki

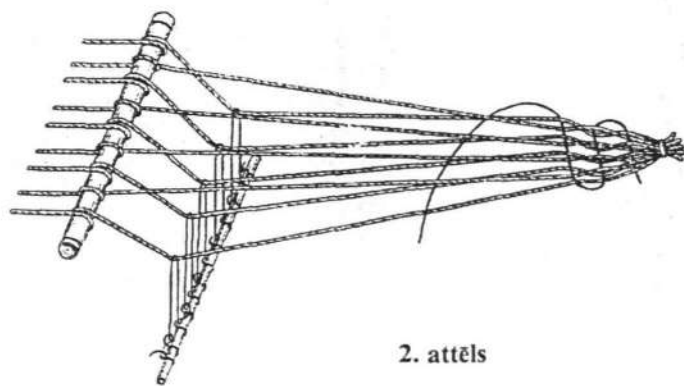
Celi

Jostveida audumu darināšanā Latvijā līdz pat mūsdienām saglabājušās ļoti pirmatnējas auduma gatavošanas ierīces. Senākos jostveida audumus – celaines – auž ar nelielām, stateniski rindā novietotām plāksnītēm (1.a att.). Tās sauc par celiem, celu galdiņiem vai celu dēlīšiem. Audu pavedienu sablīvēšanai izmanto koka nazi (1.b att.) bet velkus notur vajadzīgajā platumā, ar roku pievelkot audu pavedienu bez speciālām papildus ierīcēm. Celu dēlīšu senākie zināmie atradumi ir no apbedījumiem Spānijā 4.gs. pirms Kr. (*Crocket, p. 10*). Celu audumu vecākie atradumi Ziemeļeiropā, Skandināvijā attiecas uz mūsu ēras 2.gs., bet celi saglabājušies no 9.gs. vidus (*Crocket, p. 12–14*). Senākie celaiņu atradumi Latvijā datējami ar 6.gs. (*Zariņa 1970, 22. lpp.*). Domājams, ka celaines darinātas vēl senāk, kopā ar vertikālajos aužamajos stāvos austiem audumiem.

Latvijā 19. – 20. gadsimtā izplatītākais ir celu dēlīša kvadrātveida variants ar caurumiņu katrā stūrī. Līdztekus četrstūrainajiem celiem citur pazīstami arī trīsstūraini un sešstūraini celi, bet trūkst ziņu par to lietojumu Latvijas teritorijā. Celu dēlīši var būt arī garenī tainstūri tikai ar diviem caurumiņiem. Šķīriena maiņu panāk, pagriežot celu dēlīšus par $\frac{1}{4}$ uz priekšu vai atpakaļ. Velkus vajadzīgajā nospriegojumā notur pats audējs ar savu ķermeni. Viens velku bizes gals tiek nostiprināts, piesienot pie nekustīgas virsmas, bet otrs gals ir nostiprināts pie audēja jostasvietas.

Bomītis un iesietās nītis

Līdzīgi kā celainēm velku nospriegojumu panāk arī pārējām Latvijā

2. attēls

zināmajām šauro audumu darināšanas tehnikām – aulejām un audenēm. Vienkāršākais to darināšanas paņēmiens ir velku kārtojums šķīriena iegūšanai uz neliela kociņa – veltnīša un otra šķīriena

veidošana ar citam kociņam apsietām diegu nītim (2.att.). Velku nospriegojuma panākšana ar audēja ķermeņa spēku, kā arī šķīriena veidošana, pavedienus noteiktā secībā aptinot ap koka veltnīti, ir radniecīga daudzos pasaules reģionos pazīstamajām muguras lences stellēm (*The backstrap loom* –angļ.val. –*Thorpe, Larsen, p. 22–35*). Tā ir viena no senākajām aušanas rīku formām.

Šķietiš

Daudzās Eiropas zemēs 19. gs. bija pazīstama audeņu darināšana arī ar nelielu koka šķietiņu (4.att.).

Atšķirībā no aužamo stāvu šķieta, tas nav domāts

auduma platuma un velku

blīvuma regulēšanai, bet

gan velku pavedienu

secības uzturēšanai un

šķīriena iegūšanai. Latvijā

lietoja aužamā šķietiņa

vienkāršāko variantu, kur

diegu ievēršanai paredzētie

caurumiņi atrodas vienā

līmenī. Tas bija arī biežāk

sastopamais šķietiņa

variants citās Baltijas jūras austrumu krasta zemēs.

Skandināvijā rakstaino audeņu darināšanai lietoja koka

aužamos šķietiņus ar caurumiņiem arī vairākās rindās, kas bija

paredzēti raksta velku ievēršanai. Ar koka šķietiņu nevarēja

aust platus jostveida audumus, jo tā izmēri ierobežoja velku

pavedienu skaitu. Velku pavedienu skaits noteica auduma

platumu. Koka šķietiņš bija piemērots šauru jostveida audumu

darināšanai - zeķu prievītēm, priekšautu saitēm u.tml.

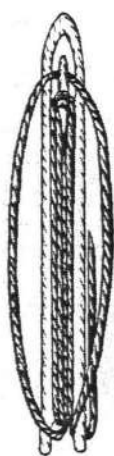
Audu uztīšanai dažkārt lietoja nelielas koka saiņiņas

(3.att.), kuras izmantoja arī audu pavedienu sablīvēšanai.

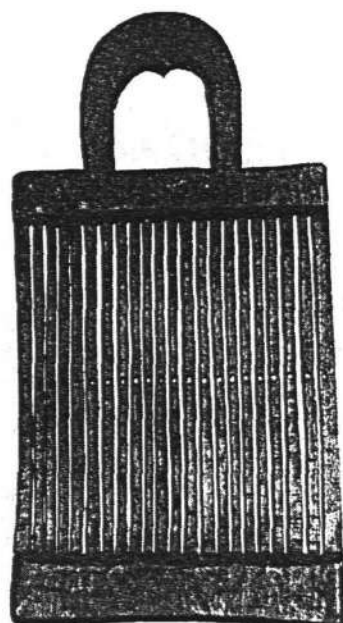
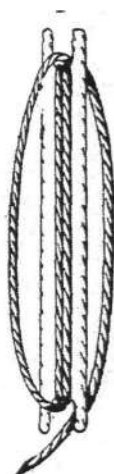
Līdzās velku nospriegojumam ar audēja ķermeņa spēku,

šauru auduma darināšanai Latvijā vēl 20.gs. bija

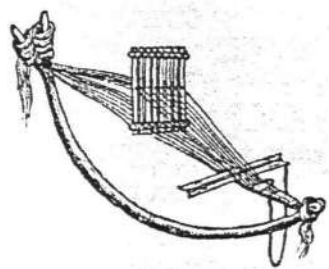
saglabājies cits sens pavedienu nospriegojuma veids.

3. attēls

4. attēls

5. attēls

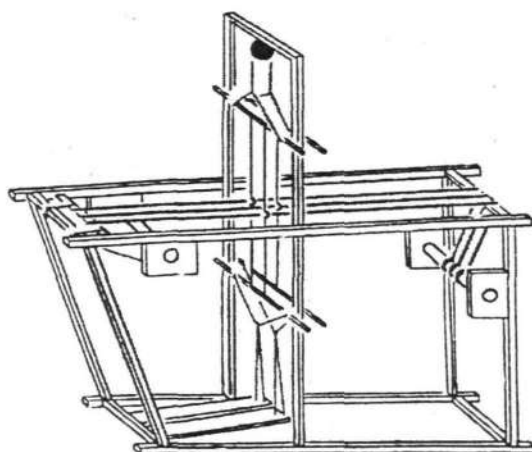
Jostveida auduma velku bizi nostiprināja pie lokā saliekta koka abiem galiem. Pie tam, vienā galā kokam parasti bija atstāta zaru žākle, kura bija piemērota velku uztīšanai (5.att.). Tādejādi pavedienus nosprigojumā turēja koka atliekšanās spēks. Šādi jostveida audumus varēja aust jebkurā vietā un to visbiežāk izmantoja gani, kas laika īsināšanai auda prievītes vai jostiņas.

Šāds jostveida audumu darināšanas veids bija pazīstams arī Zviedrijā 19./20. gs. mijā. Gleznotājs K. Larsens 20. gs. sākumā attēlojis zviedru ganumeitu, kas ar līkstīti auž jostiņu.

Prievīšu stelles

Jostveida audumus darināja arī uz īpašām šauro audumu stellītēm. 19. gs. un 20. gs. sākumā Latvijā tādas lietotas samērā maz, bet par senāku laiku ziņas nav saglabājušās. Jostveida audumu stellītes – statīvi ar paminām vai bez tām un koka šķietīgi Rietumeiropas zemēs lietoti jau 16.gs., par ko liecina vācu “musturu grāmatu” titullapu gravīras (*Lotz, Abb. 1, 5, 9, 13, 23, 83*). Līdz pat mūsdienām jostveida audumu stellītes lieto Skandināvijā, bet 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. sākumā Latvijā to lietojums nebija plaši izplatīts. Domājams, ka tās varēja būt bijušas speciālu jostu audēju amatnieku darbarīks. Uz to, ka vairāk izplatīts bijis vienkāršāku aušanas rīku lietojums, norāda daudzu šauro audumu gali.² Arī viens no audeņu un auleju nosaukumu variantiem - “līkstaine” (Preiļi, Vārkava) - tātad ar līkstīti, lokveidā saliektu rīksti, austa prievīte, norāda uz darināšanas veidu.

Interese par dažādām palīgierīcēm, papildus jau zināmajiem jostveida audumu aušanas rīkiem, tai skaitā arī jostu stellītēm, Latvijā parādījās 20.gs. 20.-30.gados (*LS, 113., 300., 1050. lpp.*). Stellītes jostu aušanai gadsimta otrajā pusē kļuva par visai pieprasītu šauro audumu darināšanas rīku tautas daiļamatniecības pulciņos un studijās. Jostu aušanu praktizēja arī plato audumu stellēs. Neliela izmēra, speciālas stellītes šai vajadzībai bija vairāk piemērotas, jo aizņēma mazāk

6. attēls

² vairāku lokālo tipu – Lielvārdes, Krustpils, Kalsnavas-Vietalvas - plato, rakstaino audeņu jostu cilpveida galī norāda uz to darināšanu ar bomīti un iesietajām nītīm.

vietas. Mūsdienās aušanas studijās plaši lietotās jostiņu stelles ir gatavotas 20.gs. un aktīvāk sāktas lietot, iespējams, tikai gadsimta pēdējā ceturksnī. Stellu rasējumi tika ievietoti arī audējiem domātajās publikācijās (*Šmite, 28.–32. lpp.*). Pēc savas būtības tās ir neliela izmēra (apm.40cm platas un 120cm garas) trizuļu stellītes, tikai bez sistavas un šķieta (6.att.).

Jostveida audumu attīstības augstākā pakāpe Latvijā tika sasniegta ar samērā primitīviem aušanas rīkiem. To lietojums, kā jau minēts, saglabājās vēl divdesmitajā gadsimtā. Jostveida audumu darināšana Latvijā 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. sākumā bija saglabājusies galvenokārt kā viens no sieviešu rokdarbu veidiem. Vienkāršie jostiņu aušamie rīki bija atbilstoši zemnieku dzīves apstākļiem un jostveida audumu darināšanai atvēlētajam laikam un vietai (bieži vien ganos, vai arī zemnieku istabā ziemas vakaros). Tāpēc nebija nepieciešams uzlabot un pilnveidot jostveida audumu darināšanas rīkus.

Nodaļā lietotās ornamenta terminoloģijas paskaidrojums.

Rotājošo rakstu analīzei latviešu etnogrāfiskajā un mākslas teorijas literatūrā līdz šim nav stingri izstrādātas, vienotas terminoloģijas. Pētījuma autorei tāpēc pašai nācies pieņemt noteikto apzīmējumu lietojumu kārtību. Turpmāk šeit ar nosaukumu “**jostas vai prievītes raksts**” plašākā nozīmē domāts priekšmeta rotātais laukums, kas sakrīt ar visa jostveida auduma virsmu. Tātad **jostas (vai prievītes) raksta laukums** atbilst jostveida auduma izmēriem. To sīkāk iedala dažāda platuma joslās, kuras veido atšķirīgu ornamentālu elementu virknes vai svītru grupas. Tāpēc, var teikt, ka jostveida auduma raksta laukums sastāv no vienas vai vairākām **raksta joslām**. Tautas mākslas tematikai veltītajā literatūrā nereti ar vārdiem “jostas raksts” (“prievītes raksts”) domāts tikai centrālās, dominējošās joslas ornaments. Tomēr, analizējot jostveida audumu raksta sastāvdaļas, redzams, ka ne tikai centrālo, bet arī pārējās raksta joslas, raksta laukuma vairākjoslu dalījumā, veido atsevišķu raksta elementu vai to grupu virknes.

Rakstainajos jostveida audumos virknē kārtotie raksta elementi (vai to grupas) atrodas optiskā sakārtojumā:

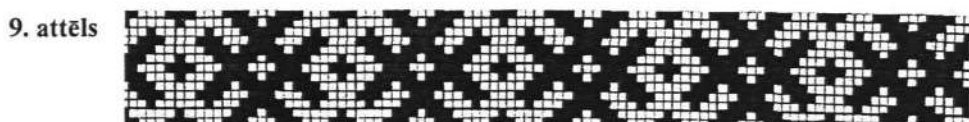
7. attēls

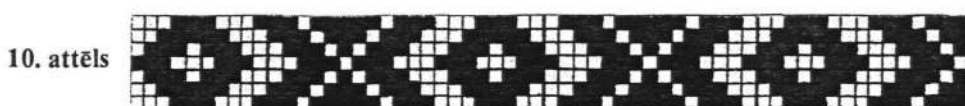
1. Viens no tā variantiem ir **tumšu un gaišu posmu virkne**, kurā raksta figūras auž pamīšus tumšā un gaišā pamatā (7.att.).

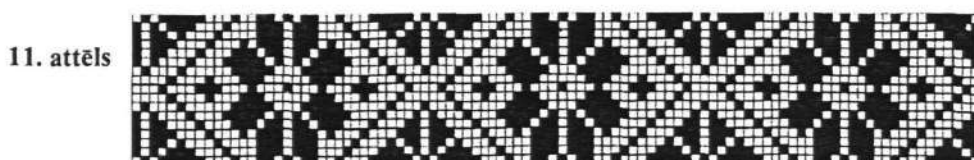
2. Raksta elementi kompozicionāli saistīti tieši, bez citu, mazāk svarīgu grafisko figūru palīdzības. Šajā gadījumā tumšos elementus vienu no otra atdala un reizē ar to arī savā starpā saista to “negatīvais” jeb gaišais attēls. Pēc analogijas ar foto pozitīva-negatīva attiecību, šis elementu savstarpējās sasaistes veids tiek saukts par “pozitīvi - negatīvo principu”. Šajā gadījumā virknē kārtotas **vienādas tumšas un gaišas figūras** (8.att.).

3. Pozitīvi – negatīvais princips tiek ievērots arī **dažādu tumšu un gaišu figūru virknē**. (9.att.) Šādā raksta elementu kārtojumā nepastāv jēdziens *pamata laukums* un *raksts*, jo gan no tumšajiem, gan gaišajiem laukumiem veido ornamentāli vienlīdz izteiksmīgas figūras.

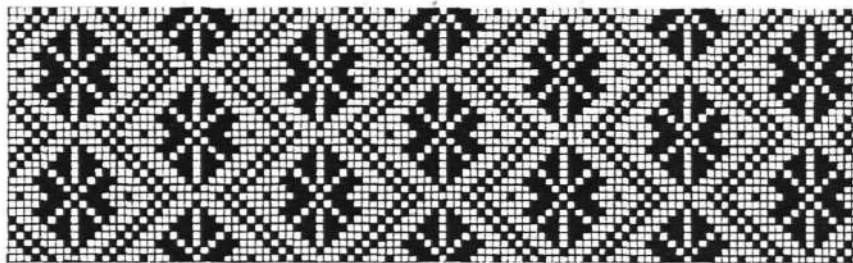
4. Joslā virknēti optiski līdzvērtīgi, **tumši raksta elementi** (10.att.). Gaišais laukums iegūst pamata jeb fona nozīmi.

5. Raksta elementu sasaiste tiek veidota ar optiski mazsvarīgāku elementu palīdzību. Tātad virknē kārtotie elementi iedalāmi optiski nozīmīgākos un mazsvarīgākos jeb “**pamatelementos**” un “**starpelementos**”. Šajā gadījumā tumšās, uzsvērtākās figūras jeb pamatelementus vienu no otra atdala un reizē ar to arī savā starpā saista tumšas, tikai optiski mazsvarīgākas figūras jeb “**starpelementi**” (11.att.).

6. Raksta joslu veido daļa no **laukuma raksta**, t.i., raksta elementi secīgi virknēti nevis tikai vienā, t.i., garenvirzienā, bet to atkārtojums turpinās arī raksta joslas platumā (12.att.).

12. attēls

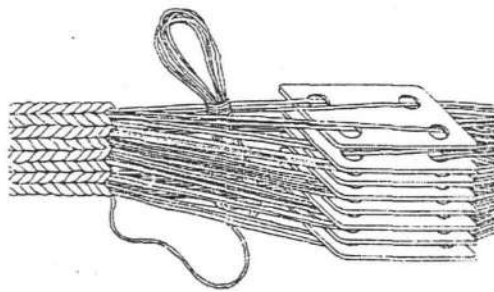
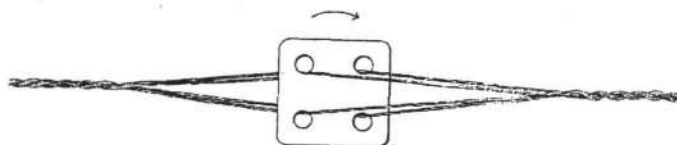

Mainoties darināšanas tehnikām, mainījās arī priekšmeta rotājumā dominējošais raksta elementu sakārtojuma princips. Atšķirīgās šauro audumu tehnikās izmantoti dažādi raksta joslas kompozīcijas veidi. Tomēr jaunais veco neaizstāja pilnībā. Salīdzinoši jaunākajā šauro audumu tehnikā – rakstainajās audenēs, pārņēma arī senākām darināšanas tehnikām raksturīgos kompozīcijas paņēmienus.

Šauro audumu darināšanas tehnikas

Celaines

Vērtējot pēc darināšanas tehnikas, senākie ir celu audumi. To darināšana būtiski atšķiras no pārējām šauro audumu tehnikām. Celainēs velku un audu pavedieni ne tikai mijas, bet velki savijas arī aukliņās. Tātad celu tehnika ir vīšanas un

13. attēls

aušanas apvienojums – audums veidojas no aušanas procesā savītām aukliņām, kuras savā starpā saista auda pavedieni (13.att.). Katrā celu dēlīša caurumiņā ievērts viens velku pavediens. Pavedieniem, aušanas procesā savijoties, veidojas viena aukliņas veida garenvirziņa svītra.

Celu darināšanas tehnika bijusi pazīstama plašā reģionā Āzijā, Ziemeļāfrikā un Eiropā (*5000 Years of Textiles*, p. 55; *Crocket*, p. 7-24). Par celu tehnikas izcelsmes vietu uzskata Austrumu zemes. Iespējams, caur Ēģipti, jau senatnē (1.g.t.sākumā) tā pārņemta Eiropā un ļoti strauji izplatījies līdz pat Skandināvijai (*Crocket*, p. 10–11). Jau 1916. gadā seno tekstiliju pētnieks van Genneps izvirzīja hipotēze, ka celu tehnikas izcelsmes vieta varētu būt arī Senā Ēģipte 4000 g. pirms Kr. (*Crocket*, p. 11–12). Eiropā celu tehnika ieguva plašu un daudzveidīgu attīstību. Tās lielākais uzplaukums bija 16.gs. (*Crocket*, p. 10). Turpmāko gadsimtu gaitā Rietumeiropas zemēs celu audumu darināšanu aizmirsā un tikai 19.gs. beigās pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem pētnieki to atklāja no jauna. Ja celaiņu tehnika Rietumeiropas zemēs 19.gs. beigās bija konstatējama tikai arheoloģisko izrakumu materiālos, tad Latvijā to darināšanas tradīcija nepārtrūka līdz pat 20.gadsimtam. Šauros audumus celu tehnikā Latvijā 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. pirmajā pusē auda galvenokārt Latgalē un Austrumvidzemē. Vidzemē tie pārsvarā vairs nebija apgērba audumi, bet gan groži u.c. zirga iejūga daļas. LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē savākts visai plašs materiāls par 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. austajām celainēm. Kopumā tajā ir fiksētas 162 celaines. Lielākā daļa no tām – 132 – austas Latgalē. Tās ir svītrainās un skujainās celaines, tāpat kā Vidzemē un Augšzemē austās.

Svītrainās celaines

Celainēm, kādas Latvijā auda 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs., vienas velku virzienā ejošas svītras iegūšanai nepieciešami četri pavedieni. To nosaka celaiņu darināšana ar kvadrātveida celiem. Vienkrāsainas svītras iegūšanai visos četros cela caurumiņos ver vienas krāsas pavedienus. Celu aukliņas vijuma virziens atkarīgs no pavedienu vēruma virziena celu plāksnītē jeb celu dēlītī. Audumā visi celi var būt sakārtoti:

- viļņveidīgā, (ja visos celos pavedieni vērti no vienas puses) (14.att.);
- skujas vijumā (pamīšus kārtoti no pretējām pusēm vērti celi) (15.att.);
- jauktā vijumā (apvienoti abi iepriekšējie vēruma veidi).

14. attēls

15. attēls

Svītrainajās celainēs vijuma virziens celaines izskatu būtiski nemaina. Atšķirīgi vijumi nedaudz izmaina tikai auduma faktūru.

Latvijā svītrainās celaines parasti auda no vilnas dzijas velkiem un linu, pakulu vai, retāk, vilnas audiem. Vilnas dzija velkiem bija piemērots materiāls, jo to vieglāk kā linu pavedienus bija nokrāsot košās krāsās. Celainēm būtisks bija ne tikai praktiskais lietojums, bet arī to dekoratīvāte. Auduma izturību nodrošināja nātnais auda pavediens un galvenokārt pati celu darināšanas tehnika. Celaines veidojas no kopā saaukstām aukliņām, tāpēc tās ir blīvas, stingras un biezākas par citās tehnikās darinātiem šaurajiem audumiem. Vilnas dziju velkiem izmantoja visai atšķirīga lietojuma priekšmetos. Svītrainās vilnas celaines austas gan kā kažoku jostas un brunču apaudas, gan kā veltes, kuras izdalīja kāzās. Arī goda grožus un zārka kapā laižamās jostas auda kā vilnas celaines. No linu diegiem turpretim bija austi ikdienā lietojamie groži, bet tie etnogrāfu vākumos fiksēti reti, jo parasti bija nerotāti.

16. att.

17. att.

Celu skaits, kuros vērti vienas krāsas pavedieni, nosaka krāsu svītru platumu. Svītru kārtojumu noteica šaurā auduma lietojums. Apaudās parasti ir asimetrisks krāsu svītru kārtojums (16.att.), jo šaurais audums tiek lietots kā platā auduma malas nostiprinājums un kompozicionāli ir ar to saistīts. Svītrainajās audenēs, kuras lietoja kā atsevišķus priekšmetus, krāsas izkārtotas simetriski pret centrālo garenvirziena asi (17.att.). Svītrains tāpat kā skujaino celaiņu platumu ir no 0,7 – 5,5 cm un pat 6 cm.

Visbiežāk tās ir ap 4 cm platas. Celu skaits bija no 7 līdz 40. Parasti celu jostas auda ar 12 – 22 celiem. Svītrainās celaines 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. pirmajā pusē vairāk raksturīgas Latgalei, jo citur Latvijā tās konstatētas reti.

Skujotās celaines

Skujotajās celainēs, atšķirībā no svītrainajām celainēm, rakstu veido ne tikai ar krāsu salikumu, bet arī ar celu vijuma kārtojumu.

18. att.

Vienkāršāko skujas zīmējumu veido no diviem celiem. Katrā no tiem vērti vismaz divu atšķirīgu krāsu pavedieni, kuri sakārtoti pretējā vijumā (18.att.). Skujotajās celainēs skujas raksta joslas apvienotas ar svītru joslām. Ja skujai blakus esošās svītras ir kādā no raksta (skujas zīmējuma) krāsām, tad kopā tās veido nosacītu pamata laukumu, kurā otra skujā lietotā krāsa (vai vairākas krāsas) veido it kā atsevišķu “pēdiņu” rakstu (19.att.). Platāku un dziļāku skujas zīmējumu iespējams panākt ar atšķirīgu celu kārtojumu.

19. att.

20. attēls

Blakus novieto vairākus viena vijuma celus, kuros krāsu vēruma secība atšķiras no katra iepriekšējā par vienu caurumiņu. No skujas centra uz otru pusi celu secība ir simetriska (20.att.). Vairākus celus ar vienādu krāsu kārtību, novietojot blakus skujas vijumā, tie veido šķērsām ejošu lauztu jeb viļņveida līniju

(21.a att.). Līdzīgā veidā panāk divu krāsu pamīšu posmu rakstu (21.b. att.). Skujotajās celainēs ir viena līdz trīs joslas ar vienādiem vai atšķirīgiem skujiņu veidiem. Tāpat kā celu audumi kopumā, skujotās celaines visvairāk austas Latgalē. Arī Vidzemē skujotās celaines ir pārsvarā. Skujoto un svītraino celaiņu lietojums neatšķiras. Izņēmums ir brunču apaudas, kuras skujoto celaiņu veidā nav konstatētas.

21. attēls

Rakstainās celaines

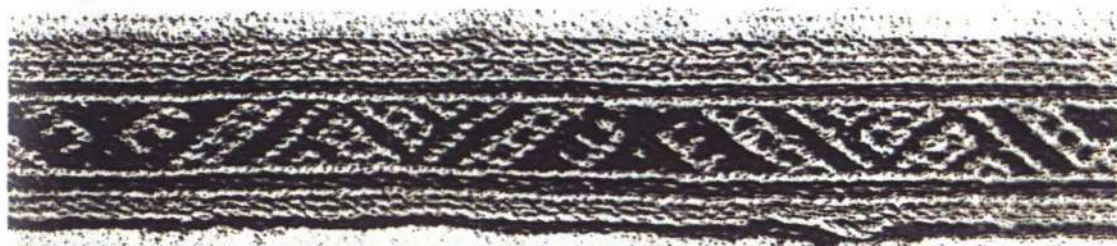
Etnogrāfu vākumos fiksētas rakstaino celaiņu tehnikā austas villaiņu apaudas, kuras dažviet lietotas vēl 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. sākumā. Villaiņu lietošanas tradīcija šai laikā gandrīz bija izzudusi, un līdz ar to bija beigusies arī rakstaino celaiņu aušana. 20.gs. 20.gadu beigās tika konstatēta līdzība starp arheoloģiskajos izrakumos atrasto celu audumu un etnogrāfu vākumos zināmo villaiņu apaudu darināšanas tehnikām. Rakstainās celaines ar ielasītu rakstu Latvijas teritorijā austas jau kopš 11.gs. (*Zariņa 1988, 16. lpp.*). Skandināvijā rakstaino celaiņu atradumi ir jau

no 9.-10.gs. kapulauka Birkā (*Zariņa 1988, 16. lpp.*), bet to darināšanas tehnika bijusi atšķirīga (*Zariņa 1970, 30.lpp.*). Arheologu pētījumos konstatēts, ka latviešu rakstaino celu audumu darināšanas tehnika attīstījusies uz vietas un nav pārņemta no citurienes. Divdesmitā gadsimta 20.gadu beigās un 30.gados Latvijā rakstainās celaines atsāka aust kā etnogrāfu vākumos esošo priekšmetu atdarinājumus.

Latvijā zināmi vairāki rakstaino celaiņu darināšanas veidi. *Divkrāsaini rakstainajās celainēs*, tāpat kā svītrainajās un skujotajās, auda diegi nav redzami. Tos pilnībā nosedz vilnas dzijas velki. Svītrainās malas joslas auž kā svītrainās celaines, bet raksta joslā velku pavedienus ver tikai divos diagonāli pretējos celu caurumiņos.

Rakstam vienā celu caurumiņā ver divus pavedienus, lai vidusdaļā būtu tāds pat auduma blīvums kā malās, kur vienu velku virziena svītru veido četri pavedieni. Celu dēlīša pretējos caurumiņos vērtie pavedieni bija atšķirīgās krāsās, lai labāk izceltos raksts. To vienlīdz veido no abu atšķirīgo krāsu pavedieniem. Izaužot raksta

22. attēls

zīmējumu, pavedienus savstarpēji mij (22.att.). Raksta joslā velki neveido celainēm raksturīgās savītās aukliņas, jo katru celu, atkarībā no raksta zīmējuma, griež uz priekšu vai atpakaļ, lai auduma virspusē būtu vajadzīgās krāsas pavedieni. Dalījums raksta un pamata velkos šajā rakstaino šauro audumu tehnikā nepastāv. Rakstu vienlīdz veido no abu krāsu pavedieniem.

23. attēls

Divkrāsaini rakstainajās celu apaudās bieži vien bija apvienota raksta josla ar bārkstīm. Tās papildināja un greznoja villaines malas. *Celu apaudas ar bārkstīm* darina ar diviem auda pavedieniem katrā šķīrienā. Smalkākais no tiem, parasti linu diegs, notur celaini vajadzīgajā platumā un to pilnībā nosedz vilnas dzijas velki. Rupjākos vilnas dzijas auda pavedienus vienā celaines malā atstāj kā vienāda garuma, brīvas cilpas, kas veido bārkstis (23.att.). Abu veidu divkrāsaini rakstainajām celainēm raksta joslā elementi kārtoti:

1. tumši – gaišu vienādu figūru virkne;
2. tumši gaišu dažādu figūru virkne;
3. virknētas optiski līdzvērtīgas tumšas figūras.

Omamentāli bagātākās rakstainās celaines austas atšķirīgā rakstaino celaiņu darināšanas tehnikā. Tās nosacīti var saukt par *trīskrāsaini rakstainajām celainēm*, jo kopā ar divu krāsu raksta joslas velkiem redzami arī auda pavedienu pārstaipi. Raksta daļā divu krāsu velku pavedieni, tāpat kā divkrāsaini rakstainajās celainēs, vērti tikai divos celu dēlīša caurumiņos. Rakstu aužot, to veido ne tikai ar celu pagriešanu, bet arī papildus nobīdot uz leju dažus no šķīriena virspusē esošajiem velkiem. To vietā redzami auda pavedieni. Dažos raksta posmos auda diegi ir no tāda pat materiāla un tādā pat krāsā kā vieni no raksta joslas velkiem. Izaustais raksts tad veidojas ar smalku, gaismēnas iezīmētu auduma faktūru (24.a att.). Biežāk

24. a attēls

24. b attēls

gan raksta veidošanai izmantoti atšķirīgas krāsas auda pavedieni. Šādi raksta zīmējumu pa posmiem iespējams veidot vienlaicīgi ar trīs krāsu līnijām (24.b att.). Šī veida rakstainajās celainēs lietoja vairāku krāsu audus, rakstu aužot daudzkrāsainu. Atšķirībā no divkrāsaini rakstainajām celainēm, šo celu audumu abas puses nav vienādas. Auduma virspusē veidojas skaidri nolasāms raksts, kas atšķiras no auduma apakšpusēs. Tanī auda pārstaipi nav redzami.

Trīskrāsaini rakstainajās celainēs visvairāk lietots raksta dalījums tumšos un gaišos posmos. Tajās iezīmējas dalījums arī pamatelementos un starpelementos. Šie raksta elementu kārtojuma principi konstatējami jau 11.-13.gs. latgaļu un lībiešu rakstainajās celainēs (*Zariņa 1970, 79., 102.lpp., Zariņa 1988, IX, X tab.*).

Aulejas

Aulejas kā atsevišķu šauro audumu darināšanas tehniku, latviešu etnogrāfijā pirmo reizi atklāja A. un Ed. Paegli divdesmitā gadsimta 20. gados. 20.-30.gadu etnogrāfiskajā literatūrā un Latviešu konversācijas vārdnīcā tās sauktas arī par *mistrēm* (*LKV, 8.sēj., 14518 sleja*). Vienlaicīgi pastāvēja arī jostu lokālā tipa nosaukums "Aulejas tipa jostas". Pēc Otrā pasaules kara Aulejas tipa nosaukums tika attiecināts arī uz šo jostveida audumu darināšanas tehniku vispārinātā nozīmē (*Ivanova, Madre, 14. lpp.*). Pētījuma autore lieto no Aulejas vietvārda atvasinātu vārdu: "aulejas" (līdzīgi kā audenes, celaines u.tml.), lai pielīdzinātu šo jostu darināšanas tehnikas nosaukumu pārējiem šauro audumu tehniku nosaukumiem.

Latvijas teritorijā auleju tehnikā darināti priekšmeti konstatēti jau 10.–11.gs. apbedījumos (*Zariņa 1970, 31.lpp.*). Šajā tehnikā darināti jostveida audumi 19.–20.gs. zināmi arī Latvijas Dienvidaustrumu kaimiņzemēs (*Juostos 1967, 125. l.; Juostos 1969, 169. l.; Лысенко, Комарова; НН; Karlsonē 1998*). Auleju tehnika pazīstama arī Skandināvijā (*Nylen*), kā arī atsevišķās vietās Viduseiropā (guculiem, moldāviem Ungārijas un Rumānijas teritorijā, arī pašā Moldāvijā, u.c.) [*UEM, nr.132958, nr.61.13.10, nr. 90.60.2 un 90.60.4 u.c.*]. Aulejas Latvijā 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. pirmajā pusē austas galvenokārt Latgalē. Tās ir no 1–4 cm platas; šaurākajām lietotas smalkākas dzijas, bet platākās austas no stipri rupjākiem pavedieniem. Visbiežāk izmantota vilnas dzija. Kokvilnas vai linu diegi lietoti daudz retāk un parasti tad, lai iegūtu audumā košāku balto krāsu.

Auleju tehnika uzskatāma par pārejas stadiju no celainēm uz audenēm. To iespējams izaust gan ar celiem, gan ar audeņu darināšanai raksturīgajiem rīkiem – veltnīti un iesietajām nītīm vai šķietīņu. Par celos austajām aulejām var uzskatīt divkrāsaini rakstainās celaines. Gan ar celiem, gan ar nītīm (vai koka šķietīņu) austajos jostveida audumos raksta velku krustošanās princips ir vienāds. Tas norāda, ka senākais – celu – raksta darināšanas princips pārņemts arī jaunākas pakāpes jostveida audumos. Salīdzinot ar celainēm, tie ir mīkstāki un vijīgāki un dažādāk lietojami.

25. attēls

Aulejas tehnika ir piemērota rakstainu audumu darināšanai. Raksta diegu maiņa tajās tehnoloģiski ir nedaudz vienkāršāka kā celainēs. Šajā tehnikā rakstu veido no divu krāsu velkiem. Pēc šķīriena maiņas, ja nepieciešams, tos savstarpēji maina vietām. Aulejām nepastāv dalījums raksta un pamata velkos. Rakstu veido vienlīdz gan ar šķīriena virspusē, gan apakšpusē esošajiem pavedieniem. Audi nav redzami, tos pilnībā nosedz velki (25.att.). Aulejām tāpat kā celainēm raksta zīmējumu veido galvenokārt no pāra skaita rūtiņām. Raksts šajā tehnikā veidojas noapaļots, vijīgs (26.att.). 19.gs. darinātajās aulejās redzama bagāta rakstainība.

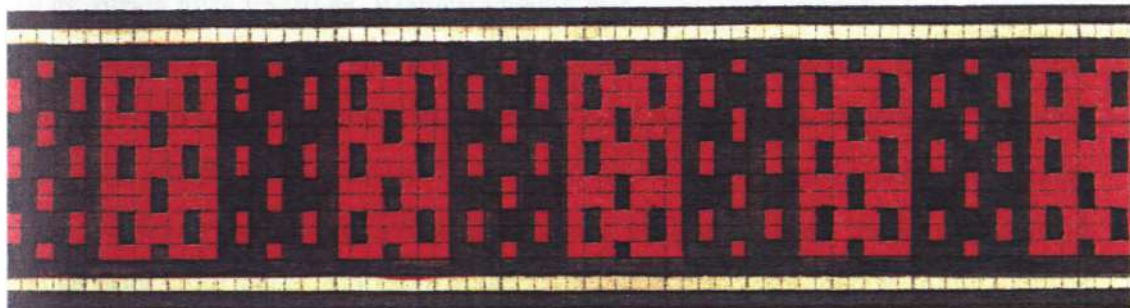

26. attēls

Senākos šīs tehnikas audumos (10.-13.gs.) tāda vēl nav konstatējama. Aulejās ļoti bieži lietots sens raksta kārtojuma princips – tumšu un gaišu posmu mija. Tas lietots visās Latvijā zināmajās jostveida audumu darināšanas tehnikās (plašāk par to skat.: *Karnups* un *Karlsonē* 1992). Raksta dalījums taisnstūra laukumos lietots arī Vidzemē konstatētajās aulejās, tikai nedaudz atšķirīgā veidā. Tur jostas rakstu veido kā nelielu laukumiņu kārtojumu pamīšus tumšā un gaišā pamatā (27.att.). Aulejām biežāk lietoti šādi raksta joslas kārtojuma veidi:

1. tumšu un gaišu posmu mija;
2. vienādu tumšu un gaišu figūru virkne;
3. dažādu tumšu un gaišu figūru virkne.

Aulejās ļoti reti ir raksta joslas kārtojums no pamatelementiem un starpelementiem.

27. attēls

Audenes.

Latvijas teritorijā pazīstamas vairāku veidu audenes. Kā jau iepriekš minēts, tās ir: ziedainās, rakstainās un svītrainās. Tehnoloģiski vienkāršākās ir svītrainās audenes, kurām ir tikai viena veida velki, kas pilnībā nosedz auda pavedienus. 19.gs. otrajā pusē un 20.gs.sākumā austās svītrainās

28. attēls

audenes tipoloģiski ir jaunākas par citās tehnikās austajiem jostveida audumiem un atbilst jau šauru audumu norieta fāzei, tiem aizvien vairāk vienkāršojoties. Tomēr, jāatzīst, ka 20.gs. vidū, šaurajiem audumiem kļūstot par tīri dekoratīviem priekšmetiem, rakstaino audeņu darināšana turpinājās ilgāk par svītrainajām. Līdz ar to, šajā darbā, kā tehnoloģiski vienkāršāka, svītraino audeņu darināšanas tehnika tiks aplūkota vispirms.

Svītrainās audenes

Šīs šauru audumu tehnikas aizsākums saistāms ar audeņu tehnikas kopējo izveides laiku. Latvijas teritorijā vecākie audeņu atradumi ir no 7.gs., bet vairāk tās sāka aust 12.-13.gs. (*Zariņa 1970, 30.-31.lpp.*). Vienkrāsainajās un svītrotajās audenēs velki pilnībā, vai gandrīz pilnībā, nosedz audus, vienmērīgi starp tiem mijoties (28.att.). Vienas garenvirziena svītras iegūšanai nepieciešami divi velku pavedieni. Jo vairāk vienas krāsas pavedieni kārtoti blakus, jo platāku krāsas joslu iespējams iegūt. Svītrainās audenes pēc savas būtības un izskata ir līdzīgas velku ripsam platajos

audumos. Atkarībā no lietojuma tās auda no vilnas dzijas vai līnu diegu velkiem. Lai platajām kažoka jostām panāktu lielāku izturību un stingrību, iekšaudam, kuru nosedza vilnas velki, lietoja līnu diegus. Jostu izskata kvalitāti tas nemazināja. 19.gs. otrajā pusē un 20.gs. Rietumvidzemē bija visai plaši izplatītas koši svītrainas vīriešu kažoku jostas. Pēc etnogrāfes A.Alsupes pētījumiem, to darināšanā vērojama fabrikās austu jostu ietekme (*Alsupe 1982, 164.lpp.*). Šīs jostas raksturīgas ar košām sārto toņu pārejām jeb “šatieriem”, kādi sākot ar 19. gs. otro pusi bija iecienīti gultas segu svītrām. Vienkāršākas svītrainās audenes no līnu diegiem lietoja saimniecībā vai kā priekšautu saites. Svītraino audeņu tehnikā austas joslas parasti ir citu tehniku jostveida audumu malas.

Ziedainās audenes

Latvijas arheoloģiskajā materiālā ziedaino audeņu veids līdz 13.gs.vēl nav konstatējams. Domājams, ka tas veidojies turpmākajos gadsimtos tepat Latvijas teritorijā, audeņu tehnikai attīstoties tālāk. Pēc līdzšinējiem pētījumiem (*Karlsonē 1998*) ziedaino audeņu izplatība ir salīdzinoši neliela. 18.-19.gs. tās darinātas tikai Latvijā (visvairāk Vidzemē) un Igaunijā Latvijas pierobežas apvidos.

29. attēls

Par ziedainām šis audeņu veids tiek saukts atbilstoši to raksta izskatam, kas līdzīgs sīkiem ziediņiem (29.att.). Ziedainās audenes ir uzskatāmas par senāku šauro audumu tipu kā rakstainās audenes, jo šajā šauro audumu tehnikā vēl nav izveidojusies stingri noteikta atšķirība starp pamata un raksta diegiem. Rakstu vienlīdz veido no dažādu krāsu, bet, parasti, viena materiāla velkiem, kas atrodas šķīriena virspusē un apakšpusē. Šajā tehnikā nozīmīga loma raksta veidošanā ir arī auda diegam un tā krāsai. Tas redzams nelielu pārstaipu veidā “ziediņu” centrā. Nelielie rakstiņi joslā kārtoti pamīšus ar nesaistītu pārstaipu grupām, veidojot tumši gaišu posmu virkni. Atkarībā no priekšmeta izmēriem un velku dzijas rupjuma (smalkuma), līdzās kārtoja arī vairākas “ziediņu” virknes. Ziedainajās audenēs

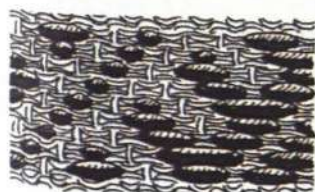
raksta uzbūves pamatā ir krāsu kontrasts. Nelielo, atšķirīgas krāsas laukumiņu kārtojuma ritms nosaka priekšmeta kopskatu (30.att.).

30. attēls

Rakstainās audenes

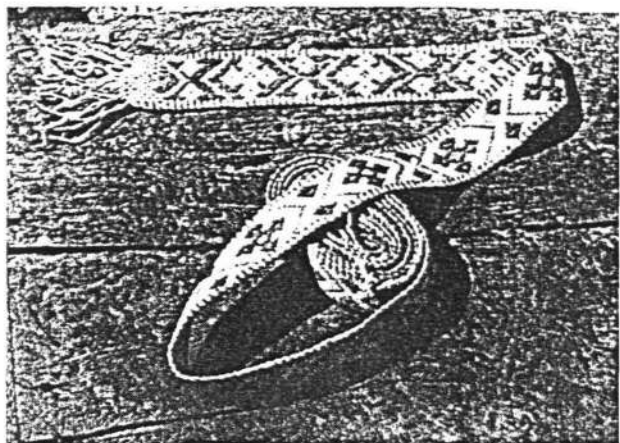
Rakstaino audeņu tehnika tās mūsdienu variantā ar divu veidu velkiem izveidojās pēc 13.gs., jo arheoloģisko izrakumu tekstiliju atradumos fiksētas tikai senākas audeņu attīstības formas. Rakstainās audenes ir ornamentāli izteismīgākais audeņu veids. Tajās izmantoti divu veidu velki - raksta un pamata. Šo savstarpēji atšķirīgo velku skaitliskā attiecība ir 1:2 - uz katru raksta diegu ņem divus pamata diegus. Līdz ar to vienas velku virzienā ejošas joslas (zīmējumā - rūtiņu rindas) iegūšanai lieto trīs velku pavedienus. Pamata velki krustojoties ar auda pavedieniem, veido jostas pamata pinumu, kas līdzinās vienkārtna vai pusplāces (divi velku pavedieni krustojas ar vienu auda pavedienu) pinumam platajos audumos. Audu diegs visbiežāk ir no tāda pat materiāla un tādā pat krāsā kā pamata velki. Raksta velki veido pārstaipu rakstu, izlokoties abās pusēs pamata audumam (31.att.). (Platajos audumos tam atbilst velku rakstotā auduma pinums.) Raksta joslas zīmējums abās priekšmeta pusēs tādejādi ir vienāds, atšķiras tikai raksta figūru krāsa. T.i., ja vienā pusē (nosacīti labajā) attiecīgo ornamenta elementu jeb figūru veido raksta velku pārstaipi (vairumā gadījumu tie ir tumšāki par pamatu), tad pretējā pusē (kreisajā) tādu pat figūru veido pamata laukums (attiecīgi, parasti, gaišāks par raksta diegiem). Tātad, raksta joslas zīmējums abās priekšmeta pusēs ir savstarpēji apvērsts, it kā spoguļattēlā (32.att.). Divejādie velki savstarpēji atšķiras

31. a attēls

31. b attēls

32. attēls

rakstainās audeņu prievītes ļoti daudz sāka darināt kā latviskus suvenīrus, gan pamatam, gan rakstam lietoja dažādu krāsu un toņu kokvilnas diegus (tikai atšķirīgā rupjumā). Raksta velki parasti ir apmēram divas reizes rupjāki par pamata velkiem. Audumā tie cieši piekļaujas viens otram un, nosedzot pamata diegus, veido vienlaidus zīmējuma līniju. Tā kā rakstu veido pārstaipi, tad tas arī nosaka šo līniju platumu jeb rutiņu skaitu zīmējumā. Velku virzienā (raksta joslas garenvirzienā) pārstaipu garums parasti ir pār 1; 3; 5 retāk 7 (izņēmuma gadījumos arī vairāk) diegiem. (Garāki pārstaipi nav ērti priekšmetu lietojot un ātrāk nodilst). Arī audu virzienā, kur raksta platumu neietekmē pārstaipa garums, parasti ir tāds pat attālums. To nosaka tradīcija rakstaino audeņu jostās ornamentu veidot simetrisku attiecībā pret garenvirziena asi. Jostveida auduma platumu atkarīgs no raksta velku skaita, to rupjuma un blīvuma. Jo augstvērtīgāks (amatnieciski labāk sagatavots - smalkāks un grodāks) ir velku materiāls, jo iespējams panākt lielāku jostveida auduma blīvumu. 19.gs.pēdējā ceturksnī un 20.gs. šaurie audumi raksturīgi ar auduma blīvuma samazināšanos, salīdzinot ar senāka perioda jostām. Tā kā aplūkojamajā periodā rakstainajām audenēm dominējošā bija dekoratīvā funkcija, auduma pinuma kvalitātei bija otršķirīga nozīme. Galvenais bija auduma raksta dekoratīvitate. Tās iegūšanai bieži vien pietika arī ar vaļīgāku auduma pinumu, kas deva arī izmēros lielāku rakstu.

19.gs.pēdējā ceturksnī un 20.gs. Latvijā austās rakstainās audenes ir apm. no 1 līdz 7cm, biežāk līdz 3cm platas. Attiecībā uz etnogrāfisko materiālu krātuvēs esošajiem jostu audumiem nepastāv stingri noteikti kritēriji, pēc kuriem konkrētais priekšmets būtu pieskaitāms jostām vai prievītēm. Gadījumos, kad tas viennozīmīgi

ne tikai pēc to lietojuma, bet, vispirms, jau ar savu materiālu. Pamata velki parasti ir linu vai kokvilnas diegi. Raksta velki ir no vilnas dzijas. Atsevišķiem šauru audumu tipiēm vilnas dzija tiek izmantota arī pamata velkiem. 20.gs. 30.gados rakstaino jostu jaundarinājumus dažkārt auda arī no zīda diegiem.

Toties 20.gs. otrajā pusē, kad

neizriet no priekšmeta platuma, uz to biežāk norāda tā garums. Tas saistīts ar attiecīgo priekšmeta lietojumu, kas parasti ir pamatā iedalījumam jostās vai prievītēs. Prievītes bieži vien auda veseliem rituļiem, no kuriem nogrieza vajadzīgā garuma gabalu. Jostu garums bija apmēram 3m.

Rakstaino audeņu tehnika jostveida audumos tika apvienota arī ar aulejas, svītrotu un ziedaino audeņu josliņām. Parasti tajās izmantoti tikai vilnas velki. Šādā veidā austās jostu malas ir blīvākas un stingrākas, kā arī nedaudz biezākas. Stingrākas malas palielina arī visa priekšmeta izturību pret dilšanu un pagarina tā lietojuma ilgumu. Turklāt, atšķirīgā krāsu salikumā darinātās malējās joslas padarīja priekšmeta kopskatu mākslinieciski bagātāku (33.att.).

33. attēls

Rakstainajās audenēs gan elementu savstarpēji tiešās, gan pakārtotās sasaistes principi izmantoti dažādos raksta joslas kompozīciju variantos. Tie, to attīstības secībā, atbilstoši rakstaino audeņu tehnoloģiskajiem nosacījumiem, ir šādi:

1. Raksta dalījums tumši – gaišos posmos;
2. "Pozitīvi - negatīvu" elementu virkne;
3. Viens pamatelementa un viens starpelementa variants, savstarpēji mijoties, atkārtojas bez izmaiņām;
4. Virknē kārtoti vairāki atšķirīgi pamatelementi un starpelementi. Tie veido noteiktu raksta periodu - elementu grupu, kas secīgi atkārtojas. Tā ietvaros dažādi raksta elementi mainās neatkārtojoties. Katrā nākošajā periodā tie atrodas tādā pat secībā kā iepriekšējā, tomēr, ir arī izņēmumi;

5. Virknē kārtoti dažādi pamatelementi un starpelementi. Šāds raksta sakārtojuma veids vairāk izplatīts jostveida audumos, kas austi līdz 19.gs. beigām. 20.gs. tas pārsvarā sastopams plato jostu atdarinājumos valkāšanai kopā ar tradicionālo tautas tērpu;
6. Joslas rakstu veido daļa no laukuma raksta. T.i., raksta joslu visā tās platumā aizņem vairāki nelieli, noteiktā ritmā, vienmērīgi sakārtoti raksta elementi ar tos atdalošajiem elementiem (starpelementiem) vai bez tiem.

19.gs.pēdējā ceturksnī un 20.gs.sākumā Latvijā bija zināmas gandrīz visas tās pašas jostveida audumu darināšanas tehnikas, kas gadsimtu iepriekš. Izzudusi bija tikai rakstaino celaiņu darināšanas tradīcija, lai arī paši priekšmeti bija saglabājušies. Pārējo šauru audumu tehniku lietojums turpināja pastāvēt arī 20.gs. Uzskatāmi tas redzams tabulas veidā, lai arī tajā apkopoti tikai vienas krātuves materiāli. Muzejos esošo materiālu sistematizēšana šādā tabulā ir apgrūtināta, jo pārsvarā jostveida audumiem ir ļoti aptuvens datējums vai arī tā nav vispār.

Dažādās tehnikās 19. gs. II pusē un 20. gs. austo šauru audumu skaits LVI E

	celaines		aulejas		audenes	
	19.gs.2.p.	20.gs.	19.gs.2.p.	20.gs.	19.gs.2.p.	20.gs.
Vidzeme	1	23	-	2	35	44
Latgale	46	86	-	8	6	41
Kurzeme	-	-	-	-	9	30
Zemgale	-	-	-	-	-	2
Augšzeme	5	1	-	-	-	5
Kopā	52	110	-	10	50	122

Vidzeme	105
Latgale	187
Kurzeme	39
Zemgale	2
Augšzeme	11

Šaurie audumi (LVI E) pavisam kopā: **344**, no tiem
19.gs. II pusē: 102, bet **20.gs.: 242**

Būtiskākās izmaiņas notika jostveida audumu izskatā:

1) pārsvarā tika darināti šauri (1-3cm plati) jostveida audumi, izņēmums ir 19.gs.beigās un 20.gs.sākumā austās svītrainās audenes jostas, kuras lietoja kažoka sajošanai;

2) augu krāsvielas aizstājot ar ķīmiskajām, krāsu salikumā vairāk sāka izmantot spilgtus toņus;

3) līdz ar šauro audumu izmēru un raksta joslas sašaurināšanos (mazāk raksta diegu) jostveida audumiem samazinājās rakstainības sarežģītība gan raksta joslas kompozīcijas, gan raksta elementu sarežģītības ziņā;

4) vērojama tendence pasliktināties jostveida audumu kvalitātei – samazinājās to blīvums, nereti, arī darba rūpīgums.

Nosauktās pazīmes skaidrojamas ar pārmaiņām gan priekšmetu lietojumā un, līdz ar to, ar atšķirīgām to funkcijām, gan jostveida audumu darināšanas apstākļiem. 20.gs. šauros audumus parasti auda ganu meitenes, kamēr, kā jau iepriekš minēts, plato rakstaino jostu darināšana varēja būt arī amatnieku – speciālistu darbs. Rakstainās prievītes un jostas tomēr turpināja saglabāt savu nozīmi arī kā ornamentu krājumi - rakstraudži. Iespējams, ka bieži vien šī jostveida audumu funkcija "darbojās" neapzināti. Jostveida audumos ieaustos rakstus viegli varēja izmantot citu priekšmetu rotāšanai, jo to ornaments ir jau gatava, kompozicionāli pabeigta rasta josla. Jebkuru raksta elementu, kas bija izausts kā aulejas vai rakstainās audenes raksts, viegli varēja izmantot citās rokdarbu tehnikās darinātu priekšmetu rotājuma kompozīcijā. Vislabāk joslu rakstus varēja izmantot šallēs, kleitu apakšmalu vai piedurkņu galu rotājumos, kā arī telpu tekstilijās: aizkaros (logu, durvju), sienas segās, paklājos, galda sedziņās u.tml. Joslu raksti daudz lietoti izšuvumos ielocītajos rakstos, kā arī adījumos - cimdos, zeķēs, jakās u.tml. Par cimdu rakstiem kā rakstraudžiem varētu runāt atsevišķi, jo arī tajos gadu gaitā sakrāts bagāts ornamentu krājums, bet tas nav šī pētījuma uzdevums.

20.gs. 20.-30.gados, aužot etnogrāfiskajiem paraugiem līdzīgus jaundarinājumus, raksta elementu kompozīcijā un galu apdares veidā tika ieviesta abu priekšmeta galu simetrija, kas 19.gs. nebija būtiska. Šaurajām prievītēm 20.gs. otrajā pusē kļūstot par suvenīrpriekšmetiem, tās sāka aust no smalkiem kokvilnas diegiem, dažādos krāsu un toņu salikumos, izmantojot arī toņu pārejas. Tautas lietišķās mākslas pulciņos un studijās rakstainās jostas bieži auda uz plato audumu stellēm. Šādi austajiem jostveida audumiem nav iespējams iegūt tik lielu velku un audu blīvumu, kā aužot ar vienkāršākiem šauro audumu darināšanas rīkiem. Šaurajos audumos galvenā iezīme 20. gs. otrajā pusē tāpat kā platajos audumos bija dekoratīvitate.

3.nodaļa

Platie apģērba audumi

Plato audumu definīcija un iedalījums

Par platajiem audumiem tekstiliju vēstures pētniecībā pieņemts saukt apmēram 16 līdz 220 cm platus audumus, kādus var noaust ar rokas aužamajiem stāviem. "Audums ir tekstilizstrādājums jeb diegu pinums, kuru veido noteiktā kārtībā savā starpā perpendikulāri sapīti pavedieni: velki un audi. Velki ir stellēs ievilkto diegi. Audi ir tie diegi, kurus perpendikulāri ieauž (iepin) velkos. Diegi, iepinoties pa virsu vai pa apakšu, savā starpā saistās noteiktā secībā un izveido gludu vai fakturētu pinumu jeb rakstu." (*Madre, 18. lpp.*)

Pēc darināšanas paņēmiena audumus iedala:

- atspoles audumos – auda pavedienu visā auduma platumā ievieto ar atspoli;
- pinuma audumos – auda pavedienus iepin ar pirkstiem;
- apvienotajos atspoles un pinuma (vai bārķšu) audumos.

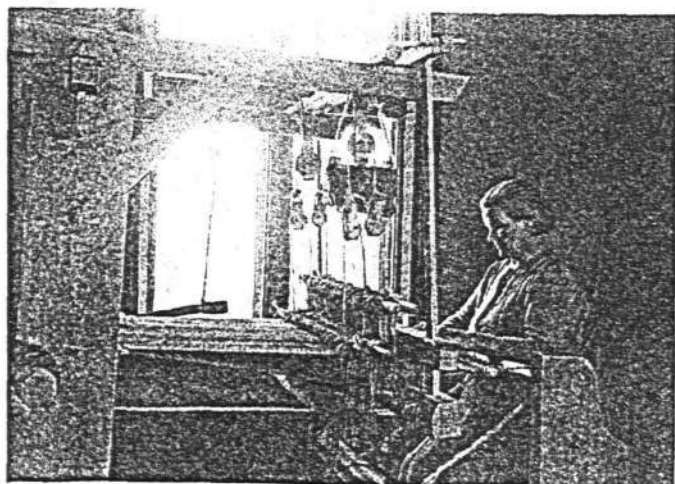
Pēc lietojuma audumus iedala :

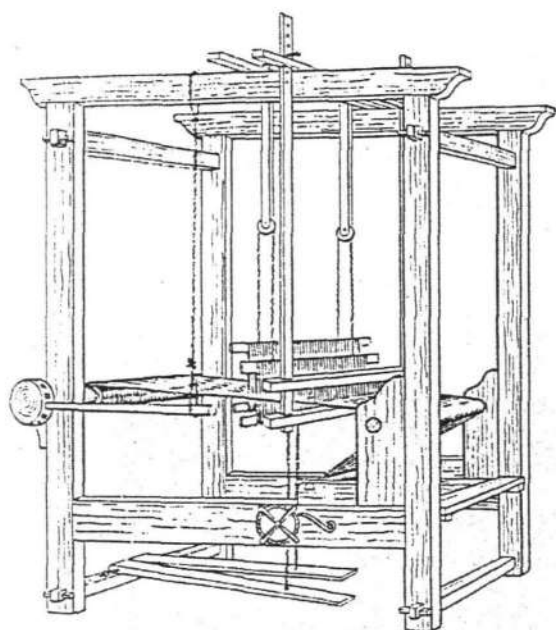
- apģērba audumos,
- telpas iekārtas audumos,
- saimniecībā lietojamajos audumos.

Plato audumu aušanas rīki

Apģērba audumu darināšanai lietoja tos pašus aužamos stāvus ar kuriem darināja telpu tekstilijas un citus saimniecībā nepieciešamos audumus.

Trizuļu stelles. Visizplatītākais stēļu veids Latvijas laukos 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. (līdz pat gadsimta vidum) bija trizuļu stelles. Tās ir senākais horizontālo stēļu veids, kas pazīstams visā Eiropā. Arheoloģiskajos izrakumos atsevišķas to detaļas Latvijas teritorijā datētas sākot ar 12.-13.gs. (*Zariņa 1994, 141.-*

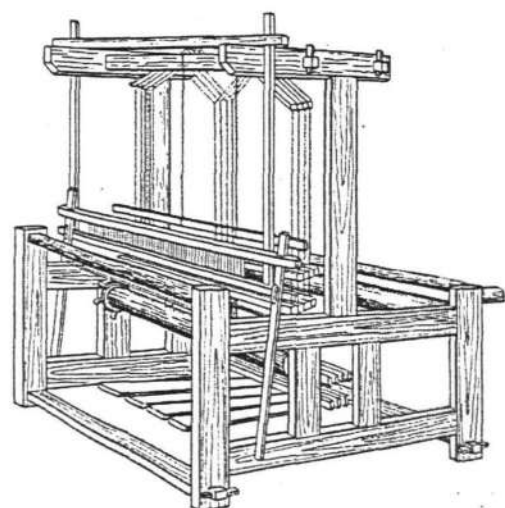

35. attēls

stellu platums bija apmēram no 70 līdz 160cm. Audēji amatnieki strādāja ar stellēm, kuru platums pārsniedza 200 cm. Aušanas un dziju sagatavošanas sīkie rīki bija dažādas tītavas, velku uztinamie koki, ratiņi spolišu spolēšanai, atspoles, platumturi u.tml. Audēju amatnieku darbarīki no mājaudēja lietotajiem atšķīrās ar atsevišķiem, noteiktu darbību veikšanai labāk pielāgotiem rīkiem, jaunākiem, uzlabotiem to variantiem.

Sviru stelles

Ar aušanas kursu starpniecību 20.gs. 20.-30.gados Latvijā plašāk ieviesās sviru jeb tā sauktās *somu stelles* (36.att.). Pirmā informācija par jaunās konstrukcijas stellēm Latvijā nonāca jau 19.gs. beigās no "somu aušanas kursu" apmeklētājiem (Alsupe 1982, 147.-148.lpp.). Nīšu kārtas jaunajā stellju konstrukcijā tiek darbinātas ar svirām, starpniekiem un paminām. Skandināvijā 19.gs. beigās un 20.gs.

36. attēls

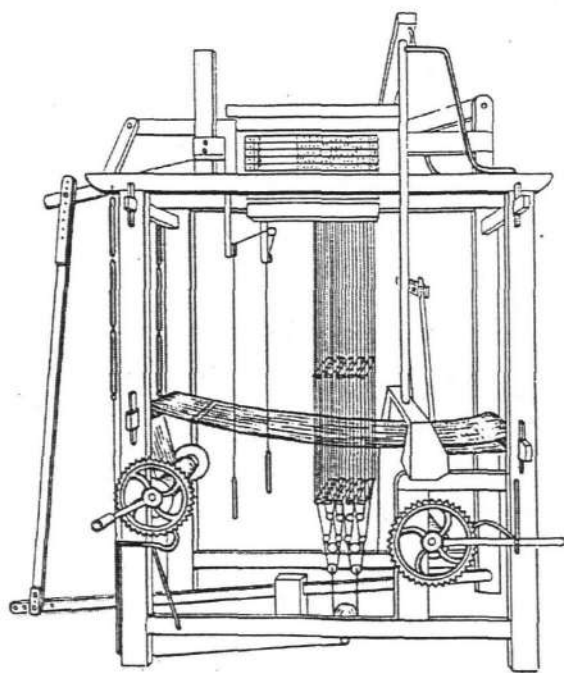
¹ Plašāk par horizontālo auzamo stāvu uzbūvi, to daļām un variantu izplatību Latvijā 19. un 20. gs. skat.: Alsupe 1982, 125.-143.lpp.

sākumā bija izveidoti vairāki uzlaboti steļļu varianti, kur nīšu kārtas tika cilātas ar sviru sistēmas palīdzību. Viens no tiem ir Latvijā pazīstamais steļļu variants. Piemēram, Zviedrijā mūsdienās vairāk tiek lietota cita sviru konstrukcija, kura ļauj iegūt platāku šķīrienu. Šis steļļu veids no Skandināvijas (Somijas) 20.gs. 50.gados tika pārņemts arī Viduseiropā, Ungārijā.²

Sviru stelles 20.gs. aizvien vairāk sāka lietot grupveida aušanas apmācībā. Arī Lietuvā 20.gs. 30.gados audējus apmācīja aust ar sviru stellēm.³ To konstrukcija ļāva veidot stabilāku vienāda platuma šķīrienu, kas atviegloja aušanu. Atšķirībā no trizuļu stellēm, sviru stāvos varēja uzkārtot audumu ar ierobežotu nīšu kārtu skaitu (to noteica attālums starp augšējiem kokiem). Dažādām stellēm tas varēja atšķirties, bet augšējām svirām atvēlētais attālums parasti bija pietiekams audumiem līdz 8 vai 10 nīšu kārtām⁴. Lietišķās mākslas vidusskolās aušanas apmācība pēc Otrā pasaules kara noritēja tikai sviru stellēs. Ar trizuļu steļļu darbības principu audzēkņus tikai iepazīstināja. Arī aušanas grāmatas sniedz aizvien vairāk informācijas par sviru stellēm.

Viļumsona auzamā mašīna jeb vienpaminas steles

Pirmās Latvijā konstruētās pusmehāniskās jeb tā sauktās vienpaminas stelles radās 19.gs. beigās. Kā jau minēts, ir ziņas, ka tādas tikušas eksponētas Cēsu – Āraišu lauksaimniecības izstādē (iespējams, 1896.g.).[Jurjevskis, 3. lpp.]. Šo steļļu precīzs izskats šobrīd mums nav zināms. Zemgales audēja Pētera Viļumsona konstruētās vienpaminas stelles jeb tā sauktās *viļumsonietes* Latvijā kļuva zināmas 20.gs. sākumā (37.att.). Nīšu kārtas šīs konstrukcijas stellēm cilā

37. attēls

² Informācija iegūta, autorei apmeklējot Lietišķās mākslas augstskolu Budapeštā un tiekoties ar aušanas pasniedzēju Andrea Sittneri (Sittner Andrea), Ungārijā 2001.g. aprīlī – maijā.

³ *Tamošaitis, 20. lpp.* – Lietuvā sviru steļļu nosaukums – kontramaršas – pārņemts no to nosaukuma angļu valodā (contremarche loom). Tas norāda, ka sviru steļļu pārņemšana abu baltu kaimiņzemju audēju lietojumā notikusi savstarpēji neatkarīgi.

⁴ Garacaino nīšu lietojums rakstainajiem audumiem ļāva ievērojami samazināt nepieciešamo nīšu kārtu skaitu, līdz ar to parasti vairs nebija nepieciešams strādāt ar ļoti daudzām nīšu kārtām.

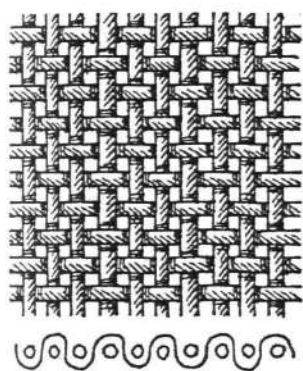
ar īpašu karšu sistēmas palīdzību. Rakstotāja kartona lapās izcirstie caurumiņi ļāva pacelt un nolaist vajadzīgās nišu kārtas. Viļumsona steļļu darbības princips ir Eiropā 19.gs. plaši izplatīto pusmehānisko steļļu vienkāršots variants, kas piemērots plašākam lietotāju lokam. Vienpaminas steļļu darbības mehānisms ievērojami atviegloja platu rakstainu audumu aušanu un ļāva darināt blīvus, stingrus audumus. Šīs stelles pārsvarā lietoja audēji amatnieki. Divdesmitā gadsimta otrajā pusē vienpaminas jeb Viļumsona stelles no lietošanas izzuda. Tās vēl turpināja izgatavot kādu laiku pēc Otrā pasaules kara, bet tā kā bija likvidētas amatnieku darbības iespējas, tad nebija vairs pieprasījuma pēc šādas konstrukcijas pusmehāniskajiem aušamajiem stāviem. Senāk gatavotajiem stāviem nolietojoties, nebija iespējams nomainīt trūkstošās vai salūzušās detaļas. Bija arī samazinājies to cilvēku skaits, kas mācēja ar vienpaminas stellēm strādāt. Amatniecības arteļos un rūpniecības kombinātu austuvēs vairāk lietoja salīdzinoši vienkāršākos trizuļu un sviru stāvus. Lai ar tiem strādātu, pietika ar aušanas pamatiemaņām un nebija nepieciešama speciāla audēju apmācība. 20.gs. otrajā pusē mājaudēju darbarīku komplekta konstrukcijā būtiskas izmaiņas un uzlabojumi vairs nenotika. Turpināja lietot no iepriekšējām paaudzēm mantotās trizuļu stelles, bet no jauna gatavotās parasti bija ar sviru darbības mehānismu.

Apģērba audumiem lietotie pinumi

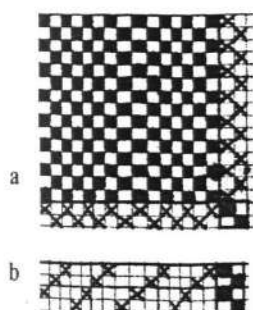
Lai iegūtu audumus ar atšķirīgām īpašībām, tos auž dažādos pinumos. Attīstoties aušanas mācai, radās arī jauni auduma pinumi. Pētot apģērba audumiem lietotos pinumu veidus, iespējams noteikt praktiskos apsvērumus, tradīciju noteiktās normas, kā arī modes un tehnisko jauninājumu ietekmi audēju darbā. Auduma pinumu detalizēta, salīdzinoša izpēte sniedz plašu materiālu par starptautisku informācijas apmaiņu aušanas teorijas attīstībā.

Vienkārtnis

Visvairāk izmantotais aušanas pinums apģērba audumiem dažādos laikposmos ir bijis vienkārtnis. Tā ir visvecākā un vienkāršākā plato audumu struktūra. Tajā audumi austi jau senajā Ēģiptē 3000 gadus pirms Kr. (*5000 Years of Textiles*, p. 57). Precīzs šī auduma pinuma izveides sākums nav zināms. Ziemeļeiropā vienkārtnis bija visizplatītākais auduma pinums līdz pat mūsu ēras sākumam, kad to nomainījis četnīšu trinītis (*Zariņa 1994, 141. lpp.*). Latvijas teritorijā arheoloģiskajos izrakumos vecākie vienkārtna audumu fragmenti atrasti apbedījumos, kas datēti ar m.ē. 3.gs. Tie austi uz vertikālajiem aušamajiem stāviem (*Zariņa 1994, 139. lpp.*).

38. attēls

39. attēls

Apģērba audumos pētāmajā laika periodā (19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs.) vienkārtnis lietots visbiežāk. No LVI E esošajiem apģērba audumu paraudziņiem lielākā daļa (678 audumu fragmenti) austi šajā tehnikā. Vienkārtnis ir vienkāršākais audumu pamatpinums. Arī tā nosaukuma varianti dažādās Latvijas vietās norāda uz auduma struktūras vienkāršību: "parastais audums" vai "vienkārtnis" (Sēlpils), "vienkāršais rats" (Koknese), "divas paminas" (Lielvircava), "vienkātņis" vai "pusvadmalas rats" (Vilce), "vienkortis" (Līksna). Lielākajā Latvijas daļā tas pazīstams ar literārajā valodā pieņemto nosaukumu "vienkārtnis". Šajā pinumā divu virzienu pavedieniem (velkiem un audiem) krustojoties, audi katru reizi iet vienam velkam pa augšu, otram pa apakšu (38.att.). Mazākais nīšu kārtu un paminu skaits, kāds nepieciešams vienkārtna aušanai, ir divas (39.a att.). Tomēr labāku auduma kvalitāti iespējams panākt, ja vienkārtni iekārto uz četrām (39.b att.) vai vairākām nīšu kārtām. Ja ir liels velku blīvums, vairāku nīšu kārtu lietojums samazina velku berzi un plūksnošanos. Smalku un blīvu vienkārtna audumu aušanai četras un vairāk nīšu kārtas ieteica lietot arī audēju rokasgrāmatu autores. Vienkārtnis ir tas auduma pamatpinums, kas atrodams katrā audēju mācību grāmatā. Ar šo auduma veidu iesākas aušanas mācība. 1931.g. izdotajā mācību grāmatā (*Antēne*) ieteikts vienkārtni aust ar 2-8 nīšu kārtām. Toties īpaši smalku audumu aušanai 1934.g. (*E.Kivicka*) par vispiemērotāko uzskatīja pat 10 nīšu kārtas. 1961.g. izdotajā E.Skujīņas aušanas grāmatā vienkārtna apraksts pamatā saglabāts tāds, kā A.Antēnes grāmatā. Vienkārtna aušanas apraksts papildināts ar trīs nīšu kārtu variantu. Teorētiski tas ir iespējams, bet praktiski nez vai tas tika izmantots. Trīs nīšu kārtu lietojums būtiski neizmaina vienkārtna kvalitāti. Turpmākajos gados daudzu nīškārtu lietojums vienkāršu audumu iegūšanai vairs nav aktuāls, jo smalkus un blīvus audums ar rokas stellēm neauda. Tādus izdevīgāk bija nopirkt.

1993.g. iznākušajā audēju mācību grāmatā I.Madre vienkārtna aprakstā min tradicionālo 2 un 4 nīšu kārtu lietojumu.

Ar divām nīšu kārtām vienkārtni lielākajā Latvijas daļā auda tikai nātnos (linu un pakulu, retāk kokvilnas) veļas audumus kreklīem. Ilgāk vienkārtna aušana ar

divām nīšu kārtām, pie tam arī vilnas un pusvilnas audumu darināšanā, saglabājās Latgalē, Augšzemē un Kurzemē (suitu novados).

Teorētiski pavedienu blīvums vienkārtņī abos virzienos ir vienāds. Praksē bieži vērojama neliela atšķirība starp velku un audu attiecīgo daudzumu. Viens no blīvuma mērīšanas veidiem ir pavedienu skaita noteikšana vienā cm^2 . Šī skaitliskā attiecība viena pati tomēr pilnībā neliecina par auduma blīvumu. Vēl nepieciešams zināt lietoto materiālu un tā rupjumu vai smalkumu, kā arī grodumu. Pavedienu izmēru audējiem domātajā praktiskajā literatūrā biežāk uzrāda tiem audumiem, kurus paredzēts aust no veikalā nopērkamās dzijas vai diegiem. Aprakstot jau noaustus audumus, pavedienu precīzus izmērus nenosaka. Atsevišķos gadījumos rupjumu apraksta vārdiski, jo pētnieku rīcībā parasti nav nepieciešamās precizitātes mērinstrumenti.

Pētāmajā laika periodā Latvijā austajiem vienkārtņiem blīvums velku un audu virzienā ir atšķirīgs. Daļai no tiem lielāks ir velku skaits vienā cm , bet daļai - audu. Dažāda materiāla audumiem velku un audu skaitliskā attiecība ir atšķirīga. Vilnas vienkārtņa audumiem biežāk izplatītais velku skaits vienā cm ir 9-12. Visbiežāk sastopamais velku blīvums ir 10 velki vienā cm . Audu blīvums svārstās no 9-13, bet visbiežāk, tāpat kā velkos, to skaits ir 10 audi vienā cm . No analizētajiem vilnas audumu paraugiem vismazākais to blīvums ir 8 velki un 5 audi, kā arī, 7 velki un 7 audi vienā cm^2 . Toties dažiem no smalkākajiem vilnas vienkārtņa audumiem velku un audu skaits vienā cm^2 ir visai liels (skaitlis virs daļsvītras - velku skaits vienā cm , zem - audu) 14/17; 14/20; 16/14; 17/17. Pakulu vai rupja lina audumiem velku un audu skaits vienā cm^2 ir pat nedaudz mazāks kā vilnai - 8-13 velki un 7-11 audi, lai gan biežāk sastopamais blīvums arī šiem audumiem ir 10 velki un 10 audi vienā cm^2 . Mūsu rīcībā esošajiem smalkākajiem lina apģērba audumiem, kuri austi 20.gs. pirmajā pusē (linu audumu paraudziņi no 19.gs. nav mūsu rīcībā), velku skaits vienā cm^2 ir 16-18 un audu 9-15. Savukārt, rupjākajiem audumiem velku un audu skaitliskā attiecība ir 9/5, 6/10 vai 7/7 un 8/6.

Audēju rīcībā nonākot kokvilnas diegiem, bija iespējams, nepadarot audumu cietu un kokainu, panākt lielāku auduma blīvumu un arī izturību. Rūpnieciski vērptie kokvilnas diegi bija smalkāki un līdzienāki par vietējās darbnīcās vai mājās vērptajām lina dzijām. Ar tiem bija vieglāk aust, un varēja iegūt arī plānākus audumus. Kokvilnas pavedieni, sašķeterēti pa divi kopā, bija izturīgāki pret stiepi un berzi kā tāda paša rupjuma lina dzijas. Kokvilnas diegi bija arī mīkstāki par šķeterētajiem lina

diegiem. Pūslina audumi, kuriem parasti ir kokvilnas velki un līnu audi, ir smalkāki par līnu audumiem. Velku skaits vienā cm tiem ir 10-17, bet audu - 11-17. Audumiem, kuriem gan velkos, gan audos ir kokvilnas pavedieni, velku skaits vienā cm vairumā gadījumu ir tāds pat kā iepriekš minētais, lai gan, ir arī audumi ar 18, 20 un pat 22 velkiem vienā cm. Toties audu blīvums ir lielāks kā līniem - 14-19 audi vienā cm un pat 21 un 26 audi. Vissmalkākie ir 19.gs. otrajā pusē austie pūsvilnas audumi ar kokvilnas velkiem un vilnas audiem. Tiem velku skaitliskā attiecība vienā cm² ir 19/15, 20/14, 20/16, 20/20, 21/21 un pat 23/26. Latvijā vienkārtņa blīvums ir līdzīgs kā Ziemeļeiropā, piemēram, Zviedrijā, tajā pašā laikā austajiem pūsvilnas apģērba audumiem. Tas norāda uz līdzīgu aušanas attīstības līmeni šajā reģionā 19.gs. otrajā pusē, neskatoties uz visai atšķirīgo zemnieku ekonomiskās un sociālās dzīves attīstību iepriekšējā laikposmā.

20.gadsimtā austie pūsvilnas audumi ir jau rupjāki. Tiem velku un audu blīvums ir līdzīgs vilnas audumiem. Tas skaidrojams ar to, ka 20.gs. pieauga iespējas iegādāties fabrikās ražotos plānos apģērba audumus. Mājās turpināja aust galvenokārt darba apģērba audumus, kuriem pirmajā vietā bija izturība.

40. attēls

Vienkārtņa tehnikā pavedieni krustojoties veido gludu virsmu (40.att.). Ja ir liels velku un audu blīvums, šajā pinumā audums ir ciets un stingrs, tas slikti uzsūc mitrumu. Šī īpašība tiek izmantota, gatavojot dažādus aizsargaudumus. Arī pavedienu grodums ietekmēja auduma plastiskumu un uzsūktspēju. No grodāk vērptiem pavedieniem audums ir cietāks. Grodāk vērptie pavedieni ir izturīgāki, tāpēc velkos un audos parasti lietoja atšķirīga groduma pavedienus. It sevišķi tas attiecas uz vilnas dziju.

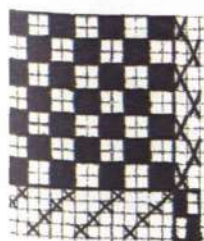
Tā kā vienkārtņī pavedienu blīvums abos virzienos ir aptuveni vienāds, šajā pinumā arī to redzamība auduma virspusē ir vienāda. Auduma pinumam nepiemīt izteikti dekoratīvas īpašības, un tas ir labi izmantojams dažādiem krāsu un toņu salikumiem rūtīs vai svītrās. Lai dažādotu vienkārtņa pinumā darināto apģērba audumu izskatu, pētāmajā laikposmā Latvijā lietoti diezgan daudzi paņēmieni:

- vienkrāsains audums;
- audu virzienā ieaustas svītras;
- velku svītras;
- divkrāsaini rūtaini;

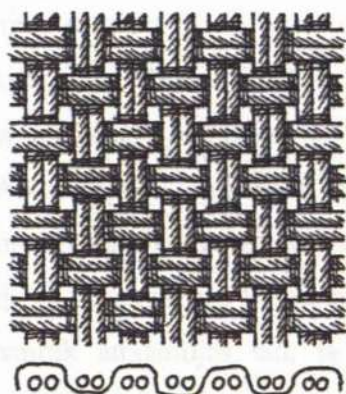
- daudzkrāsaini rūtaini:
  - simetriski sīkrūtaini;
  - simetriski lielrūtaini;
  - asimetrisks rūtojums ar dažādu svītru kārtojumu velkos un audos;
- divkrāsaini šķeterētu pavedienu lietojums velkos un audos;
- batikotu dziju vai nelieli citas krāsas pavedienu gabaliņu ieaudumi;
- rupjāku pavedienu ieaudumi;
- "fasondzijas" izmantošana;
- pinuma zīmējuma un citi krāsu maiņas efekti.

Auduma lietojums noteica tā dekoratīvātes pakāpi. Vienkārtnī auda audumus ļoti daudziem apģērba gabaliem. Atsevišķās apģērba grupās (kreklu, kleitu audumi) vienkārtnis ir pat dominējošais auduma veids. Auduma pinumu lietojuma detalizētākam apskatam būs veltīta nākamā nodaļa.

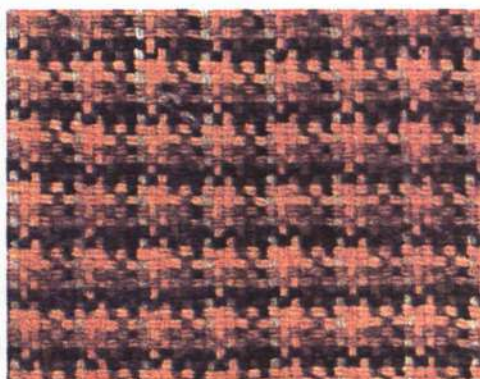
Plāce

41. attēls

42. attēls

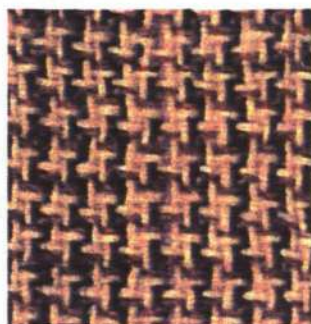

43. attēls

Pēc izskata vienkārtnim ļoti līdzīgs auduma pinums, tikai it kā palielināts, ir plāce (43. att.). Tas ir mīkstāks un vijīgāks. Plāces nosaukums lietošanā ienāk 20.gs sākumā. 20.-30. gadu audēju literatūrā audums saukts arī par panamu. Latvijas mājaudēju vidū šis auduma pinums pazīstams arī ar nosaukumiem "*blaķis*" (Sece 19.gs. b. - 20.gs. pirmā puse), "*blakaiņi*" vai "*blakus audums*" (Sēlpils), "*blakam*" (Asūne), "*blacīte*" (Sesava), "*blate*" (Mežāre), "*māsiņas*" (Ainaži), "*plācains audums*" (Lubāna), "*plāce*" (Madona, Cēsis) u.c. Auduma pinuma nosaukumā dominē divi pamatveidi ar to variantiem. Pirmais izriet no pinuma veidošanās

pamatnosacījuma, ka divi blakus esošie pavedieni vienmēr tiek cilāti reizē. Tātad visi tie nosaukumi, kuri ir atvasināti no vārdiem "blakus, blakām". Šai pinuma nosaukumu grupai pieder arī nosaukums "māsiņas". Otrs vairāk izplatītais nosaukums "plāce" vai tā atvasinājumi tiek pārņemts no audēju literatūras. Šī vārda izplatība vairāk vērojama apvidos ar augstāk attīstītu aušanas līmeni, jo audēju vidē aktīvi tiek izmantota speciālā literatūra. Dažviet sastopams, ka par plāci sauca arī pavisam citu auduma pinumu nekā pieņemts audēju literatūrā. Vietām par plāci saukts audu ripsa pinums (skat. tālāk), ja divi blakus esošie velki tika cilāti reizē.

Plāci, tāpat kā vienkārtni, auž ar divām paminām. Nīšu kārtu skaits vienmēr ir četras. Lai nekrustotos vai nesablīvētos viens zem otra, katri divi blakus esošie velku pavedieni, kurus reizē paceļ vai nolaiž, tos ver katru savā nīšu kārtā (41.att.). Iekšauds plāces audumos parasti ir divas reizes rupjāks par velkiem, un to veido divi atsevišķi velku rupjumam atbilstoši pavedieni (42.att.). Šāds plāces auduma iegūšanas veids sniegts arī A.Antēnes 1931.g. rokasgrāmatā, bet jau 1934.g. E.Kivicka to papildina ar ieteikumu izteiktāka pinuma zīmējuma iegūšanai velku un audu diegus ņemt 3- un 4-kārtīgus. Vairākas smalkas variācijas plāces darināšanas tehnikā ievieš A.Antēne 1936.gadā. Pirmo reizi parādās plāces varianti ar dažāda platuma pinuma rūtiņām kā arī ieteikums vienas rūtiņas 3 blakus esošos velkus vērt katru savā nīti un šķieta zobā. Līdzienāka auduma iegūšanai A.Antēne ievieš divu atspoļu lietojumu ar vienāda rupjuma audiem. Abas atspoles auž vienā šķīrienā pēc kārtas. Tomēr pēc etnogrāfu vākumiem secināms, ka šis plāces variants nav bijis plaši izplatīts. Iespējams, audēji to neizvēlējās tādēļ, ka divu atspoļu lietojums palēnina aušanas procesu. Šāds plāces aušanas variants vairāk attaisnojās tad, ja bija iespējams uzlabot ne tikai auduma fiziskās īpašības, bet arī izskatu. Etnogrāfu vākumos ir atsevišķi piemēri (*E 17, 289 u.c.*), kad ar attiecīgu diegu kārtojumu iespējams panākt ne tikai līdzienāku audumu, bet arī dekoratīvu efektu (44.att.). 20.gs. otrās puses audēju rokasgrāmatās tiek sniegts plāces variants ar 2 vai 4 nīšu kārtām un audu ieaušana ar vienu atspoli (*Skujiņa*). I.Madre (1993.) saglabā E.Skuiņas plāces aprakstu, papildus atjaunojot A.Antēnes ieteikto variantu ar divām audu atspolēm.

44. attēls

Latvijā plāces audumi konstatējami jau 7.-13.gs. latgaļu apbedījumos (*Zariņa 1970, 32.-33. lpp.*). Tomēr visā pētāmajā laika periodā šis pinums nav lietots vienlīdz daudz. Plāces apģērba audumi vairāk austi laikposmā no 1920. līdz

1953.gadam. Plāci sāka vairāk lietot saistībā ar 20. gadsimta 30. un 40.gados modē nākušo pinuma zīmējumu audumos (ar konkrēto auduma struktūru tieši nesaistīts, atšķirīgs pinuma zīmējums).

Plāces audums labi piemērots rūtojumumu un krāsu maiņas pinumu rakstu veidošanai, jo vienlīdz redzami gan velki, gan audi. Krāsu maiņas pinuma zīmējums plāces audumos visvairāk izmantots kā dekoratīvais efekts. Tomēr to variantu dažādība ir salīdzinoši neliela un, iespējams, noskatīta audēju literatūrā. Palielinoties audēju literatūrā piedāvāto paraugu skaitam ar praktiskā lietojuma plašām iespējām, samazinās nepieciešamība audējam pašam tērēt laiku, lai izdomātu jaunus auduma raksta variantus. Par to vedina domāt vienāda dažādu krāsu diegu kārtojums atšķirīgās Latvijas vietās austos audumos. Kopumā plāces audumiem izmantoti šādi kompozīciju veidi:

- rūtojumi:
  - divkrāsu rūtis, kur tiek izmantots plācei raksturīgais pinuma raksts;
  - daudzkrāsu sīkrūtaini audumi;
  - daudzkrāsu lielrūtaini audumi;
- audumi ar krāsu maiņas pinuma zīmējumu;
  - smalku līniju pinums;
  - vienlaidu grupu pinums;
  - rūtojumā kārtotas pinuma zīmējuma joslas.

Plāces pinums, izmantojot tikai šī auduma veida biezo un mīksto faktūru, lietots arī vienkrāsainos virsdrēbju audumos, kur pinuma dekoratīvās īpašības praktiski nav redzamas.

Plāces audumiem izplatītākais blīvums ir vienā cm^2 14-18 velki un 12-16 audi. Tas ir lielāks kā vienkārtnim, bet pinuma struktūra veido audumu mīkstāku par vienkārtni. Plāce lietota virsdrēbju audumiem. Tajā austi lielie lakati, kleitu un brunču audumi, kostīmu audumi un mēteļu audumi. Retāk šis auduma veids lietots sieviešu blūzēm un vīriešu virskrekliem, priekšautiem un šallēm.

Audu ripss

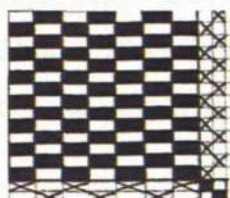
Audu ripss ir auduma veids, kura pamīnu sējums, minums un nītijums ir tāds pat kā vienkārtīm, bet atšķirīga ir velku un audu blīvuma attiecība (45.att.). Tā izskats un viss auduma raksturs būtiski atšķiras no vienkārtņa, jo velku pavedieni tiek pilnībā nosegti ar audiem abās auduma pusēs (46.att.). Tā kā audiem un velkiem tiek lietoti dažāda rupjuma materiāli, tad audu ripsa tehniskais zīmējums var būt arī ar garenām rūtīnām (47.att.).

Audu ripsu Latvijā tradicionāli auž no atšķirīgu materiālu pavedieniem. Velki parasti ir stingri un gludi nātni (linu vai kokvilnas) diegi, bet audi ir smalki, vijīgi un vieglāk sablīvējami vilnas dzijas pavedieni⁵. Biežāk sastopamais audu ripsa blīvums vienā cm² ir 8-9 velki un 17-21 audi. Velki ir gan vienkārtīga linu, gan vairāki kopā likti kokvilnas diegi. Audi parasti ir vienkārtīga vilnas dzija.

Tā kā velkus šajā auduma pinumā gandrīz vai pavisam nosedz audi, tad tas ir piemērots dažādu svītru kompozīciju veidošanai. Lai veidotu dažādu krāsu salikumus audos, audējam nav nepieciešams veikt speciālus aprēķinus. Svītrainus, dekoratīvus audu ripsa audumus bija salīdzinoši viegli izaust. Tiem pietika ar mājniecībā apgūtu aušanas prasmi. Audēju rokasgrāmatās audu ripss pirmo reizi minēts 1931. gadā atvasināto audumu grupā, kuru var

46. attēls

47. attēls

izaust ar 2 un 4 nīšu kārtām (Antēna, 1931.). Jau visai drīz audu ripsam tika veltīta lielāka uzmanība, attīstot dažādus tā variantus. Atkarībā no velku grupējuma vienmērības, t.i., vienāda vai atšķirīga pavedienu skaita, ap kuriem izlokās auda dzija, ripsa pinumu iedalīja vienādajā, nevienādajā un savienotajā (ar citiem audumu pinumiem) (Kivicka 1934). Šī audumu pinuma raksturīgo īpašību izstrāde smalkās detaļās turpinājās ar ieteikumu blakus grupēt divus vai vairākus

45. attēls

⁵ Citur, piemēram, Viduseiropas zemēs izplatīts audu ripsa variants tikai no kokvilnas. Velkos ir salīdzinoši grodāki diegi, bet audos – mīksta, vienkārtīga kokvilnas dzija.

velku pavedienus, verot katru no tiem savā nītī un šķieta zobā (*Antēne 1936*). Tādējādi iespējams panākt līdzienāku ripsa audumu. Pretējā gadījumā velki var sabīdīties pārāk cieši kopā, veidojot retinājumus ripsa vadziņu starpā. Jau nākošajā, padomju varas laikā izdotajā, audēju rokasgrāmatā (*Skujiņa 1961*) šie tehniskie smalkumi vairs nav aktuāli. Audu ripsa pinums tiek skaidrots ar daudz racionālāku pieeju – raksturīgo audu sablīvējumu panāk, retinātā šķietā aužot vienkārtni. No iepriekšējā tiek saglabāts audu ripsa iedalījums vienādajā un nevienādajā ripsā kā arī iespēja to apvienot ar citiem pinumiem (vienkārtni vai plāci). Audu ripsa pinuma jauni attīstības meklējumi ir I. Madres aušanas grāmatā (*Madre 1993*). Tajā audu ripsa pinumu loks ievērojami paplašināts. Papildus tradicionālajam variantam, kas atvasināts no vienkārtna, tiek piedāvāti jauni veidi – vairāki audu ripsa varianti trinīša iekārtojumā. Līdztekus vienkāršajiem ripsiem tiek piedāvāti vairāki rakstoto ripsu varianti, aužot tos ar divu atšķirīgu krāsu atspolēm. Ilga Madre no jauna ievieš arī trinīša vai atlasa dreļļu iekārtojumā austus rakstainos audu ripsus kā arī vairākdaļīgus rakstotos ripsus audu rakstotā audumā ar saikli u.c. variantus. Apģērba audumiem šāda ripsa pinuma daudzveidība pētāmajā periodā kopumā nav raksturīga.

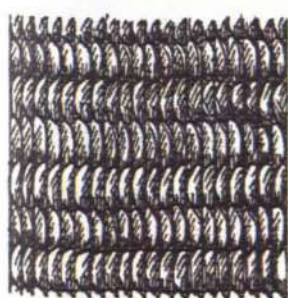
19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. apģērba audumos pārsvarā ir vienkāršais audu ripss, kas tradicionāli lietots svītrainu audumu aušanai. Audu ripsa pinumā lietoti šādi svītru kompozīciju paveidi:

- simetriski pret joslu centru kārtotas svītru grupas;
- pret joslas centru asimetriskas svītru grupas;
- krāsu vai toņu pārejas jeb "šatieru" svītras.

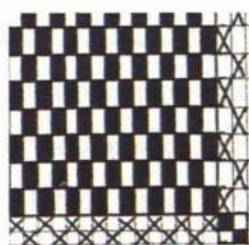
Audu ripss visvairāk lietots apakšsvārku audumiem no 19.gs. otrās puses līdz pat 20.gs. 20.gadiem. Sākot ar 20.gs. 20.-30.gadiem šis auduma veids izvēlēts tautas un valsts svētku gadījumos velkamā tautas tērpa brunčiem kā arī kleitu audumiem.

Velku ripss un tam pielīdzināmie audumi

Virsmas izskata ziņā audu ripsam līdzīgs ir velku ripss. Būtiskākā atšķirība ir tā, ka šoreiz velki pilnībā nosedz audus (48., 49.att.). Tā kā šis auduma pinums piemērots stingru, blīvu un cietu audumu iegūšanai, tad velki parasti ir no nātņa materiāla diegiem. Paminu sējums, nītijums un minums ir tāds pat kā vienkārtnim. Līdzīgi kā audu ripsam, atbilstošāks tehniskais zīmējums varētu būt ar garenām nevis kvadrātveida rutiņām (50. att.). Teorētiski velku ripšā audus velku pavedieni nosedz pilnībā, bet praktiski bieži vien ir arī audumi, kuros tie nosegti tikai daļēji. Tā kā velki šajos audumos ir dominējošie, tad tos var pieskaitīt velku ripsa grupai. Apskatāmajā periodā tādi ir vairāki priekšautu audumi. Samērā vienkāršos kārtojumos svītras saliktas jau, uzkārtojot audekla velkus, un turpmāk audums austs ar vienas krāsas audiem, kas būtiski paātrina aušanas procesu. Audus gandrīz pilnībā nosedz velki, tāpēc to materiāla un krāsojuma kvalitāte nav būtiska. Velku ripss apgērba audumiem lietots reti, jo tam piemītošo lielāko stingrumu un blīvumu kā aizsagraudumam varēja panākt arī ar blīvu vienkārtna audumu. Bet auduma dekoratīvo risinājumu - svītru kompozīcijas vieglāk varēja izaust audu ripšā, jo velkos iekārtot svītru kompozīcijas ir sarežģītāk nekā tās izaust ar dažādas krāsa audiem. Velku ripsa pinums vairāk lietots telpu tekstilijām, piemēram, grīdsegām, ņemot ļoti atšķirīga rupjuma un, nereti, arī dažāda materiāla velkus un audus.

49. attēls

50. attēls

Audēju mācību grāmatās sākotnēji (*Antēne 1931*)

ievietots tā tradicionālais variants – no vienkārtna atvasināts sējums ar 4 nīšu kārtām un 2 paminām. Nākošajās audēju grāmatās, līdzīgi kā audu ripsam, arī velku ripss jau ir ne vairs atsevišķs pinums, bet tas paplašināts kā

48. attēls

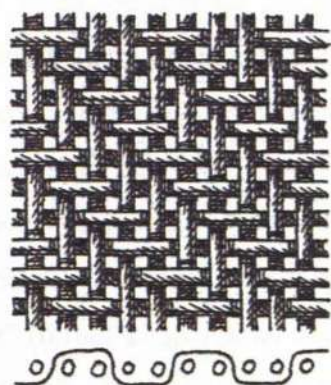
vesela pinumu grupa. Līdztekus velku ripsa iedalījumam vienādajā un nevienādajā ripsā, parādās arī jēdziens *bīdītais rips* (Kivicka 1934). Tajā ripsa vadziņa neiet visa auduma platumā vienlaidus, bet vietām pakāpienveidīgi tiek pabīdīta uz augšu vai leju. Velku ripsa struktūras tālākā attīstībā tiek ieteikts lietot ļoti atšķirīga rupjuma, vai pat atšķirīga materiāla, pavedienus velkos un audos. Līdzēnāka auduma iegūšanai iesaka lietot vairākas atspoles ar salīdzinoši ne tik rupjiem audiem, ieaūžot tās vienā šķīrienā pēc kārtas (Antēne 1936). 60.gados izdotajā aušanas grāmatā (Skujiņa 1961) velku rips tiek raksturots kopā ar audu ripsu vienkāršākajā tā variantā, kas sastopams arī zemnieku audumos. Toties 90.gados I.Madres aušanas grāmatā jau atkal parādās velku ripsu lielāka daudzveidība, kas tiek papildināta ar velku rakstotiem trinīša ripsiem.

Trinītis

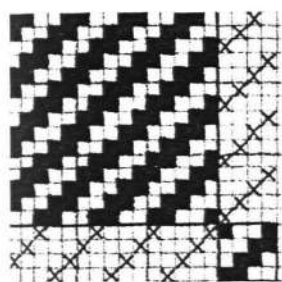
Otrs izplatītākais audumu pamattips ir trinītis (51.att.). Senākie šajā tehnikā darinātu audumu fragmenti atrasti Šveices ezeru neolīta mītņēs (5000 *Years of Textiles*, p. 66). Ziemeļeiropā trinīti audumi austi sāko ar 800.g. pirms Kr. (5000 *Years of Textiles*, p. 19). Latvijas teritorijā arheoloģiskajos izrakumos vecākie trinīša auduma fragmenti atrasti apbedījumos, kuri datēti ar 3.gs. (Zariņa 1994, 139.-140. lpp.). Visi senākie trinīša tāpat kā vienkārtna audumu fragmenti atbilst formulai $2/2$. Tas nozīmē, ka auda diegs iet 2 velkiem pa augšu un diviem pa apakšu, un katrs nākošas auda pavediens veido nobīdi par vienu velku (52.att.). Audas regulārā pārbīde rada trinīša audumam raksturīgās slīpās, diagonālās pinuma līnijas. Lai izaustu šādu trinīti, nepieciešamas četras nīškārtas un četras paminas (53.att.). Ja audu un velku pavedieni auduma abās pusēs redzami vienlīdz daudz, tad to sauc par abpusējo trinīti. Turpretim, ja auduma virspusē vairāk redzami audi (54.a att.), to sauc par audu trinīti, ja velki (54.b att.) - par velku trinīti. Trinīša pinuma nosaukums (trinītis = trīs nītis) saistāms ar citu tā paveidu - trīsnīšu trinīti (55.att.). Trīs nīšu kārtas ir mazākais skaits, kāds nepieciešams, lai varētu izaust audumu (horizontālajos aužamajos stāvos) ar šai grupai raksturīgajām slīpām (diagonālām) pinuma līnijām. Lai arī trīsnīšu trinītis (tā

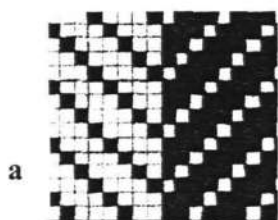
51. attēls

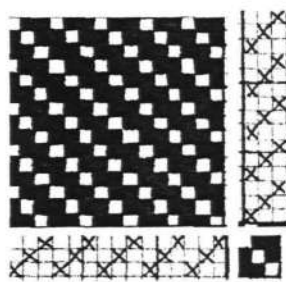
52. attēls

53. attēls

54. attēls

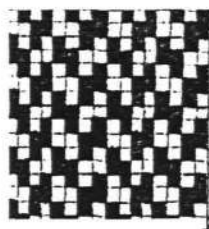
55. attēls

skaitliskā formula ir $1/2$ vai $2/1$) nīškārtu skaita ziņā ir tuvāk visnenākajam auduma pinumam - vienkārtnim, tomēr pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem tas ir jaunāks par četrnīšu trinīti. Trīsnišu trinīša auduma fragmenti Latvijas teritorijā atrasti sākot tikai ar 11.-12.gs. apbedījumiem. Salīdzinoši agrāk (11.gs.) trīsnišu trinītis konstatējams lībiešiem, bet sākot ar 12.gs. arī latgaļiem un sēļiem (Zariņa 1994, 139.-140. lpp.). Ar šo pinuma veidu, kā jau minēts, saistīts visas šīs variantiem bagātās audumu kopas mūsdienās visvairāk lietotais nosaukums. Senāk visai plaši, it sevišķi Vidzemē, kā trinīša pinuma nosaukums tika lietots "rats". Vidzemē 19.gs. otrajā pusē un 20.gs. sākumā nosaukumu "rats" vairāk lietojušas audējas-mājamatnieces. Šīs pašas tehnikas nosaukums "trinītis" bijis izplatīts audēju profesionāļu vidū (Alsupe 1982, 226. lpp.). Aušanas prasmes apgūvē pakāpeniski aizvien lielāku lomu iegūstot dažādiem kursiem un amatniecības skolām (kopš 19.gs. beigām un 20.gs. sākuma), kurās tika lietots nosaukums "trinītis", to sāka plašāk lietot arī mājaudēji. No 19.gs. vidus līdz 20.gs. 70.gadiem šim auduma pinumam (trinītis $2/2$) lietoti vairāki nosaukumi. Etnogrāfu ekspedīciju vākumos pierakstīti sekojoši: "rats" (Lubāna 19.gs.v.) un "trinītis" (turpat 20.gs.s.), "slīpāis trinītis" (Sigulda), "milišķis" vai "milas rats" (Sece 19.gs.b.) un "slīpāis rats" (turpat 1960.g.), "strīpiņas" (Sēlpils 19.gs.b.) un "slīpās strīpiņas", "akmeņrats" vai "slīpāis rats" (turpat 20.gs.v.), kā arī, "slīpāis rats" (Asūne), "trinītis" (Vilce), "maisu rats" (Sesava), "trineits" (Līksna), "villāns rats" (Koknese) u.c.

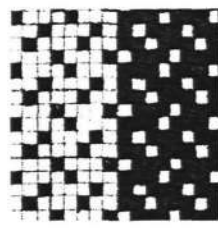
Trinītī austu audumu pinums ir mīkstāks, vijīgāks (pakļāvīgāks) kā vienkārtnim. Velku berze aužot nav tik liela kā pēdējam, tāpēc trinītis labi piemērots vilnas audumiem. Arheoloģiskajos izrakumos atrasto virsdrēbju audumu fragmentu lielais vairums bija austi trinītī. Toties pēdējo 50 gadu laikā etnogrāfiskajās

ekspedīcijās iegūto dažādu trinīša apgērba audumu paraugu skaits (tas ir 277) ir daudz mazāks par vienkārtnī austajiem audumiem.⁶

Trinītis ir audumu pamatpinums, kuram ir visvairāk dažādu variantu. Daži no tiem, kuri aužami ar četrām niškārtām, lietojuma ziņā kļuvuši līdzvērtīgi patstāvīgiem auduma pinuma veidiem. Piemēram, jauktais trinītis, saukts arī par *akmeņratu* (56.att.), četrnišu audu un velku atlass (57.att.) u.c.

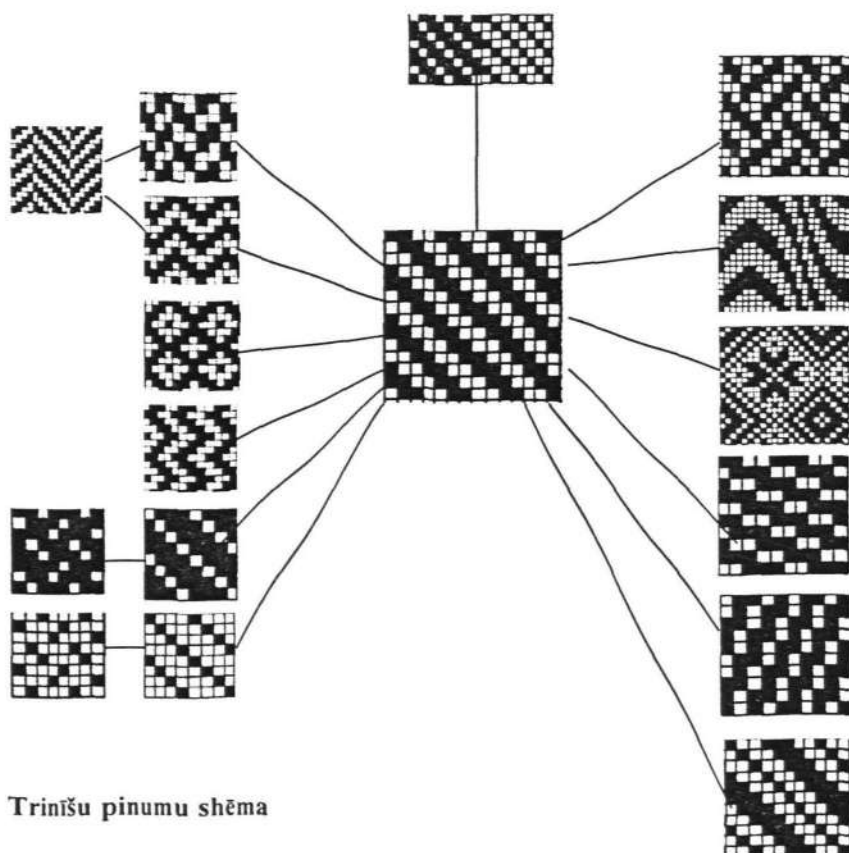

56. attēls

57. attēls

Senākais trinīša pamatvariants ir taisnais četrnišu trinītis. No tā, variējot ar minumu un/vai nītījumu, var iegūt veselu virkni atšķirīga pinuma četrnišu trinīšu (shēma↓). Ar četrām nišu kārtām izaužamie trinīša varianti bija iecienīti mājaudēju vidū, jo tie ir tehniski salīdzinoši vienkārši, bet tai pašā laikā dod iespēju iegūt dekoratīvus auduma pinuma zīmējumus. Viena trinīšu grupa no otras atšķiras ne tikai ar dekoratīvajām (pinuma zīmējuma) īpašībām, bet arī ar auduma stingrības raksturu.

Trinīšu pinumu shēma

⁶ Daļēji tas skaidrojams ar to, ka trinītī daudz auda vienkāršākos audumus, kuri mazāk piesaistīja etnogrāfisko ekspedīciju dalībnieku uzmanību.

Vismīkstākais un vijīgākais ir parastais, abpusējais 4nīšu trinītis. Skujotie trinīši, īpaši skujotie trinīši ar lauzumu skujas smailē, kā arī rombveida trinīši ir daudz stingrāki un labāk piemēroti tādu apģērba gabalu gatavošanai, kuriem ilgāk nepieciešams saglabāt stingru formu. Starp apģērbam lietotajiem trinīšiem lielākā daļa ir parastie, abpusējie trinīši (2/2). Pārsvārā tie ir vilnas audumi (vilnas dzija ir gan velkos, gan audos). Vilnas audumiem trinīša pinumā blīvums vairumā gadījumu ir lielāks kā šī paša materiāla vienkāršiem. Visbiežāk abpusējiem trinīšiem vienā cm² ir 12 velki un 12 audi vai 14 velki un 14 audi. Apģērbam lietotie vilnas trinīša audumi bija gan ar 8 velkiem un audiem vienā cm², gan ar 17 un 18 velkiem un 19 un 18 audiem vienā cm². Lielāks blīvums ir tiem audumiem, kuriem velkos ir kokvilnas diegi. Tajos gan velku, gan audu skaits vienā cm² ir no 16 līdz 20. Parastā abpusējā trinīša paraugi tikai no linu diegiem etnogrāfu ekspedīcijās iegūti maz. Tie pārsvārā ir vidēji rupji, rūtaini audumi priekšautiem vai vīriešu vasaras biksēm. Vīriešu biksēm un veļai vairāk lietoja citus trinīša veidus - skujotos vai rombveida trinīšus.

Pirmajā latviešu valodā publicētajā audēju rokasgrāmatā (*Jurjevskis*) trinīša daudzie varianti vēl nav apkopoti ne vienuviet, ne ar kādu speciālu nosaukumu. Tie saukti par *rievaino musturi*. P.Viļumsona izdevumos (Pirmdienas – Ceturdienas Rīts, 1903.-1911.) jau parādās nosaukums: “4 nīšu trinitais vadmalas raksts” (*Viļumsons 1903, 6. lpp.*). Kopā ar citiem audumu rakstiem plašam lietojumam ieteikti arī dažādi 3 nīšu raksti. Precīzāk, dažādi trīs nīšu trinīša varianti. Arī vēlāk izdotajās audēju grāmatās trīs nīšu trinītis turpina atrasties trinīšu kopas sākumā kā vienkāršākais trinīša veids. Pēdējos gados tam ir tikai teorētiska nozīme. Tā praktiskā nozīme un lietojums aizvien vairāk samazinās. To tikpat kā vairs nelieto.

20.gs. 30.gados līdzīgi kā arī citiem auduma pinumu veidiem trinīša atvasinājumus sāka grupēt, veidojot izvērstu variantu klasifikāciju. Dažādiem autoriem tā nedaudz atšķīrās, bet visloģiskāk trinīši sakārtoti 20.gs. 90.gadu audēju rokasgrāmatā (*Madre*). Domājams, ka sākotnēji, 30.gados, trinīšu sējumu teorētiskais pamats pārņemts no ārzemju audēju literatūras. Līdztekus latviskajam trinīša pinuma nosaukumam tika dots arī vāciskais *köper* (*Antēne 1931*) vai *körper, sarža* (*Antēne 1936*). Pat E. Skujiņa 1961.g. izdotajā audēju rokasgrāmatā, pārņemot no A.Antēnes nodaļu par trinīšiem, to nosaukusi: “Trinīša jeb kepera sējums”. Etnogrāfu vākumos *kepera* nosaukums nav konstatēts. Tieši A.Antēnes grāmatā (1931.) pirmo reizi latviešu valodā parādās vēlāk tik pierastais trinīšu dalījums audu, velku un abpusējos trinīšos. Ar nākamo audēju rokasgrāmatu (*Kivicka 1934*) ieviešas trinīša

apzīmējums ar daļskaitli (2/2 – abpusējais četrnīšu trinītis, 3/1- velku četrnīšu trinītis u.tml.) un diagonālo līniju virziena norāde ar pievienoto skaitli –1 vai +1.

Parastajam abpusējam trinītim pinuma zīmējums bez krāsu akcentiem ir diezgan vienmuļš. Pētāmajā materiālā tā izcēlums ar atšķirīgu toņu velku un audu lietošanu izmantots maz. Tāpat kā vienkārtnim vairāk veidoti rūtojumi vai svītras. No kvalitatīvāka materiāla austi arī vienkāršaini audumi. Tie nereti tikuši arī sukāti vai uzveltī. Vienkrāsainos audumus, tai skaitā arī trinītī austos, parasti auda baltus. Tad deva krāsot pie dzirnavām esošajās darbnīcās. Latvijā 20.gs. darinātajiem parastā abpusējā trinīša apgērba audumiem sastopamas šādas kompozīcijas:

- vienkāršaini audumi un audumi ar vienas krāsas velkiem, bet atšķirīgas krāsas audiem;
- svītru kompozīcijas:
  - divkrāsu svītojumi;
  - daudzkrāsu svītojumi;
- rūtojumi:
  - sīkrūtainas kompozīcijas;
  - lieli vienlaidus rūtojumi;
  - rūtojuma kompozīcijas, kas pakļautas priekšmeta izmēriem;
- krāsu maiņas raksti;
- kontrastainu krāsu šķeterētu pavedienu lietojums:
  - ar vienlaidus ņirbošu efektu;
  - rūtīs.

Parastajā abpusējā trinītī audumi austi visvairāk mēteļiem, vīriešu uzvalkiem, sieviešu kostīmiem un kleitām. Salīdzinoši mazāk šajā tehnikā austi plecu lakati. Starp etnogrāfu vākumiem ir vairāki linu audumi vīriešu vasaras biksēm, pusvilnas svītraini apakšbrunču audumi kā arī priekšautu un tautas tērpa jakas audumu paraugi un šalles.

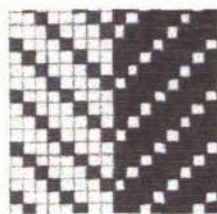
Trīsnīšu trinītis

Trinīša variants, kura izaušanai vajadzīgs vismazākais nīšu kārtu un paminu skaits, ir trīsnīšu trinītis (58.att.). Kā jau nosaukums rāda, to skaits ir trīs. Atšķirībā no iepriekš raksturotajiem auduma pinumiem, šis auduma veids ir divpusējs. T.i., tam

58. attēls

atšķiras "labā" un "kreisā" puse, jeb virspuse un apakšpuse. Vienā no tām vairāk redzami auda pavedieni, otrā – velku, kas savstarpēji atšķiras kā audu un velku trinīši (59.att.). Šīs īpašības dēļ audiem un velkiem varēja lietot atšķirīgas kvalitātes materiālus, jo par auduma labo, jeb virspusi, lietoja to, kur pārsvarā bija labāks materiāls. Auduma izskats savu kvalitāti no tā nezaudēja (60.att.).

59. attēls

Kā jau minēts, Latvijas teritorijā trīsnīšu trinīša audumu fragmenti arheoloģiskajos izrakumos atrasti sākot ar 11.-12.gs. apbedījumiem. Pētāmajā laika periodā trīsnīšu trinītis apgērba audumiem lietots visai reti. LVI etnogrāfu ekspedīciju vākumos ir tikai 10 paraugi. Vairums no tiem austi līdz 20.gs. 30.gadu beigām, daži vēl 1950.gadā. Šis auduma pinums ar laiku no apgērba audumu klāsta izzūd pilnībā. Aizvien biežāk trīsnīšu trinīša vietā sāka lietot vienkārtni, jo pēc izskata tie atšķīrās nedaudz. Ja bija vajadzīgs divpusējs audums, izvēlējās četrnīšu audu trinīti.

Ekspedīciju vākumos trīsnīšu trinītis ir minēts reti, un tādēļ fiksēti tikai daži tā nosaukumi: "trineitis" (Asūne), "trīsnīšu raksts" (Vilce 20.gs.s.), "austs trīs nītis"(Viļāni).

Pārstaipu nelielā garuma dēļ šis auduma veids ir stingrāks un cietāks kā pārējie trinīši.

60. attēls

Ja velkos un audos lietoti viena materiāla

pavedieni, trīsnīšu trinītis, kā jau minēts, pat izskatās pēc vienkārtna (61.att.). Lietojot nātņus velkus un vilnas audus, šajā auduma pinumā darināja svītrainus brunču audumus.

61. attēls

62. attēls

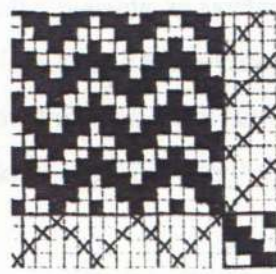
Skujotais trinītis

Trinīši, kas veido samērā vienkāršu, dekoratīvi izteiksmīgu, skaidru rakstu ir skujotie trinīši (62.att.). Latvijas teritorijā senākie (9.-10.gs.) skujaino trinīšu fragmenti attiecināmi uz ievestajiem audumiem. To ietekmē vēlāk parādās arī vietējie darinājumi. Skujainā četrnīšu trinīša

fragmenti atrasti latgaļu 11.-12.gs. apbedījumos (Zariņa 1994, 139.-141. lpp.). Kā apģērba audums šis pinums saglabāja savu aktualitāti arī 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. pirmajā pusē. Skujainie trinīši iedalāmi pēc tā, vai skujas zīmējumu

63. a attēls

63. b attēls

veido ar nītījumu, vai minumu. Tas nosaka skujas virzienu (63.att.). Biežāk skujas zīmējumu iekārto jau ar nītījumu, jo tad aušanas process ir vienkāršāks un ātrāks. Tālāk jau skujas zīmējuma varianti tiek panākti ar lielāku vai mazāku attālumu starp skujas smailēm jeb skujas kopējo platumu. To veido ar niškārtu vai pamīnu atkārtojumu. Seklākais jeb šaurākais skujojums, kur skujas viena virziena slīpni veido tikai četri pavedieni (audi vai velki), dod stingrāku audumu. Salīdzinājumā ar

64. attēls

65. attēls

platākām skujām

pinuma dekoratīvitate šai gadījumā ir mazāka, bet tas ir labāk piemērots rūtojumu veidošanai (64., 65.att.). Dažādot skujotā trinīša ritmu var, ja apvieno šaurākas un platākas skujas. Šāda veida skujotie trinīši starp pētāmā laika perioda apģērba audumiem sastopami reti. Skujotā trinīša dekoratīvāku variantu var panākt, skujas zīmējumu veidojot ar salikto trinīti (diagonālās līnijas veido dažāda platumu joslas). Saliktajiem trinīšiem nepieciešamas vairāk kā četras nīšu kārtas un paminas.

Vēl kāds skujotā trinīša paveids (66.att.) - skujotais četrnīšu trinītis ar lauzumu jeb nobīdi skujas smailē atrodams jau starp lībiešu 10.-13.gs. apģērba audumu fragmentiem (Zariņa 1988, 17.-19. lpp.). Pētāmajā periodā tas auzs samērā daudz. Šāds skujas veids ne tikai pastiprina pinuma dekoratīvās īpašības, bet arī padara

audumu stingrāku un izturīgāku (67.att.). Lai arī šis skujotā trinīša paveids ar savām dekoratīvajām un fiziskajām īpašībām un lietojuma biežumu ir izdalāms kā atsevišķa grupa, ne speciālajā literatūrā, ne starp tautā lietotajiem nosaukumiem, tam nav raksturojoša un vienojoša apzīmējuma. Lauku audēji to pieskaitīja pārējo skujoto trinīšu kopai.

Etnogrāfisko ekspedīciju vākumos skujotais trinītis pierakstīs ar sekojošiem nosaukumiem: "skujotais trinītis"(Sigulda) vai vienkārši "skujotais"(turpat), "skuja"(Sece), "skujains audums"(Sēlpils 19.gs.b.) un "vilnas rats" jeb "rateniskais audums"(turpat 1938.g.) vai "skujainis"(turpat 1957.g.), "skujas rats"(Jēkabpils), "skujas rats" (Asūne), "skuja"(vadmalai) (Vilce), "skujiņa"(Lielvircava, Rauna), "trinītis"(Augstroze), "skujotais trinītis"(Aiviekste), "rats"(Lubāna), "skujiņā austs" (Kaunata 20.gs.s.), "drellis" (Lejasciems 19.gs.b.), "skujainis" (Limbaži) u.tml.

66. attēls

Skujotie trinīši pēc blīvuma ir apmēram tādi paši kā parastie abpusējie trinīši. Protams, vilnas mēteļaudumi rupjuma ziņā ievērojami atšķiras no vilnas kleitu audumiem, kas, savukārt, ir rupjāki par kokvilnas kleitu audumiem.

Skujotiem trinīšiem jau auduma pinuma zīmējums ir kā dekoratīva vērtība, tāpēc tas parasti vēl tiek izcelts, lietojot kontrastainus vai vismaz atšķirīgas tonalitātes velkus un audus. Rūtojumiem šīs grupas audumu pinumi izvēlēti jau daudz retāk, lai gan arī tajos iespējams veiksmīgi izmantot šī pinuma dekoratīvās īpašības. Paņēmiens, kurš lietots visai daudz, ir atšķirīgas krāsas vai tumšuma svītru ieaušana diagonālo līniju virziena maiņas vietā, lai uzsvērtu skujas smailes. Tādējādi audums optiski it kā tiek dalīts paralēlās slīpu svītru joslās.

Skujotā trinītī auda kostīmu un kleitu audumus, uzvalku un mēteļu drēbes, lielos plecu lakatus, galvas lakatus un šalles kā arī audumus apakšbrunčiem un priekšautiem.

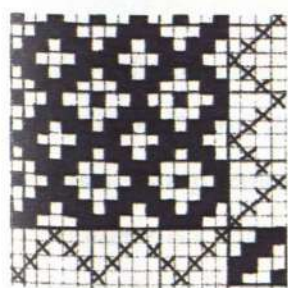

67. attēls

Rombveida trinītis

No skujotā trinīša veido nākamo trinīša grupas pinumu - rombveida trinīti (68.att.). Rombveida pinuma zīmējums veidojas, aužot skujas gan audu, gan velku virzienā (69.att.). Ja audu un velku blīvums ir vienāds vai atšķirība starp tiem ir neliela, rombiņu forma tuva kvadrātam. Jo lielāka ir blīvuma atšķirība audu un velku virzienā, jo rombiņi auduma pinumā ir izstieptāki vai saplacinātāki. Parasti gan centās panākt kvadrātam

69. attēls

pēc iespējas tuvāku zīmējumu, lai arī velku un audu skaitliskā attiecība 1cm reti kad bija vienāda.

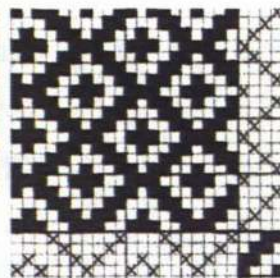

68. attēls

20.gs. audēju literatūrā rombveida trinītis saukts par *krusta trinīti* (Antēne 1931, 1936; Madre), *acaino jeb rombveida trinīti* (Kivicka 1934) un *krusta jeb rombveida trinīti* (Skujiņa). Šie nosaukumi visai plaši lietoti arī mājaudēju starpā. Etnogrāfu vākumos rombveida trinītis pierakstīts ar šādiem nosaukumiem: "*krusta trinīts*" (Krustpils, Gulbene, Madona, Limbaži u.c.), "*acainais trinīts*" (Madona, Limbaži, Sigulda u.c.), "*zosacs*", "*mazā zosacs*", "*cūkacs*" (Sinole, Piebalga, Rauna), "*ratans*", "*ratans audums*" (Salaca), "*trinītis ar actiņām*" (Sigulda), "*rūtiņa*" (Sēlpils 19.gs.b.), "*krustiņu raksts*" (Sēlpils), "*rūtiņu raksts*" (Jēkabpils),

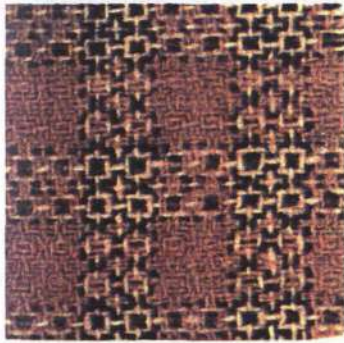
70. a attēls

70. b attēls

"musturainis", "zosādiņa" (Vilce), "ritentiņš" (Sesava) u.tml.

Rombveida trinītim iespējami dažādi pinuma zīmējuma varianti (70.att.). Tos

71. attēls

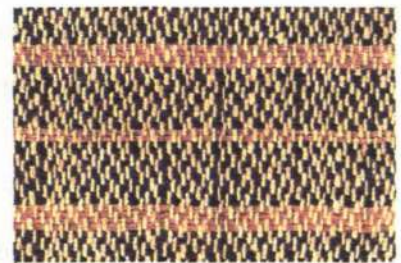
panāk tāpat kā skujotajiem trinīšiem ar dažādu nītijuma un minuma atkārtojumu secību. Zīmējuma variācijas atspoguļojas arī nosaukumu variantos.

Rombveida trinītis, tāpat kā trinīšu grupas pinumi kopumā, vairāk lietoti vilnas audumu aušanai. Šai pinumā (īpaši 19. un 20.gs. mijā un 20.gs. sākumā) austi audumi kleitām un uzvalkiem, lieli plecu lakati, šalles un galvas lakatiņi. Uzvalku un mēteļu audumiem parasti lietots pinuma raksta izcēlums ar atšķirīgas

krāsas velkiem un audiem. Vairākkrāsu rūtojumi lietoti kleitu audumiem un galvas lakatiņiem. Parasti tajos netika izmantotas rombveida trinīša pinuma dekoratīvās īpašības. Starp etnogrāfu vākumiem ir vairāki audumu paraudziņi, kuros krāsu kārtojums rūtīs veiksmīgi apvienots ar rombveida trinīša pinuma rakstu (71.att.). Šis auduma raksts bija viens no tiem, kādus mācīja Kaucmindes mājturības seminārā, un tas izplatījās arī ar preses starpniecību (MMV-1938., 14.lpp.). Izcilākie audumu rakstu paraugi dažādos laikposmos izplatījās visai plašā teritorijā ar rokdarbu literatūras vai aušanas skolu un kursu starpniecību.

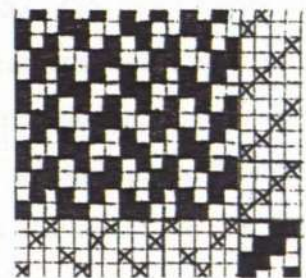
Akmeņrats jeb jauktais trinītis

Pētāmajā laika periodā apgērba audumiem daudz lietoja vēl kādu trinīšu grupas pinuma variantu (72.att.). Līdz šim speciālajā audēju literatūrā tas nav ticis izdalīts kā atsevišķs auduma veids. A.Antēna (1936.) šī auduma tehnisko zīmējumu ievietoja kā vienu no skujotā trinīša paveidiem apakšnodaļā

72. a attēls

"Skujainais trinītis, kurā pēc lūzuma audu strīpu daļas sastopas ar velku strīpu daļām un otrādi" (Antēne 1936, 90. lpp.). Citās audēju rokasgrāmatās šis pinuma veids vispār netiek speciāli pieminēts. Tomēr etnogrāfiskais materiāls jeb tautā darināto audumu kopums rāda, ka tas izdalāms atsevišķi.

72. b attēls

Nosaukums "jauktais trinītis" veidots, balstoties uz jaukto jeb izkaisīto nītijumu vai minumu, pretstatā taisnajam vai smailajam nītijumam (vai minumam) citos trinīša variantos. Tomēr nosaukums "*jauktais trinītis*" var izraisīt arī iebildumus, jo atšķirīgās audēju rokasgrāmatās ar to tiek saprasti dažādi auduma veidi. Tā kā šī auduma veida aktualitāte izriet no tā lietojuma biežuma lauku audēju darinātajos audumos, tad vispareizākais būtu lietot arī tam atbilstošo tautā lietoto nosaukumu. Šeit gan jānorāda, ka vārds *akmeņrats* dažkārt attiecināts arī uz citiem pinumiem, tomēr visbiežāk tas saistāms tieši ar šo auduma veidu. Etnogrāfu vākumos jauktais četrnīšu trinītis 2/2 jeb "*akmeņrats*" pierakstīts ar sekojošiem nosaukumiem: "*akmeņrats*" (Sece 19.gs.b., Sēlpils, Mežāres, Lubāna, Sāviena, Daugavpils u.c), "*jauktais rats*" (Sece 1960.g., Sēlpils, Lubāna, Mežāre, Jēkabpils), "*vilnānais rats*" (Jēkabpils), "*maisu rats*" (Vilce), "*akmeņu raksts*" (Sesava, Aknīste), "*cūku rots*" (Asūnes), "*cūku rats*" (Saikava, Litene), "*cūku trinis*" (Rauna), "*pārsietais trinītis*" (Limbaži), "*pustrinītis*" (Salaca). Nosaukumi ar "*jauktais*", "*pus*", "*pārsietais*" vai "*cūku*" norāda, ka tas ir citādāks, savādākā secībā kā parastie trinīši aužams audums. Velku un audu pārstaipu secība šajā audumā neveido vienlaidus diagonālās līnijas, kas raksturīgas citiem trinīšu grupas audumiem. Trinītim atbilstošā kārtojumā atrodas tikai divi blakus esošie pavedieni. Tajā vienlīdz daudz redzami gan velku, gan audu pavedieni, tā kā tas atvasināts no abpusējā trinīša. Auduma virsma veidojas viegli grumbuļaina. Audums ir stingrs, tomēr, tajā pašā laikā arī diezgan vijīgs ar labu spēju uzsūkt mitrumu. Nereti *akmeņrats* lietots līdzvērtīgi vienkārtnim. Tas ir vijīgāks par vienkārtni, un vilnas audumus tajā ir izdevīgāk aust, jo velku berze, kā jau trinīšu grupas audumam, ir mazāka kā vienkārtnim (pie vienāda pavedienu blīvuma). Šis auduma pinums dod ciešu un stingru, bet ne cietu un asu audumu.

Par šī auduma pinuma senumu precīzu ziņu nav. Iespējams, uz to varētu norādīt tā nosaukumā bieži ietvertais vārds "*rats*", kas būtu saistāms ar pārējo četrnīšu trinīšu variantu attīstību. Tas attiecas uz senāko to attīstības vēsturisko slāni, kura sākums ir pirmatnējās kopienas sairšanas periodā (*Alsupe 1982, 226. lpp.*). Latviešu etnogrāfiskajā materiālā tam bijusi liela nozīme, par ko liecina speciāls nosaukums šim audumu veidam. LVI etnogrāfu ekspedīciju vākumos apgērba audumu paraudziņi *akmeņratā* visvairāk ir tikai no 20. gs. 40.-50.gadiem. Tā kā šajā pinumā austo paraudziņu kopa nepārstāv visu Latvijas teritoriju, tad šiem rādītājiem var būt arī gadījuma raksturs. LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē ir 43 paraudziņi, kas austi *akmeņrata* pinumā. 16 no tiem austi 20. gs. 40.gados, 15 – 20. gs. 50.gados, un pārējie

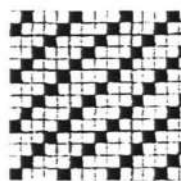
senāk. Turpretī pēc 1960.gada šo auduma pinumu apgērbam vairs neizmanto. 20. gs. 60.gados audēju amata apgūvē noteicošā vieta jau ir audēju literatūrā atrodamajām nevis vairs tieši pārmantotajām zināšanām. Tā kā audēju literatūrā šis auduma veids atsevišķi netiek izdalīts, no kopējās aprites tas izzūd. Jānorāda, ka šajā laikā ir mainījusies aušanas loma un uzdevumi. Aušana bija kļuvusi galvenokārt par dekoratīvu vai lietišķi dekoratīvu audumu un jau gatavu priekšmetu ieguves veidu. Audumu pinumu praktiskās īpašības atvirzījās otrajā plānā. *Akmeņrata* pinuma īpašības ir starp vienkārtni un abpusējo četrnīšu trinīti. Tā kā šim auduma veidam, kā jau minēts, nav izteikti dekoratīvs pinuma zīmējums, tad tā izskata dažādošanai lietoti gandrīz tie paši paņēmieni, kas vienkārtnim:

- dažādas krāsas velki un audi;
- svītru kārtējumi:
  - divkrāsaini;
  - daudzkrāsaini;
- rūtojumi:
  - divkrāsaini;
  - daudzkrāsaini;
- fasondziju lietojums;
- vienlaidus austi šķeterēti vai satīti dažādu krāsu pavedieni;
- "krāsu maiņas" raksts.

Latvijā 20.gs. lauku audēji *akmeņratā* visvairāk auda kleitu audumus - gan līnu un kokvilnas audumus vasaras kleitām, gan vilnas audumus kleitām un kostīmiem. Tāpat šajā audumu pinumā darināti mēteļaudumi un vīriešu uzvalku audumi. No līnu un kokvilnas diegiem austi audumi priekšautiem un vīriešu vasaras biksēm.

Audu un velku trinīšu varianti un četrnīšu atlas

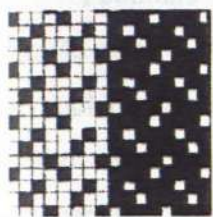
Starp etnogrāfu ekspedīciju vākumiem apgērba audumu klāstā nav četrnīšu trinīši ar audu vai velku pārsvaru auduma virspusē – audu trinīša (73.a att.) un velku trinīša (73.b att.) paraugu. Šīs tehnikas pārstāvētas to kopējā salikumā krepa pinuma variantos, bet par to turpmāk.

73. a attēls

73. b attēls

74. attēls

Savu patstāvīgu lietojumu un nosaukumu, līdzīgi kā *akmeņrats*, ieguvis vēl kāds četrnīšu trinīša atvasinājums. Tas ir tā sauktais *četrnīšu atlas*. Tas ir divpusējs audums, kura labā puse ir ar audu pārsvaru bet kreisā - ar velku (74.att.). Tā nosaukums ir saistīts ar šī audumu veida līdzību īstajiem atlasa audumiem,

kurus auž ar piecām un vairāk nīšu kārtām un paminām. Atlas sākotnēji radies Ķīnā ar nosaukumu "zetin", vēlāk "satin". (no kā arī radies atlasa nosaukums angļu u.c. valodās "satin".) Viduslaiku Eiropā tas nonāk 12.-13.gs. (*Wilcox, p.303*) un 16.gs. plaši attīstās Ziemeļeiropas linu manufaktūru rakstainajos damasta audumos.⁷ Atlasa "zemnieciskais" variants ar četrām nīšu kārtām un paminām, kāds pazīstams arī Latvijā, izveidojās turpmākajos gadsimtos. Zemnieciskajā vidē par pietiekamu dekoratīvo īpašību ziņā uzskatīja atlasam līdzīgo atvasinājumu no četrnīšu audu trinīša. Būtiskākā atlasa īpašība, kas lielā

75. att.

mērā piemīt arī četrnīšu atlasam, ir izteikti gluda, pat spoža auduma virsma. To galvenokārt panāk ar auduma pinumu, ar velku un audu krustpunktu izklaidus kārtojumu. Etnogrāfu ekspedīcijās četrnīšu atlas pierakstīs ar nosaukumiem "sarzis" (Ērgeme) un "jauktais "sarzis" (Rauna). Tie veidojušies no audēju literatūrā 19.gs.b. un 20.gs. sākumā lietotā trinīša nosaukuma "saržs" (no fr.val. *serge* – fabrikas audumiem izplatīts velku četrnīšu trinīša nosaukums) [*Alsupe 1982, 178.lpp.*]. Tas liecina, ka šie nosaukumi tāpat kā pats auduma pinums izplatījušies ar audēju literatūras vai fabriku ražojumu starpniecību. Šim auduma pinuma nosaukumam saistība ar atlasa pinumu latviski publicētā audumu rakstu krājumā pirmo reizi parādījās 20.gs.sākumā (*Viļumsons 1903, 13.lpp., nr.116–118.; Viļumsons 1911, 40.–42.lpp.*). P.Viļumsona izdevumi ir arī pirmie, kas latviski iepazīstina ar atlasa pinumu. Latvijā atlasa nosaukums varēja būt pazīstams arī no ārzemēs publicētajiem izdevumiem, kuri nonāca latviešu audēju rīcībā.

⁷ *5000Years of Textile, p.20; LKV, 3.sēj. – 4488. sleja:*

"Damasts – ornamentēts zīda audums, ko vispirms ražoja Ķīna, bet vēlāk arī Indija, Persija, Sīrija un Bizantija. Bet 12.gs. Damaska pārspēja visas pārējās valstis ar savu zīda audumu krāšņumu, kāpēc par damastiem sāka saukt visus puķainus izrakstītus zīdus, kas nāca no Damaskas vai atdarināja tās paraugus. Sākot ar 16.gs.Itālijā un Francijā par damastiem dēvēja vienkāršainus zīda audumus tapetēm un mēbeļu pārvalkiem. 17.gs. damasta tehniku aizguva līnu un 19.gs. arī vilnas audēji. Tagad par damastu šaurākā nozīmē sauc bagāti izrotātus līnu (sevišķi galdautu) audumus ar ieaustiem puķu, augļu, dzīvnieku u.c. tipu ornamentiem".

Pētāmajā laika posmā Latvijā apgērba audumos līdz šim konstatēts tikai četrnīšu atlas.(Klasiskie atlasa pinumi vietām lietoti telpu tekstilijās.) Tā lietojums galvenokārt saistīts ar svītraino brunču audumu darināšanu, kad ar to sāka aizstāt senāko audu ripsu un trīsnišu audu trinīti. Četrnīšu atlasa lietošana Latvijā īpaši pastiprinājās 1930.gados, kad atsāka aust svītrainus tautiskus brunčus valsts svētku, gadskārtu un citu ar tautisko pašapziņu saistītu godu apgērbam. Etnogrāfu ekspedīciju vākumos ir apmēram 10 audumu paraugi, kas austi četrnīšu atlasa pinumā. Lielākā to daļa ir svītraini pusvilnas (nātni velki un vilnas audi) brunču audumi. Pāreju no audu ripsa uz četrnīšu atlasu svītraino brunču aušanā veicināja tas, ka šajā pinumā košas audu svītras var iegūt ar mazāku audu materiāla patēriņu. Lietojot nātņus velkus un vilnas audus, velku diegi tiek nosegti gandrīz pilnībā. (75.att.) Tā kā audu patēriņš šādiem brunčiem ir mazāks, tie bija arī vieglāki un plānāki par audu ripsā austajiem. Svētku reizēs vairs nebija aktuāla prasība, lai brunči ne tikai rotātu, bet arī sildītu valkātāju.

Krepi

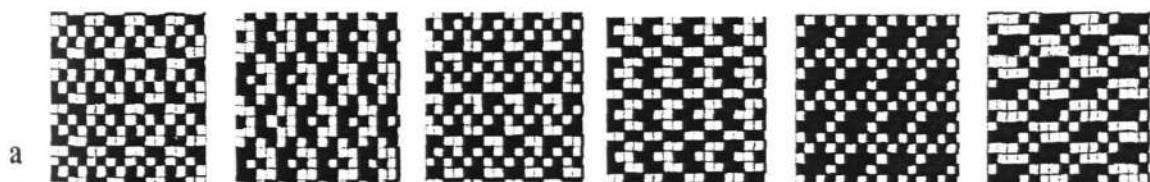
Visai plaša ar četrām (bet arī ar mazāk un vairāk) nīšu kārtām izaužama pinumu kopa ir krepa sējumi. Šo auduma pinumu nosaukums pārņemts no krepa (angl.- *crepe*) audumu veida - plāns, gandrīz caurspīdīgs audums, kurš austs no pretējos virzienos ļoti grodi vērptiem velku un audu pavedieniem, tādējādi iegūstot grubuļainu, it kā burzītu auduma virsmu. Krepa audumu izcelsmes vieta ir Austrumu zemes, un Eiropā tie nonāk pēc Krustnešu karagājieniem. Sākot ar 13.gs. krepa audumus sāka izgatavot Itālijā, bet 16.gs. Lionā, Francijā un vēlāk arī Anglijā (*Wilcox, p. 98-99.*). Krepa auduma pinumiem, kuru dažādi varianti audēju literatūrā bija izplatīti 20.gs., ar šo sākotnējo krepu kopīgs ir tikai nosaukums un auduma grubuļainā virsma. Audēju literatūrā latviešu valodā nav īsas un skaidras definīcijas, kādus audumus sauc par krepjiem. Vienīgā kopējā pazīme, kā jau minēts, ir auduma virsmas graudainums jeb viegls grumbuļainums (76.att.). Ir pieņemts uzskaitīt vairākus veidus, kā iespējams iegūt krepa audumiem paminu sējuma zīmējumu:

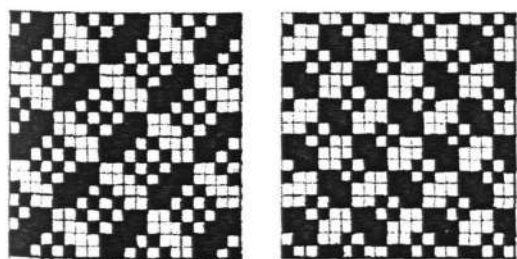
76. attēls

- 1) savienojot plāci un vienkārtni;
- 2) triniša sējumam samainot sējuma daļas (paminu secību);
- 3) atlasa sējumā ieliekot jaunus sējuma punktus;
- 4) novietojot vienu otrā divus dažādus paminu sējumus;
- 5) paminu sējumu sadalot 4 daļās un katrā no tām novietojot pretējus sējumus u.tml.

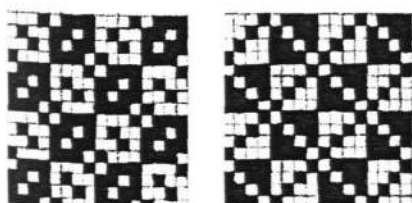
Reāli kreps var būt jebkurš auduma pinums, kuram nav citas skaidri izteiktas "piederības". Latvijā lauku audēji biežāk lietoja krepa sējumus ar četrām nīšu kārtām un trim vai četrām paminām. (77.att.) Visizplatītākais krepa variants ir redzams 36.a att.. Audēji amatnieki jeb vēveri papildus tiem lietoja krepa sējumus arī ar 6, 8 un

77. attēls

vairāk nīšu kārtām un paminām.(78.att.)

Salīdzinot ar citiem līdz šim apskatītajiem audumu pinumiem, kreps ir samērā jauns auduma veids. Apģērba audumiem krepa pinumu profesionālie lauku audēji vairāk sāka lietot tikai 19.gs. 80.-90.gados. Jau J. Jurjevskā "Rokas grāmatā audējiem" ievietoti vairāki krepa varianti, bet bez īpaša nosaukuma tāpat kā lielākā daļa pārējo auduma pinumu.

78. attēls

Dažādos krepa variantos auda lielos plecu lakatus un mēteļaudumus. Arī vēl 20.gs. sākumā līdz 1. pasaules karam un pirmajos gados pēc tā, krepa audumus auda vēl samērā šaurš audēju loks. Tikai 20. gs. 30.gadu vidū plašām audēju aprindām domātajās mācību grāmatās (Kivicka 1934.; Antēne 1936.) pirmo reizi parādās krepa sējumu veidošanas apraksti, ne tikai to zīmējumi. Tas rosināja audējus izvēlēties krepa pinumu dažādu audumu darināšanai. Kā redzams pēc etnogrāfu savāktā krepa audumu paraugu klāsta, apģērba audumiem kreps daudz lietots tieši 20.gs. 30.-50.gados.

Pārējās tehnikas

Iepriekš aprakstītie pinumi apģērba darināšanai bija lietoti visbiežāk. Tomēr tie nebūt nav vienīgie, kurus izvēlējās mājaustajiem apģērba audumiem. Salīdzinoši retāk vai tikai atsevišķos gadījumos apģērba audumus darināja arī vēl tādos pinumos kā: puļļainajā audumā, rožceliņā, kanvas audumā, šūniņaudumā, dažādos rakstainos trinīša variantos, kā arī audu rakstotā audumā, audumā ar pastiprinātiem apakšaudiem (divpusīgā audumā) un citos. Vairums no šiem auduma pinumiem izplatījās ar aušanas kursiem, audēju mācību grāmatu publikācijām vai fabriku audumu paraugu starpniecību. Puļļainais audums pieskaitāms pie Latvijā tradicionāli lietotajiem audumu pinumiem, taču to vairāk izmantoja telpās un saimniecībā lietojamajām tekstilijām. Salīdzinoši jaunāki ir rožceliņa, kanvas, šūniņauduma u.tml. pinumi, kuri Latvijā vairāk sāka izplatīties 19.gs. beigās ar “somu aušanas kursu” (19.gs. 80.gados pēc skandināvu metodikas vadīti audēju kursi Vidzemē un Igaunijā) apmeklētāju starpniecību (*Alsupe 1982, 17.–18., 99.–100. lpp.*). Audums ar pastiprinātiem apakšaudiem jeb divpusīgais audums tiek darināts aužot vienlaicīgi it kā divus, savstarpēji saistītus audumus. Līdz ar to katra auduma puse izskatās kā cits audums. Šo auduma tehniku lauku amatnieki pārņēma no fabriku audumiem un prata aust jau 19.gadsimtā. Audu rakstoto audumu dažādos variantos apģērbam pēc Otrā pasaules kara darināja galvenokārt šalles. Audu rakstoto audumu pinumi ir piemēroti dekoratīvu ornamentālo joslu veidošanai. Tas atbilda 20.gs. otrajā pusē aktuālajai prasībai, lai ar rokas stellēm darinātie audumi, tai skaitā arī apģērba audumi, būtu izteikti dekoratīvi (tātad - atzīstami par lietišķās mākslas priekšmetiem, nevis pieskaitāmi amatnieku darinājumiem, kurus sociālistiskajā iekārtā neatzina). Dažādiem audumu sējumu apvienojumiem un rakstaino trinīšu variantiem, atkarībā no audēja radošās izdomas vai pieejamās audēju literatūras, sastopama liela daudzveidība. To izvēlei nav raksturīga noteikta likumsakarība. Bez nosauktajiem arī vēl citi dekoratīvi pinumu risinājumi guva aktualitāti ar audēju literatūras starpniecību, tomēr to lietojumam bija gadījuma raksturs.

Latvijā plato audumu darināšanai pētāmajā laikposmā audēji lietoja vairākus stellju veidus. Līdzīgas stelles lietoja arī citās ziemeļaustrumu Eiropas zemēs. Tās bija gan no iepriekšējām paaudzēm mantotās trizuļu stelles, kādas pazina visā Eiropā, gan arī no Skandināvijas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā pārņemtās sviru stelles. Ar trizuļu stellēm varēja noaust visus tos pašus auduma pinumus, ko ar uzlabotās

konstrukcijas sviru stāviem. Atšķirība bija aušanas procesā (piemēram, varēja iegūt platu, vienmērīgu un stabilu šķīrienu, samazināt nīšu kārtu uzkārtējuma sarežģītību u.tml.). Līdz Otrajam pasaules karam amatnieki lietoja arī Latvijā 19. gs. beigās konstruētās pusmehāniskās stelles (Viļumsona vienpaminas stelles), kuras bija tam laikam moderni aužamie stāvi.

No apmēram 30 aušanas tehnikām jeb pinuma veidiem, kurus sākot ar 19./20. gs. miju lauku audēji lietoja Latvijā, apģērbam izmantoja gandrīz divdesmit. Vienpadsmit pinumi apģērba audumiem lietoti biežāk nekā pārējie. Kopumā mājamatnieki apģērba audumu darināšanai pārsvarā izvēlējās vienkāršus audumu pinumus, kurus varēja izaust ar 2 - 4 nīšu kārtām, bet amatnieki strādāja arī ar lielāku nīšu kārtu skaitu. Attiecīgā auduma pinuma izvēli noteica, pirmkārt, tā piemērotība konkrētajam lietojumam, kas bija saistīts arī ar velku un audu materiāla izvēli, un, otrkārt, dekoratīvais efekts, ko piešķīra auduma struktūra. Auduma izskata dažādošanu, atbilstoši paredzamā apģērba lietojumam, panāca ar velku un audu krāsu, svītru vai rūtojumu kompozīciju veidošanu.

Apģērba audumu darināšanā vērojama mijiedarbība arī starp mājaustajiem audumiem un fabriku ražojumiem:

1. lauku audēju darinājumos kā jaunu ideju avotu izmantoja fabriku audumus, pārņemot to veidus un tehniskos risinājumus;
2. rūpnieciskajā ražošanā strādājošie mākslinieki jaunas ierosmes meklēja tautas mākslā.

Pamats, kas ļauj runāt par līdzīgu aušanas attīstību Latvijā un Skandināvijā, bija Skandināvijas aušanas apmācības programmu ietekmē sastādītā latviešu audēju literatūra. Tā lielā mērā veidoja aušanas teoriju Latvijā. Tomēr no grāmatās apkopotā materiāla audēji pārņēma tikai to, kas bija nepieciešams, saprotams un pazīstams.

4. nodaļa

Mājausto apģērba audumu veidi un lietojums

Apģērba audumus nosacīti var iedalīt sieviešu, vīriešu, bērnu un kopējos. Uzreiz jāteic, ka attiecībā uz mājaustajiem audumiem Latvijā, bērnu apģērba audumus kā atsevišķu, speciālu audumu paveidu nevar nošķirt. Etnogrāfu vākumos tikpat kā nav ziņu par speciāli bērniem austiem apģērba audumiem. Bērniem apģērbu šuva no tāda pat auduma kā pieaugušajiem vai arī 20. gs. plānākos audumus pirka. Apstākļos, kad kara vai citu iemeslu dēļ, trūkums skāra lielāko Latvijas iedzīvotāju daļu, bērniem ikdienas vajadzībām drēbes pāršuva no mazāk novalkātām pieaugušo drēbēm. Izejamās drēbes šuva no jauna auduma, kādu lietoja arī pieaugušo apģērbam.

Ir vairāki audumu veidi, no kuriem apģērbu darināja gan sievietēm, gan vīriešiem:

- kreklu un veļas audumi;
- vadmala;
- oderdrēbes;
- mēteļaudumi (20. gs. sieviešu un vīriešu mēteļaudumi daļēji sāka atšķirties ar krāsu salikumu)
- šalles (atkarībā no krāsu salikuma arī šalles iedalīja sieviešu un vīriešu apģērba gabalos);
- zeķu prievītes;

Lielākā daļa apģērba audumu tomēr atšķīrās pēc to valkātāja dzimuma. Sieviešu apģērbam mājās auda plašu audumu klāstu. Tie bija:

- brunču audumi;
- apakšbrunču audumi;
- kleitu audumi:
  - vilnas un pusvilnas;
  - linu un kokvilnas;
- kostīmu audumi;
- priekšauti;
- lielie lakati;
- galvas lakati;

- brunču apaudas;

Vīriešu apģērba audumi:

- bikšu audumi:
  - nātnie audumi;
  - pusvilnas un vilnas audumi;
- uzvalku audumi;
- kažoku jostas, u. c.

Lai saglabātu katrā laikposmā darināto mājausto apģērba audumu kopainu, turpmākajā izklāstā tie tiks raksturoti vairāku atsevišķu periodu ietvaros:

- 19. gs. pēdējais ceturksnis un 20. gs. sākums;
- 20. gs. 20.-30. gadi;
- 20. gs. 40. – 50. gadi;
- 20. gs. 60.-90. gadi.

19.gs. pēdējais ceturksnis un 20.gs. sākums

19. gs. pēdējais ceturksnis bija laiks, kad līdztekus aktīvai saimnieciskajai un sabiedriskajai dzīvei bija vērojama liela apģērbu dažādība. Katra nākošā paaudze sev darināja atšķirīgas drēbes. Tas bija laiks, kad dažviet vecākā paaudze vēl valkāja tradicionālo tautas tērpu, bet jaunās sievietes jau centās ģērbties atbilstoši tā laika modes tendencēm (skat arī: *Slava 1963*). Protams, ar laika atstarpī, kamēr modes aktualitātes nonāca un tika pieņemtas zemnieciskajā vidē. Par ģērbšanās veidu Latvijas laukos 19. gs. 90. gados lasāms arī laikabiedru liecībās. 1896. g Ievērojamais latviešu sabiedriskais darbinieks un publicists V. Olavs – Plutte rakstīja: “*Senos tautas apģērbus modernā kultūra arvienu vairāk izskauž. Bauskas, Dobeles, Tukuma un Talsu apriņķos Kurzemē senos apģērbus gandrīz nemaz vairs neredz. Tāpat arī Vidzemē, ap Rīgu, Cēsīm, Valmieru un Valku tie ir liels retums. Tikai še un te kāda vecenīte glabā tos pūra visdziļākā dibenā kā retu un dārgu piemiņu no savas jaunības, vēlēdamās, lai mirstot viņu tanī ietērptu. Vispār, senos tautu apģērbus vēl lieto Inflatijā (t. i. Latgalē), dažos austrumu Vidzemes apgabalos kā Alsviķos un Alūksnē; arī Augškurzemē, Ilūkstes apriņķī tie atrodami. Ventspils, Kuldīgas, Aizputes un Grobiņas apriņķos Kurzemē tie vēl labprāt top valkāti. Senais sieviešu apģērbs caurmērā vairāk uzglabājies nekā vīriešu.*” (*Katalogs, 63. lpp.*). Atšķirība paaudžu apģērbā ir bijusi vienmēr, bet tik lielā mērā kā tā parādās 19. gs. pēdējā ceturksnī, iepriekš nav konstatējama. Vietumis šai laikā blakus pastāvēja pat pilnīgi atšķirīgas

ģērbšanās tradīcijas, kas pārsniedza dažādu paaudžu modes izpausmes, kādas, nenoliedzami, vērojamas visos laikos.

Atsevišķu apģērba gabalu stilistisko piederību laikmetīgās modes apģērbam var precizēt pēc atmiņu pierakstiem, kuros attēlots kopējais apģērba ansamblis.¹ Līdz šim nav precīzi noskaidrots pie kāda stila apģērba lietoja, piemēram, rūtainose plecu lakatus ar košajām stūra rūtīm. Kā apģērba gabals plecu lakati ir ļoti seni. 19. gs. pēdējā ceturksnī, tie it kā no jauna nedaudz atšķirīgā izskatā, nonāca zemnieku apģērbā jau kā modes priekšmeti. LVI etnogrāfu vākumos esošajās ziņās kopā ar laikmetīgās modes apģērbu – no vairākiem gabaliem šūtajiem brunčiem ar grupētu krokojumu un izteiktu kuplinājumu mugurpusē vai arī ar krinolīniem un, vēlāk, zem virsējās kārtas vilktajiem pusvilnas svītrainiem vai rūtainiem apakšsvārkiem, kuri valkāti reizē ar baltiem, stērķelētiem kokvilnas apakšsvārkiem; pieguļošu jaku ar “špicbeiniem”, vai blūzi, kura vilkta virs mājaustā veļas krekla, - vienmēr komplektā ir minēti rūtainie plecu lakati, kuriem bieži vien ir košas stūra rūtis. Turpretī kopā ar tradicionālo tautas tērpu vai darba apģērbu 19. gs. otrajā pusē valkāja vairākkrāsu rūtainos, melnbaltos vai pelēkos (tumšos) plecu lakatus. Atsevišķos gadījumos vecākajā paaudzē vēl bija saglabājusies tradīcija godu reizēs segt balto, izšūto villaini. Jautājums: vai cilvēks, kas savā ģērbšanās veidā turpina ievērot vecās tradīcijas, segs jaunās modes lakatu? Jautājums ir par cilvēku psiholoģiju – kādā veidā tika pieņemts jaunais? Kas bija tas, kas noteica veco tradīciju ievērošanu? Ļoti nozīmīgs apstāklis ir materiālās iespējas, bet vai ar tām vienmēr iespējams visu izskaidrot? Noteikta loma varēja būt arī spējai uzdrīkstēties un atļauties ģērbties savādāk kā agrāk. Šeit gan jāņem vērā, ka straujas pārmaiņas zemnieku apģērbā sākās pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kad vairs nebija saistoši muižas noteiktie zemnieku dzīves ierobežojumi. Jautājumā par rūtainajiem lakatiem viennozīmīga atbilde pagaidām nav iespējama. Būtiski ir tas, ka košie, rūtainie plecu lakati attiecas uz laikmetīgās modes ietekmē veidojušos, tā saukto, zemnieku modi. Pats apģērba gabala veids un lietojums bija izsenis pazīstams, un tā lietošana nebija pārtrūkusi, bet jauns bija tā izskats – baltā vai

¹ Par apģērba audumu lietojumu laika posmā, kas ietver 19. gs. pēdējo ceturksni un laiku līdz I pasaules karam 20. gs., ziņas iegūstamas galvenokārt no teicēju atmiņu pierakstiem. Pēc tiem visai grūti noteikt precīzu audumu izskatu, toties, biežāk kā vēlāka laika aprakstos, minēts apģērba kopskats, tā valkātais un viņa piederība vecāka vai jaunāka gadagājuma cilvēkiem. Precizēt audumu krāsu, kompozīciju un pinumu iespējams izmantojot apskatāmā laika posma audumu paraugus vai to attēlus, kuri, savukārt, dokumentēti ar visai trūcīgām ziņām.

gaiši pelēkā pamatā, košos - sārtos vai violetos toņos veidota, stūra rūts, vai arī sarkans bija viss lakata pamats.

Latviešu zemnieku sētā, ja vien rocība to atļāva, bija vairākas drēbju kārtas. Vecākās un vienkāršākās darbam, jaunās, no labāka materiāla darinātās - svētdienām un godu reizēm, kā arī gājienam uz baznīcu, kad centās uzvilkt labāko kas valkātājam bija. Īpašu svinību apģērbu gatavoja tikai nozīmīgākajiem cilvēka dzīves godiem – iesvētībām un, it īpaši, kāzām. Šāds apģērbs bija arī pirmais, ko sāka šūt no pirktā auduma.

Mājaustos apģērba audumus darināja galvenokārt no vilnas, lina un kokvilnas. Apģērbam iecienīti bija pusvilnas audumi ar nātniem (linu vai kokvilnas velkiem) un vilnas dzijas audiem. Tādejādi audums bija izturīgāks, un varēja ietaupīt vilnas dziju. No vilnas un pusvilnas audumiem darināja jaunās apģērba kārtas godu reizēm, kā arī virsdrēbes aukstajam gadalaikam. Līdz pat Pirmajam pasaules karam par goda tērpu uzskatīja apģērba kārtu no vilnas (arī pusvilnas) auduma, tiklab ziemai, kā vasarai. Vasaras un ziemas apģērbs goda reizēm atšķīrās ar apģērba gabalu skaitu – ziemā klāt nāca virsjaka, mētelis, kažoks. Lina, puslina (vienā auduma virzienā ir linu, otrā – kokvilnas pavedieni) vai kokvilnas audumus lietoja apakšējai apģērba kārtai, vai darba drēbēm. Vienīgi Latgalē – linu audzēšanas reģionā, kur aitikopība bija mazāk attīstīta, linu audumiem bija nedaudz plašāks lietojums. Arī Vidzemē tikai dažos pierakstos 20. gs. sākumā minētas goda drēbes, tai skaitā brunči, no linu auduma (kopā ar linu auduma apakšsvārkiem) [E 13, 977; E 13, 979 *Valkas apr., Ērgeme*].

Apģērba modes maiņa ne vienmēr nozīmēja arī auduma nomaiņu. Viena un tā paša piegriezuma apģērbu varēja šūt gan no pašauta, gan pirktā auduma. Pārejas laikam raksturīgi, it sevišķi Vidzemē, ka no pierastā, tradicionālajam tautas tērpam līdzīga auduma šuva laikmetīgajai modei atbilstošu apģērbu [E 18, 5575; E 39, 802-806; u. c.] (79. att.). Pirktā audumu lietojums bija atkarīgs no godu reizes svinīguma pakāpes un valkātāja materiālajām iespējām. Lielākajai latviešu zemnieku daļai fabriku ražotie audumi bija pārāk dārgi, kā arī to smalkums neatbilda zemnieku dzīves veidam. Latvijas laukos pāreja uz fabrikās ražotajiem audumiem notika pamazām, atbilstoši saimnieciskajai attīstībai (augšupejai). Tomēr laucinieku vēlme iegūt fabriku audumiem izskata ziņā līdzīgus, rosināja lauku audējus visai strauji apgūt aizvien jaunus auduma pinumu variantus. Jau iepriekš minēts, ka viens no veidiem, kā lauku audēji iepazīna jaunus auduma veidus, bija centieni atdarināt fabriku audumu struktūru. Vēlme valkāt modernus audumus radīja labvēlīgus apstākļus daudzveidīgu

auduma rakstu publikāciju izplatībai. Kā jau iepriekš minēts, 19. gs. nogalē, līdzīgi kā citviet Eiropā, audumu rakstu krājumus sāka iespiest arī pie mums.

Atšķirības apģērba attīstībā atsevišķu Latvijas novadu vai pat tikai apvidu starpā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā izpaudās veco parādību saglabāšanās pakāpē. Jaunais apģērba attīstībā ienāca apmēram vienā laikā. Pēc laikmetīgās modes darinātie audumi Kurzemes un Vidzemes guberņās jau bija līdzīgi, jo audēju apmācībā un lietotajā literatūrā nebija būtisku atšķirību.

Kopējie apģērba audumi

Kreklu un veļas audumi

No pašausta auduma darinātu veļu laukos visā Latvijas teritorijā valkāja vēl līdz Pirmajam pasaules karam. Sieviešu krekliem smalkāko audumu auda ne vairs tikai no lina, bet arī kopā ar kokvilnas diedziņiem vai tikai no pēdējiem. Kreklu audekls tradicionāli bija vienkārtnis. LVI etnogrāfu vākumos uz to, ka kreklis varētu būt darināts no pašausta auduma, norāda stāstījums par sieviešu krekla šuvumu no diviem dažādiem audumiem – smalkāka augšpusei un rupjāka lejasdaļai – linu un pakulu jeb puspakulu (vienā virzienā linu, otrā – pakulu pavedieni), kā tas raksturīgi arī tradicionālā tautas tērpa krekliem. Kreklam senais divdaļīgais dalījums, kas bija izveidojies atbilstoši higiēnas prasībām un labākā auduma taupīšanas nolūkā, saglabājās, arī tam kļūstot tikai par veļas kreklu. Šie krekli bija ar īsām piedurknēm vai platām lencēm. Piešuves (krekla apakšējās daļas) tiesu Vidzemē kreklu audeklā dažkārt uzreiz ieauda ar pakulām.

Sieviešu un vīriešu veļas kreklu audums bija vienāds, atšķīrās piegriezums. Divdesmitā gadsimta 20.-30. gados veļu aizvien vairāk sāka šūt no pirka plāna auduma. Saimnieciski aktīvajos apvidos 30. gadu otrajā pusē sāka valkāt jau triko veļu. Sieviešu veļas izskats atbilstoši jaunajām apģērba attīstības tendencēm pārmainījās vairāk. Vīrieši laukos konservatīvāk turējās pie vecajām tradīcijām, dodot priekšroku pašu mājās šūtiem krekliem un biksēm, lai arī 20.gs. jau no pirka auduma. Tomēr vietām veļas audumus auda vēl līdz pat 20. gs. 50. gadiem (*E 2, 271; Augšzeme*).

Vadmala

Par vadmalu Latvijā 19. gs. sauca biezu, tīrvilnas, uzveltu audumu, ar gludu virsmu no kura darināja galvenokārt vīriešu virsdrēbes.² Vilnas audums ar nosaukumu vadmala (*vadmal*) Ziemeļeiropas zemēs bija pazīstams jau pirms 13. gs. (Islandē pirms 1030. g. un Norvēģijā pirms 1200. g.) un sākotnēji nozīmēja noteikta lieluma audumu, kurš austs vertikālajos aužamajos stāvos (*Hoffmann, p. 194-196*). To apstiprina arī valodnieciskās liecības. Latviešu etimoloģijas vārdnīcā varam lasīt: “vadmala – aizguvums no ssk. [senskandināvu] *vaðmāl* ‘rupjš vilnas audums’ (zviedru ‘*vadmal*’), sākotnēji ‘auduma mērs’ - ‘audums kā maksāšanas vienība, nauda’ (“vadmala nauda”). [...] Vārds līdzīgā skanējumā vispirms lietots frīzu (senfrīzu) valodās, no kurienes to aizguvuši senskandināvi un no viņiem citas Baltijas un Ziemeļjūras piekrastes tautas. Naudas raksturu *vadmala* zaudēja 12. gs.; vārds palicis latviešu valodā kā rupja vilnas auduma apzīmējums.[..]” (*Karulis, 464.-465. lpp*). Viduslaiku Eiropā vadmala bija viens no izplatītākajiem audumu veidiem, kurš no valsts uz valsti nokļuva tirdzniecisko sakaru rezultātā. Laika gaitā dažādās zemēs izveidojās nedaudz atšķirīgi tās veidi, jo vadmalu sāka darināt arī vietējie amatnieki. Kopīgā vadmalas pazīme – auduma uzvēlums, zināma kopš 17. gs. (*Hoffmann, p. 199*).

Vadmalu Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. pirmajā pusē auda vairākās audumu tehnikās, kas ļāva auduma virsmu, pēc noaušanas uzveļot, padarīt vienmērīgi gludu. Pēc uzvelšanas auduma pinuma raksts vairs nav redzams. Parasti vadmalu auda parastajā jeb četrnīšu trinītī, *akmeņratā* vai vienkārtnī. Atkarībā no lietotā materiāla bija vadmalas un pusvadmalas. Pusvadmala, atšķirībā no tīrvilnas auduma (vilnas dzija gan velkos, gan audos) bija pusvilnas audums, kur velki bija no lina vai kokvilnas diegiem, bet vilnas dzija bija audu materiāls. Audumu uzveļot, velku materiāls tika pilnībā apslēpts un nebija redzams. Nātnā materiāla klātbūtne iespaidoja galvenokārt auduma fiziskās īpašības, bet izskatu – mazāk. Pusvadmala bija stingrāka un nedaudz stīvāka par vadmalu, bet tā bija izturīgāka. Dažkārt arī pusvilnas (tātad – pusvadmalas) audumu sauca par vadmalu, jo abu izskats daudz neatšķīrās.

² Līdzīgi tas bija arī Ziemeļeiropas zemēs, jo līdz pat mūsdienām Islandē, Norvēģijā un Fēru salās no vadmalas, par kuru sauca tikai trinīti 2/2, šuva vīriešu apģērba, kamēr vienkārtnis bija sieviešu apģērba audums.- *Hoffmann, p. 199-200*

Vadmala varēja būt dažāda biezuma un mīkstuma atkarībā no tā, kādai vajadzībai to auda. Plānāku vadmalu auda vīriešu biksēm un 20. gs. – arī sieviešu kleitām, bet visai biezs un pat stīvs audums vadmala varēja būt, ja tas bija paredzēts mēteļu šūšanai. Vienkrāsaina auduma aušanai bija nepieciešama ļoti vienmērīgi nokrāsota dzija, ko lielos apjomos mājās bija grūti izdarīt lielu krāsojamo trauku trūkuma dēļ. Arī gatavu audumu mājās vienmērīgi nokrāsot šī paša iemesla dēļ bija grūti. Tādēļ vadmalu parasti auda baltu un pēc tam deva krāsot jau kā noaustu audumu dzirnavās. Turpat vadmalu arī uzvēla un presēja. Dažviet vadmalu vēla arī mājās (piemēram, Augšzemē), bet tas bija darbietilpīgs process un nevarēja iegūt tik labas kvalitātes audumu kā, dodot to uzvelt speciālistiem. Dodot savu materiālu auduma pagatavošanai, zemnieki jau gatavu, amatnieka austu vadmalu varēja dabūt arī dzirnavās. Tas bija izdevīgi abām pusēm, jo dzirnavu darbnīcās strādājošie audējmeistari ieguva izejmateriālu audumiem, bet zemniekiem atkrita darbietilpīgais vilnas dzijas sagatavošanas un audumu aušanas darbs. Pēc Otrā pasaules kara vilnas audumu apstrādes darbnīcu funkcijas lielā mērā pārņēma rūpniecības izstrādājumu kombināti jeb tā saucamie rūpkombināti, kuros varēja samainīt vilnu pret dziļu vai jau gataviem audumiem, kā arī dot uzvelt, krāsot vai citādi apstrādāt mājās austu audumu.

20. gs. par vadmalu sāka saukt arī plānus, uzveltus vilnas audumus, kurus lietoja sieviešu apģērbam. Pēc Otrā pasaules kara ar nosaukumu vadmala dažkārt apzīmēja pat rūtainus, neuzveltus, bet tikai viegli uzkārstus tīrvilnas vienkārtna vai trinīša audumus.

Oderdrēbes

Oderēm bieži izmantoja jau novalkātu apģērba gabalu mazāk nodilušās vietas, bet tām auda arī jaunus audums. To, ka oderu audumi bijuši mājausto audumu klāstā liecina ne tikai ar oderēm šūtās sieviešu jakas, vīriešu svārki un mēteļi, bet arī 20. gs. sākumā grāmatās piedāvātie īpašie oderu audumu pinumi sevišķi stingru oderaudumu iegūšanai (“oderes bukstins”) [*Viļumsons 1904, 267.–269.nr.*].

Oderu audumi bija stingri linu audumi vienā krāsā, svītraini vai rūtoti. Par mājausto oderaudumu izskatu, kāds tas bija Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī, liecina arī Minusinskas novadpētniecības muzejā esošā latviešu audumu kolekcija. Tajā esošie četri latviešu austie oderdrēbes paraugi (*MinNM: OΦ 1863, OΦ 1864, OΦ 1865, OΦ 1930*) ir viena veida. Tie ir rūtaini pusvilnas vienkārtna audumi ar t. s. “slēptajām rūtīm” – t. i., velkos ir divu toņu dzijas (šajā gadījumā balināts un nebalināts lins), kas

79. attēls

krustojas ar daudzkrāsainām audu vilnas dzijām, veidojot asimetriskas rūtis. Tajās audu virziena līnijas ir spilgtāk izteiktas. Latvijā līdzīgā veidā austi brunču audumi (79. att.). MinNM kolekcijā esošo audumu nosaukums norādīts latviski – “oderdrēbe”. Amatniece to audusi par 30 kapeikām aršīnā. Iespējams, ka sākotnēji tāds tiešām bijis virsējo brunču audums, kas vēlāk ticis lietots arī oderēm. Apģērba modei mainoties, attiecīgajā veidā turpināja aust tikai oderes. Oderēm

auda arī vēl citu veidu rūtāinus vai vienkrāsainus audumus. To darināšana mājās turpinājās pārsvarā līdz Pirmajam pasaules karam.

Mēteļu audumi

Gan mēteļi, gan kažoku virsdrēbes 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā bieži bija no pašausta auduma. Vairumā gadījumu tā bija vadmala (sakt. iepriekš), bet bija arī citu veidu audumi. Mēteļu un kažoku drēbes parasti bija tumšas krāsas audums – melns, pelēks, kādā brūnganā nokrāsā vai tml. Melni brūnā krāsa vai dažāda tumšuma pelēkie toņi iegūti no dabīgi tumšo aitu vilnas (it sevišķi Latgalē). Kā arī - no kopā sajauktām baltas, dabīgi melnas un krāsotas (parasti zilās) vilnas, tās vienmērīgi sakāršot pirms vērpšanas. Lai iegūtu lielāku daudzumu vienmērīgas krāsas dziju, vilnu krāsoja vēl nevērtu. Sajaucot kopā dažādu krāsu vilnu, panāca vienmērīgu dzijas toni. Šādi ieguva krāsotu dziju gan vienkrāsainajiem, gan divu krāsu audumiem, kuriem to vajadzēja daudz.

Sieviešu un vīriešu mēteļi minētajā laikā vairāk atšķīrās ar piegriezumu (un arī tad ne vienmēr) nekā ar audumu. Pārsvarā mēteļu audumi bija vienkrāsaini vai tonāli tuvu krāsu svītrojumu vai rūtojumu. Stingrākus un labākas kvalitātes mēteļaudumus pasūtīja amatniekiem, kas tos auda kādā no salikto, rakstaino vai citu trinišu variantiem, krepa pinumā vai kā audumu ar pastiprinātiem apakšaudiem jeb divpusīgo audumu.

Zeķu prievītes

No šaurajiem apģērba audumiem 19. gs. pēdējā ceturksnī un vietām vēl 20. gs. sākumā mājās turpināja aust (arī pīt) zeķu saturēšanai lietotās prievītes. Tās sauca par *paķelēm* (Sece, Sērene, Slate, Rubene), *pacelēm* (Sērene) (nosaukums atvasināts no to siešanas veida pacelē – zem ceļa), *ūzbantēm* (t. i., ūzu jeb bikšu apsienamām saitēm) (Vandzene, Ugāle), *uzbantēm* (Mērsrags, Lībagi, Vandzene), *užbantēm*, *uzsietavām*

(Talsu apr.), *apsējiem*

(Mērsrags, Lībagi),

prievītēm (Talsu apr.,

Liepājas apr., Kalēti,

Madonas apr., Ļaudona,

Cēsu apr. Rauna) un *lielsaišķiem* (ap kāju lieliem sienamas saites) (Madonas apr., Bērzaune, Kraukļi, Mārciena) u.tml.

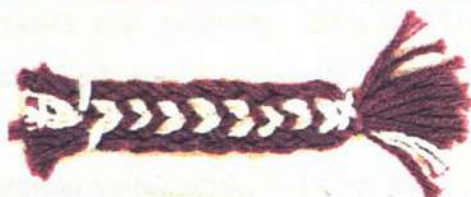
Pārsvārā tās bija pītas (80. att.), bet bija arī austas zeķu prievītes. Augšzemē tās auda kā ziedainās audenes (81. att.).

Ziedainās audenes kā zeķu prievītes

valkātas arī Vidzemē 19. gs. vidū (82. att.) un, iespējams, arī vēlāk. Rakstainās audenes prievītes (83. att.) zeķu apsīšanai lietoja Kurzemē un arī Vidzemē. Dažkārt par prievītes lietojumu norāda tikai tās nosaukums, piemēram, “uzbante, apsēja” (PV vākumi Talsu apr. VVM 17350, 17351, 17338 – 17340 u. c.). Par to, ka rakstainās audenes zeķu apsīšanai bija tādas pašas kā citām vajadzībām lietotās, norāda

81. attēls

80. attēls

etnogrāfu vākumos esošie pieraksti. Tajos lasāms, ka viena un tā paša izskata prievīte lietojama kā zeķu apsienamie un priekšauta saite.³ Zeķu apsīšanai lietoto prievīšu

izmēri ir no nepilna cm līdz apm. 2 cm platumā un no 90 cm līdz pat 2 m garumā.

³piemēram, PV mape Nr. 2549, dok. Nr. 276 Madonas apr., Ļaudonas pag. Meždusas, priekšmeta darināšanas laiks – 1922. g., lietošana: apsien zeķes un piešuj priekšautiem saites. Prievīte izausta pēc vecu prievīšu parauga (vietējā Ļaudonas) [..], u. c.

82. attēls

83. attēls

Biežāk tomēr to garums ir ap 1m vai nedaudz vairāk. Vīriešu zeķu prievīšu sējumu vairāk redzēja pie darba apģērba.⁴ Sievietes zeķu prievītes sējušas, iespējams, gan pie ikdienas, gan - goda drēbēm. Apsēju lietošanu zeķu saturēšanai noteica praktiskā nepieciešamība. Līdz ar to, domājams, zeķu saturēšanas veids ikdienā un godos neatšķīrās.⁵ To neietekmēja arī rotājuma funkcija, jo zeķu apsēji palika citu acīm aplēpti.

Spilgtus krāsu toņus bija iespējams iegūt sākot ar 19. gs. pēdējo ceturksni, kad lietošanā aizvien vairāk ienāca ķīmiskās krāsvielas. Tas radīja pārmaiņas pierastajos krāsu salikumos arī šaurajos audumos, tai skaitā zeķu prievītēs. (80. a att., 81. att.) Šādi koši zeķu apsēji atbilda apģērba stilam, kad zem pieklusinātu toņu virsējās drēbju kārtas vilka ļoti košus apakšsvārkus.

Šaurajiem audumiem no lietojuma aizvien vairāk izzūdot, 19. un 20. gs. mijā kā arī 20. gs. sākumā austās zeķu prievītes nomainīja tamborētu vai izšūtu auduma lentu lietojums. Pīto zeķu apsēju darināšana turpinājās ilgāk. Lai arī PV vākumos ir atsevišķi piemēri ar 1920. gados austām zeķu prievītēm (*PV mape Nr. 2549, dok. Nr. 273, Nr. 276*), tomēr 20. gs. 20.- 30. gados zeķu saturēšanai tās tikpat kā vairs neauda. Pēc Otrā pasaules kara Augšzemē vietām atkal atsāka zeķu saturēšanai darināt pītās paķeles. Vispārējais trūkums spieda atsākt senās apģērba darināšanas tradīcijas.

Sieviešu apģērba audumi

Brunču audumi

Sieviešu brunčiem domātu audumu 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā parasti auda mājās. Visbiežāk tie bija pusvilnas audumi. Audos bija vilnas dzija. Velkos, sākot jau ar 19. gs. 60.-70. gadiem, aizvien biežāk bija pirkti kokvilnas diegi. Brunču audumi bija arī tikai no vilnas dzijas, kā arī tikai no lina vai kokvilnas

⁴ LVM arhīvā ir vairāki apraksti par vīriešu zeķu siešanas veidu. Tie pārsvarā attiecas uz 19. gs. 70.-80. gadiem: "Vīriešu kāju āvums. Pastalas – auklas satin ap kauliņiem – ikdienā bikse iekšā. Augšmalā zeķi sasien ar prievīti, kādreiz svētdienā biksi laiž virs zeķes. Puikas tāpat darījuši". – Kalētu pag., Maz-Pizikos, teic. dzim. 1866. g. CVVM mape Nr. 464, dok. Nr. 515

⁵ "Lielsaišķis. darinātājs: mātes dāvināta, latv.; priekšmeta vecums: ap 25 g. v. [1903. g.]; materiāls: vilnas un nātnas dzijas; tehnika: austa; rotāšana: ieausti krāsoti vilnas raksti; lietošana: apsiešanai ap kājām zem ceļa virs zeķes." PV mape Nr.2549, dok. Nr.273 Iespējams, ka tie attiecas uz sieviešu apģērbiem, jo pusgarās zeķes, kuras bija nepieciešams nostiprināt ar sējumu zem ceļgala, 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā bija sieviešu apģērba sastāvdaļa.

diegiem. Tos auda gan svītrainus, gan rūtainus, gan vienkrāsainus, kā arī rakstainus (84. att.). Nosauktos brunču audumus 19. gs. pēdējā ceturksnī auda visos Latvijas novados. Auduma veida izvēli lielā mērā noteica attiecīgā laika modes aktualitāte. Arī svītrainie brunču audumi 19. gs. pēdējā ceturksnī ne vienmēr ir attiecināmi uz tradicionālo tautas tērpu. Nezinot piegriezumu, nevar noteikt apģērba tradīcijas attīstību. Tāpēc, skatot apģērba audumu lietojumu pārejas posmā uz laikmetīgās modes apģērbu, it īpaši brunču audumus, ir svarīgi tos analizēt saistībā ar attiecīgo brunču veidu.

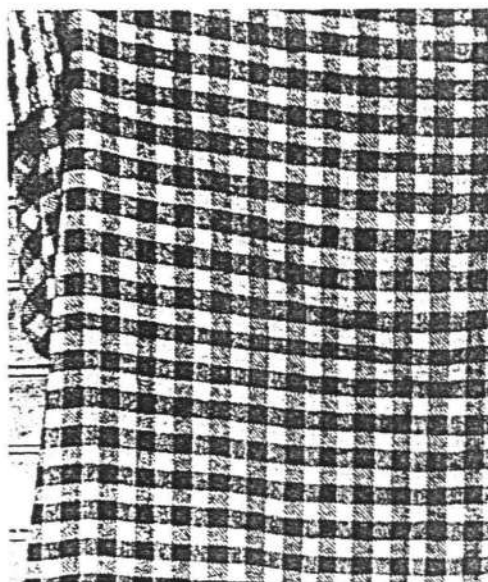
84. attēls

Pēc savāktajiem materiāliem nav vērojams, ka svītrainajos audumos šajā laikā būtu pastāvējis kāds plašāki teritorijai kopīgs, iecienīts krāsu salikums. Tie bijuši dažādi. Arī svītru salikuma veidi bija dažādi: asimetriski kārtotas svītru grupas, simetriskas svītras toņu pārejās ar gaišāku centru, vienkārši simetriski kārtotas svītras un svītru grupas. Dzijas krāsoja mājās paši vai deva dzimnavās krāsot speciālistiem. Laukos bija arī atsevišķi krāsotāji, kas ar to pelnījās. Ar augiem vietām vēl mājās turpināja krāsot, lai gan pēc anilināna krāsu sintezēšanas 19. gs. 50. gados⁶, ķīmiskās krāsvielas strauji izplatījās visā Eiropā, ne vien pilsētās, bet arī laukos. Speciālisti pilnībā pārgāja uz rūpnieciski gatavoto krāsvielu lietošanu. Spilgtāku košo toņu iegūšanai bija vajadzīgs ne tikai darbietilpīgs krāsošanas process, bet arī pēc iespējas gaišāks krāsojamais materiāls - vilna vai dzija. Atsevišķos Latvijas apvidos krāsotajai

⁶ 1856. g. Vācijā W. H. Perkins sintezēja pirmo ķīmiski radīto krāsvielu – tā saukto mauveinu, ar kuru bija iespējams iegūt violetu krāsu. 1858. g. sintezēja madžentu, kas deva koši sārta toni. Turpmākajos gados tika sintezēta vēl vesela virkne citu anilīna krāsvielu un Vācija ar Šveici uzsāka to rūpniecisku ražošanu. - *The Illustrated History of Textiles*, p. 67-68

un baltajai dzijai nereti turpināja saglabāties sevišķa vērtība un pat greznuma nozīme, jo ne katram bija pietiekamā daudzumā nepieciešamā baltā vilna⁷.

Zemnieku apģērba rūtainajos brunčos arī Latvijā modes ietekmē 19. gs. pēdējā ceturksnī dominēja divu krāsu salikumi. Bieži vien tie bija kārtoti simetriskās, nelielās vienlaidus rūtīs (85. att.). Retāk rūtojumus veidoja no nelielām svītru grupām. Audos un velkos krāsu salikums bija vienāds, lai arī diegu materiāls atšķirīgs - velki nātņi (lins vai kokvilna), audi - vilnas. Brunču audumi arī citviet Eiropā, īpaši Skandināvijā, 19. gs. beigās bija austi svītraini un sīkrūtaini ar dažādu materiālu audiem un velkiem. Pēc piegriezuma šie apģērbi atbilda pārejas posmam no tradicionālā uz modes apģērbu (*Lehtinen, Sihvo, p. 22, 67, 70; Liby, p. 17-22, 51-62*). Tas liecina par līdzīgām norisēm laucinieku apģērba attīstībā 19. gs. beigās Latvijā un Skandināvijā.

85. attēls

Pēc etnogrāfisko ekspedīciju vākumiem redzams, ka senākas tradīcijas saglabājās darba apģērbā. Darbā novalkāja vecās goda drēbes, kuras bieži vien bija darinātas pirms krietna laika. Tomēr, arī no jauna darinot apģērbu darbam (tam izmantoja sliktākas kvalitātes materiālus vai materiālu atlikumus), tos auda un šuva pēc vecajām tradīcijām. Tādejādi, svītrainie brunči ilgāk saglabājās kā ikdienas un darba tērpa sastāvdaļa laikā, kad godiem jau auda rūtainos brunčus. Tomēr, 19. gs. otrajā pusē svītraino un rūtaino audumu nomaīņa jau lielā mērā saistīta ar modes strāvojumu ietekmēm.

⁷E 20, 626: Dignājas Rudzsētās 1862. g. dzimušās Ievas Caurkubules- Andersones atmiņas: "Dvietes daļā notikusi krāsošana un Dignājas meitas bariem gājušas. Krāsojis viens dēlietis - katolis. Pašas savas dzijas apzīmējušas. Tikai pavasarī tā krāsošana, tur pat izžāvējušas un uz muguras nesušas mājā. Papriekšu viņš nopervējis dzeltenu, tad sarkanu, [vēl] divi krāsas un 4 iznākušas: dzeltēna, sarkana, zila, zaļa. Mana vīra tēva māsa arī gājusi, šai neesot tik daudz dzīparu bijis, bet Gailiene (krustmāte), bijusi bagāta, iedevusi baltu dziju, tad gājusi, sapervējusi, izkaltējusi, atnesusi. Deviņus lindrakus izaudusi (4 nītis, linu metos) visādās krāsās, strīpainus. Visam mūžam pieticis. Toreiz vairāk pelēkas i melnas aitas bijušas"

Apakšbrunču audumi

Audumi pusvilnas apakšsvārkiem jeb apakšbrunčiem 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā arī bija austi mājās. Tos auda linu vai kokvilnas velkos ar vilnas audiem. Tā kā vārds *apakšsvārki* vairāk asociējas ar plānu, kokvilnas apģērba gabalu, tad šoreiz, lai uzsvērtu auduma un, līdz ar to, arī apģērba gabala atšķirību, lietots nosaukums *apakšbrunči*. Visvairāk pusvilnas apakšbrunčus valkāja 19. gs. 90. gados un 20. gs. sākumā. Ar izzūdošu intensitāti to darināšana un valkāšana turpinājās līdz Pirmā pasaules kara beigām un, atsevišķos gadījumos, starp vecākās paaudzes cilvēkiem vēl pat līdz 20. gs. 40. gadu beigām un 50. gadu sākumam (pirmajiem gadiem). Tik ilga šīs tradīcijas pastāvēšana saistīta ar kara un pēckara laika saimnieciskās dzīves sabrukumu. Šajā gadījumā pusvilnas apakšsvārki, kuru darināšanā varēja izmantot sliktāku materiālu, aukstā laikā labāk palīdzēja saglabāt siltumu.

Biezie, apjomu piešķirošie apakšbrunči, kurus valkāja pārejas posmā uz laikmetīgo modi, bija nepieciešami, lai virsējie svārki vai kleita turētos pietiekami kupli, atbilstoši modes prasībām. Reizē ar biežajiem pusvilnas apakšbrunčiem vilka arī vienus vai pat divus plānus, ar volāniem vai mežģīnēm rotātus kokvilnas vai lina apakšsvārkus. Tos vilka vai nu virs, vai zem biežajiem apakšbrunčiem. Jaunajiem modes strāvojumiem pēc iespējas pielāgoja jau esošos apģērba gabalus. Sākot valkāt viena auduma brunčus un jaku, vēlāk kleitu, par biežajiem apakšsvārkiem izmantoja vēl nenovalkātos svītrainos brunčus. To noteica nepieciešamība taupīt apģērbu, to novalkājot pilnībā. To veicināja arī iepriekšējā apģērba periodā pastāvējusī tradīcija valkāt vairākus virsējā apģērba brunčus vienlaicīgi. Apakšbrunčiem aužot jaunu audumu, turpināja lietot tradicionālos materiālus, auduma pinumus un pārsvarā arī krāsu salikumus.

Pusvilnas apakšbrunči, līdzīgi kā tradicionālā tautas tērpa svītrainie brunči, bija austi no linu vai kokvilnas velkiem un vilnas audiem. Tos galvenokārt darināja audu ripsā (86. att.), vienkārtnī (88. att.) vai abpusējā četrnīšu trīnītī (87. b att.).

Apakšbrunču audumi bija gan svītraini, gan rūtaini. Vienkāršākajos audumos svītras veidoja tikai divu krāsu audi. Visvairāk tomēr bija svītrainie apakšbrunču audumi ar vairāku krāsu svītrām. Vidzemē šajā grupā dominēja vienas krāsas vairāku toņu jeb “šatieru” izmantošana. Tos bieži papildināja ar divu kontrastainu krāsu savītiem pavedieniem (86. a - e att.). Starp svītrainajiem apakšbrunču audumiem bija arī tādi, kuros kārtotas vairāku krāsu svītras bez toņu pārejām (87. a att.). Rūtainie

86. attēls

a	
b	c
d	e
f	

apakšbrunču audumi pārsvarā bija sīkrūtaini (88. a att.). Svītru kārtējumi toņu pārejās izteikti vērojami Vidzemē, apvidos, kur arī gultas segas auda ar “šatieru” svītrām. Šeit 19. gs. pēdējā ceturksnī gan apģērba, gan telpu audumos bieži izmantoja vienus un tos pašus krāsu kārtējuma principus. Šajā gadījumā tās ir krāsu pārejas. To veicināja arī taupība dziju izlietošanā, jo apakšbrunču audumus varēja aust no gultas segu audu pārpalikumiem. Lai gan krāsu pārejas izmantotas arī latviešu tradicionālā tautas tērpa virsējo brunču audumos 19. gs. otrajā pusē, tajos tās sastopamas daudz retāk kā vēlāk austajos vilnas apakšbrunču audumos.

87. a attēls

Viršējo un apakšējo pusvilnas svītraino brunču audumu izskats bieži ne ar ko neatšķiras. Apakšbrunči no virsējā apgērba parasti atšķirās ar piegriezumu.

87. b attēls

Apakšējā mala bija piešūta viegli piekrokota, piegriezta slīpā diegā. To tautā sauca par “falberi” vai “palberi”. Apakšbrunči varēja būt arī no viena gabala kā tradicionālā tautas tērpa virsējie brunči, vai papildināti ar uzšūtām atlasa vai samta lentītēm, vai citiem aplikāciju rotājumiem.

Lai arī apakšbrunči bija apgērba daļa, kas nebija uzreiz redzama, tai bija sava nozīmīga loma kopējā apgērba attīstībā. Pusvilnas svītraino apakšbrunču audumos saglabājās iezīmes, kas raksturīgas salīdzinoši ilgākam laikposmam nekā šo apgērba gabalu valkāšanas laiks. To audumu darināšanā turpināja ievērot senās tradīcijas, tikai plašāk kā iepriekš, lietojot tādu latviešu tautas mākslā salīdzinoši jaunu krāsu kārtojuma principu, kā toņu pārejas. No apgērba audumiem tieši apakšbrunču audumi bija tie, kuros visvairāk izpaudās šis krāsu salikuma princips, kurš jau 18. gs. un vēlāk redzams Eiropas manufaktūru audumos. Toties pēc sava veida un piegriezuma šie apgērba gabali atbilda jaunajām strāvām tautas apgērba attīstībā. Tie bija laikmetīgajai modei atbilstoša apgērba sastāvdaļa.

a

b

88. attēls

Kostīmu un kleitu audumi

Sieviešu kostīms modes pasaulē 20. gs. sākumā un laikā līdz Pirmajam pasaules karam bija divdaļīgs stingra auduma apģērbs ar salīdzinoši šauriem svārkiem un gurnus nosedzošu žaketi (*Obrazová encyklopedie módy, s.303: il 481, 482*). Sieviešu goda drēbes Latvijas laukos 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā arī bija divdaļīgs apģērbs, kuram gan svārki, gan jaka jeb augšdaļa šūta no vienāda auduma. Tas bija svētku vai svētdienas tērps, kuru novalkājot tā daļas pārgāja ikdienas apģērba statusā. Nosaukums “kostīms” 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā laucinieku apģērba apzīmēšanai nebija plaši izplatīts. Tautā vairāk tika runāts tradicionāli par brunčiem un jaku no viena auduma jeb divdaļīgu kleitu. Pirmo reizi nosaukums “kostīms” minēts P. Viļumsona izdevumos 20. gs. sākumā. Iepriekš lasāms tikai par sieviešu uzvalku audumiem (*Jurjevskis*).

Aušanas grāmatās ieteikti auduma pinumi sieviešu kostīmiem un uzvalkiem⁸ (*Jurjevskis; Viļumsons*) apliecina centienus sekot modes aktualitātēm. Tur publicēti dažādi saliktie, rakstainie trinīši vai nelielu pārstaipu raksts gludā pamatā. Tomēr bieži vien sieviešu kostīmus, tāpat kā daudzus citus apģērba gabalus, šuva no labākas kvalitātes vadmalas.

Līdz ar laikmetīgo modi lauku sieviešu apģērbā ienāca arī kleitas. 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā kleita bija pēc modes šūts apģērbs. Daļēju priekšstatu par kleitas izskatu, kura 19. gs. 70. gados šūta no pašausta auduma, sniedz kāds auduma paraugs un atmiņu stāstījums par to: “13 gadus veca biju, kad šito kleitas drēbi audām [1879. g.]. Audu pati. Toziem mācījos Valmierā šūt un no šīs drēbes izšuvu “sprinču kleitu” (tas ir ar palberi apakšā, zeiginteili, un kuplu sametumu uz dibena). Zilo krāsoja mana māte ar indigo un tumšo ar piķa pervi. Diedziņos [kokvilnas – A. K.] auda iekšā vilnas dziju. Tā jauna bija varen skaista drēbe. Tagad tik ir, kā te sarkanstrīpaino apakšbrunku skrotī viens gabaliņš [89. a att].” (*E 13, 3357, Valmieras pag., “Rāceņi”, teic. dzim. 1866. g.*)

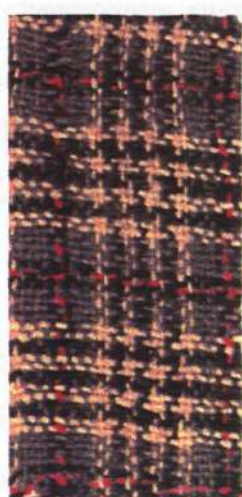
Senākie mājaustie kleitu audumi etnogrāfu vākumos pārsvarā ir no 20. gs. sākuma. Mājās auda galvenokārt vilnas vai pusvilnas rūtainus audumus vienkārtna vai trinīša pinumā. Toņu gamma tiem vairumā gadījumu ir klusināta. Rūtis austas ar divām līdz četrām krāsām (89. att.). Kleitas savu dominējošo vietu latviešu lauku sieviešu apģērbā ieņēma vēlāk. Arī izpratne par kostīmu, kā no vairākiem gabaliem

⁸ sieviešu uzvalki 19. gs. parasti apzīmēja sieviešu virsējo apģērbu, drēbes plašākā nozīmē.

saskaņoti veidotu, kopēju apģērba ansambli, izveidojās pēc Pirmā pasaules kara.

a

89. attēls

a		
b	c	d
e	f	

Priekšauti

Priekšautus ikdienas vajadzībām mājās auda visā apskatāmajā laika periodā. Svētdienās un godu reizēs sienamos priekšautus 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā šuva no smalka, pirкта

90. attēls

auduma. Tas parasti bija balts kokvilnas audums, kuru rotāja ar mežģīnēm un izšuvumiem. Darba priekšauti bija no rupjāka lina, pakulu vai kokvilnas auduma. Tos parasti auda vienkārtnī un audu vai velku ripsā. Lauksaimniecības darbu priekšautiem, kurus lietoja arī vīrieši, auda vienkāršu lina vai pakulu audumu. Ikdienas saimniecības darbos valkājamu priekšautu audums ar tumši zilā pamatā kārtotām šaurākām, gaišāku svītru joslām, bija izplatīts Vidzemē 19. gs. pēdējā ceturksnī un vēlāk. Tā kā šis priekšautu veids arī turpmāk būtiski nemainījās, tad ilustrācijai izmantots arī 20. gs. austs auduma paraugs (90. att.). Vidzemē šādus priekšauta audumus vietām turpināja aust līdz pat 20. gs. 50. gadiem, kad priekšautiem darināja arī vēl citu veidu audumus.

Prievītes – priekšautu

saites

Kopā ar priekšautu audumiem jāapskata arī atsevišķi austās priekšautu saites. Prievītes apģērba saturēšanai vietām turpināja aust vēl 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā. Tās auda kā svītrainās, ziedainās vai rakstainās audenes (91. att.). Šī

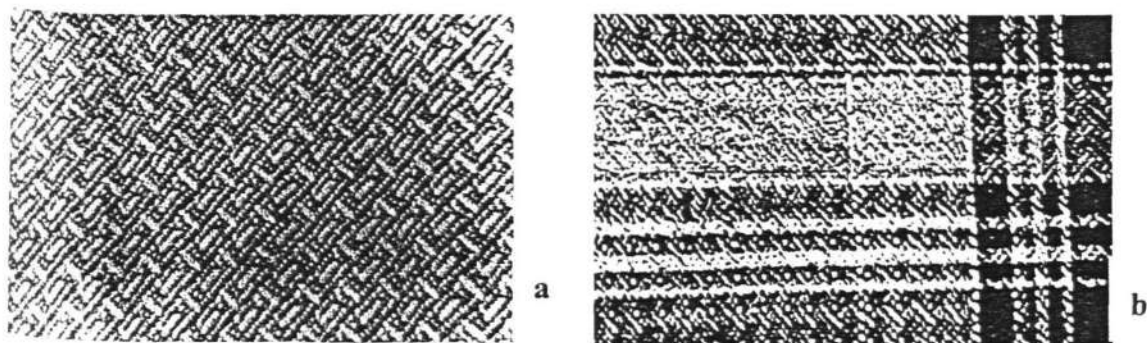

91. attēls

senā tradīcija – aust priekšautu saitēm prievītes, visilgāk saglabājās Vidzemē un kaimiņos esošajos Latgales pagastos. Esošās ziņas nepārstāv visu Latviju, jo citos apvidos šāda veida materiāls nav savākts. Pagaidām nav iespējams pateikt cik lielā mērā pārējos Latvijas novados bija saglabājusies senā tradīcija, apģērba saturēšanai izmantot šauros audumus – prievītes.

Lielie lakati

Lielie plecu lakati pēc savas būtības ir ļoti sens apģērba gabals. Tie izveidojušies nešūto apģērba gabalu valkāšanas laikā. Latvijas teritorijā tas varētu būt l. g. t. pirmā puse. Jau sākot ar 7. gs. konstatējama vairāku šūto apģērba gabalu valkāšana, kad, pateicoties bronzas rotājumiem, saglabājušās plašākas liecības par Latvijas teritorijā dzīvojošo cilšu apģērbu. Pētāmajā laika posmā austos lielos lakatus valkāja pārsvarā rudenī un ziemā, sedzot virs mēteļa, dodoties tālākā ceļā ar ratiem vai kamanām. Rudenī liemie lakati bieži aizstāja mēteli. Lielos lakatus 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā parasti auda no samērā smalkas un grodas vilnas dzijas, lai gatavais priekšmets būtu pietiekami izturīgs, bet ne pārlietu smags. Lakata audumam izvēlētie dekoratīvie pinuma veidi, pārsvarā dažādi trinīšu varianti, nodrošināja gan lakata dekoratīvātāti, gan auduma vijīgumu, lai tajā varētu ērti ietīties vai pat to sasiet. Lielo lakatu izskats dažādos laika posmos ir mainījies atkarībā no attiecīgajā laikā pastāvošā aušanas prasmes līmeņa, modes ietekmēm un valkāšanas nosacījumiem. Taisnstūra plecu segas kā šalles vai lakati laikmetīgajā modē ienāca līdz ar bīdermeijera stilu 19. gs. pirmajā pusē (1820.-1840. g) [*Obrazovi encyklopedie módy, s. 267: il. 421*]. Tomēr, par pilsonisko aprindu raksturīgu sieviešu apģērba sastāvdaļu plecu lakati un šalles kļuva 19. gs. 40.-70. gados līdz ar citām jaunrokoko modes aktualitātēm (*Obrazovi encyklopedie módy, s. 273-275; 446-447; Liby, p. 17-19*). No smalkas vilnas dzijas austie modes lakati Latvijas laukos nonāca kā fabriku ražojumi ar tirgotāju starpniecību. Lielos lakatus varēja nopirkt kā pilsētās, tā uz laukiem, jo tur fabrikās austos lakatus pārdeva apkārt staigājošie tirgotāji jeb židiņi. Modes strāvojumi ietekmēja ne tikai lakatu izskatu, bet arī to segšanas veidu. Jaunākās sievietes, kas vairāk sekoja modei, 19./20. gs. mijā lakatu locīja taisni uz

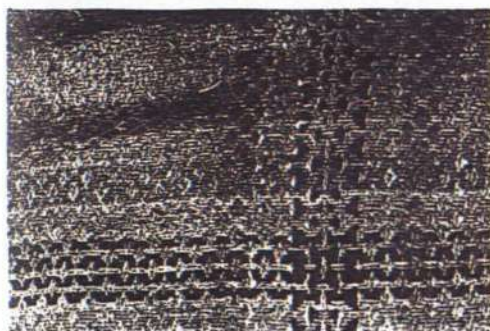
92. attēls

pusēm kā platu plecu šalli. Turpretī vecākas sievas to, sedzot uz pleciem, tradicionāli locīja stūreniski.

a

Kaut arī lauciniekiem bija iespēja lakatus nopirkt, tos turpināja aust gan profesionālie lauku audēji, gan mājamatnieces. Mājaudējas uz parastajām lauku stellēm bieži vien nevarēja noaust lielos lakatus nepieciešamajā platumā, tādēļ tos sašuva no diviem gabaliem. Aužot

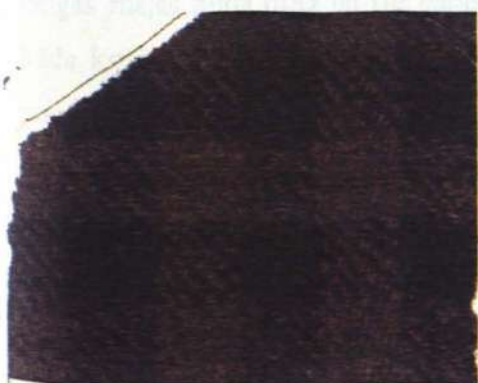
b

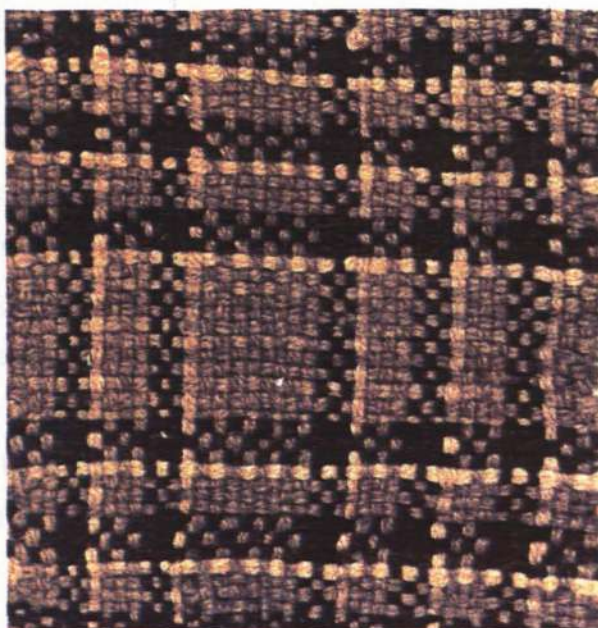
c

93. attēls

rūtainu audumu, bija ļoti svarīgi ievērot vienādus ieausto svītru platumus gan dziju skaita, gan to blīvuma ziņā, lai saliekot abas lakata puses, līniju savienojuma vieta būtu mazāk pamanāma. Lielos lakatus 19. gs. pēdējā ceturksnī aizvien biežāk sāka aust profesionālie amatnieki, kuru rīcībā bija platās stelles. Uz tām lakatu varēja noaust kā viengabala audumu. Amatnieki lielo lakatu aušanā bija iecienījuši dažādus rakstainos trinišus (92. att.) vai arī krepa pinumus. Arī

a

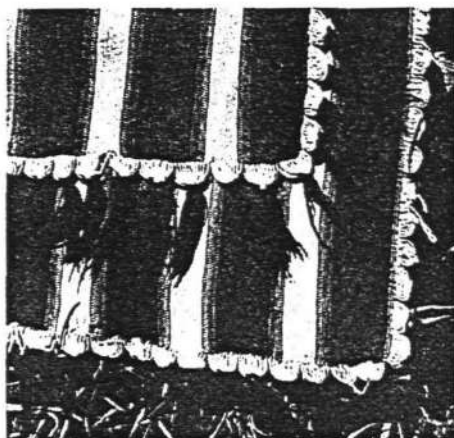

b

94. attēls

mājās lakatus auda dažādos ornamentāli izteiksmīgos trinīša variantos – skujotā, rombveida, pinumveida u.c. (93. att.). Tika lietoti arī vienkāršāki pinumi – taisnais četrnīšu trinītis, plāce u.tml. (94. att.).

Lielie lakati 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā pārsvarā bija dažādi rūtoti – gan tumši, gan košāk krāsaini. Amatnieku austie lakati parasti vairāk bija tumšos vai pelēcīgos, mierīgos toņos. Pēc fabriku darinājumu parauga arī laukos audēji sāka lielos lakatus aust ar sarkani violetu krāsu rūtīm. Jāteic, ka košo lielo lakatu darināšanas laiks nebija visai ilgs, jo pēc Pirmā pasaules kara tos tikpat kā vairs neauda. Mājās lielos lakatus auda vai nu pelēcīgi –brūnus ar baltām vai citu gaišu krāsu rūtīm lakata stūrī vai visā tā audumā, vai košākus – ar dzeltenām, sarkanām un zaļām rūtīm, it īpaši Kurzemē. Mājās austo lakatu krāsu gammā iecienīti bija arī smilšu un zaļganie krāsu toņi. Laucinieku apgērbā

95. attēls

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā modē bija ne tikai rūtoti plecu lakati, bet arī svītraini (95. att.). Iespējams, ka šo lakatu aktualitāte nav bijusi visai ilga, jo etnogrāfu vākumos ziņas par tiem ir pierakstītas daudz retāk nekā par rūtainajiem lakatiem.

Galvas lakati

Galvas lakatiņu aušana mājās 19. gs. otrajā pusē samazinājās. Šajā laikā gan kokvilnas, gan vilnas un zīda lakatiņus parasti pirka. Ikdienā un darbā lietojamos dažviet tomēr turpināja aust arī mājās. Galvas lakatus vasarai auda gan no lina vai kokvilnas diegiem, bet ziemei no vilnas dzijas. Galvas lakatiņus no vilnas 19. gs. beigās mājās auda maz un tie parasti bija brūni pelēkos toņos ar baltām, melnām un kādu košāku krāsu stūra rūtīm. Vilnas galvas lakatiņus ikdienas vajadzībām biežāk pagatavoja, nogriežot gabalu no vienkāršaina vadmalas auduma. Bija paradums vilnas galvas lakatiņu stūriski pārlocītu siet ar mazāko locījuma stūrī uz virspusi, lai var redzēt, ka valkātais ir pietiekami turīgs, ka var atļauties dubultu galvas lakatiņu nevis tikai vienas kārtas trīsstūrīti (*E 35, 75-79*). Trīsstūrainie galvas lakatiņi bija raksturīgi Latgalei un Augšzemei.

Austie linu vai kokvilnas lakatiņi bija baltā pamatā ar sarkanām vai tumši zilām un sarkanām rūtīm (96. att.). Šāds nātno galvas lakatiņu veids bija izplatīts arī Igaunijā (*Karma, Voolma.lk.373, 392, 403*), Skandināvijā (*Liby, p. 75, Hallgren, p. 32, 89, 91*) u.c. Tas varētu liecināt par kopēju modes ietekmi attiecībā arī uz nātnajiem lakatiņiem. Mājaustie lakatiņi bija arī ar nelielām svītriņām gar malām, iezīmējot tikai lakata stūri. Vienkārtnis bija vispiemērotākais pinums nātnajiem galvas lakatiņiem, jo tas ir pietiekami stingrs, lai neizstaipītos un ilgāk saglabātu gludu un kārtīgu izskatu. Vilnas lakatiņus auda arī citās auduma tehnikās, ne tikai vienkārtnī – arī plācē un trinīti.

a

b

96. attēls

Brunču apaudas

Brunču apakšmalas nostiprināšanai nepieciešamās lentas jeb apaudas mājās dažkārt auda vēl 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā. Šāds apgērba malas nostiprinājuma veids ir ļoti sens. Tas izveidojās reizē ar šauro audumu tehniku, jo sākotnēji celos austās apaudas bija darināšanas procesā nepieciešams auduma malas nostiprināšanas veids. Brunču apakšmalu nostiprināšanai apskatāmā laika perioda sākumā parasti lietoja fabrikās austas lentas vai speciālas “birstambantes” un mājās apaudas darināja tikai retumis. Tās auda vai nu svītraino celaiņu tehnikā (97. att.), vai kā audenes (98. att.).

97. attēls

98. attēls

Vīriešu apģērba audumi

Bikšu audumi

Vīriešu bikšu un apakšbikšu audumi bija vieni no apģērba audumiem, kurus 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. pirmajā pusē galvenokārt auda mājās. Vasaras bikses un ziemā velkamās apakšbikses bieži bija viens un tas pats apģērba gabals. Vasarā nātnās bikses valkāja vienas pašas, it sevišķi lauku darbos, siena pļavā, bet ziemā tās vilka zem virsējām vilnas, pusvilnas vai otrām nātnām biksēm. Vīriešu vasaras bikses auda no lina vai pakulu dzijām, kā arī, 20. gs. velkos lika kokvilnas diegus, bet lini vai pakulas bija audi. Pretstatā mājaustajiem kreklu audumiem, kuri pārsvarā bija vienkārtnī, bikšu audumiem izvēlējās dažādus pinumus. Galvenokārt tie bija trinīša varianti: skujotais trinītis un tā variants ar lūzumu skujujas smailē, parastais taisnais četrnīšu trinītis, *akmeņrats*, rombveida trinītis, audu–velku trinīšu apvienojums u.tml. Minētajā laika periodā vasaras bikšu krāsa parasti bija balta, pelēcīga, brūna vai zila. Apakšbiksēm audums bieži bija vienkrāsains (dažkārt atšķīrās velku un audu krāsas tonis) (99. att.) Ja bikses bija paredzēts izmantot kā vasaras apģērbu, un tikai vajadzības gadījumā valkāt kā apakšējās bikses aukstā laikā, tad audumu iekārtoja ar nelielām svītriņām (100. att.) vai rūtiņām (101. att.). Tās bija brūnā vai zilā krāsā.

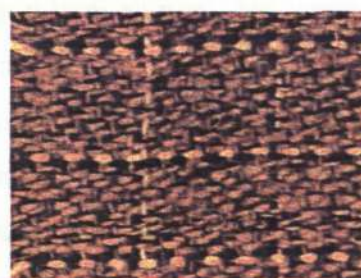

a

b

99. attēls

101. attēls

a

b

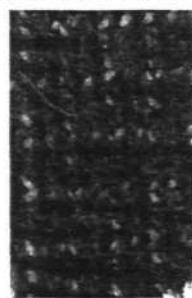
100. attēls

Vilnas vai pusvilnas auduma virsējās bikses bija vienkrāsainas, svītrainas vai rūtainas. Vienkrāsainais audums bieži vien bija vadmala (skat. iepriekš). Tumšus, sīkrūtainus audumus vīriešu biksēm un pat visai apģērba kārtai, t. i., arī svārkiem un vestei, 19. gs. 80.–90. gados darināja ne tikai praktisku apsvērumu ietekmē (uz raiba auduma mazāk redz traipus), bet arī atbilstoši modes prasībām.¹ Rūtainu audumu gan vīriešu biksēm, gan sieviešu brunčiem materiāla taupības nolūkos dažkārt auda arī vienos velkos. Atsevišķus vilnas vai pusvilnas audumus speciāli vīriešu biksēm auda maz. Visu virsējo apģērba kārtu parasti gatavoja no viena auduma.

Uzvalku audumi

Par vīriešu uzvalku 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā Latvijas laukos var uzskatīt virsējo goda apģērba kārtu, kuru veidoja bikses, svārki un veste. Šiem apģērba gabaliem auda vilnas vai pusvilnas audumu, parasti vadmalu vai pusvadmalu. Jaunai goda apģērba kārtai paredzēto audumu bieži vien deva aust amatniekiem, vai vismaz deva speciālistiem krāsot, uzvelt, presēt un veikt vēl citu auduma pēcapstrādi. Vilnas auduma apģērba kārta bija arī kalpu algas sastāvdaļa, kuru parasti auda mājas sievietes. Kamēr apģērbs bija jauns, to vilka svētdienās, ejot uz baznīcu. Vēlāk to valkāja svētdienās pa māju un pēcāk jau kā ikdienas apģērbu. Vīriešu apģērbs biežāk bija no vienkrāsaina auduma, bet tika austi arī svītroti un rūtaini audumi. No viena auduma bieži vien šuva visu apģērba kārtu – bikses, svārkus un vesti. Daudzus tolaik modē esošus auduma pinuma veidus latviešu amatnieki pārņēma no fabriku audumiem un speciālās audēju literatūras. Uzvalku audumiem piemēroti bija dažādi salikto trinīšu varianti un krepa pinumi. Mainoties modei, arī zemnieku apģērbā ienāca laikmetīgās modes iezīmes. Vīriešu apģērbā pat ātrāk nekā sieviešu, jo viņi nereti bija sociāli un ekonomiski neatkarīgāki saimes locekļi. Latviešu zemnieku audumos, īpaši vīriešu apģērbam domātajos, 19. gs. beigās un vēlāk ieviesās arī augstākajās aprindās modē esošs audumu veids – vienkārtna vai trinīša pinumā austi kontrastainu krāsu šķeterēti pavedieni. Pelēkā pamatā parasti bija austi melni balti mistraini pavedieni gan rūtīs, gan svītrās. Modes pasaulē šo auduma veidu pazīst ar nosaukumu “pipari un sāls”, bet etnogrāfu vākumos tas

102. attēls

¹ Rūtainas vīriešu bikses modē nāca reizē ar bīdermeijera stilu 19. gs. 20.–40. gados (*Obrazovi encyklopedie módy*, s.420), bet kā zemnieku modes apģērbs tas parādījās gadsimta otrajā pusē.

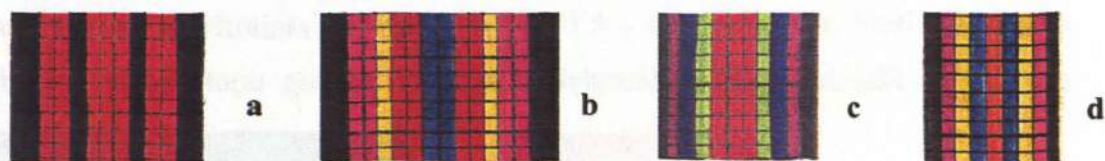
pieņemts ar ne mazāk atbilstošu nosaukumu “kaņepīte” – auduma vienmērīgais raibums atgādinot sagrūstu kaņepju masu (102. att.) [E 4, 3220]. Šāda auduma daudzi varianti, protams, fabrikas ražojuma, plaši pārstāvēti Cesvaines barona Adolfa fon Vulfa uzvalku audumu paraugu kolekcijā no 19. gs. beigām (MNM 9373).

Kažoku un bikšu jostas

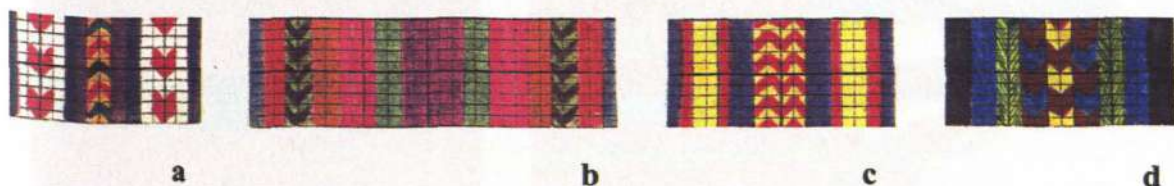

103. attēls

Vīriešu kažoku jostas ir vieni no pēdējiem šaurajiem mājaustajiem audumiem, kuri ilgstoši saglabā lietojumu saistībā ar apģērbu. 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā Latvijā darināja un valkāja vairāku veidu jostas, ar kurām vīrieši sajoza kažokus, vai Latgalē turpināja siet arī ap biksēm vai kreklu. Kažokus ar austajām jostām sajoza arī sievietes. Senākajā šauro audumu tehnikā – celos jostas kažoku un bikšu saturēšanai Latgalē turpināja aust līdz pat 20. gs. 30. gadiem. 20. gs. sākumā tādas auda arī Augšzemē (E 38, 1667-1672; 1645-1647). Celaines, kā stingrs un izturīgs audums, bija labi piemērotas kažoka aizdarei (103. att.). Tās bija 1,5 – 3 cm un pat 6 cm platas un apmēram 3m garas. Jostai nepieciešamo garumu bieži vien nogrieza no garāka auduma gabala, kuru

104. attēls

105. attēls

106. attēls

glabāja satītu ritulī. Vienos velkos bieži auda gan grožus, gan kažoku un bikšu jostas, gan pūra veltēm nepieciešamās celaines, kā arī kapā laižamās jostas (*E 29, 3276; 3277; 3278;*

a

b

c

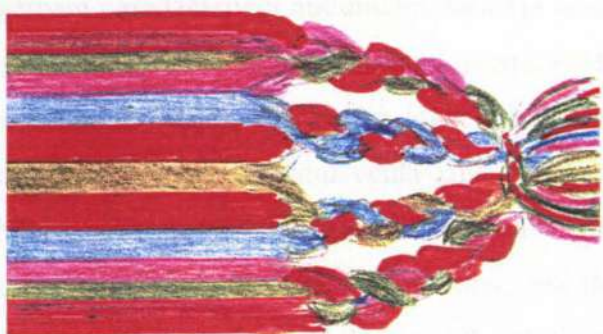
d

107. attēls

3279; 5206 u. c.). Svītrainās (104. att.) un skujainās celaines (105. att.) 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs., kā jau minēts iepriekš, auda galvenokārt Latgalē. Vienkrāsainās vairāk lietoja grožiem. Kažoku jostas auda arī kā aulejas (106. att.). Vīriešu bikšu sajošanai Latgalē vietām vēl līdz pat Otrajam pasaules karam turpināja aust šauras (1 – 1,5 cm platas) rakstainās audenes prievītes (107. att.). Tomēr šīs tradīcijas izzušanas laiks vairāk attiecināms uz 20. gs. sākumu. Rakstaino audeņu jostas kažoku aizdarei 19. gs. 80.-90. gados darināja arī Vidzemē. Tās auda gan mājās, gan pasūtīja amatniekiem (piemēram, Mazsalacā – *E 13, 3293 –294*). Tomēr visvairāk kažoku saturēšanai auda svītrainās audenes. Tās bija 3,5 – 6,5 cm platas, bieži vien austas sarkani – violetā toņu gammā. (108. att.). Svītrainās audenes vieglāk kā celaines

a

b

108. attēls

varēja noaust platas (līdz 6,5 cm un platākas). Platākas jostas bija labāk piemērotas kažoku saturēšanai. Tā kā tās bija arī plānākas nekā celaines, tās vieglāk varēja sasiet. Sarkanās jostas kažoku saturēšanai 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā auda ne tikai Vidzemē, bet arī Kurzemē un citur. Īpaši iecienītas tās bija Igaunijā. Šo jostu darināšana saistāma ar fabrikās austu līdzīgu jostu izplatību 19. gs. otrajā pusē (*Alsupe 1982, 164. lpp.*). Svītrainās audenes kažoku saturēšanai Latvijā pēc Pirmā pasaules kara vairs neauda.

20. gadsimta 20.-30. gadi

Eiropā cilvēku dzīve pēc Pirmā pasaules kara bija mainījusies daudzās dzīves jomās. Izmaiņas skāra ģērbšanās tradīcijas ne tikai pilsētās, bet arī laukos. Laucinieki turpināja pasūtīt amatniekiem tos apģērba audumus, kuri bija plati, ar sarežģītākiem auduma pinumiem un lielāku pavedienu blīvumu. Šādi audumi parasti bija paredzēti goda apģērbam, pūram u.tml. Galvenokārt amatnieku darinājumi bija lielie lakati, sarežģītākās tehnikās austās mēteļu drēbes u.c. Vai arī - ļoti vienkārša pinuma vienkāršainie audumi – vadmalas un kreklu audumi, kuru darināšana prasīja ilgu, vienmuļu darbu (audekla garuma dēļ). Zemnieku sētā tam negribēja tērēt darbaspēku. Mājās auda galvenokārt darba apģērba audumus un kleitu, kostīmu un uzvalku audumus, kurus atbilstoši savai gaumei un modes prasībām bija izdevīgāk noaust pašiem nekā pirkt veikalā.

Abu dzimumu apģērbam vienlīdz izmantojamus audumus 20. gs. 20.-30. gados mājās tikpat kā neauda. Mājās vairāk darināja audumus sievietēm apģērbam.

Vadmalu un kreklu audumus, kā jau minēts, deva aust amatniekiem vai arī pirka. Sievietes daudzus no savam apģērbam paredzētajiem audumiem darināja pašas arī mājturības un daiļamatniecības programmu ietelmē, lai parādītu savu gaumi, krāsu salikuma un aušanas prasmi. Darinot audumus mājās, tos varēja iegūt atbilstošus savām prasībām un vēlmēm gan krāsu un raktu, gan auduma veida ziņā. Apģērba audumus, it sevišķi kleitu un mēteļu drēbes, sāka aust krāsainākus. Tas bija saistīts ar Latvijā aktīvi izvērsto krāsu mācības apguvi jau sākot ar pamatskolas mācību programmu. Krāsošanas un krāsu mācības kursus Latvijā 20. gs. 20.-30. gados organizēja gan dažādas lauksaimniecības, gan mājturības biedrības. Šai laikā bija iespējams nopirkt kvalitatīvas tekstilšķiedru krāsas, kuras ražoja gan Latvijā, gan ārzemēs. Tomēr daudziem apģērba audumiem par piemērotākiem turpināja uzskatīt

pelēcīgus mierīgus krāsu toņus. Izvēli noteica gan praktiski apsvērumi, gan iepriekšējā laikā izveidojušās gērbšanās tradīcijas.

Sieviešu apģērba audumi

Kleitu audumi

Kleitas par neatņemamu sieviešu apģērba sastāvdaļu kļuva pēc Pirmā pasaules kara. Tās bija gan darba, gan svētdienas un svētku apģērbs. Kleitām audumus mājās auda gan no vilnas un pusvilnas, gan no kokvilnas un linu diegiem un dzijām. Vilnas un nātņo materiālu izvēle bija atkarīga no sezonas un apģērba lietojuma darbam vai godu reizēm. Vasarā vilnas apģērbu parasti turpināja valkāt tikai vecākās paaudzes sievietes. Izņēmums bija īpaši svinīgi pasākumi, kad arī vasarā goda drēbes varēja būt no plāna vilnas auduma. Darinot goda apģērbu, arī laukos ņēma vērā ne vairs tikai tam nepieciešamo svinīguma pakāpi, bet arī atbilstību gadalaikam. Mājās austie linu un kokvilnas audumi bija paredzēti arī svētdienas mājas drēbēm, ne tikai darba apģērbam. Toties svinību gadījumiem vasaras apģērbu parasti jau darināja no pirкта auduma. Līdz ar apģērba modes maiņu bija parādījies jēdziens “vasaras kleita”. Tomēr 20. gs. 20.-30. gados vieni no vairāk mājās darinātajiem apģērba audumiem bija vilnas kleitu audumi. Vilnas un nātņie kleitu audumi savstarpēji atšķīrās ne tikai ar materiālu, bet daļēji arī ar pinumu izvēli un krāsu gammu.

Vilnas kleitu audumi

Vilnas kleitu audumi visbiežāk bija tumši – pelēcīgā un brūnā gammā. Tradicionāli tumšas vilnas drēbes salikumā ar baltu blūzi vai citādu gaiša auduma papildinājumu tika uzskatītas par svinību apģērbu. Arī ikdienas vajadzībām tumšā krāsa, kas nebija spoži melna, bija praktiska, jo tik ātri nenosmērējās. Līdztekus tradicionāli tumšajiem audumiem, mājās auda arī modernus kleitu audumus: gan košākos krāsu salikumos, gan dekoratīvos auduma pinumos. Iecienīti bija vienkārtņi vai plācē austie krāsu maiņas raksti, kas veidoja izteiktu pinuma zīmējumu.

Daļa kleitu audumu bija vienkrāsaini – uzveltī vai neuzveltī. Tie, kuriem redzams auduma pinums, pārsvarā ir vienkārtņi, bet ir arī *akmeņratā* austi paraugi. Citi – arī trinītī austi. Ja nebija iespējams nokrāsot lielāku dzijas

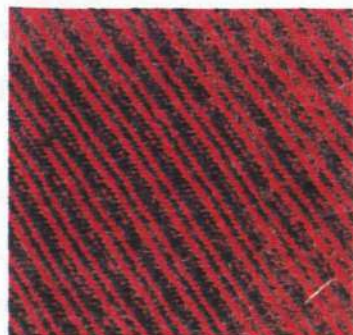
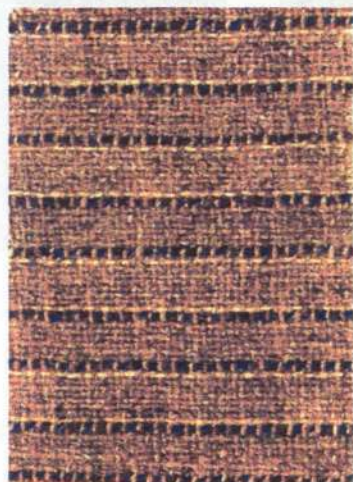

109. attēls

daudzumu vienā krāsā, vienmērīga toņa auduma iegūšanai vienkārtni auda no vairāku krāsu vai toņu dzijām. Gan velkos, gan audos, vai tikai vienā virzienā, pamīšus lika dažādus pavedienus, kas audumā veidoja jaunu toni (109. att.). Šādam auduma darināšanas veidam bija ne tikai praktiska, bet arī dekoratīva nozīme.

Svītrainie kleitu audumi tika austi salīdzinoši retāk nekā rūtainie. Svītras ieauda vai nu ar krāsām (110. a,b,d att.), vai arī tās veidoja triniša pinumā ar kontrastainu krāsu velkiem un audiem (110. c att.).

Kleitām piemēroti bija dažāda veida rūtaini audumi. 20. gs. 30. gados tie bija

110. attēls

a	b
c	d

ļoti iecienīti. Rūtojumumu kompozīcijās vērojama liela daudzveidība.

Divkrāsaini rūtainie audumi galvenokārt bija sīkrūtaini gan ar kontrastainām rūtīm (111. a att.), gan tonāli tuvu toņu salikumā (111. b, c att.)

111. attēls

a	b	c
---	---	---

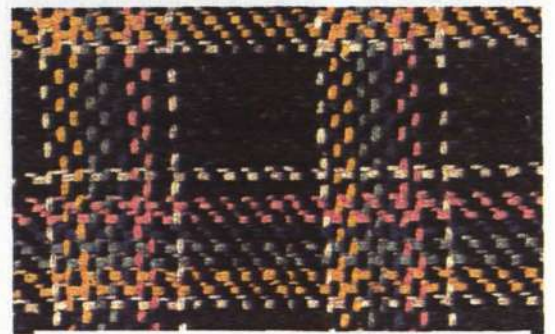
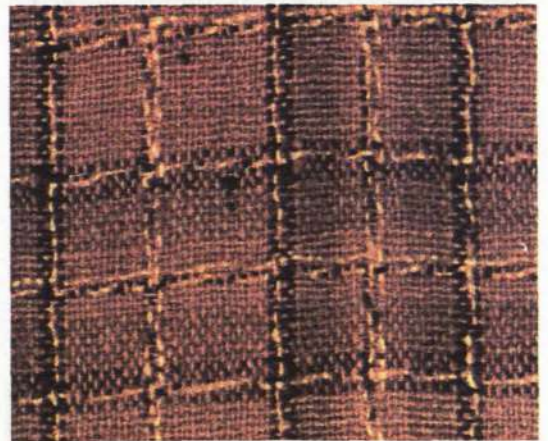

112. attēls

a	b	c
---	---	---

Vilnas kleitām pārsvarā auda vairāku krāsu rūtains audumus. Pie tiem pieskaitāmi arī melni pelēcīgā gammā ieturētie rūtojumi. Šie audumi bija vidēji tumši. (112. att.). Vilnas kleitu audumos sastopamas gandrīz visas krāsas. To lietojumā vairāk izvēlējās pieklusinātus toņi (113. att.). Krāsu un līniju kārtojums rūtis ir gan simetrisks (113. e,f,g,i,j att), gan asimetrisks (113. a,b att.). Līniju un krāsu joslu sapinuma raksturu ietekmēja arī audumam izvēlētais pinums (113. c,d,h,k att.).

Ļoti iecienīts audumu dekoratīvais risinājums bija pinumveida raksts, kuru panāca ar noteiktā secībā kārtotiem atšķirīgu krāsu pavedieniem. To pieņemts saukt, kā jau iepriekš minēts, par krāsu maiņas rakstu. Audēji Latvijā šo dekoratīvo auduma veidu pazina un lietoja arī senāk (kā piemērs minami kaut vai Kuldīgas novada tautas tērpa brunči). 20. gadsimtā tas kļuva par modes audumu un tā izplatību veicināja audēju mācību literatūra, kur ir ievietoti vairāki to paraugi (*Antēne 1931, 129. lpp.; Antēne 1936, 115.-119. lpp.; MMV- 17. nr., 14. lpp.; ZS, 392. lpp. u.c.*). Lai arī krāsu maiņas rakstus ar speciālās literatūras starpniecību audējiem piedāvāja arī citos auduma pinumos (piemēram, trinīfī, kas bija īpaši populārs Skandināvijā), Latvijā vairāk auda tieši vienkārtna (114. att. a,b,f,g,h,i,j,k) un plāces audumus (114. att.

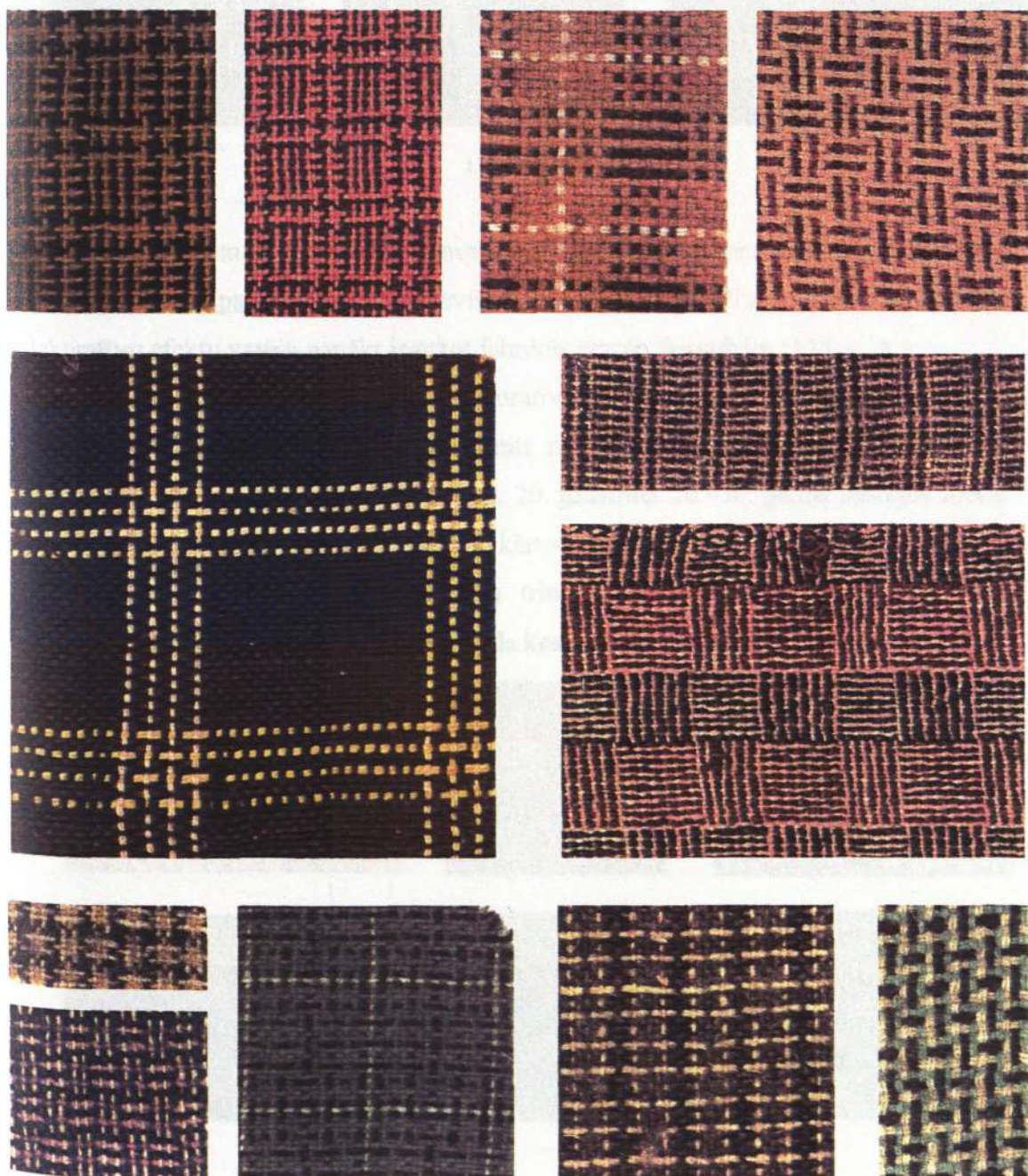

113. attéls

	a		b	
c	d	e	f	
	g		h	i
	i		k	

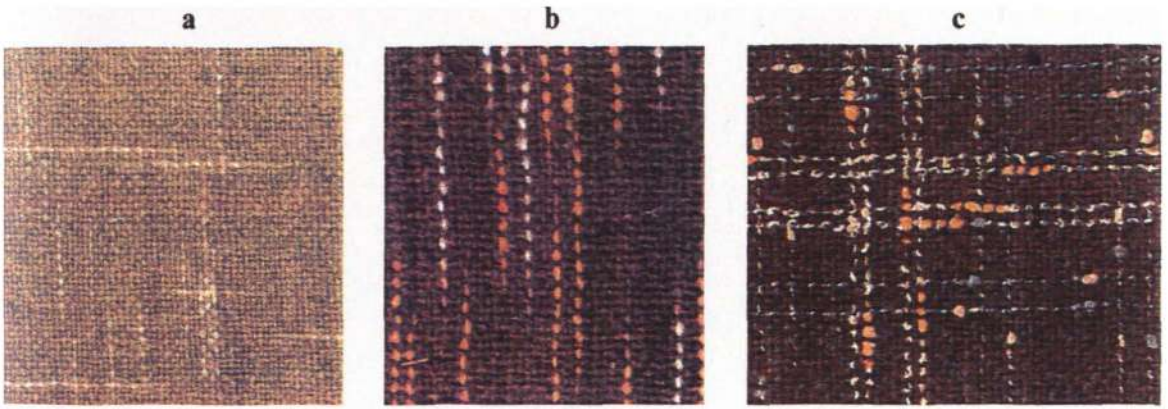

c,d,e,l). Tie bija ļoti līdzīgi arī Lietuvas audēju mācību grāmatās ievietotajiem paraugiem (*Tamošaitis, 43.-44. lpp.*). Krāsu maiņas raksti audumos 20. gs. 20.–30. gados bija aktuāli ne tikai Latvijā. Tie bija modes audumi daudzās Eiropas zemēs un atbilstoši to aktualitātei tika iekļauti dažādu zemju audēju literatūrā.

114. attēls

a	b	c	d
e		f	
		g	
h	j	k	l
i			

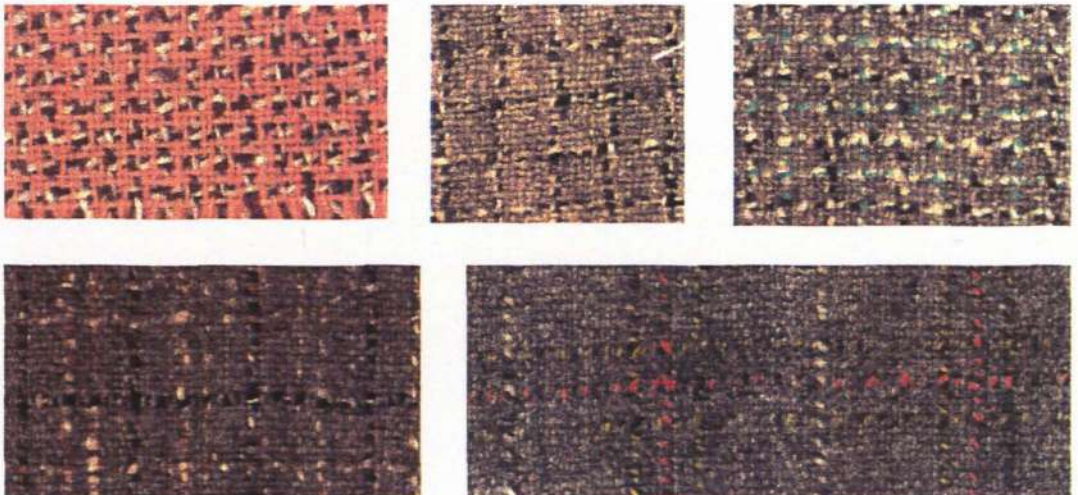

115. attēls

Kleitu audumus vienkārtnā pinumā varēja padarīt dekoratīvākus, ja periodiski ieauda batikotus pavedienus, vai atsevišķus citas krāsas gabaliņus (115. att.). Līdzīgu dekoratīvu efektu varēja panākt ieaūžot fabrikās vērpto fasondziņu (115. c att.).

Paņēmiens padarīt audumu dekoratīvu ar šķeterētu divkrāsu pavedienu ieaudumiem kleitu audumos tika pārņemts no vīriešu uzvalku audumiem. Kā jau minēts, tie bija modē 19. gs. otrajā pusē. 20. gadsimta 20.–30. gados austajos kleitu audumos šķeterētie pavedieni parasti bija kārtoti rūtīs (116. att.)

Rakstainos pinumus – rombveida trinīti vai krepa variantus vilnas kleitu audumiem izvēlējās maz. Vairāk tajos auda kostīmu un uzvalku audumus.

116. attēls

a	b	c
c	d	

Atbilstoši visa latviskā akcentēšanai dažādās dzīves jomās, 20. gs. 30. gados arī kleitu audumus darināja līdzīgus tradicionālā tautas tērpa audumiem (117. att.). Šai laikā pusvilnas tautiskus apģērba audumus gatavoja arī vietējās audumu fabrikas (*MMV 1939., 31. nr., 14.-15. lpp.*). Lai gan tautiskus (tautas tērpa audumiem līdzīgus)

a

b

c

117. attēls

audumus bija iespējams nopirkt, ar preses starpniecību tos atkārtoti ieteica aust arī pašām (*MMV 1938., 38. nr., 13. lpp.; MMV 1939., 31. nr., 14.-15. lpp.*). No šāda auduma gatavots apģērbs bija latviskās pašapziņas izteiksmes veids. Jau audēju apmācībā labas gaumes un latviskas krāsu izjūtas apgūšanai tautas tērpa audumi tika izmantoti kā uzskates līdzekļi un mācību uzdevumi. Visai loģisks ir mācību laikā apgūtās vielas radošs izlietojums apģērba audumu darināšanā.

Nātnie kleitu audumi

Linu un kokvilnas vasaras darba un svētdienas kleitu audumi 20.–30. gadu posmā raksturīgi ar kontrastainu toņu un krāsu salikumiem, nekaitoties arī no košām krāsām. Lina un kokvilnas audumos daudz vairāk kā vilnas kleitās izmantoja gaišās krāsas. Turpretī tonālais kontrasts rūtojuma zīmējumā radīja aktīvu kopējo auduma noskaņu. Jau pats krāsu un līniju ritms noteica atbilstību vasaras apģērbam, reizē tomēr saglabājot nosvērtību, kāda atbilst rūtojuma kompozīcijai. Linu un kokvilnas kleitu audumi galvenokārt bija austi vienkārtna pinumā, jo tas vislabāk piemērots dažādiem rūtojumiem. Auduma pinuma izskata dažādošanai lietoti līdzīgi risinājumi kā vilnas kleitu audumiem (119. att.):

- divu un vairākrāsu rūtojumi;
- krāsu maiņas pinuma raksts;
- fasondziju lietojums;
- rakstaino auduma pinumu – skujotā un rombeida trinīša, lietojums.

Kostīmu audumi

Mājaustos kostīmu audumus Latvijā 20. gs. 20.-30. gados pārsvarā auda tumšā, brūnganā un pelēkā gammā. Tos galvenokārt auda rūtānus. Rūtis veidoja ar tievām, tumšām līnijām (120. d, f att.), melnbalti šķeterētiem pavedieniem (120. a, c att.) vai ar krāsu maiņas rakstu (120. b, e att.). Vairāku krāsu lietojums bija rets. Tās galvenokārt bija tumšas krāsas, kārtotas svītrās vai rūtīs (121. att.). Auduma izskatu centās iegūt atturīgu, nosvērtu. Tas atbilda klasiskā kostīma stilam un lietojumam svinīgos, oficiālos pasākumos. Līdzās tumšajiem kostīmu audumiem darināja arī modes prasībām atbilstošus melnbalti rūtānus audumus ar dekoratīvi izteiksmīgu pinuma zīmējumu. (122. att.) Šos audumus bieži vien auda amatnieki, kas labāk pārvaldīja rakstainās auduma tehnikas.

Mēteļu audumi

Sieviešu mēteļu audumus 20. gs. 20.-30. gados darināja gan tradicionāli tumšus, gan krāsainus. Tumšie mēteļaudumi sieviešu un vīriešu apģērbam neatšķīrās (118. att.). Līdztekus vienkrāsainajiem vadmalas un skujiņā austajiem

118. attēls

a	b	
c	d	e
f	g	
h	i	j

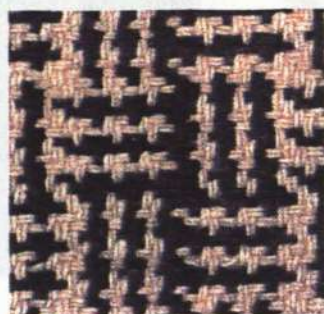
119. attēls

120. attēls

121. attēls

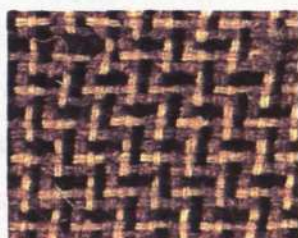
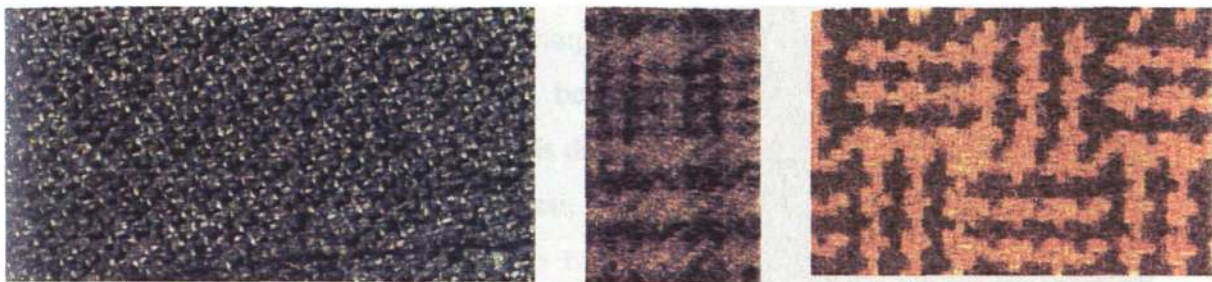

122. attēls

a	b	c
d	e	f

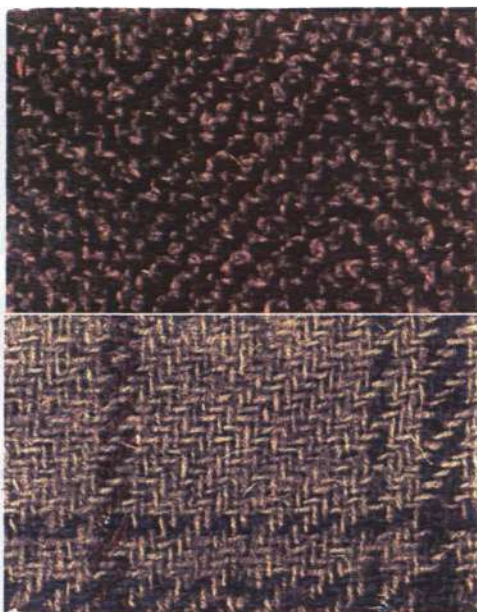
a	c
b	

123. attēls

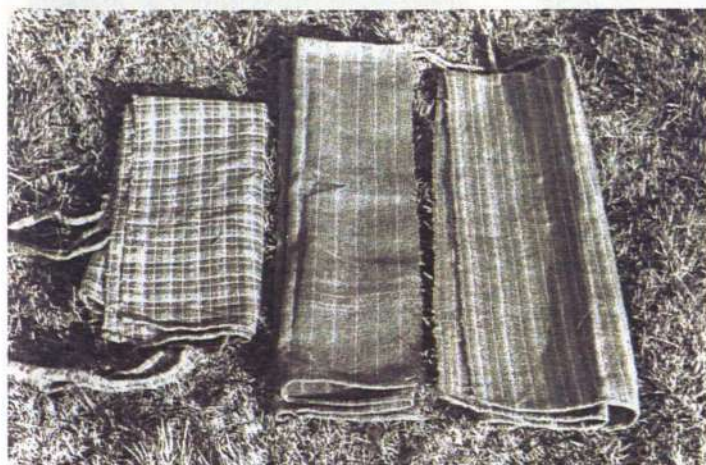
a	b	c	
d	e	f	g
		h	i
j		k	
l		m	

audumiem, dažādi krāsaini audumi starpkaru posmā nāca modē ne tikai kleitām, bet arī mēteļiem. Tā kā šai laikā aktīvi darbojās dažādi krāsošanas prasmes apgūšanas kursi, tad audējām radās izdevība kursus apgūto īstenot gatavā priekšmetā. Mēteļaudumus auda gan vienkrāsainus (123. a, i, m att.), gan svītrotus un rūtājus (123. b, d, j att.), gan arī rakstainus (123. e–g att.). Arī mēteļu audumos, līdzīgi kā kostīmu un kleitu audumos, veiksmīgi izmantoja krāsu maiņas pinuma rakstu (123. c, h, k att.). Mēteļaudumiem piemēroti bija trinīšu varianti, plāce, krepī un dažādi rakstainie pinumi. Tie plašā klāstā bija ievietoti P. Viļumsona izdevumos. Amatnieki jau 19. gs.

124. attēls

sāka darināt divpusīgus mēteļaudumus, jeb audumus ar pastiprinātiem apakšaudiem. Šajā tehnikā, kā jau pinumu aprakstā minēts, iespējams noaust audumu, kuram katrā pusē (virspusē un apakšpusē) ir pilnīgi atšķirīga (124. att.). Noaustais audums bija dubulti biezs un stingrs. Tāds bija labi piemērots mēteļu gatavošanai.

125. attēls

Priekšauti

Darba priekšautus turpināja aust mājās (125. att). Salīdzinoši ilgākā laikposmā pirms un pēc Otrā pasaules kara austie priekšautu audumi bija ļoti līdzīgi. Atšķirība ir tā, ka Latvijas brīvvalsts laikā tos biežāk darināja ne tikai no

126. attēls

linu vai pakulu dzijām, bet arī no smalkiem kokvilnas diegiem. (126. att.) Plānos priekšautu audumus vieglāk varēja izmazgāt un tos parasti lietoja pie tādiem darbiem, kur

127. attēls

bija nepieciešams pastiprināti ievērot tīrību. Piemēram, konservējot vai gatavojot ēdienus. Plāno priekšautu lietojums bija saistīts ar mājturības aktualitāti gan ikdienā, gan svētku reizēs.

Ikdienas priekšautiem parasti izmantoja sliktākas kvalitātes, rupjākus materiālus, kuri nederēja citiem apģērba audumiem. Lai arī tie bija darba apģērba audumi, tos auda divu vai vairāku krāsu svītrās vai rūtīs, lai audums izskatītos glīts. (127. att.) Vienā reizē uzvilka audumu vairākiem priekšautiem. Lai tie visi nebūtu vienādi, velkos

ievilktais svītras

varēja ataust arī rūtīs

(128. att.). Šis

paņēmiens, darinot

vienkāršas svītru un

attiecīgu rūtojumu

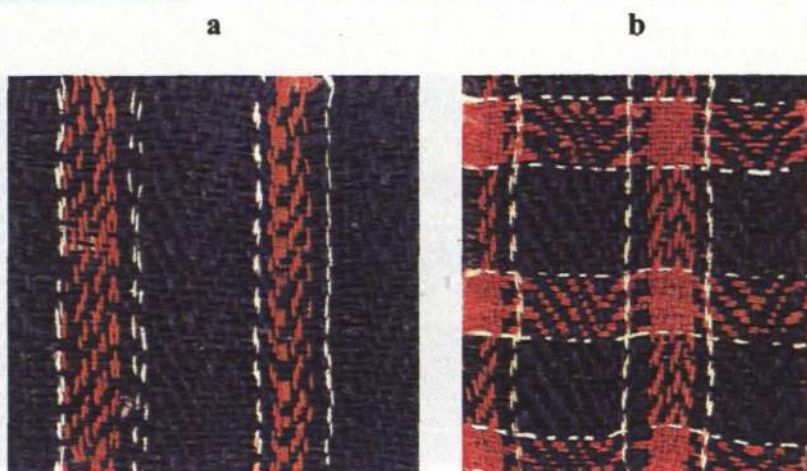
kompozīcijas, bija

daudz lietots apģērba

audumu dažādošanai

kā 19. gs., tā arī

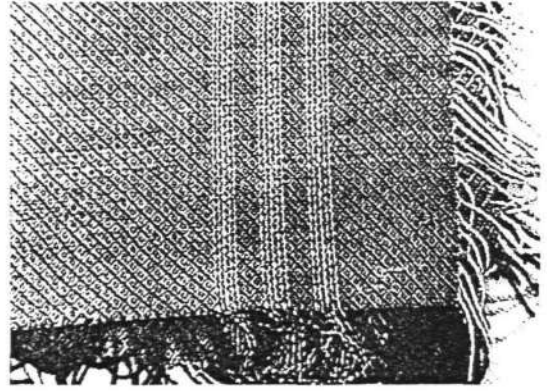
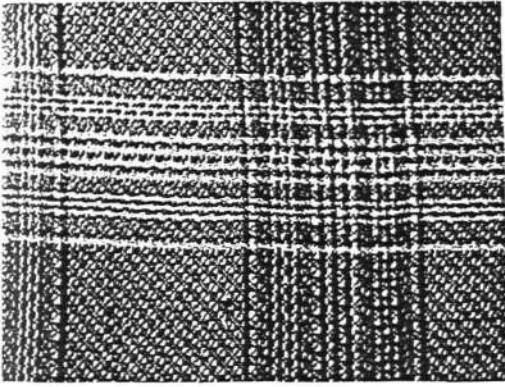
20. gs.

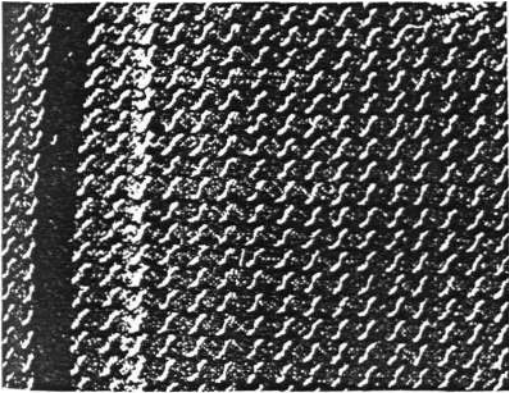
128. attēls

Lielie lakati

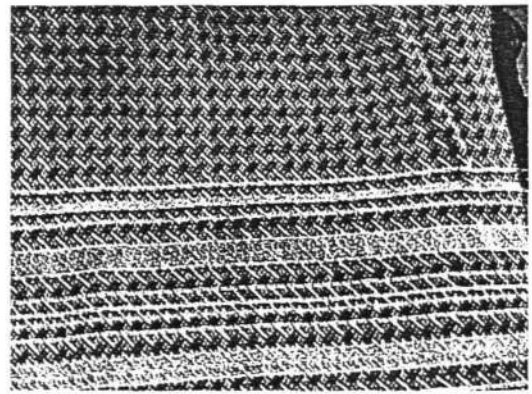
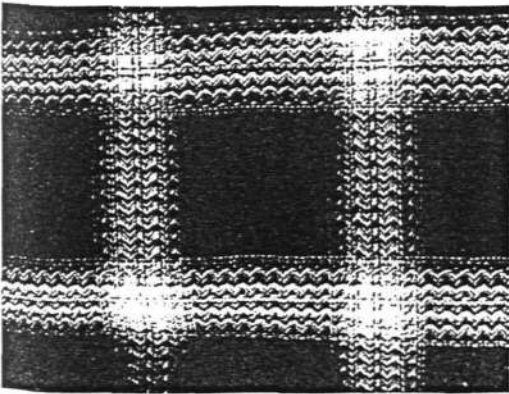
Lielos lakatus pēc Pirmā pasaules kara auda galvenokārt profesionālie lauku audēji. Amatnieku austajiem lakatiem jau 19. gs. otrajā pusē bija izveidojies vienots tips. Lakatu izmēri bija apmēram no 130x130cm –170x170cm. Mazākā izmēra lakatus sauca par plecu lakatiem, bet lielākos – par lielajiem lakatiem. Šajā pētījumā lakatu izmēru un lietojuma atšķirības netiek uzsvērtas, jo tās attiecas tikai uz daļu no sedzamajiem lakatiem. Turklāt auduma veids gan lielāka, gan mazāka izmēra lakatiem bija vienāds. Sedzamos lakatus audēji amatnieki, kā jau minēts, varēja noaut vienā gabalā visā platumā. Parasti tos auda kādā no rakstaino audumu pinumiem. Velku un audu materiāls bija smalka, bet groda dzija, kas bija sausta blīvi. Vienā cm šķeterēto vilnas velku pavedienu skaits ir no 8 līdz 14 un pat 17. Dažādos rakstainos pinumos lielos lakatus vieglāk varēja izaust uz Viļumsona aušanas mašīnas. Iecienīti bija rakstainie trinīši un krepa dažādi varianti (129. att.). Lai labāk izceltos auduma pinuma raksts, velki bija no vienas krāsas dzijas, bet audi – no atšķirīgas. Lakata

b

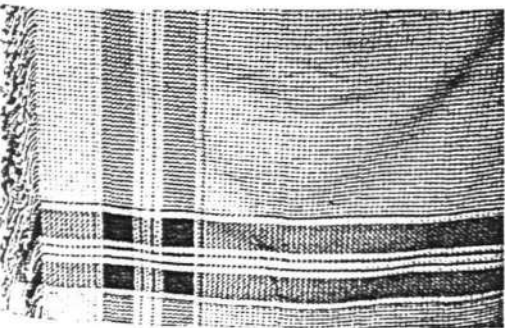

d

f

129. attēls

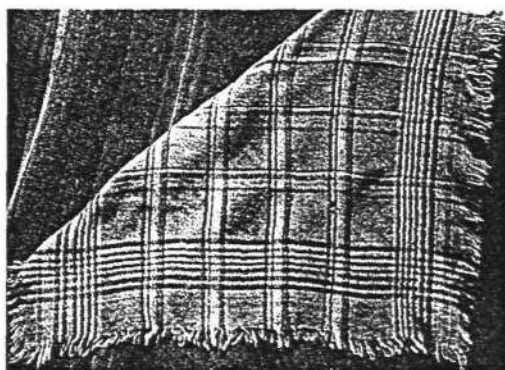
b

130. attēls

vienlaidus vienmērīgi tiklab ar stūra rūti, kas bija vairāk vai mazāk akcentēta, kā arī vienlaidus vienmērīgi rūtota. (130. att.) Krāsu gamma lakatiem parasti bija tumši pelēka, brūna vai smilšu krāsas. Daži amatnieki, it sevišķi Vidzemē, bija iecienījuši velkos un audos likt tonāli tuvu toņu dzijas. Tas lakata kopējo krāsas toni vērtā dzīvāku, ne tik vienmuļu. Atšķirīgu toņu lietojums velkos un audos ļāva šķietami vienkrāsainā audumā vairāk izcelties arī auduma pinuma rakstam. Amatniekiem bija noteikti pinumi, krāsu salikumi un kompozīcijas risinājumi, kurus viņi lietoja biežāk, specializējoties noteiktu audumu darināšanā (šajā gadījumā – lielo lakatu aušanā). Redzot tikai audumu, nereti varēja atpazīt priekšmeta darinātāju.

Šalles un galvas lakatiņi

Galvas lakatiņus no vilnas un šalles jeb kaklautus starpkaru posmā mājās auda reti. Šai laikā varēja nopirkt dažādu krāsu rūtainus, mīkstus, vienkārtnī austus vilnas galvas lakatiņus, kas bija darināti vietējās manufaktūrās. Tomēr, ja galvas lakatiņus auda mājās, tos darināja kādā no trinīšu variantiem – parastā, skujotā, rombveida u.tml. (131. att.) Vai arī pinumos, kuri deva biezu, mīkstu audumu, piemēram, šūniņaudumā, kanvas audumā u.c. Šallēm iecienītākie auduma pinumi bija parastie vai

a

b

c

131. attēls

132. attēls

skujotie trinīši (132. att.). Lakati, atbilstoši to formai, bija rūtaini, bet šalles – svītrainas vai

arī rūtainas. Vīriešu šallēm izvēlējās klusinātu toņu dzijas. Lai izceltu auduma pinuma rakstu, lietoja audu un velku tonālo kontrastu.

Vīriešu apģērba audumi

Kreklu audumi

Audumu vīriešu darba krekliem 20. gs. 20.-50. gados vietām vēl turpināja aust mājās. Tie bija parupji linu, pakulu vai kokvilnas audumi. Krekla audumi bija paredzēti darbam, tāpēc to lietojums un izskats atbilda arī citu darba apģērba gabalu vajadzībām, piemēram, sieviešu priekšautiem vai darba blūzēm. Vienos velkos auda dažādam lietojumam paredzētus audumus. Tā kā šos audumus darināja mājās, nelielam skaitam valkātāju (vienas ģimenes vai saimes locekļiem), tad bija izdevīgi vienā reizē noaust audumu gan sieviešu, gan vīriešu apģērbam. Modes strāvājumi darba apģērba darināšanu iespaidoja ļoti minimāli. Nosacīti par tādiem var uzskatīt publicētos audumu rakstus, kurus lietoja dažiem no tiem (piemēram, *MMV 1938.*, 41. nr., 14.-15. lpp.: *paraugs nr. 3* un *E 17, 4721*). Audumus vīriešu darba krekliem

133. attēls

a	b
c	d
e	

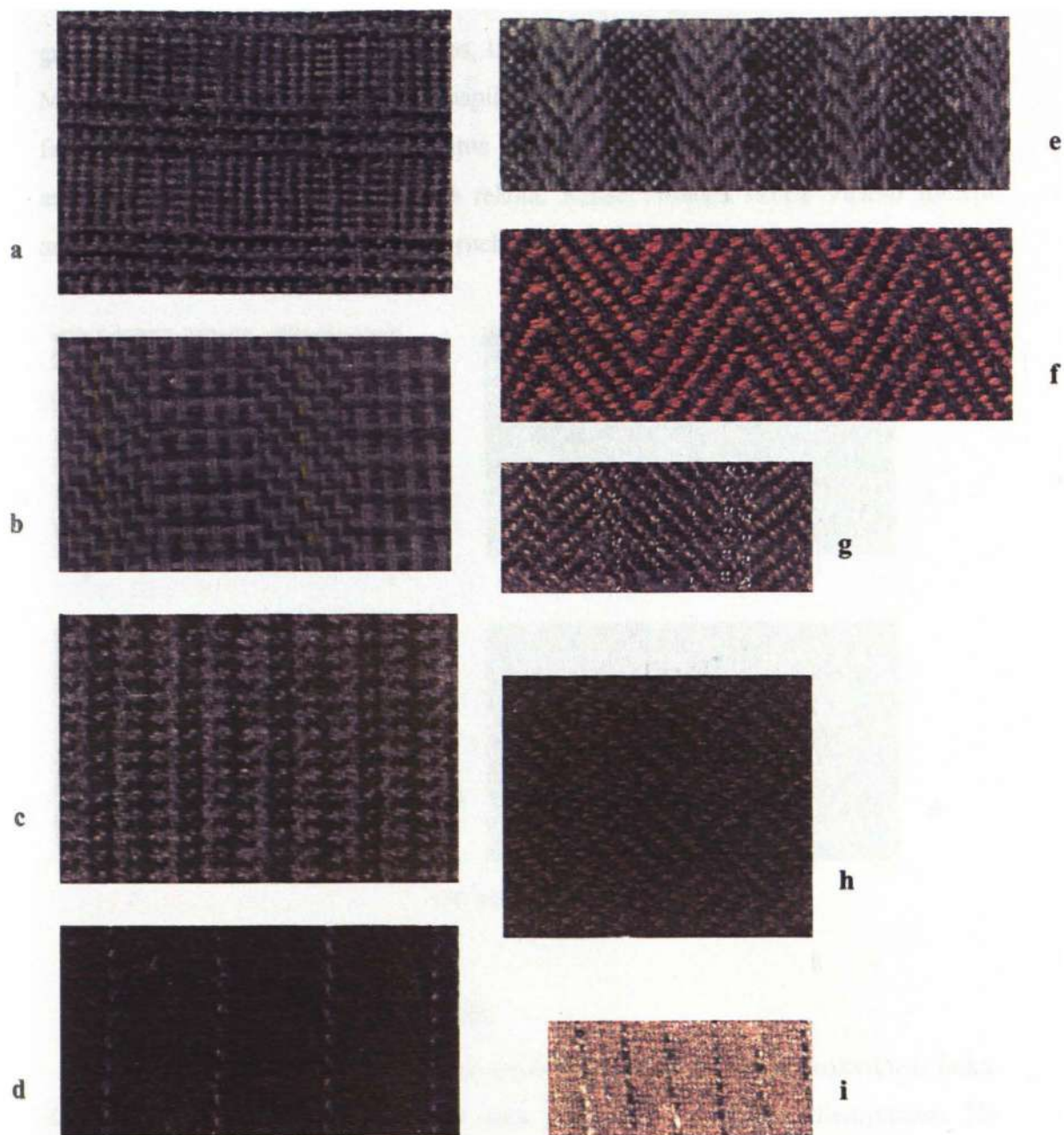
mājās auda rūtainus, retāk vienkrāsainus (133. att.). To izskats un lietotais materiāls neatšķīrās gan starpkaru posmā, gan pēc Otrā pasaules kara. Atšķirības vērojamas apstākļi, ka 40.–50. gados dažviet mājās auda ne tikai darba, bet arī izejamos krekļus. Tos darināja gan no smalkākiem, parastiem kokvilnas diegiem, gar arī no linu, viskozes, merserizētas kokvilnas diegiem u.c. pieejamiem materiāliem. Mājaustie vīriešu izejamo krekļu audumi bija gan svītraini, gan rūtaini. (134. att.)

Tomēr audumus vīriešu tā saucamajiem pletkrekļiem mājās auda visai maz, un tā bija īslaicīga parādība. Tiklīdz bija iespējams krekļus nopirkt, mājās tos vairs neauda.

Uzvalku audumi

Vīriešu uzvalku audumus, līdzīgi kā sieviešu kostīmus, vairāk auda 20. gs. 30. gados. Vīriešu uzvalkiem auda gan vienkrāsainu vadmalu, gan dažādus svītrainus vai rakstainus audumus. (135.att.) Tonāli tie parasti bija tumši – pelēcīgi melnā, vai pelēcīgi brūnā krāsu gammā. Svītrojumi parasti tika veidoti ar šaurām līnijām, kas auduma izskatu optiski padarīja vieglāku. Modes aktualitāšu ietekmē sevišķi iecienīti bija skujotā trinīti austi tumši audumi, kuros skujas smailē bija ievilkti daži vai pat tikai atsevišķi gaišāki pavedieni (143. att. d,g). Joslu kompozīcija bieži tika ievērota arī rakstainos pinumos vai krāsu maiņas rakstā austajos audumos (143. att. b,c,e,f). Vīriešu uzvalku audumiem vispiemērotākie bija dažādi trinīšu grupas pinumi: parastais četrnīšu, skujainais, lauztais u.c. trinīši, *akmeņrats* u.tml. mājaustos uzvalku audumus darināja arī vienkārtnī un, apvienojot joslās, dažādus pinumus (trinīti un plāci, vienkārtnī un trinīti u. tml.).

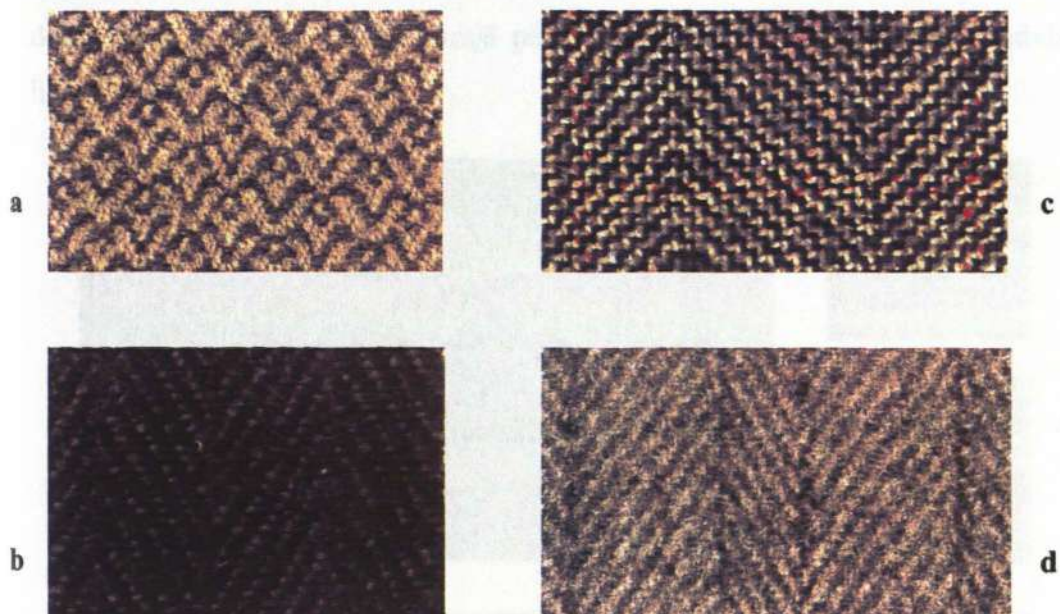

135. attēls

Mēteļu audumi

20. gs. 20.-30. gados vīriešu mēteļus turpināja šūt no vadmalas. To darināšanai auda arī stingru, izturīgu un biezu vilnas audumu, pārsvarā kādā no trinīšu grupas pinumiem. Audumus vīriešu mēteļiem mājās auda samērā reti. Darinot mēteļi, to paredzēja valkāt daudzus gadus, tāpēc audumam bija jābūt izturīgam un kvalitatīvam. Tā kā lauku amatnieki prata noaust audumus sarežģītākos pinumos un blīvākus, tad bieži vien viņiem pasūtīja darināt arī audumus vīriešu mēteļiem. Tos parasti auda vairāk vai mazāk rakstainos trinīšu

grupas pinumos: saliktajos, skujainos, lauztajos u. tml., kā arī krepa u.c. pinumos. Mēteļaudumiem lietotos pinumus papildināja, pārņemot sarežģītākās tehnikas no fabriku audumiem. Līdzīgi kā citus apģērba audumus 20.-30. gados, mēteļu audumus darināja arī krāsu maiņas rakstā. Krāsu tonālajā izvēlē vīriešu mēteļu audumi pārsvarā bija tumši, pelēcīgi melni (136. att.).

136. attēls

20. gadsimta 40. – 50. gadi

Pēc Otrā pasaules kara nātnos apģērba audumus (pārsvarā kokvilnas) laika, darba un materiāla taupības nolūkā auda piemērotus atšķirīgam lietojumam. No viena audekla šuva gan sieviešu ikdienas (jeb “valka”) brunčus vai vasaras kleitas, priekšautus un vīriešu darba kreklus. Darba drēbju audumus lietoja pēc vajadzības visiem ģimenes locekļiem. Mājaustos vilnas audumus lietoja gan svētku, gan ikdienas apģērbam. Apģērbs apzināti tika darināts neuzkrītošs, klusinātos toņos, praktisks un uzmanību lieki nepiesaistošs. Šajos klusinātajos toņos audējas prata salikt smalkas krāsu saskaņas, visai veiksmīgi tika veidotas violeto, zaļo un pelēko toņu kompozīcijas kā arī zilgani dzelteno krāsu rītojumi. Pēckara gados mājaustos apģērba audumus daudz darināja rakstainos pinumos. Pirmkārt, to noteica tas, ka pinumos, kuri veidoja nelīdzenu, grubuļainu auduma virsmu, mazāk varēja ievērot dzijas ne vienmēr pietiekamo kvalitāti. Otrkārt, 40. gados sāka aust tās audējas,

kurās arodizglītību bija ieguvušas 30. gadu otrajā pusē – laikā, kad bija izdotas audēju mācību grāmatas ar audumu paraugu publikācijām.

Kopējie audumi

Darba apģērbu audumi raksturīgi ar rupjāku materiālu – pakulu dzijām, kur daļa no tām ir nekrāsotas (137. att.). Nereti vērojamas paviršāk saliktas velku un audu rūtis, kas liecina, ka austeris no tāda materiāla, kāds bijis pieejams. Auduma dekoratīvās īpašības atstātas otrajā plānā, jo galvenā ir bijusi auduma atbilstība lietojumam.

137. attēls

Sieviešu apģērba audumi

Nātnie kleitu audumi

Nātnie kleitu audumi iedalāmi divās lielākās grupās, atkarībā no to lietojuma rakstura. Viena daļa ir kleitu (un arī daži blūžu) audumi, kuri paredzēti tiklab vasaras goda apģērbiem, kā ikdienas drēbēm. Otri ir darba apģērba audumi, kurus lietoja gan sieviešu “valka” kleitām, gan priekšautiem, gan arī vīriešu darba krekliem.

Vasaras kleitām auda kā linu un puslinu (kokvilnas velki un linu audi), tā arī kokvilnas audumus. Tā kā pirktie kokvilnas diegi ir smalkāki par linu pavedieniem, tad, attiecīgi, arī no tiem austie audumi ir plānāki par linu vai pat puslina audumiem. Krāsu noskaņas ziņā audumi ar zilgani pelēcīgu kopējo nokrāsu bija pārsvarā (139. att.). Starp nātnajiem audumiem nebija daudz tumšu, tāpat kā izteikti košu (sarkanu, dzeltenu u. tml.) audumu. Dzeltēni brūnās gammas rītojumu tomēr bija nedaudz vairāk kā audumu, kuros lietota sarkanā krāsa. Sarkani rūtinos audumus darināja tonālajā noskaņā klusinātus. Kleitu audumos sarkanais reti ir dominējošā krāsa (140. att.). Arī melnbaltais salikums nātnajiem audumiem nav bijis iecienīts. Toties esošie audumu paraugi citu starpā izceļas ar izteiktu grafiski izteiksmīgu auduma pinuma rakstu (138. att.). Kompozīcijas risinājumi ir līdzīgi kā 20.-30. gadu kleitu audumos:

- svītraini audumi;
- divkrāsu sīkrūtaini;
- trīs līdz piecu krāsu rūtaini audumi;
- audumi ar krāsu maiņas rakstu;
- audumi ar fasondziju izmantojumu;
- rakstaini audumi.

a

b

c

d

138. attēls

139. attels

140. attēls

Vilnas kleitu un kostīmu audumi

40. un 50. gados, līdzīgi kā dažāda lietojuma darba apģērba audumi, visai izplatīti bija kopēji audumi gan sieviešu kleitām, gan kostīmiem. No vienā reizē austa auduma kleitas šuva visām mājas sievietēm. Vai arī – mātei kleitu, bet dēlam – bikses. Paņēmiens, kuru lietoja jau 19. gs., lai iegūtu vienos velkos vairākus atšķirīgus audumus, nomainot audu krāsas vai to ieaušanas secību, pēc Otrā pasaules kara ieguva jaunu aktualitāti. Pēckara saimnieciskajā sistēmā sievietēm aušanai atlika ļoti maz laika, tādēļ aušanas procesu centās racionalizēt. Grūtie ekonomiskie apstākļi spieda taupīt gan laiku, gan materiālus, gan darbaspēku. Pēckara un pirmajos kolhozu saimniecības gados, kamēr vēl turpināja aust mājās, daudz vairāk auda pusvilnas audumus – gan vienkāršus, gan svītrinus un rūtainus. Tas skaidrojams ar vilnas dzijas nepietiekamo daudzumu. Dziju krāsoja mājās ar veikalā nopērkamām ķīmiskām krāsvielām – tā sauktajām paciņu krāsām. Tomēr, tā kā tās bija grūti dabūt, vietām atsāka krāsot arī ar augiem. Tas daļēji iespaidoja arī audumu krāsu gammu. Ar dabas krāsvielām vieglāk bija iegūt brūngani zaļos toņus.

Pēckara gados mājaustie kleitu audumi galvenokārt bija tumšos toņos. Rūtainie audumi bieži bija salikumā ar pelēko: pelēki-melni-balti, pelēki zaļi, pelēki-zilgani, u.tml. Tomēr arī brūno toņu audumi bija visai iecienīti. Košāku akcentu iegūšanai vairāk izvēlējās dzelteno nekā sarkano krāsu. Turklāt košās krāsas tika lietotas nelielu akcentu veidā nevis kā auduma fona krāsa. Svītru un rūtojumu kompozīcijas turpināja izvēlēties tādas pat kā 30. gados. Galvenā atšķirība – pēc kara auda salīdzinoši daudz vienkāršus kleitu audumus. Parasti mājās tos auda nekrāsotus, bet krāsot un uzkārst vai uzvelt deva vietējās rūpkombināta darbnīcās. Tas bija izdevīgi vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, varēja iegūt labu auduma izskatu, jo mājās vienmērīgi nokrāsot lielu daudzumu dzijas vai auduma nebija iespējams (sk. iepriekš). Otrkārt, nebija nepieciešams iegādāties krāsvielas pašiem un atlicināt laiku arī auduma krāsošanai.

Kostīmu audumus auda arī atsevišķi. Dominējošā krāsu gamma tāpat kā 20.-30. gadu sieviešu kostīmu audumos bija pelēcīga vai brūna. Tomēr kompozīcijas risinājumos tiem vairāk līdzības bija ar kleitu audumiem:

- krāsu maiņas raksts. Liela daļa no sapīto līniju zīmējumiem atbilst audēju mācību grāmatās ievietotajiem paraugiem, kādus auda arī

141. attēls

a	b	
c	d	e
f		g
		h
		i

30. gados. Līdztekus krāsu maiņas ļoti izplatītiem rakstu variantiem bija arī audēju pašu veidotas kompozīcijas. Kostīmu audumos krāsu maiņas raksti pārsvarā austi vienkārtnī (141. att. a,b,e).

- rūtainie audumi bija daudzveidīgāki kā iepriekšējā perioda kostīmu audumos. Tajos bija lietoti dažādi līniju un krāsu kārtojuma principi (141. att. c,d,f,h) Rūtainie kostīmu audumi bija austi gan vienkārtnī, gan trinītī.
- Svītrainie audumi līdzinās vīriešu uzvalku audumiem. Pārsvarā tie ir ar vienkāršainā pamatā ieaustu šauru, atsevišķu līniju svītrojumu (141. att. g,i). Gaišie kostīmu audumi šai periodā austi samērā reti.

Atšķirībā no iepriekšējā perioda, 40.-50. gados austie kostīmu audumi neveido stilistiski vienotu apģērba audumu kopu. Atsevišķi audumi vairāk līdzinās kleitu vai vīriešu uzvalku audumiem. Tas nebija pretrunā ar tā laika mājausto audumu darināšanas tendenci, kad vienā reizē centās uzaust audumu vairākiem nepieciešamiem apģērba gabaliem. Turklāt, pēckara laikā vairs netika uzturēta tik stingra prasība ievērot apģērba atbilstību sabiedriskā pasākuma raksturam jeb labajam tonim. To noteica dzīves apstākļi, kad lielai Latvijas iedzīvotāju daļai bija tikai viena izejamo drēbju kārta, kuru vilka visos nepieciešamajos gadījumos. (Tāpat kā 19. gs. un daudziem Latvijā arī mūsdienās.) Mājaustie vilnas kostīmu audumi ar savu atturīgo un klusināto toņu gammu turpināja saglabāt atbilstību gan modes prasībām, gan latviskajai gaumes izjūtai, kas bija veidojusies iepriekšējos gadsimtos.

Mēteļu audumi

Pēckara gados mēteļus turpināja aust gan uz Viļumsona, gan parastajām trizuļu stellēm. Daudzi mēteļu audumi tika lietoti tiklab sieviešu, kā vīriešu apģērbam. Vairāk atšķīrās krāsaini rūtainie sieviešu mēteļu audumi. No tumšajiem audumiem mēteļus šuva abu dzimumu valkātājiem. Pārsvarā mēteļu audumi bija tumšā, mierīgā toņu gammā, tomēr starp tiem netrūka gan rakstainu, gan vairākrāsaini rūtainu audumu. Tika austi arī vienkāršaini mēteļu audumi, kuru lietojums bija aktuāls visos laikos. Mēteļu audumiem dekoratīvu izskatu piešķīra skujainajā trinītī austi plati, lieli skuju zīmējumi (143. att.). Arī krāsas mēteļaudumos tika kārtotas lielrūtainās kompozīcijās (142. att. a,b). Tomēr līdzās

a

b

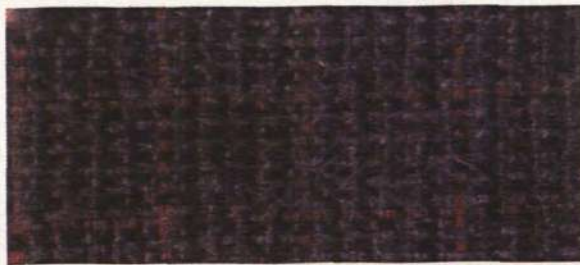
d

e

c

f

142. attēls

a

b

c

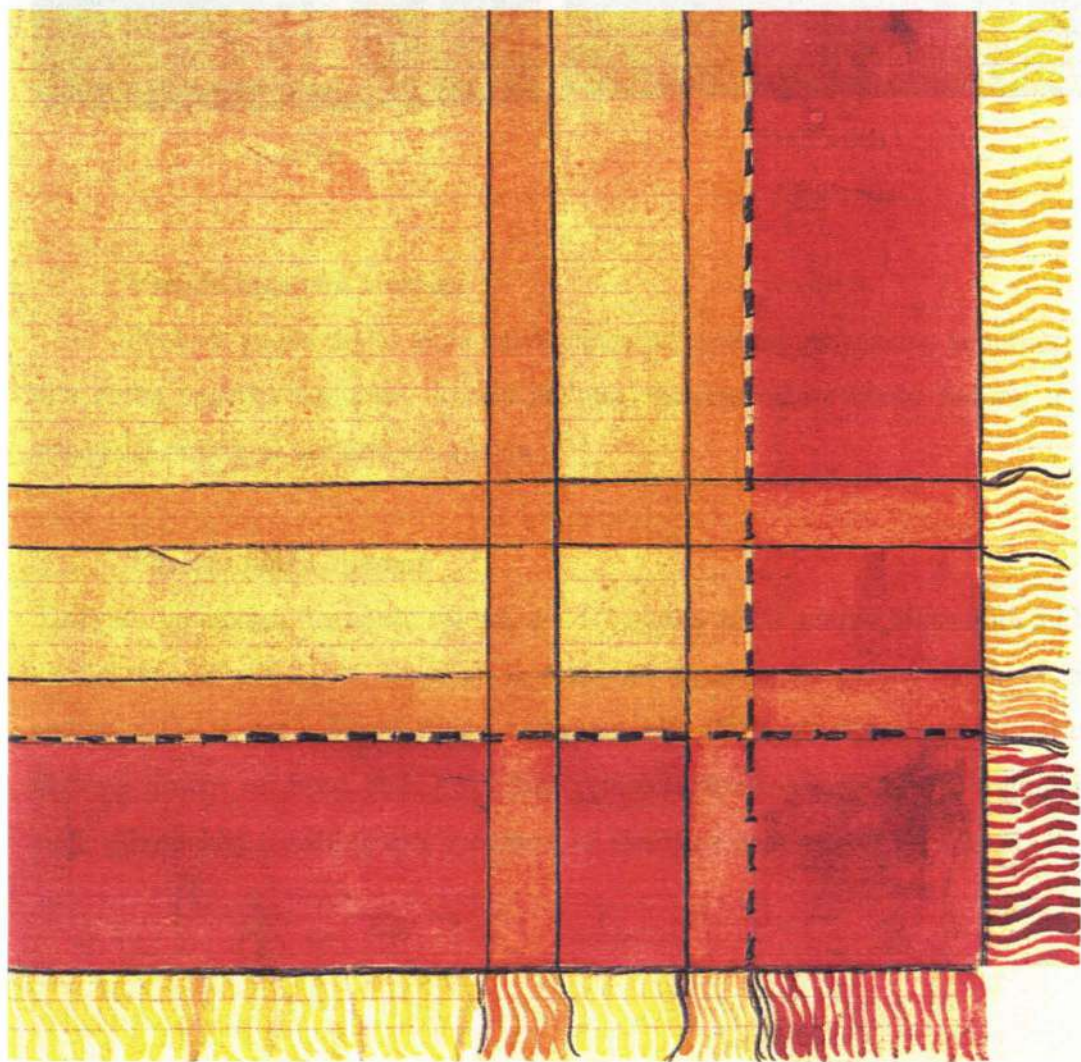
143. attēls

izteikti dekoratīviem audumiem auda arī vienmērīgi raibus (143. att. c–f). Atšķirībā no iepriekšējā perioda, vairāk auda izteikti skujainus mēteļu audumus un samazinājās gaišo, krāsaino mēteļaudumu daudzums.

Galvas lakatiņi, šalles

Pēckara gados mājās atsāka vairāk aust vilnas galvas lakatiņus. Šiem apģērba gabaliem domātajos audumos daudz brīvāk varēja izpausties audējas krāsu izjūta un to saskaņošanas prasme. Atšķirībā no pārējiem, pārsvarā tumšajiem apģērba audumiem, galvas lakatiņi bieži vien bija gaiši, koši un krāsaini.(144. att.). Vilnas galvas lakatus auda kvadrātā, kuriem vienas malas garums pārsvarā bija 70-80cm. Tos auda dažādi rūtānus un arī dažādos auduma pinumos. Lakatiņus auda ne tikai vienkārtnī, bet arī plācē, rombveida trinīti, kanvas audumā u.c. pinumos.(146. att.) Tajos audums iznāca biezāks un, līdz ar to, arī siltāks.

144. attēls

Prasmīgākās audējas ornamentālas rotājuma joslas ieauda kādā rīo pārstaipu pinumiem (145. att.). Laukos vecākās paaudzes sievietes ziemā galvas lakatiņus no vilnas turpina siet arī mūsdienās. Vairumā gadījumu tas ir košs, dzīvīgs akcents kopumā tumšajā virsējo ziemas apģērbu gammā.

Līdzīgi kā galvas lakatiņus, mājās auda arī šalles. Tās auda kā sievietēm, tā vīriešiem. Izmēri šallēm bija apmēram 25-40cm x 80-130cm. Biežāk to darināšanai izvēlējās kādu no trinišu grupas pinumiem: parasto, skujaino, rombveida u.c. trinišus. Krāsu salikumi šallēs bija mierīgāki un tumšāki nekā lakatiņiem.

145. attēls

146. attēls

Vīriešu apģērba audumi

Pēckara gados mājās auda galvenokārt ikdienā nepieciešamos audumus. Tie bija darba apģērba audumi – kreklu audumi, vasaras nātnie bikšu audumi un arī vilnas vai pusvilnas audumi uzvalkiem.

Vasaras bikšu audumi

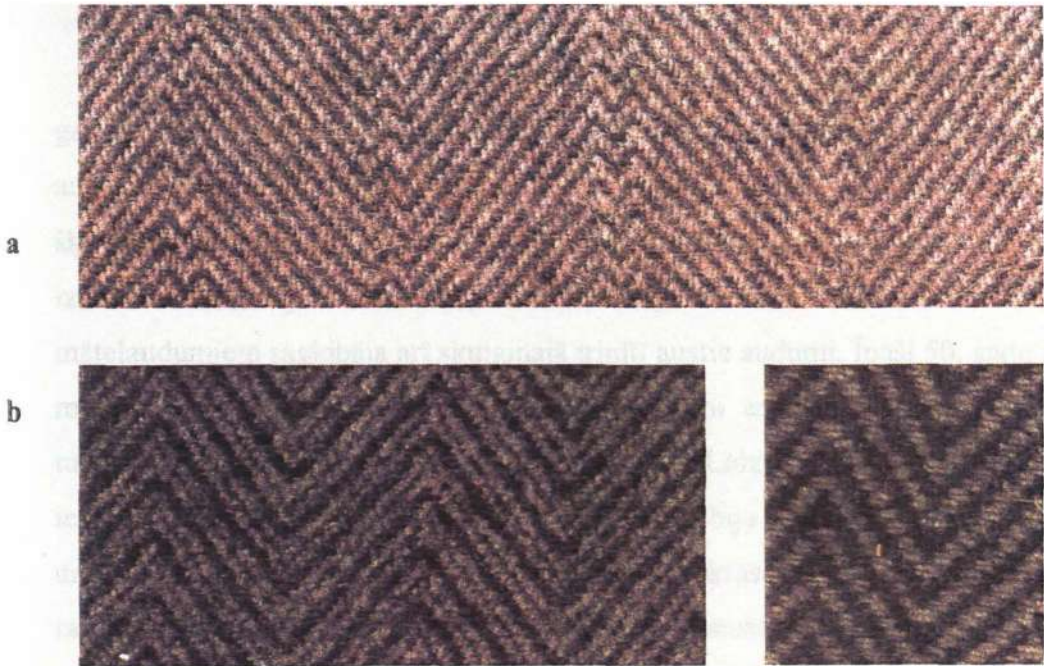
Dažviet, piemēram, Limbažu rajonā, 40.-50. gados austie nātnie bikšu audumi bija vairākkrāsu rūtaini (147. a,b,d att.). Auda arī tradicionāli gaišus vai balti zilus audumus (147c. att.). Tā kā bikšu audumam bija jābūt izturīgam, tad to darināja tikai no laniem vai linus auda kokvilnas velkos. Nātnās vasaras bikses tradicionāli auda galvenokārt trinišu grupas pinumos, tai skaitā *akmeņratā*, arī vienkārtņī.

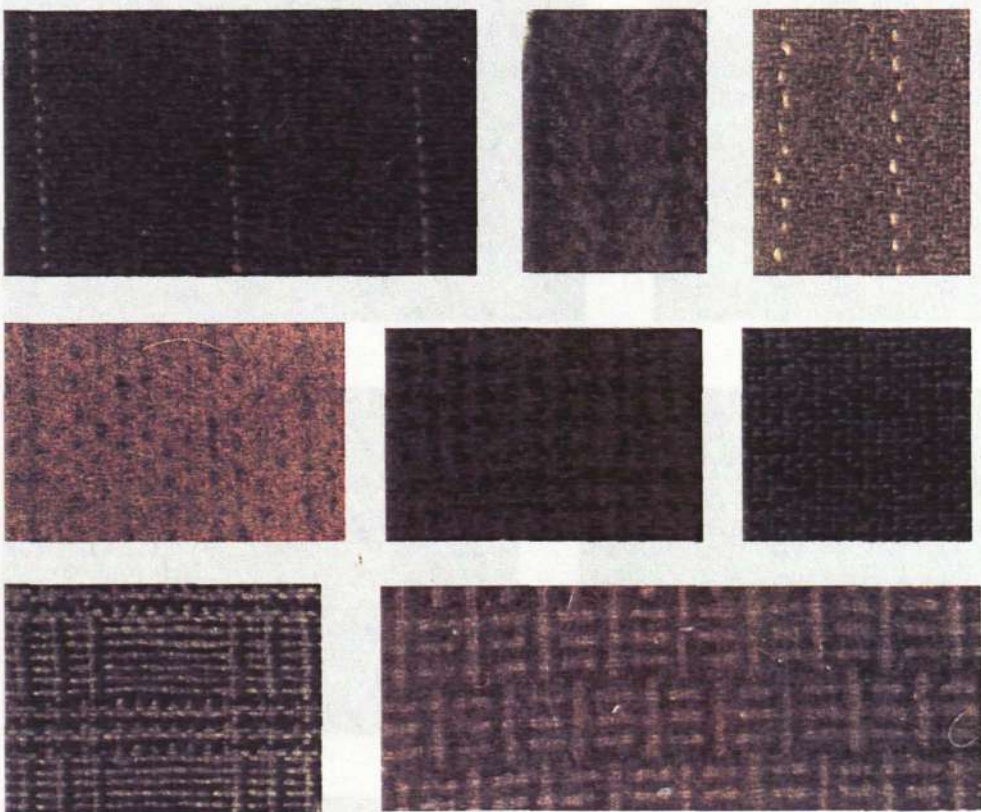
147. attēls

Uzvalku audumi

Uzvalku audumus 40.-50. gados mājās auda vairāk kā iepriekš. Šim posmam raksturīga iezīme bija, ka salīdzinoši reti darināja audumus, kuri izceltos ar rakstu vai toņu kontrastainu salikumu. Vīriešu uzvalkiem auda stingrus un vidēji biezus audumus. Tāpat kā kleitām arī uzvalkiem pēckara gados daudz darināja vienkrāsainus audumus. Vienmērīga, intensīva toņa iegūšanai audumus parasti deva krāsot rūpkombinātu darbnīcās. Kā jau minēts, tur bija iespējams audumus arī uzkārst vai uzvelt un nopresēt. Vīriešu uzvalku audumi bija galvenokārt pelēki, melni vai tumši brūni. Tomēr ne visi šķietami vienkrāsainie audumi tādi bija. Dažkārt uzvalku audumus auda no tonāli nedaudz atšķirīgiem velkiem un audiem. Toties izvēloties auduma pinumu ar izteiktāku ornamentālo zīmējumu, nereti velkos un audos lika dažādu krāsu pavedienus. Tā pinuma zīmējums labāk izcēlās (148. att.). Parasti izvēlējās skujainos vai rakstainos trinišus. Uzvalku audumiem iecienīts pinums bija arī *akmeņrats*. Šajā pinumā audums ir stingrs, tomēr ar pietiekamu vijīgumu. Tas ir biezāks par tāda paša materiāla vienkārtni un šūtais apģērbs ilgāk saglabā labu izskatu. Vīriešu uzvalku audumi visvairāk bija vienkrāsaini un svītraini (149. att.), arī rakstaini (skujaini). Dažkārt tos auda arī krāsu maiņas rakstā (150. att.). Rūtojumu vīriešu uzvalku audumos veidoja ar tievām līnijām, bet tos auda reti. Vairāk iecienīti bija sīkrūtaini audumi no tonāli tuvu toņu dzijām, kas deva gandrīz vienkrāsainu kopējo izskatu.

148. attēls

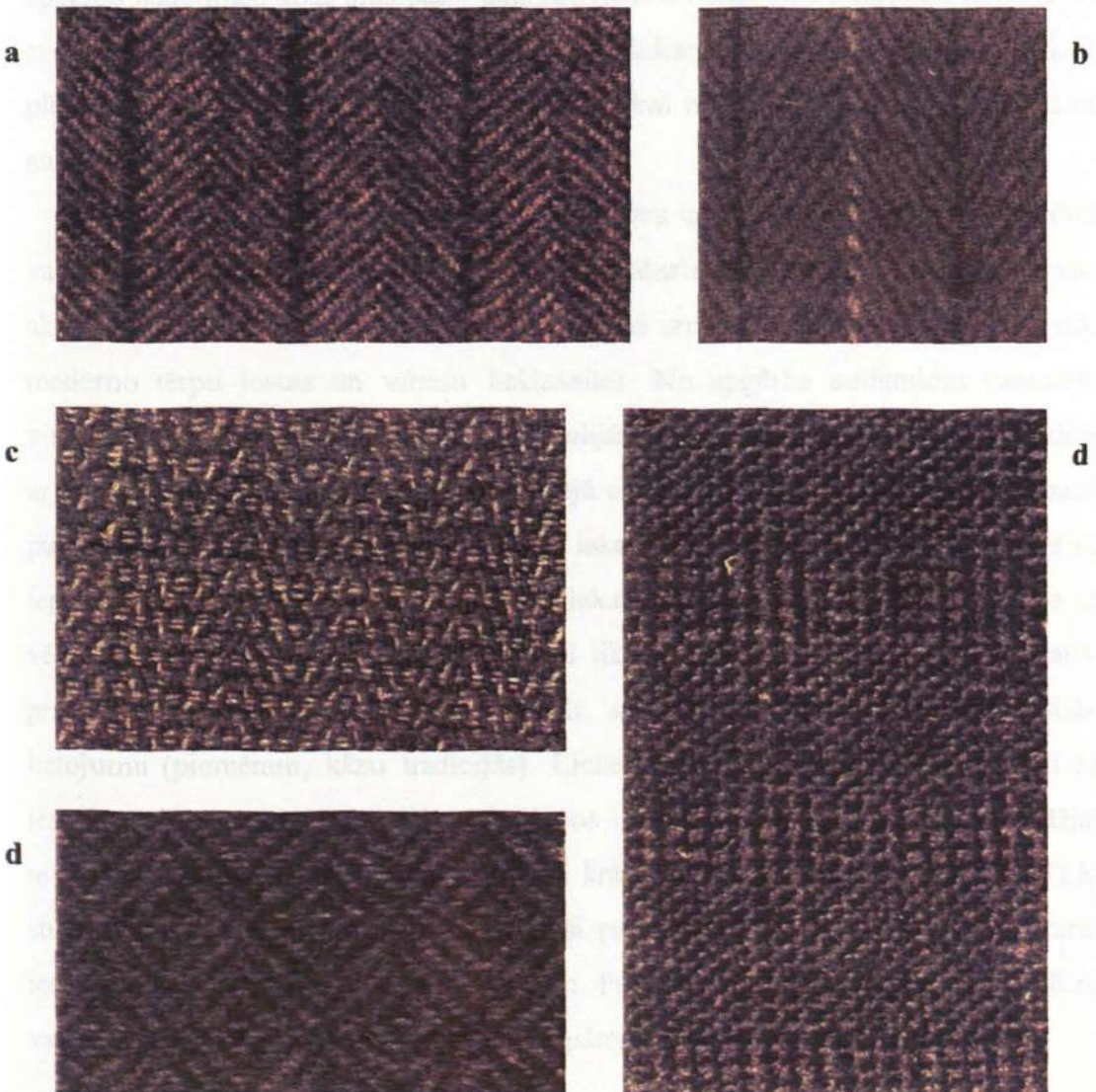

149. attēls

a	b	c
d	e	f
g	h	

Mēteļu audumi

Vīriešu mēteļu audumi jeb vispār tumšie audumi, kurus lietoja gan vīriešu, gan sieviešu mēteļiem, bija galvenokārt vai nu pelēki, vai melni. Nedaudz turpināja aust arī iepriekšējā laikā iecienītos krāsu maiņas rakstus un izmantot melnbalti šķeterēto pavedienu dekoratīvo efektu. Tomēr šo dekoratīvo paņēmienu lietojums izteikti samazinājās. Pēckara laikā dominējošo vietu līdzās vienkāršajiem mēteļaudumiem saglabāja arī skujainajā trinītī austie audumi. Īpaši 50. gadu sākumā modē nāca skujainā trinītī austi svītraini audumi ar platu skujuas zīmējumu un tumšām svītrām skujuas smailēs (150. att. a,b). Līdzīgi audumi tika darināti arī iepriekš, bet to svītru kārtojums un skuju platums bija šaurāks, un tos vairāk lietoja uzvalkiem. Mēteļu audumus auda ne tikai vienkāršainus vai skujainus, bet arī rakstainus. Parasti izvēlējās kādu no trinīšiem atvasinātu rakstainu pinumu (150. att. c,d,e). 40.-50. gadu mēteļu audumi raksturīgi ar tumšāku krāsu; tie tika darināti

150. attēls

atturīgi, izskatīgi un praktiski. Tā kā mājaustajiem vīriešu vilnas apģērba audumiem lietoja vienāda rupjuma dzijas (tādas pat kā arī citiem vilnas audumiem), ar kurām četrnīšu trinīša pinumos bija iespējams izaust tikai vidēja biezuma audumu, tad mēteļaudumiem un uzvalkiem tie parasti bija līdzīgi. Nereti no viena auduma varēja šūt gan uzvalku, gan mēteli. Biezāka un stingrāka auduma iegūšanai pēc noaušanas to uzvēla. Mēteļaudumus auda sarežģītākos rakstainajos pinumos, kuros pavedieni vairāk sablīvējās, veidojot biezāku audumu.

20. gadsimta 60. – 90. gadi

Aušanas tradīciju attīstība 20. gs. otrajā pusē bija cieši saistīta ar TLM studiju un pulciņu darbību. Tā bija orientēta uz noausto audumu un cita veida lietišķās mākslas priekšmetu regulāru eksponēšanu izstādēs. Līdz ar to bija pieprasījums pēc dekoratīviem audumiem, kas reizē ir arī gatavi priekšmeti. No apģērba audumiem abas prasības – dekorativitāti un praktisko lietojumu ikdienā vai svētkos – apvieno galvenokārt dažāda veida lakati: galvas lakatiņi, plecu lakati, plecu šalles, šalles u.tml. Apģērba audumi ir tikai neliela daļa no TLM studijās un aušanas pulciņos gatavotajiem darbiem.

Šauro audumu tehnikās darinātās prievītes un jostas auda tikai kā suvenīrus vai kā kopijas tradicionālā tautas tērpa atdarinājumiem. Saistībā ar modes aktualitātēm, dažkārt jostveida audumu tehnikas izmantoja darinot arī latviska stila moderno tērpu jostas un vīriešu kaklasaites. No apģērba audumiem (nosacīti) visvairāk lietišķās mākslas pulciņos un studijās auda lielos plecu lakatus. Salīdzinot ar tiem lakatiem, kurus auda 19. gs. pēdējā ceturksnī un vēl 20. gs. pirmajā pusē, pulciņu un studiju dalībnieču austie lielle lakati sāka aizvien būtiskāk atšķirties no iepriekš austajiem. To noteica pārmaiņas lakata lietojumā. 20. gs. 60.-90. gados un vēlāk ar rokas stellēm austie lielle lakati tika darināti galvenokārt kā dekoratīvi priekšmeti, kas zināmos apstākļos, tomēr, saglabā arī praktisko vai simbolisko lietojumu (piemēram, kāzu tradīcijās). Lielle lakati bieži vien tika izmantoti kā iespēja lielformāta krāsu spēlēm rūtojumos visās krāsu gammās. Studiju audējas meklēja arī dažādus pinumu variantus, lai krāsu spēli padarītu interesantāku. TLM studijās austie apģērba audumi ir kļuvuši par dekoratīviem priekšmetiem, kurus iespējams lietot arī kā apģērba sastāvdaļu. Prievītēs un austajās jostās dominē ne vairs rakstainība, bet niansētas krāsu toņu pārejas, smalka faktūra.

Audēja prasme uzvilkt divu vai vairākrāsu velkus rūtojuma izveidei 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. vairs nebija galvenais, kas noteica auduma izskatu. Svītru salikuma vai rūtojuma izvēle daļēji bija atkarīga kā no tradīciju noteiktiem priekšstatiem un audēja gaumes un kompozīcijas izjūtas (tā lielā mērā bija veidojusies kā iepriekšējo paaudžu uzkrātās pieredzes rezultāts), tā no modes aktualitāšu ietekmes. Auduma pinuma īpašības un lietojuma īpatnības arī ietekmēja svītru salikuma izvēli. Turpretī vienkrāsaino vilnas apģērba audumu kvalitāte un izskats no audēja darba bija atkarīgs nedaudz. Audēja ziņā bija tikai auduma pinuma un pavedienu blīvuma izvēle. Auduma darināšana daļēji bija atkarīga arī no audēja prasmes, savukārt dzijas īpašības – galvenokārt no vilnas kvalitātes un mehānisko iekārtu darbības vērptuvēs. Arī auduma krāsošana un pēcapstrāde tika veikta mehanizēti. Šos audumus gatavoja tikmēr, kamēr pastāvēja nepieciešamība iegūt audumu lietošanai. Turpretī daudzkrāsaino apģērba audumu darināšana bija ne tikai auduma ieguves veids, bet arī valkātāja vēlmju un gaumes realizācija audēja prasmes un materiālo iespēju robežās. Šajā gadījumā mājaušana ir ne tikai nepieciešamība, bet arī audēja individualitātes izpausmes veids.

Mājausto audumu izskats mainījās salīdzinoši lēnāk, nekā no tiem darināto apģērbu piegriezums. Auduma izskats vispirms bija atkarīgs no lietotā materiāla un tā kvalitātes. Materiālu lietojums mājaustajiem apģērba audumiem pētāmajā laikposmā saglabājās visumā tradicionāls. Būtiskākā pārmaiņa, kas sākās 19. gs. 60.–70. gados, bija linu pavedienu aizvien biežāka aizstāšana ar kokvilnas diegiem. Tomēr līdz pat 20. gs. 50. gadiem apģērba audumos vēl turpināja izmantot gan linu, gan kokvilnas diegus. Mājausto vilnas audumu izskatu un valkāšanas īpašības Latvijā pēc Otrā pasaules kara daudzviet ietekmēja arī dzijas sagatavošanas pasliktināšanās. Tomēr apstākļi, kad bija jāiztiek ar materiālu, kas ne vienmēr atbilda vēlamajam, spieda audējus radoši meklēt risinājumus, lai auduma izskatā to varētu manīt pēc iespējas mazāk. Pēc Otrā pasaules kara, kaut arī apstākļi bija mainījušies, centās gatavot iepriekšējā laika tradīcijām atbilstošus audumus. Šīs tradīcijas bija veidojušās izteiktā organizētās audēju apmācības un nozares literatūras ietekmē.

Mūsdienās ar rokas stellēm austie apģērba audumi ir iespēja izkopt savdabīgu individualitāti un, nereti, arī latvisku stilu. No ikdienas nepieciešamības aušana ir kļuvusi par lietišķās mākslas nodarbi. Kā tautas lietišķās mākslas priekšmeti ar rokas stellēm austie audumi, tai skaitā arī apģērba audumi, parāda ne

tikai atsevišķu audēju spējas un prasmi, bet arī visu tautas radīto kultūras mantojumu kopumā.

Noslēgums

Pētījumā izmantoto avotu apjoms un kvalitāte ļauj noteikt mājausto apģērba audumu darināšanas un lietošanas attīstību Latvijā industrializācijas posmā un turpmāk gandrīz visa 20. gs. gaitā (no 19. gs. pēdējā ceturkšņa līdz 20. gs. 90. gadiem). Apkopojot un analizējot materiālus par apģērba audumu darinātājiem, audēju lietotājiem darba rīkiem un pieejamo speciālo literatūru, kā arī detalizēti pētot apģērba audumu paraugus un to lietojumu, iespējams konstatēt, ka mājausto audumu darināšana līdz pat 20. gs. vidum pastāvēja kā nepieciešamā apģērba un arī citu tekstiliju ieguves veids. Gadsimta otrajā pusē aušana, tai skaitā arī apģērba audumu darināšana, saglabāja savu nozīmi kā tautas dekoratīvi lietišķās mākslas nozare.

Apģērba audumus auda vairāku grupu audēji ar atšķirīgu profesionālo zināšanu un prasmju līmeni. Dažādos pētītā laika periodos, atkarībā no pārmaiņām Latvijas saimnieciskajā un politiskajā dzīvē, mainījās arī audēju iedalījums grupās atbilstoši nodarbes raksturam. Ja 19. gs. beigās audumus ar rokas stellēm auda pamatā trīs grupu audēji (mājrūpnieki, amatnieki un mājaudēji), tad 20. gs. otrajā pusē kā dominējošā grupa bija palikusi tikai mājaudēji. Politisko un ekonomisko apstākļu pārmaiņu rezultātā pārējās audēju darbības formas izzuda. Pastāvot nodarbošanās rakstura un sociālā statusa atšķirībām audēju starpā, aušanas zināšanu un prasmju plaša izplatība ar kursu, skolu un specializētu izdevumu kā arī lietišķās mākslas u.tml. izstāžu starpniecību veicināja amatnieku un mājaudēju profesionālā līmeņa tuvināšanos. Tas paaugstināja audēju zināšanu kopējo līmeni. Atšķirības mājaudēju starpā 20. gs. otrajā pusē noteica katra audēja spējas izmantot pieejamo informāciju un pilnveidot savu prasmi kā arī viņa dalība tautas lietišķās mākslas pašdarbības grupā (studijā vai pulciņā).

Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. mājausto apģērba audumu darināšanas tradīcijas ilgstošu pastāvēšanu noteica vairāku apstākļu kopums:

1. Nepieciešamība lētāk un izdevīgāk iegūt valkātāja vajadzībām atbilstošu izturīgu un izskatīgu apģērbu;
2. Aušana kā piemērota nodarbošanās tām sievietēm, kuras Latvijā ziemas mēnešos nebija nenodarbinātas lauksaimniecībā;

3. Iepriekšējo paaudžu uzkrātās aušanas zināšanas, kas Latvijā bija plaši izplatītas, un tradīcija tās pārmantot kopā ar darba rīkiem no vecākās paaudzes audējiem;
4. Iespēja ar pašaustu apģērbu parādīt rokdarbu prasmi un gaumes izjūtu;
5. Aušana kā kultūras mantojuma nozīmīga daļa un tās apguve kā līdzeklis, lai veidotu dzīves vidi (tai skaitā apģērbu), kas atbilst tautas etniskajām īpatnībām. Tas rada ne tikai vajadzību aust atbilstošus audumus pašu patēriņam, bet uztur arī pieprasījumu pēc pašaustiem audumiem.

Mainoties politiskajai un ekonomiskajai situācijai, mainījās arī atsevišķu apstākļu nozīmīgums.

Apģērba audumu darināšana ir cieši saistīta ar lietotajiem darba rīkiem. Promocijas darbā aplūkotajā laika periodā Latvijā lietoja daudzveidīgus aušanas rīkus, kuri atbilst dažādiem to vēsturiskās attīstības posmiem. Senākie aušanas rīki līdz pat mūsdienām saglabājušies šauro jeb jostveida audumu darināšanai. To modernizācija Latvijā 19. gs. tikpat kā nav konstatējama, jo gadsimta beigās iezīmējās mājausto šauro audumu tradīcijas noriets. Pilnībā šo audumu darināšana tomēr nav izzudusi un 20. gs., it sevišķi gadsimta otrajā pusē, tos auda arī uz speciālas konstrukcijas stellēm.

Plato audumu aušanai lietoja vairākus horizontālo steļļu veidus, kuri saglabājuši dažādas to vēsturiskās attīstības pakāpes. Senākais no tiem – trizuļu stelles jau kopš viduslaikiem bija plaši izplatīts visā Eiropā. No Skandināvijas pārņemtās uzlabotas konstrukcijas svīru stelles Latvijā sāka izplatīties 20. gs. sākumā. Līdztekus senajām steļļu formām Latvijas audēji lietoja arī 19. gs. beigās vietējo meistaruru konstruētās pusmehāniskās stelles. Tās bija viens no tā laika modernajiem rokas steļļu veidiem. Mājaudēji Latvijā ar tām pārtrauca strādāt 20. gs. otrajā pusē.

Zināšanas par jaunajām steļļu konstrukcijām Latvijā izplatījās reizē ar aušanas teorijas attīstību. Apģērba audumiem piemērotu pinumu dažādu variantu izveide tāpat kā citās Eiropas zemēs 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā bija aktuāla arī Latvijā. Audēju literatūra sekmēja tehnisko jauninājumu ātru ieviešanos audēju ikdienas darbā. Mājaudēju plašās zināšanas par pinumiem ļāva izvēlēties piemērotāko fizisko un dekoratīvo īpašību apvienojumu, lai iegūtu tādu audumu, kas visvairāk atbilstu attiecīgā apģērba lietojumam. Apģērba audumam pinumu

izvēlējās pēc lietojumam nepieciešamo fizisko un dekoratīvo īpašību kopuma, kurā apvienoja tradicionāli izveidojušās normas un modes prasības. Krāsu salikumu, kas bija svarīga auduma dekoratīvā īpašība, izvēlējās pamatojoties uz:

- a – pieejamajām krāsvielām un prasmi ar tām rīkoties;
- b – iepriekšējos gadsimtos izveidotajiem estētiskajiem kritērijiem;
- c – attiecīgā laika modes aktualitātēm.

Mājaustajiem apģērba audumiem Latvijas lauku audēji lietoja divdesmit dažādus pinumu veidus. Vairāk tika izmantoti vienpadsmit no tiem. Lielākā to daļa apģērba darināšanai tika lietota jau daudzus gadsimtus, bet dažus (piemēram, krepa u.c. pinumi) plašāk sāka lietot tikai 20. gadsimtā.

Promocijas darbā pētītajā plašajā laikposmā mājausto audumu darināšanas nozīme mainījās. To darināšanas tradīcijas pastāvēšanu un pārmaiņas noteica atšķirīgi iemesli. Apģērba audumu aušana ar rokas stellēm no Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves nepieciešamības kļuva par tautas lietišķās mākslas veidu. Pētot mājausto audumu lietojumu apģērba darināšanai, konstatēts, ka dažādos laikposmos tam bija atšķirīga loma:

1. Industrializācijas posmā, 19.gs.pēdējā ceturksnī un 20.gs.sākumā Latvijas lauku audēju profesionālās spējas un lietoto darba rīku attīstības līmenis ļāva radīt visām laucinieku dzīves vajadzībām atbilstošus audumus, kuru kvalitāte daudz neatpalika no manufaktūru ražojumiem. Šajā posmā mājausto apģērba audumu darināšana turpināja pastāvēt kā viens no galvenajiem ikdienas un godu apģērba ieguves veidiem;
2. Latvijas pirmās brīvvalsts laikā, 20. gs. 20.–30. gados mājaustie apģērbi turpināja būt gan izturīgi un lēti laucinieku ikdienas un darba apģērbi, gan godu apģērbs, ar kuru var parādīt savu prasmi un gaumi. Palielinājās aušanas kā sievietes individuālo prasmju izpausmes nozīme;
3. Pēc Otrā pasaules kara, 40.–50. gados mājaušana, atbilstoši saglabātajām prasmēm un darba rīkiem, atkal kļuva par nepieciešamā apģērba ieguves veidu;
4. 20. gadsimta 60.–90. gados mājaustajiem apģērba audumiem par galveno kļuva priekšmeta mākslinieciskā vērtība, praktiskā lietojuma nozīmei samazinoties vai zūdot pilnībā. Aušana šai laikā galvenokārt ir tautas lietišķi dekoratīvās mākslas nozare.

No promocijas darbā veiktās mājausto apģērba audumu izpētes secināms:

Audēju zināšanas un lietotie darba rīki ļāva iegūt daudzveidīgu apģērba audumu klāstu. Latvijas audēju darinājumu attīstības līmenis 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā bija līdzīgs citām ziemeļaustrumu Eiropas zemēm, kurās bija labi attīstīta aušana. Atšķirībā no Ziemeļeiropas un Viduseiropas reģiona zemēm, kur audumus apģērbam mājās vairs neauda, Latvija tāpat kā citas Baltijas valstis turpmākajā laikposmā raksturīga ar salīdzinoši ilgāku apģērba audumu aušanu mājās vai amatnieku darbnīcās.

Izvirzītie mērķi un uzdevumi uzskatāmi par sasniegtiem, jo promocijas darbā izsekota mājausto apģērba audumu attīstība Latvijā 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. kā arī noteikta to vieta salīdzinājumā ar citām Eiropas zemēm.

Skaidrojošā vārdnīca

apauda – stingrs, šaurs lentveida audums platāka auduma malu un (vai) galu nostiprinājumam un rotājumam. Ar plato audumu tā var tikt saistīta jau platā auduma darināšanas procesā vai arī piestiprināta (pieausta vai piešūta) vēlāk.

audi – audumu veidojošie pavedieni, kuri aušanas procesā ar *atspoli*, saivu vai brīvi tiek ievietoti starp *velkiem*.

audums ir tekstilizstrādājums jeb diegu pinums, kuru veido noteiktā kārtībā savā starpā perpendikulāri sapīti pavedieni: *velki* un *audi*. *Velki* ir stellēs ievilkto diegi. *Audi* ir tie diegi, kurus perpendikulāri ieaūž (iepin) velkos. Diegi, iepinoties pa virsu vai pa apakšu, savā starpā saistās noteiktā secībā un izveido gludu vai fakturētu pinumu jeb rakstu (*Madre, 18. lpp.*).

atspole – laivveida aušanas rīks, kurā iestiprina spolīti ar *audiem*, pavedienu vieglākai un ātrākai ievietošanai *šķīrienā*.

batikoti pavedieni – ar dzijas (diegu) šķeteres nosiešanu iegūts īpašs nevienmērīgs krāsojums.

birstambante (ģermānisms) – nelielu, stingru bārkstiņu lenta, kas pasargāja sieviešu svārku apakšmalu no nodiluma.

diegi – divās vai vairākās kārtās grodi sašķeterēti (savīti) tekstilšķiedru pavedieni. Šis nosaukums attiecināms gan uz augu (linu, kokvilnas u.c.), gan dzīvnieku valsts (vilna, zīds u.c.) attiecīgi sagatavotām tekstilšķiedrām, lai gan nātnos pavedienus ar to apzīmē biežāk.

dzija – vienkārtīgi savērpts tekstilšķiedras pavediens gan no dzīvnieku (vilna, zīds u.c.) gan augu valsts materiāla (līni, kokvilna u.c.). 20. gs. (galvenokārt gadsimta otrajā pusē) par *dziju* pieņemts saukt tikai vilnas pavedienus, kuri var būt sašķeterēti arī vairākās kārtās.

fasondzija – īpaši nelīdzens pavediens, kuram periodiski pievērti vaļīgāki mezgliņi, cilpas, pūkas, nevērptas šķiedras paresninājumi u. tml.

merserizēta kokvilna – speciālā ķīmiskas apstrādes – merserizēšanas – procesā iegūti gludi, spīdīgi un mīksti kokvilnas diegi.

nātns – apzīmējums augu valsts tekstilšķiedrām, kura nosaukums latviešu valodā cēlies no, iespējams, senākā Ziemeļeiropā zināmā šķiedrauga – nātres.

nītis – diegu vai metāla cilpas (cilpu sistēma) ar kurām *velku* pavedieni, veidojot *šķīrienu*, noteiktā secībā tiek pacelti uz augšu vai nolaiesti uz leju.

nīšu kārtā – nīšu kopums visā auduma platumā, kuru paceļ vai nolaiž nedalītu.

pakulas – lina apstrādes procesā radušās sliktākas kvalitātes šķiedras, no kurām ieguva plūksnaināku, mazākas izturības pavedienu.

paminas – nūjveida (placinātas, kantainas vai ieapaļas) steļļu sastāvdaļas, ar kurām panāk nīšu kārtu kustību un šķīriena veidošanu.

šķīriens – atvērums, kurš veidojas starp *velkiem*, daļai no tiem paceļoties uz augšu, bet daļai – nolaižoties uz leju.

špicbeini (ģermānisms) – stigra materiāla (piem. koka klūdziņu) iešuvumi jakas stāva daļā, lai pieguloša piegriezuma apgērba gabalu turētu gludu un neļautu tam vidukļa daļā krunkoties.

velki – audumu veidojošie pavedieni, kuri aušanas procesā ir nostiprināti (nostiepti), tie taisnā leņķī krustojas (savstarpēji sapinoties) ar otru pavedienu kopu – *audiem*.

velku bize – aušanai sagatavotie velku pavedieni, kuri ir sakārtoti vajadzīgajā secībā un garumā, bet vēl nav nostiprināti (nostiepti) aušanai.

Attēlu saraksts un anotācijas

Šaurie apģērba audumi

2.nodaļa

1. Celaiņu darināšanas rīki:
  - a – celi jeb celu dēlīši;
  - b – aužamais nazis.
2. Audeņu darināšana ar diviem kociņiem – veltnīti un nīšu kociņu.
3. Aužamās saiviņas.
4. Audeņu aužamais šķietišs, E 55, 1333, 20 x 25 cm, Ventspils raj., Ventspils piejūras brīvdabas muzeja fondu materiāli VZM 237, Ventspils raj.
5. Jostveida audumu darināšana ar līkstīti.
6. Jostiņu – prievīšu stelles.
7. Raksta kārtojums tumšu un gaišu posmu virknē.
8. Raksta josla no vienādām tumšām un gaišām figūrām.
9. Dažādu tumšu un gaišu figūru virkne.
10. Līdzvērtīgu tumšu raksta elementu virkne.
11. Raksta josla no pamatelementiem un starpelementiem.
12. Raksta josla kā laukuma (klājošā) raksta daļa.

Celaines

13. Velku pavedienu savīšana aukliņā ar celu dēlīti; velku aukliņu saistīšana ar auda pavedienu celu tehnikā.

Svītrainās celaines

14. Velku pavedieni celos vienpusvērumā.
15. Velku pavedieni celos skujuas vērumā.
16. Celu apauds brunču apakšmalai, E 13, 3288–3289, vilnas velki, linu [?] audi, 0,6 cm plata, 6 celi, 19. gs. beigas, Valkas apr., Kārķi, Kalēju mājiņa¹, teic. dzim. 1896. g., pier. 1958. g.
17. Svītraina celaine, E 63, 727, vilna, lini, 3 cm plata, 16 celi, 20. gs. otrā puse, Rēzeknes raj., Kalna–Sloboda, teic. dzim. 1923. g., pier. 1988. g.

Skujotās celaines

18. Skujas raksta veidošana ar diviem pretēja vēruma celiem.
19. Skujainā celaine, E 35, 2160–2161, jostiņa *grīzaine*, vilna, kokvina, lini, 2 cm plata, 18 celi, 1930. gadi, Daugavpils apr., Vārkavas pag., Mazie-Kursīši, teic. dzim. 1913. g., pier. 1968. g.
20. Skujainā celaine, E 20, 5359, groži, lini, 4 x 600 cm, 18 celi, 19. gs. beigas, Slaties pag. “Upesdebesnieki”, teic. dzim. 1876. g., pier. 1949. g.
21. Skujainās celaines:
  - a – E 35, 101, vilna, lini, 2,3 cm plata, 24 celi, 20. gs. vidus, Preiļu raj., Sondoru c.p., “Lielpupāji”, teic. dzim. 1938. g., pier. 1968. g.;
  - b – E 31, 2051 Kažoku josta, vilna, lini, 3,1 cm plata, 20 celi, 1910.-1920. g., Krāslavas raj., Andrupenes c.p., teic. dzim. 1924. g., pier. 1966. g.
22. Divkrāsaini rakstaina celaine, CVVM 1481, apauda, vilna, 2,5 x 217 cm, Līvāni (*Alsupe 1982, 41. att., 3.*).

¹ Vietas administratīvais iedalījums norādīts atbilstoši priekšmeta darināšanas laikam, ja tas nav zināms – atbilstoši ziņu iegūšanas laikam.

23. Divkrāsaini rakstainās celaines apauds ar bārkstīm CVVM 7041, 2,3 cm plats, 8 cm bārkstis, vilna, 19. gs. pirmā puse, Cesvaine (*LTT*, 222.lpp., 530. att.).
24. Trīskrāsaini rakstaina celaine:
  - a – CVVM 26766, apauda, vilna, lini, 2,5 x 217 cm, Madona (*Alsupe* 1982, 41. att., 2.);
  - b – E 20, 5354, kapu josta, vilna, lini, 3,1 cm plata, 1840. gadi, Zasas pag., pier. 1949. g.

Aulejas

25. Aulejas pinuma zīmējums.
26. Rakstaina auleja, E 35, 2155, jostiņa – *likstaine*, vilna, lini, 1,6 cm plata, 1910.-1920. gadi, Daugavpils apr., Sondoru c., “Lielie Pupāji”, teic.dzim. 1902. g., pier. 1968. g.
27. Rakstaina auleja, E 11, 2686, josta, 4 x 256 cm, vilna, 1906. g., Valkas apr., Beļava, teic. dzim. 1893. g., pier. 1956. g.

Audenes

Svītrainās audenes

28. Svītrainā audene, E 12, 1814, vīriešu kažoka josta, 6 x 435 cm, vilnas velki un audi, 19. gs. otrā puse, Valmieras apr., Augstroze, teic. dzim. 1880. g., pier. 1957. g.

Ziedainās audenes

29. Ziedainā audene, E 40, 1853, 4 x 425 cm, vilnas velki un audi, ap 1870. g., Cēsu apr., Virānes pag. “Noriņas”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1971. g.
30. Ziedainās jostas un prievīte:
  - a – E 4, 1857, 4 cm plata, vilnas velki un audi, 1870.-80. gadi, Valkas apr., Lizuma “Lāčmēri”, pier. 1954. g.;
  - b – E 4, 1862, 3,5 cm plata, vilnas velki un audi, 1870.-80. gadi, Valkas apr., Lizuma “Lāčmēri”, pier. 1954. g.;
  - c – E 4, 2437, 2,3 cm plata, vilnas velki un audi, 20. gs. sākums, Cēsu apr., Jaunpiebalgas “Kaņepi”, teic. dzim. 1884. g., pier. 1954. g.

Rakstainās audenes

31. Rakstainās audenes:
  - a – pinuma zīmējums;
  - b – E 55, 162, 1,8 cm plata, vilnas un kokvilnas velki, kokvilnas audi, 20. gs. sākums, Aizputes apr., Alšvangas “Kaudzītes”, teic. dzim. 1912. g., pier. 1981. g.
32. Josta, E 11, 2684, rakstainā audene, vilnas un linu velki un linu audi, 19. gs. beigas, Valkas apr., Beļavas “Veckrieviņi”, teic. dzim. 1889. g., pier. 1956. g.
33. Fragments no rakstainās audenes ar aulejas malām, E 17, 6691-6702, 5 x 208 cm, vilnas un linu velki, linu audi, ap 1870. g., Daugavpils apr., Krustpils “Kņāvi”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1959. g.

Platie apģērba audumi

3. nodaļa

34. Trizuļu stelles ar aizmugures garajiem stūru kokiem; E 20, 4457, Vārnavas c. “Purmalas”, 1949. g., “*Audēja – 58 g.v. Līna Nīcs, dzim Elkšņu pag. Stelles taisījis onkulis – Gūtmanis no Viesītes pag. 1920. g. Auž vilnas apģērba audumu, uzvilts 15 m garš audekls.(..)*”

35. Trizuļu stelles ar četriem garajiem stūru kokiem.
36. Sviru stelles (attēlā parādīta sistavas novietošana gan augšā, gan apakšā, bet aužot lieto tikai vienu no tiem).
37. Vienpaminas pusmehāniskās stelles jeb viļumsonietes.
38. Vienkārtņa pinuma zīmējums.
39. Vienkārtņa tehniskais zīmējums:
  - a – ar divām nīšu kārtām;
  - b – ar četrām nīšu kārtām.
40. Krekļu audums, E 12, 871, vienkārtnis, kokvilnas velki, linu audi, blīv. 17/13, ap 1950. g., Limbažu raj., Rozēnu c.p., "Saci"; teic.dzim. 1889. g., pier. 1957. g.
41. Plāces tehniskais zīmējums.
42. Plāces pinuma zīmējums.
43. Kostīmu audums, E 17, 3129, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/15, 1947. g., Madonas raj., Meirānu c.p. Stūrmežu ciems, "Silmalieši", teic. dzim. 1888. g., pier. 1962. g.
44. Brunču audums (palielināts attēls), E 17, 289, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 16/14, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Medņu pag., "Druķu vecumi", teic. dzim. 1889. g., pier. 1959. g.
45. Apakšbrunču audums, E 4, 1832, audu ripss, linu velki, vilnas audi, blīv. 8/20, 1949. g., Gaujenas raj., Jaunpiebalgas c. "Tīrumpaupi", teic.dzim. 1880. g., pier. 1954. g.
46. Audu ripsa pinuma zīmējums.
47. Audu ripsa tehniskais zīmējums ar garenām rutiņām.
48. Priekšautu audums, E 13, 3330, velku ripss, kokvilnas un linu velki, linu audi, blīv. 33/10, ap 1903. g., Valkas apr., Trikātas "Āžkalni", pier. 1958. g.
49. Velku ripsa pinuma zīmējums.
50. Velku ripsa tehniskais zīmējums ar garenām rutiņām.
51. Trinīša auduma paraugs, E 11, 1137, četrnīšu trinītis 2/2, vilnas velki un audi, blīv. 11/13, 1954. g., Gulbenes raj., Lītenes c., "Kalnapunti", teic. dzim. ap 1926. g., pier. 1956. g.
52. Trinīša 2/2 pinuma zīmējums.
53. Trinīša 2/2 tehniskais zīmējums.
54. Trinīša varianti:
  - a – audu trinītis;
  - b – velku trinītis.
55. Trīsnišu trinīša tehniskais zīmējums.
56. "Akmeņrats".
57. Audu un velku četrnīšu atlasī.
58. Kleitu audums, E 17, 310, trīsnišu trinītis, kokvilnas velki un audi, blīv. 24/22, 1930. gadi, Daugavpils apr., Medņu pag. "Sudmalnieki", teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.
59. Audu un velku trinīšu tehniskie zīmējumi.
60. Brunču audums, E 4, 608, trīsnišu trinītis, linu velki, vilnas audi, blīv. 10/16, 1870. gadi[?], Cēsu apr., Raunas "Brieži", teic. dzim. 1881. g., pier. 1954. g.
61. Priekšautu audums, E 17, 4715, trīsnišu trinītis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 12/12, ap 1950. g., Krustpils raj., Sāvienas c. "Zaļmežnieki", teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.
62. Audums vīriešu apakšbiksēm, E 12, 1838, skujotais trinītis, kokvilnas velki, linu audi, blīv. 14/12, 1950. g., Limbažu raj., Mērnīku c. "Jaunapiņi", teic. dzim. 1900. g., pier. 1957. g.
63. Skujoto trinīšu tehniskie zīmējumi:
  - a – audu virziena skujām;

- b – velku virziena skujām.
64. Mēteļdrēbe, E 18, 2282, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, blīv. 8/8, ap 1959. g., Jēkabpils raj., Sēlpils c.p. “Sēļi”, teic. dzim. 1914. g., pier. 1960. g.
  65. Kleitu audums, E 4, 2579, skujotais trinītis, kokvilnas velki un audi, blīv. 20/18, 1944. g., Cēsu apr., Vecpiebalgas pag. “Akmentiņi”, teic. dzim. 1900. g., pier. 1959. g.
  66. Skujotais trinītis ar lūzumu skuju smailē (tehniskais zīmējums).
  67. Mēteļu audums, E 3, 163, skujotais trinītis ar lūzumu skuju smailē, vilnas velki un audi, blīv. 6/6, 1953. g., Cēsu raj., Raunas c.p., “Krustkalni”, teic. dzim. 1881. g., pier. 1953. g.
  68. Zēna sporta bikšu drēbe, E 12, 3046, rombveida trinītis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 16/16, 1956. g., Limbažu raj., Mērnietu p.n. “Vīksnas”, teic. dzim. 1879. g., pier. 1957. g.
  69. Rombveida trinīša tehniskais zīmējums.
  70. Rombveida trinīša varianti:
    - a – mēteļa audums ar tehn. zīm.: E 12, 852, vilnas velki un audi, blīv. 11/10, 1946. g., Limbažu raj., Viļķenes c.p. “Veclemši”, teic. dzim. 1919. g., pier. 1957. g.;
    - b – mēteļu audumus ar tehn. zīm.: E 12, 3031, vilnas velki un audi, blīv. 14/13, 1942. g., Limbažu raj., Alojās c. “Vītiņas”, teic. dzim. 1904. g., pier. 1957. g.
  71. Kleitu audums E 11, 2624a, rombveida trinītis, vilnas velki un audi, blīv.: 12/15, 1929. g., Madonas apr., Vecgulbenes pag., “Zemturi”; teic. dzim. 1892. g., pier. 1956. g.
  72. Akmeņrats:
    - a – auduma paraugs, E 13, 720, akmeņrats, kokvilnas velki, linu audi, blīv., 16/13, ap 1945. g., Valkas raj., Jērcēnu c. “Zābaki”; teic. dzim. 1912. g., pier. 1958. g.;
    - b – akmeņrata tehniskais zīmējums.
  73. Audu un velku trinīšu tehniskie zīmējumi:
    - a – audu trinītis;
    - b – velku trinītis.
  74. Audu un velku četrnīšu atlasa tehniskais zīmējums.
  75. Tautisko brunču audums, E 12, 873, četrnīšu atlas, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 11/17; 1932. g., Valmieras apr., Ārciema “Mežurgas”, teic. dzim. 1882.g., pier. 1957. g.
  76. Krepa auduma paraugs E 53, 566, mēteļdrēbe, kreps, vilnas velki un audi, ap 1940.g., Aizputes apr., Cīrava, teic. dzim. 1871.g., pier. 1979. g.
  77. Krepa pinumi ar četrām nīšu kārtām un trīs un četrām paminām:
    - a – visizplatītākais krepa variants.
  78. Krepa pinumi ar 6–8 nīšu kārtām un paminām.

Mājausto apģērba audumu veidi un lietojums

4. nodaļa

79. Brunču audums, E 4, 2260, vienkārtnis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 20/20, ap 1900.g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas “Stepeļos”, pier. 1954.g.
80. Pītas zeķu saites:
  - a – E 20, 5358, paķele, Rubenes Maču ciemā, pier. 1949. g.;
  - b – E 20, 5338, paķele, Slates Debesnieki, pier. 1949. g.;
  - c – E 4, 671, prievīte, saitīņa, parasta un merserizēta kokvilna, Cēsu raj., Raunas c., teic. dzim. 1898.g., pier. 1954.g.: “Šitādas prievītes pīt es vēl iemācījos no savas vecmāmiņas. Dabūju pīt daudz un dažādas. Gan

no nātnām dzijām priekšautu saites, gan no vilnas dzijām zeķu apsīšanai. Kad puišus noņēma rekrūšos, tad viņi staigāja pie meitām zeķes vākt. Tad manām zeķēm bija visskaistākās prievītes. Ko ap kaklu siet pinu tādas košākas un platākas no vilnas dzijām. Šito nopinu tagad par piemiņu no manas mātes mātes mākslas Jums jauniem.”;

- d – E 55, 1115, uzbante, 2 x 150 cm, vilnas dzija, VVM muzeja fondi,
81. Ziedainās zeķu prievītes no Augšzemes:
- a – JKNM 2850, E 893, prievīte–paķele, 1,4 x 97 cm, vilna, Seces pag., “Biķernieki”, iegūta 1941.g.;
- b – JKNM 2843, E 911, prievīte–paķele, 1 x 87 cm, vilna, Seces pag., “Biķernieki”, iegūta 1941.g.;
82. Ziedaina zeķu prievīte no Vidzemes, E 4, 1821, ziedainā audene, 1 cm plata, Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Lejaskrūzes”, pier. 1954. g.
83. Rakstainās audenes prievīte, E 56, 1309, 2 x 160 cm, Ventspils raj., Zlēku c.p. “Vecdobri”, teic. dzim. 1909. g., pier. 1982. g.
84. Brunču audumu paraugi:
- a – svītrains brunču audums, E 12, 3044, vienkārtņis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 9/14; 19. un 20. gs. mija – 20. gs. sākums, Valmieras apr., Ainažu pag., teic. dzim. 1906. g., pier. 1957. g.: “*Tie manas mātes brunči. Tos viņa valkāja. Brunčos bija 9 olektis iekšā. Valkāja garus – līdz potītēm, šūti krokoti. Apakšā aukliņa, lai stāv stingri. Kad gāja, brunčus paņēma saujā. Māte mira 1953. gadā 76 gadus veca. Brunčiem valkāta klāt balta jaciņa. Šis brunču lupatiņš saglabājies pateicoties mazmeitai. Viņa to savai lellei aptinusi.*”;
- b – vienkāršs brunču audums, E 4, 1868, vienkārtņis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 19/19; 1884. g., Cēsu apr., Lizuma “Lāčmēri”, pier. 1954. g.;
- c – rakstains brunču audums, E 4, 1867, vienkārtņis ar pubuļainu rakstu, vilnas velki un divejādi audi, blīv. 22/18 (9+9), 1884. g., Cēsu apr., Lizuma “Lāčmēri”;
- d – svītrains brunču audums, E 12, 3045, trinitis 2/2, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 18/20, 1917. g., Valmieras apr., Ainažu pag. “Vīksnas”, teic. dzim. ap 1877.g.; pier. 1957. g.;
- e – svītrains brunču audums, E 4, 675, vienkārtņis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 11/17, 1918. g., Cēsu apr., Raunas pag. teic. dzim. 1898.g., pier. 1954. g.;
- f – brunču audums ar krāsu maiņas pinuma rakstu, E 4, 1860, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 20/18, 1904. g. Cēsu apr., Lizuma “Lāčmēri”, pier. 1954. g.
85. Rūtais brunču audums, E 20, 163, Rubenes pag., Rubiķos, audēja dzim. 1816.g., pier. 1949. g.
86. Apakšbrunču audumi audu ripsā:
- a – E 4, 227 kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 10/20, 1900. g., Cēsu apr., Jaunpiebalga, “Kalna Abrupi”, teic. dzim. 1894.g.; pier. 1954. g.;
- b – E 4, 2115 linu velki, vilnas audi, blīv. 9/17, 1915. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag., “Tūruma Žagari”; pier. 1954. g.;
- c – E 13, 3342, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 9/24, pēc 1896. g., Valkas apr., Jērcēnu pag. “Stallēni”; teic. dzim. 1873. g., pier. 1958. g.: *Audusi teicēja pēc savām kāzām. Precējusies 22 gadus veca [1894.g.]. Pirms tam bijuši sarkanstrīpaini, tie nepatikuši. Apakšbrunkām gar apakšu plats stiķis. To tūlīt lika zem ceļiem un grieza “šreijā”. Ejot pa slapju ceļu paņēma virsbrunci augšā. Tad jau vajadzēja apakšbrunkas tīras un smukas.*”;
- d – E 4, 2241, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv.: 8/18, 1912. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag., “Spulgas”, teic. dzim. 1865. g., pier. 1954. g.;

- e – E 4, 3214, līnu velki, vilnas audi, blīv. 8/21, 1885. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Mazrītiņi”, teic. dzim. 1915. g., pier. 1954. g.;
- f – E 4, 2131, līnu velki, vilnas audi, blīv. 9/21, 1890. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Saulieši”, pier. 1954. g.
87. Apakšbrunču audums četrnīšu trīnītī (2/2):
- a – E 62, 1879–1880, kokvilnas velki, vilnas audi, 20. gs. sākums, Ventspils apr., Mazirbes “Mežvidi”, pier. 1987. g.: “*Svārkus audusi un šuvusi Katrīne Krāsone (dzim. 1890.g.) Košraga Kīne-Dīke mājā.*”;
- b – E 18, 1351, kokvilnas velki, vilnas audi, 1915. g., Valmieras apr., Kuiviži, “Bangputas”, teic. dzim. 1893.g., pier. 1960. g.
88. Apakšbrunču audums vienkārtnī:
- a – E 4, 3221, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 21/21, 19. gs. 90. gadi, Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Mazrītiņi”, teic. dzim. 1915. g., pier. 1954. g.;
- b – E 18, 1352, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 10/15, 1915. g., Valmieras apr., Kuiviži, “Bangputas”, teic. dzim. 1893. g., pier. 1960. g.
89. Rūtaini kleitu audumi:
- a – E 13, 3357, kokvilnas velki, vilnas audi, vienkārtnis, blīv. 17/17, 1879. g., Valmieras apr., Valmieras pag., “Rāceņi”, teic. dzim. 1866. g., pier. 1958. g.: “*13 gadus veca biju, kad šito kleitas drēbi audām. Audu pati. Toziem mācījos Valmierā šūt un no šīs drēbes izšuvu “sprinču kleitu” (tas ir ar palberī apakšā, zeiginteili, un kuplu sametumu uz dibena). Zilo krāsoja mana māte ar indigo un tumšo ar piķa pervi. Diedziņos auda iekšā vilnas dziju. Tā jauna bija varen skaista drēbe. Tagad tik ir, kā te sarkanstrīpaino apakšbrunku skrotī viens gabaliņš.*”;
- b – E 13, 3339, kokvilnas velki un audi, vienkārtnis, blīv. 17/15, 1916. g., Valkas apr., Ērgemes pag. “Avotkalni”, teic. dzim. 1889. g., pier. 1958. g.;
- c – E 4, 1882, vilnas velki un audi, trīnītis 2/2, blīv. 16/15, 1908. g., Cēsu apr., Lizuma “Veckalnģi”, teic. dzim. 1889.g., pier. 1954. g.: “*Vadmalu audu priekš kleitām 1908.g.*”;
- d – E 11, 540, vilnas velki un audi, vienkārtnis, blīv. 10/11, 1916. g., Valkas apr., Lejasciema “Jānūži”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1956. g.;
- e – E 11, 542, Vilnas velki un audi, vienkārtnis, blīv. 10/14, 1916. g., Valkas apr., Lejasciema “Jānūži”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1956. g.;
- f – E 2, 116, vilnas velki un audi, vienkārtnis, blīv. 10/10, 1914. g., Jaunjelgavas apr., Pilskalne, “Mūrnieki”, teic. dzim. 1882. g., pier. 1952. g.
90. Priekšautu audums, E 13, 2244, līnu velki un audi, vienkārtnis – velku ripss, blīv. 14/7, 1938. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Dainas”; pier. 1958. g.
91. Priekšautu saites:
- a – ziedainā audene, CVVM 4609, 19.gs. otrā puse, Trikāta (LTT 83.lpp., 195.att.);
- b – svītrainā audene, JKNM 2818, E 963, līni, 1,7 x 137cm, Barkava, bez datējuma, iegūta muzeja fondos 1936.g.
- c – rakstainā audene, PV mape Nr. 2549, dok.nr. 273 (foto: 11627) 1922. g., līni, vilna, Madonas apr., Ļaudonas pag., “Meždusas”.
92. Amatnieku austu lielo lakatu audumi:
- a – E 58, 371, villaine, 173 x 173 cm, vilnas velki un audi, rakstainais (pīnumveida) trīnītis, 1918. g., Jelgavas apr., Kalnamuižas pag., teic. dzim. 1903. g., pier. 1984. g.;

- b – E 17, 6669, lielais lakats, 170 x 170 cm, vilnas velki un audi, pinumveida trinītis, 1909. g., Daugavpils apr., Krustpils pag., Lūkapīcku ciems, teic. dzim. 1886. g., pier. 1959. g.
93. Mājās austo lielo lakatu audumi:
- a – E 18, 1494, lielais lakats, (80 + 80) x 154 cm, vilnas velki un audi, rakstainais trinītis, ap 1896.–1900. g., Jēkabpils apr., Seces pag., “Krustkalnes”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1960. g.;
- b – E 17, 6826, lielais lakats, (87 + 87) x 174 cm, vilnas velki un audi, rakstainais trinītis, 20. gs. sākums, Daugavpils apr., Medņu pag., “Mētriņas”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1959. g.
- c – E 18, 1493, lielais lakats, (82 + 82) x 170 cm, vilnas velki un audi, pinumveida trinītis, ap 1896.–1900. g., Jēkabpils apr., Seces pag., “Krustkalnes”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1960. g.
94. Lielo lakatu audumi:
- a – E 17, 4058, lielais lakats – *sagša*, vilnas velki un audi, plāce, 1880. g., Daugavpils apr., Medņu pag., “Rožlejas”, teic. dzim. 1885. g., pier. 1959. g.;
- b – E 39, 782, lielais lakats, vilnas velki un audi, trinītis 2/2, blīv. 16/12, 1915. g., Jēkabpils apr., Nereta, teic. dzim. ap 1910. g., pier. 1970. g.
95. Svītrains lielais lakats: E 61, 2022, 1905. g., Cēsu apr. Vecpiebalgas pag. “Mežsētas”, teic. dzim. 1903. g., pier. 1986. g.
96. Nātni galvas lakatiņi:
- a – CVVM 14 534, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, 19. gs. otrā puse, Trikāta (*LTT*, 82. lpp., 193. att.);
- b – CVVM 14 529, vienkārtnis, linu velki un audi, 19. gs. otrā puse, Cesvaine (*LTT*, 237. lpp., 563. att.).
97. E 13, 3288–3289, celu apauds brunču apakšmalai, vilnas velki, linu (?) audi, 0,6 cm plata 3,39 m garš, 6 celi, 19. gs. b., Valkas apr., Kārķu pag., Kalēju mājiņā, teic. dzim. 1896. g., pier. 1958. g.: “*Mana mātes māte auda gan prievītes, gan arī celos. Auda šādas šauras brunču apakšām un arī zirgu grožus. Mana māte arī auda celos. Šīs celu apauds ir manas mātes austs. Viņa auda arī grožus. Mātes jaunībā [1870.-80.gadi] jau tā bija, šuva pelēkus garus brunčus. Tad gar apakšu vajadzēja košāku maliņu.*”
98. E 11, 424, brunču apauda, šķērsvītrā audene, vilnas velki un audi, 1,8 cm plata, 19 gs. b., Valkas apr., Gulbene, teic. dzim. 1901. g., pier. 1956 g.
99. Vīriešu apakšbikšu audumi:
- a – E 12, 3026, vīļains audums vīriešu apakšbiksēm, lins (pakulas) velkos un audos, velku-audu trinīšu apvienojums, Valmieras apr., Svētciena pag., “Mazjesperi”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1957. g.;
- b – E 17, 6722, audums vīriešu apakšbiksēm, kokvilna, lins, skujotais trinītis, 20. gs. s., Cēsu apr., Saikavas pag., “Lejascepi”, teic. dzim. 1887. g., pier. 1959. g.
100. Svītrāini vasaras darba bikšu audumi:
- a – E 17, 6690, vasaras bikšu drēbe, velkos lins (pakulas) un kokvilna (brūnās svītras), audos lini (pakulas), lauztais skujotais trinītis, 1914. g., Daugavpils apr., Krustpils pag., “Kņāvi”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1959. g.;
- b – E 4, 2567, audums vīriešu biksēm, velkos un audos lini, trinītis 2/2, 1904. g., Cēsu apr., Vecpiebalgas pag., “Purgaiļi”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1954. g.
101. Rūtais vasaras bikšu audums, E 13, 3343, lini (pakulas) un kokvilna velkos un audos, akmeņrats, 1908. g., Valkas apr., Jērcēnu pag., “Stallēni”, teic. dzim. 1875. g., pier. 1958. g.

102. E 4, 3220, vīriešu uzvalku drāna "kaņepīte", vilnas velki un audi, trinītis 2/2, 1890. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag., "Mazrītiņos", teic. dzim. 1915. g., pier. 1954. g.: *"Uzvalku drāna austā vienkārtņī [paraugs ir četrnīšu trinīti 2/2]no melnām un pelēkām dzijām. Pelēkais pavediens šķeterēts ar melno, tādēļ audums ir raibs – atgādina sagrūztu kaņepju massu kādēļ arī nosaukts par "kaņepīti". Šādas uzvalku drānas tiek austas vēl tagad [1954.g.]. Paraugs saglabājies no 1890.g., kad tēvam uzšūts šāds uzvalks. No tēva uzvalka meita tagad uzšuvusi sev kostīmu."*
103. Kažoka sajošana ar jostu, E 29, 832, Rēzeknes raj., Silmalas c.p., pier. 1965. g.: *"Kažoks šūts 1930.gados. To valkāja bez jostas un ar jostu, kā kurš gribēja."*
104. Svītrainās celu jostas:
- a – E 29, 3342, 19. gs. b., Rēzeknes apr., Vidusmuižas pag., teic. dzim. 1897. g., pier. 1965. g.;
  - b – E 29, 3277, 1907. g., Rēzeknes apr., Bērzgales pag., Sondoru sādža, teic. dzim. 1887. g., pier. 1965. g.;
  - c – E 29, 875, 1,5 x 300 cm, 20. gs. s., Rēzeknes apr., Ozolaines pag., teic. dzim. 1917. g., pier. 1965. g.;
  - d – E 29, 3276, 1907. g., Rēzeknes apr., Bērzgales pag., Sondoru sādža, teic. dzim. 1887. g., pier. 1965. g.
105. Skujotās celu jostas:
- a –E 29, 853, 1,8 cm plata, 1910. g., Rēzeknes apr., Maltas pag., Leimanišku sādža, teic. dzim. 1907. g., pier. 1965. g.;
  - b –E 28, 7042, 6 x 270 cm, 1935. g., Ludzas apr., Mērdzenes pag., Teļa kalnu sādža, teic. dzim. 1912. g., pier. 1964. g.;
  - c –E 29, 792, 1,8 cm plata, ap 1907. g., Rēzeknes apr., Kaunatas pag., teic. dzim. 1887. g., pier. 1965. g.;
  - d –E 29, 830, 3,5 x 275 cm, 20. gs. s., Rēzeknes apr., Maltas pag., teic. dzim. 1910. g., pier. 1965. g.;
  - e –E 8, 302, 2,6 cm plata, 1885. g., Rēzeknes apr., Vidsmuižas pag., Sokolu c., teic.dzim. 1902. g., pier. 1955. g.
106. Kažoku josta – auleja, E 22, 8315, 20. gs. s., Rēzeknes apr., Silajānu pag., Kuļču s., teic. dzim. 1921. g., pier. 1962. g.
107. Rakstainās audenes – vīriešu bikšu vai kreklu apsienamās jostas:
- a – E 8, 304, prievīte, vilna, kokvilna, Viļānu raj., Rikavas c., Kaļvu sādža., pier. 1955. g.;
  - b – E 8, 303, prievīte, līni, kokvilna, Viļānu raj., Rikavas c., Kaļvu sādža., pier. 1955. g.;
  - c – E 35, 144, prievīte, josta – "līkstainis", vilna, kokvilna, ap 1945. g.; Preiļu raj., Gaigalavas c., teic. dzim. apm.1898. g., pier. 1968. g.;
  - d – E 8, 301, prievīte – mazā jostiņa, vilna, kokvilna, ap 1920. g., Rēzeknes apr., Vecmurānu s. "Rupci"; teic. dzim. 1902. g., pier. 1955. g.
108. Svītrainās audenes kažoku jostas:
- a – E 13, 3284, 6 x 280 cm, vilna, 19. gs. 50. gadi, Valkas apr., Kārķu pag., pier. 1958. g.;
  - b – E. Vilipsones privātīpašums. 1890. gadi, Valmieras apr., Valmieras vai Burtnieku pag.
109. Kleitu audums: E 11, 1148, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 12/10, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Litenes pag., "Mieriņi"; teic. dzim. 1890. g., pier. 1956. g.
110. Svītraini kleitu audumi:
- a – E 1, 483, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 10/11, 1922. g., Bauskas apr., Skaistkalne; pier. 1951. g.;

- b – E 17, 6817, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/18, 1928. g., Daugavpils apr., Medņū pag., “Rubeņi”, teic. dzim. 1907. g.; pier. 1959. g.;
  - c – E 13, 691, saliktais trinītis, kokvilnas velki, vilnas audi, 1938. g., Valkas apr., Ērgemes pag. “Saulītes”, teic. dzim. 1901. g., pier. 1958. g.;
  - d – E 17, 4900, trinītis 2/2, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 12/15, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Mētrienas pag., “Brīvnieki”; teic. Emma Zābere dzim. 1903. g., pier. 1959. g.
111. Divkrāsu sīkrūtainie kleitu audumi:
- a – E 13, 734, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/13, 1938. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Vāveres”; teic. dzim. 1920. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 11, 1173, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/13, 1933. g., Madonas apr., Beļavas pag., pier. 1956. g.;
  - c – E 1, 300, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/12, 1936. g., Bauskas apr., Vecsausles pag. “Dambenieki”, teic. dzim. 1873. g., pier. 1951. g.
112. Vairākkrāsu rūtainie kleitu audumi pelēkā gammā:
- a – E 17, 6266, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/11, ap 1940. g., Madonas apr., Meirānu pag., “Ķeiķinieki”, teic. dzim. 1882. g., pier. 1959. g.;
  - b – E 13, 1755, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/12, 1939.–1942. g., Valkas apr., Kārķu pag. “Pētersoni”, teic. dzim. 1923. g., pier. 1958. g.;
  - c – E 17, 300, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/15, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Medņū pag. “Sudmalnieki”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.
113. Vairākkrāsu rūtainie kleitu audumi:
- a – E 13, 1729, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/12, 1935.–1940. g., Valkas apr., Kārķu pag. “Lejaspelēdas”, teic. dzim. 1882. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 17, 4922, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/11, 20. gs. 30. gadi, Rēzeknes apr., Barkavas pag., “Mālnieki”, teic. dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
  - c – E 17, 3567, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/14, 1938.–1942. g., Madonas apr., Saikavas pag., “Kamatauskas”, teic. dzim. 1896. g., pier. 1959. g.;
  - d – E 11, 1153, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/12, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Litenes pag. “Mieriņi”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1956. g.;
  - e – E 17, 3823, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 15/10, ap 1938. g., Daugavpils apr., Medņū pag., “Varieši”, teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.;
  - f – E 13, 670, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/10, 20. gs. 30. gadi, Valkas apr., Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - g – E 12, 3042, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/12, ap 1938. g., Valmieras apr., “Akotiņi”; teic. dzim. 1906. g., pier. 1957. g.;
  - h – E 17, 4738, plāce, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Sāvienas pag. “Līventālos”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1959. g.;
  - i – E 13, 735, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 13/10, ap 1938. g., Valkas apr., Kārķu pag. “Vāveres”, teic. dzim. 1920. g., pier. 1958. g.;
  - j – E 18, 2117, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/10, ap 1938. g., Jēkabpils apr., Sēlpils pag. “Spietiņi”; teic. dzim. 1920. g., pier. 1960. g.

- k – E 17, 3261, trinītis 2/2, kokvilnas un vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Meirānu pag., “Stūrmeži”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1959. g.
114. Krāsu maiņas raksti kleitu audumos vienkārtna un plāces pinumos:
- a – E 11, 572, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/10, 20. gs. 30. gadu beigās, Valkas apr., Lejasciema pag., “Priežkalni”, teic. dzim. Ap 1896. g., pier. 1956. g.;
- b – E 13, 1737, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/13, 1938. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Alieši”, teic. dzim. 1901. g., pier. 1958. g.;
- c – E 17, 4918, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/14, 20. gs. 30. gadi, Rēzeknes apr., Barkavas pag. “Mālnieki”, teic. dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
- d – E 17, 6687, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 16/16, ap 1938. g., Madonas apr., Sāvienas pag., “Vientuļi”, teic. dzim. ap 1899. g., pier. 1959. g.;
- e – E 1, 495, plāce, kokvilnas velki un audi, blīv. 22/20, 1921. g., Bauskas apr., Skaistkalne, pier. 1951. g.;
- f – E 13, 3355, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/13, 1938. g., Valmieras apr., Piksāru , “Sauleskrasti”, teic. dzim. 1923. g., pier. 1958. g.;
- g – E 17, 6686, vienkārtnis, vilnas un kokvilnas velki un audi, blīv. 16/11, ap 1935. g., Madonas apr., Sāvienas pag., “Ķunci”, teic. dzim. 1885. g., pier. 1959. g.;
- h – E 17, 3786, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/13, ap 1938. g., Madonas apr., Sāvienas pag. “Robežnieki”, teic. dzim. 1885. g., pier. 1959. g.;
- i – E 13, 1747, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/9, 1938.–1940. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Pētersoni”, teic. dzim. 1923. g., pier. 1958. g.;
- j – E 17, 4737, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 14/11, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Sāvienas pag. “Līventāli”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1959. g.;
- k – E 11, 1147, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/10, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr. Litenes pag. “Mieriņi”, teic. dzim. 1890. g, pier. 1956. g.;
- l – E 4, 2541, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/16, 1934. g., Cēsu apr., Lizuma pag., “Veckalaņģi”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1954. g.
115. Kleitu audumi ar batikotām dzijām:
- a – E 13, 1766, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/14, 1935.–1939. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Lezdas”, teic. dzim. 1906. g., pier. 1958. g.;
- b – E 11, 1830, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 9/8, ap 1936. g., madonas apr., Litenes pag., “Gāršinieki”, teic. dzim. 1899. g., pie. 1956. g.;
- c – E 4, 1812, vienkārtnis, vilnas un kokvilnas ar zīda pievērpiem velki un audi, blīv. 9/10, 1930. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag., “Lejaskrūzes”, pier. 1954. g.
116. Kleitu audumi ar divkrāsu šķeterētu pavedienu ieaudumiem:
- a – E 17, 4917, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/10, 20. gs. 30. gadi, Rēzeknes apr., Barkavas pag. “Mālnieki”, teic. dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
- b – E 18, 2283, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/11, ap 1935. g., Jēkabpils apr., Sēlpilspag. “Sēji”, teic. dzim. 1914. g., pier. 1960. g.;

- c – E 17, 4744, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 11/11, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr. Sāvienas pag. “Līventāli”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1959. g.;
  - d – E 4, 1817, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 13/12, ap 1925. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas “Lejaskrūzi”, pier. 1954. g.;
  - e – E 17, 3564, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 15/13, 1938.–1942. g., Madonas apr., Saikavas pag. “Kamatauskas”, teic. dzim. 1896. g., pier. 1959. g.
117. Tradicionālā tautas tērpa audumiem līdzīgie kleitu audumi:
- a – E 4, 3168, vienkārtnis, kokvilnas velki un vilnas audi, blīv. 16/14, 1932. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Viņķi”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1954. g.;
  - b – E 17, 325, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 14/10, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Medņu pag., “Sudmalnieki”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.;
  - c – E 17, 4736, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/14, ap 1936. g., Madonas apr., Sāvienas pag., “Līventāli”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.
118. Mēteļu audums, E 13, 3328, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 14/12, 1938. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Āžkalni”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.
119. Nātnie kleitu audumi:
- a – E 17, 6688, vienkārtnis, kokvilnas un linu velki un audi, blīv. 12/15, ap 1934. g., Daugavpils apr., Krustpils pag. “Kņāvi”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1959. g.;
  - b – E 4, 1813, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 12/15, ap 1940. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag. “Lejaskrūzes”, pier. 1954. g.;
  - c – E 17, 4749, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 11/12, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Vīpes pag. “Zaļkalni”, teic. dzim. Ap 1889. g., pier. 1959. g.;
  - d – E 17, 309, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 16/18, 20. gs. 30. g., Daugavpils apr., Medņu pag., “Sudmalnieki”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.;
  - e – E 17, 312, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 10/10, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Medņu pag., “Sudmalnieki”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.;
  - f – E 13, 681, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 18/18, ap 1939. g., Valkas apr., Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g.;
  - g – E 17, 4911, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 18/15, ap 1939. g., Madonas apr., Saikavas pag., “Silmalas”, teic. dzim. 1899. g., pier. 1959. g.;
  - h – E 12, 1805, vienkārtnis, kokvilnas velki un linu audi, blīv. 14/15, 1938. g., Valmieras apr. Augstrozes pag. “Smilškalnos”, teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - i – E 1, 484, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 8/8, 1923. g., Bauskas apr., Skaistkalne, pier. 1951. g.;
  - j – E 12, 3034, rombveida trinītis, kokvilnas velki un linu audi, blīv. 16/16, ap 1940. g., Valmieras apr., Salacas pag. “Andrēziņi”, teic. dzim. 1910. g., pier. 1957. g.
120. sieviešu kostīmu audumi:
- a – E 11, 564, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 14/11, 1937. g., Madonas apr., Gulbene, teic. dzim. 1912. g., pier. 1956. g.;
  - b – E 11, 1159, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 9/11, 1932. g., Madonas apr., Litenes pag., “Mieriņi”, teic. dzim. 1890. g., pier. 1956. g.;

- c – E 13, 3334, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 10/11, 1936. g., Valkas apr., Ērgemes pag., “Dauguļi”, teic. dzim. 1913. g., pier. 1958. g.;
  - d – E 13, 658, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/8, 1928. – 1939. g., Valmieras apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - e – E 4, 609, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 8/10, 1938. g., Cēsu apr., Raunas pag., “Kalnāji”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1954. g.;
  - f – E 13, 3327, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 12/10, 1938. g., Valkas apr. Trikātas pag., “Āžkalni”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.
121. Svītraini un rūtaini kostīmu audumi vairākās krāsās:
- a – E 12, 1822, retinātais vienkārtnis, kokvilnas velki, vilnas audi, 1937. g., Valmieras apr., Augstrozes pag., “Bērzejās”, teic. dzim. 1908. g., pier. 1957. g.;
  - b – E 12, 1830, vienkārtnis, vilnas velki un audi, blīv. 9/14, 1937. g., Valmieras apr., Alojās pag., “Karogi”, teic. dzim. 1916. g., pier. 1957. g.
122. Rakstainie kostīmu audumi:
- a – E 13, 663, kreps, vilnas velki un audi, blīv. 14/13, ap 1938. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 11, 1831, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, blīv. 16/14, 1936. g., Madonas apr., Litenes pag. “Gāršenieki”, teic. dzim. 1899. g., pier. 1956. g.;
  - c – E 13, 665, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, blīv. 12/13, ap 1938. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.
123. sieviešu mēteļu audumi:
- a – E 17, 3126, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Madonas apr., Meirānu pag., “Silmalieši”, teic. dzim. 1888. g., pier. 1959. g.;
  - b – E 13, 651, Trinītis 2/2, vilnas velki un audi, ap 1938. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - c – E 12, 1815, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, blīv. 14/16, 1940. g., Valmieras apr., Augstrozes pag., “Slavenas”, teic. dzim. 1928. g., pier. 1957. g.;
  - d – E 17, 4903, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/16, ap 1937. g., Madonas apr., Mētrienas puzg., “Brīvnieki”, teic. E. Zābere dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
  - e – E 11, 1165, rakstainais trinītis, kokvilnas velki, vilnas audi, ap 1932. g., Valkas apr., Lejasciema pag. “Upes Aļļi”, pier. 1956. g.;
  - f – E 13, 1763, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Valkas apr., Kārķu pag., “Pētersoni”, teic. dzim. 1891. g., pier. 1958. g.;
  - g – E 17, 4924, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, 1938. g., Rēzeknes apr., Barkavas pag., “Mālnieki”, teic. dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
  - h – E 1, 493, plāce, vilnas velki un audi, blīv. 14/16, 1920. g., Bauskas apr., Skaistkalne, pier. 1951. .;
  - i – E 11, 547, trinītis ar plāces joslām, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Valkas apr., Lejasciems, teic. dzim. 1883. g., pier. 1956. g.;
  - j – E 4, 1792, trinītis, vilnas velki un audi, 1937. g., Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag., “Mazrītiņi”, teic. dzim. 1915. g., pier. 1954. g.;
  - k – E 17, 296, plāce, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Medņu pag. “Sudmalnieki”, teic. dzim. 1895. g., pier. 1959. g.;

- l – E 13, 657, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, ap 1938. g., Valkas apr. Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
- m – E 13, 664, vienkārtņis, vilnas velki un audi, ap 1938. g., Valkas apr. Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.
124. Divpusīgs mēteļu audums, E 11, 570, divpusējs audums, austs uz Viļumsona stellēm, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Valkas apr. Lejasciema pag., “Priekškalni”, teic. dzim. 1896. g., pier. 1956. g.
125. Darba priekšautu audumi, E 20, 3944, ap 1940. g., Abrenes apr., Bērzpils pag., Lāčaunieku c.; audēja dzim. apm. 1872. g., pier. 1949. g.
126. Priekšauta audums, E 3, 159, “akmeņrats”, kokvilnas velki un audi, blīv. 24/19, 1933. g., Cēsu apr., Raunas pag., “Krustkalni”; teic. dzim. 1881. g., pier. 1953. g.
127. Priekšautu audumi:
- a – E 13, 2224, vienkārtņis ar audu pārstaipu joslām, kokvilnas velki, linu audi, 1925. g. Valkas apr., Vijciema pag., “Jaun-Kannītes” teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
- b – E 17, 3802, vienkārtņis, linu velki un audi, blīv. 10/13, 1940. g., Madonas apr., Sāvienas pag. “Zaļmežnieki”, teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.;
- c – E 12, 856, audu ripss–vienkārtņis, linu velki un audi, blīv. 6/14, ap 1950. g., Limbažu raj., Augstrozes pag., “Austriņi”, teic. dzim. 1882. g., pier. 1957. g.;
- d – E 4, 169, vienkārtņis, linu velki un audi, blīv. 9/9, 1951. g., Cēsu raj., Raunas c.p. “Baloži”, teic. dzim. 1891. g., pier. 1954. g.;
- e – E 2, 492, vienkārtņis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 8/9, apm. 1949. g., Neretas raj., Mazzalves pag., teic. dzim. 1897. g., pier. 1952. g.;
- f – E 17, 4907, vienkārtņis ar velku ripsa un plāces joslām, linu un kokvilnas velki, linu audi, ap 1946. g., Madonas raj., Saikavas c. “Silmalas”, teic. dzim. 1899. g., pier. 1959. g.;
- g – E 12, 850, vienkārtņis, linu velki un audi, blīv. 7/8, 1947. g., Limbažu raj., Viļķenes c.p. “Veclemeši”, teic. dzim. 1919. g., pier. 1957. g.;
- h – E 4, 591, vienkārtņis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 11/7, 1946. g., Cēsu apr., Raunas pag., “Gaidas”, teic. dzim. 1919. g., pier. 1954. g.;
- i – E 12, 3048, skujotais trinītis, kokvilnas velki, linu audi, ap 1936. g., Valmieras apr., Ainažu pag., “Vīksnas”, teic. dzim. 1879. g., pier. 1957. g.;
- j – E 17, 4906, vienkārtņis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 14/10, ap 1946. g.; Madonas raj., Saikavas c. “Silmalas”; teic. dzim. 1899. g., pier. 1959. g.
128. Vienos velkos austs svītrains (a – E 3, 152) un rūtains (b – E 3, 142) priekšautu audums, skujotais trinītis, linu un kokvilnas velki un audi, 1952. g., Cēsu raj., Raunas c.p. “Krustkalni”, teic. dzim. 1885. g., pier. 1957. g.
129. Plecu lakatu audumi:
- a – E 17, 6827, 174 x 174 cm, kreps, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Vīpes pag., “Mētriņas”; teic. dzim. 1908. g., pier. 1959. g.;
- b – E 58, 735, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, 1920. g.; Bauskas apr., Jaunsaules pag., Brunava, teic. dzim. 1921. g., pier. 1984. g.;
- c – E 17, 6723, 184 x 184 cm, austs ar Viļumsona stāviem, vilnas velki un audi, 1936. g., Madonas apr., Lubānas pag. “Zolitūdes”, teic. dzim. 1883. g., pier. 1959. g.;

- d – E 13, 2135, 180 x 170 cm, kreps [?], vilnas velki un audi, ap 1930. g., Valkas apr., Ērgemes pag., "Tilgali"; teic. dzim. 1874. g., pier. 1958. g.;
  - e – E 17, 6671, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, ap 1933. g., Daugavpils apr., Medņu pag., "Balgalvis"; teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.;
  - f – E 35, 2317, pinumveida trinītis, vilnas velki un audi, 20. gs. 30. gadi, Daugavpils apr., Līvānu pag., "Gruguli"; teic. dzim. 1899. g., pier. 1968. g.
130. Plecu lakatu rūtojumu kompozīcijas:
- a – E 18, 2926, 190 x 190 cm, lauztais trinītis, vilnas velki un audi, 1940. g.; Rīgas apr., Krimuldas pag., "Kaupiņi", teic. dzim. 1920. g., pier. 1960. g.;
  - b – E 59, 384, 175 x 175 cm, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, 1939. g., Ilūkstes apr., skrudalienes pag., "Vilki", teic. dzim. 1918. g., pier. 1985. g.
131. Galvas lakati:
- a – E 18, 1498, lakata kopskata fragments, vilnas velki un audi, blīv. 8/7, 1933./34. g., Jēkabpils apr., Sece; teic. dzim. 1908. g., pier. 1960. g.,
  - b – E 18, 1499, lakata audums, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, blīv. 8/7, 1933./34. g., Jēkabpils apr., Sece, teic. dzim. 1908. g., pier. 1960. g.;
  - c – E 18, 1501, lakata audums, rombveida trinītis, auster tajos pat velkos, kur iepriekšējais lakats, vilnas velki un audi, 1933./34. g., Jēkabpils apr., Sece, teic. dzim. 1908. g., pier. 1960. g.
132. Šalle, E 18, 2144, 35 x 110 cm, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1938. g., Jēkabpils apr., Sēlpils pag. "Sēji", teic. dzim. 1914. g., pier. 1960. g.
133. Vīriešu darba kreklu audumi:
- a – E 11, 1140, vienkārtnis, kokvilnas velki, linu un kokvilnas audi, blīv. 18/15, 1930. g., Madonas apr., Litenes pag., "Mieriņi"; teic. dzim. 1890. g., pier. 1956. g.;
  - b – E 12, 1799, vienkārtnis, linu (pakulu) un kokvilnas velki un audi, blīv. 8/11, 1942. g., Valmieras apr., Augstrozes pag. "Smilškalni", teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - c – E 12, 1798, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 7/10, 1936. g., Valmieras apr., Augstrozes pag. "Smilškalni", teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - d – E 4, 590, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 12/8, 1946. g., Cēsu raj., Raunas c. "Gaidas", teic. dzim. 1919. g., pier. 1954. g.;
  - e – E 13, 2246, vienkārtnis, kokvilnas velki, linu audi, blīv. 17/14, ap 1936. g.; Valkas apr., Kārķu pag. "Dainas", pier. 1958. g.
134. Vīriešu kreklu audumi:
- a – E 13, 678, vienkārtnis, kokvilnas un viskozes velki un audi, blīv. 18/14, 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag. "Janiši", teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 13, 687, skujotais trinītis ar lūzumu skujuas smailē, kokvilnas velki un audi, 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag. "Janiši", teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - c – E 1, 477, vienkārtnis, linu velki, kokvilnas audi, blīv. 15/10, 1943. g., Bauskas apr., Skaistkalne, pier. 1951. g.
135. Uzvalku audumi:
- a – E 17, 6682, vienkārtnis, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, ap 1936. g., Daugavpils apr., Medņu pag., "Baltgaiji", teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.;

- b – E 11, 2624c, trinīti 2/2 ar plāces joslām, vilnas velki un audi, 1940. g., valkas apr., Sinoles pag. “Amši”, teic. dzim. 1911. g., pier. 1956. g.;
  - c – E 13, 3340, trinītis 2/2, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, 1930. g., Valkas apr., Jērcēnu pag., “Stallēni”, teic. dzim. 1875. g., pier. 1958. g.;
  - d – E 17, 3547, skujotais trinītis, vilnas un linu (gaišie pavedieni) velki un vilnas audi, 1938.–1942. g., Daugavpils apr., Aiviekstes pag., “Grantskalni”, teic. dzim. 1919. g., pier. 1959. g.;
  - e – E 55, 977, vienkārtnis ar velku skujotā trinīša joslām, vilnas velki un audi, ap 1940. g., Aizputes apr., Jūrkalnes pag., “Laivnieki”; teic. dzim. 1913. g., pier. 1981. g.;
  - f – E 17, 3816, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, ap 1930. g., Daugavpils apr., Medņu pag., “Rubeņi”, teic. dzim. 1907. g., pier. 1959. g.;
  - g – E 12, 1834, pinumveida trinītis, vilnas velki un audi, 1937. g.; Valmieras apr., Alojās pag., “Karogi”, teic. dzim. 1916. g., pier. 1957. g.;
  - h – E 18, 1757, vienkārtnis, vilnas velki un audi, ap 1936. g., Jēkabpils apr., Sēlpils pag. “Sēji”, teic. dzim. 1914. g., pier. 1960. g.;
  - i – E 17, 3787, skujotais trinītis, vilnas un kokvilnas velki, vilnas audi, 1936. g., Madonas apr., Sāvienas pag., “Robežnieki”, teic. dzim. 1885. g., pier. 1959. g.: *“Audumam paraugu ņēmusi no kaimiņienes. Kaimiņienei attiecīgais audums pirktis veikalā.”*
136. Vīriešu mēteļu audumi:
- a – E 17, 4902, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, ap 1937. g., Madonas apr., Mētrienas pag., “Brīvnieki”, teic. E. Zābere dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
  - b – E 11, 557, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1921. g., Madonas apr., Gulbene, teic. dzim. 1901. g., pier. 1956. g.;
  - c – E 12, 1832, rakstainais trinītis, 1937. g., Valmieras apr., Alojās pag., “Karogi”, teic. dzim. 1916. g., pier. 1957. g.;
  - d – E 13, 654, trinītis 2/2, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, ap 1938. g., Valkas apr. Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.
137. Darba apgērba audumi:
- a – E 13, 702, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 8/7, līdz 1950. g., Valmieras raj., Burtņieki, Dūres muiža, teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 13, 685, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 8/9, ap 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
  - c – E 4, 1810, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 15/11, 1952. g., Gaujenes raj., Jaunpiebalgas c. “Lejaskrūzes”, pier. 1954. g.;
  - d – E 18, 2120, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 10/14, 1940.–1942. g., Jēkabpils apr., Sēlpils pag., “Spietiņi”, teic. dzim. 1920. g., pier. 1960. g.;
  - e – E 13, 709, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 8/8, līdz 1950. g., Valmieras raj., Burtņieki, Dūres muiža; teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.;
  - f – E 13, 683, vienkārtnis, linu un kokvilnas velki un audi, blīv. 10/10, ap 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”; teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;

- g – E 13, 715, vienkārtnis, linu un kokvilnas velki un audi, blīv. 10/10, līdz 1950. g., Valmieras raj., Burtnieki, Dūres muiža; teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.;
- h – E 13, 684, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 10/10, ap 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.
138. Melni baltie vasaras kleitu audumi:
- a – E 13, 677, plāce, kokvilnas velki un audi, 1943. g., Valkas a., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
- b – E 11, 1167, krepis, kokvilnas velki un audi, 1942.–1943. g.; Valkas apr., Lejasciema pag., “Upes Aļļi”, pier. 1956. g.;
- c – E 11, 1168, krepis, kokvilnas velki un audi, 1942.–1943. g.; Valkas apr., Lejasciema pag., “Upes Aļļi”, pier. 1956. g.;
- d – E 11, 1668, vienkārtnis, kokvilnas velki, vilnas (melnie) un kokvilnas (baltie) audi, 1955. g., Valkas apr., Lejasciema pag. “Oldermaņi”, teic. dzim. 1880. g., pier. 1956. g.
139. Vasaras kleitu audumi:
- a – E 1, 310, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 17/16, 1943. g., Bauskas apr., Iecava, “Sēči”, teic. dzim. 1876. g., pier. 1951. g.;
- b – E 13, 1736, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 19/17, 1945. g., Valkas apr., Kārķu pag., “Alieši”, teic. dzim. 1901. g., pier. 1958. g.;
- c – E 13, 688, vienkārtnis, linu velki, audos lins, kokvilna, vilna, ap 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag., “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
- d – E 12, 1811, vienkārtnis, linu velki, linu un kokvilnas audi, blīv. 15/8, 1951. g., Limbažu raj., Augstrozes c., “Tīrumķezari”, teic. dzim. 1880. g., pier. 1957. g.;
- e – E 17, 4928, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 9/9, ap 1950. g., Varakļānu raj., Barkavas c., “Jaudzemi”, pier. 1959. g.;
- f – E 4, 1827, krepis, linu velki un audi, blīv. 12/10, 1947. g., Cēsu raj., Jaunpiebalgas c., “Veckrūzes”, pier. 1954. g.
140. Vasaras kleitu audumi:
- a – E 13, 696, vienkārtnis, kokvilnas velki un audi, blīv. 13/15, 1942. g., Valkas apr., Ērgemes pag., “Saulītes”, teic. dzim. 1901. g., pier. 1958. g.;
- b – E 3, 143, akmeņrats, kokvilnas velki, linu un kokvilnas audi, 1946. g., Cēsu raj., Raunas c.p., “Krustkalni”, teic. dzim. 1881. g., pier. 1953. g.;
- c – E 11, 3794, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 10/8, 1955. g., Krustpils raj., Sāvienas c. “Zaļmežnieki”, teic. dzim. 1909. g., pier. 1959. g.;
- d – E 12, 1837, vienkārtnis, kokvilnas velki, linu audi, blīv. 14/14, 1950. g., Limbažu raj., Mērnietu c.p., “Jaunapiņi”, teic. dzim. 1900. g., pier. 1957. g.;
- e – E 12, 875, vienkārtnis, linu (pakulu) velki un audi, blīv. 10/8, 1947. g., Limbažu raj., Ainažu c.p., “Silkalni”, teic. dzim. 1899. g., pier. 1957. g.;
- f – E 13, 3740, vienkārtnis, vistras velki, kokvilnas, linu un vistras audi, blīv. 10/13, 1942. g., Valkas apr., Ērgemes pag., “Eziši”, teic. dzim. 1905. g., pier. 1958. g.;
- g – E 13, 697, vienkārtnis, linu velki un audi, blīv. 11/9, 1948. g., Valkas raj., Ērgemes c.p., “Saulītes”, teic. dzim. 1901. g., pier. 1958. g.
141. Sieviešu kostīmu audumi:

- a – E 12, 1831, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 10/10, 1942. g., Valmieras apr., Alojās pag. “Karogi”, teic. dzim. 1916. g., pier. 1957. g.;
  - b – E 12, 1819, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 8/10, 1951. g., Limbažu raj., Augstrozes c., “Slavenas”, teic. dzim. 1928. g., pier. 1957. g.;
  - c – E 13, 3743, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 11/11, 1948. g., Valkas raj., Ērgemes c.p., “Ķopēni”, teic. dzim. apm. 1908. g., pier. 1958. g.;
  - d – E 12, 1823, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, blīv. 10/11, 1944. g., Valmieras apr., Alojās pag., “Krauklīši”, teic. dzim. 1906. g., pier. 1957. g.;
  - e – E 12, 3029, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 9/9, 1947. g., Limbažu raj., Alojās c., “Vītiņas”, teic. dzim. 1904. g., pier. 1957. g.
  - f – E 8, 296, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 11/10, 1954. g., Viļānu raj., Dricēnu c., pier. 1955. g.
  - g – E 13, 3737, vienkārtņis, kokvilnas velki, vilnas audi, blīv. 14/10, ap 1956. g., Valkas apr., Ērgemes pag., “Laurkalni”, teic. dzim. 1886. g., pier. 1958. g.;
  - h – E 12, 3041, vienkārtņis, vilnas velki un audi, blīv. 9/10, ap 1942. g., Valmieras apr., Ainažu pag., “Akotiņi”, teic. dzim. 1906. g., pier. 1957. g.;
  - i – E 13, 662, “akmeņrats”, vilnas velki un audi, blīv. 20/16, ap 1943. g., Valkas apr., Trikātas pag. “Janīši”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1958. g.;
142. Sieviešu mēteļu audumi:
- a – E 12, 3030, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 1947. g., Limbažu raj., Alojās c., “Vītiņas”, teic. dzim. 1904. g., pier. 1957. g.;
  - b – E 11, 1651, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 1943. g., Madonas apr., Vecgulbenes pag., “Zemturi”, teic. dzim. 1892. g., pier. 1956. g.;
  - c – E 4, 164, vienkārtņis ar plāces joslām, vilnas velki un audi, 1950. g., Cēsu raj., Raunas c.p., “Baloži”, teic. dzim. 1891. g., pier. 1954. g.;
  - d – E 18, 2274, “akmeņrats”, vilnas velki un audi, ap 1958. g., Jēkabpils raj., Seces c., “Griķi”, teic. dzim. 1882. g., pier. 1960. g.,
  - e – E 2, 474, krepis, vilnas velki un audi, apm. 1946. g., Ilūkstes apr., Aknīstes pag., “Dravnieki”, pier. 1952. g.;
  - f – E 11, 2508, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 1943. g., Madonas apr., Stāmerienas pag., “Guldupi”, teic. dzim. 1894. g., pier. 1956. g.
143. Sieviešu mēteļu audumi ar dekoratīvu skujas rakstu:
- a – E 22, 8291–8292, saliktais skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1953. g., Preiļu raj., Silajāņu c., Kuļču s., teic. dzim. 1921. g., pier. 1962. g.;
  - b – E 12, 1825, saliktais skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1953. g., Limbažu raj., Alojās c., “Krauklīši”, teic. dzim. 1906. g., pier. 1957. g.;
  - c – E 21, 3868, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 20. gs. 50. gadi, Ogres raj., Kokneses c., “Slampēni”, teic. dzim. 1943. g., pier. 1961. g.
144. Galvas lakatiņa fragments (1/4 daļa), E 13, 961, 60 x 60 cm, vilnas velki un audi, 1948. g., Rūjienas raj., Naukšēnu c.p., “Limbas”, teic. dzim. 1907. g., pier. 1958. g.

145. Galvas lakatiņš, E 17, 6825, vienkārtņis ar audu un velku pārstaipu raksta joslām, vilnas velki un audi, 1959. g., Krustpils raj., Variešu c.p., "Rubeņi", teic. dzim. 1907. g., pier. 1959. g.
146. Galvas lakatiņa fragments, E 11, 537, rombveida trinītis, vilnas velki un audi, 1944. g., Madonas apr., Litenes pag., "Mežmalas", teic. dzim. 1911. g., pier. 1956. g.
147. Vīriešu vasaras bikšu audumi:
- a – E 12, 1797, trinītis 2/2, linu velki un audi, blīv. 8/10, 1942. g., Valmieras apr., Augstrozes pag., "Smilškalni", teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - b – E 12, 828, trinītis 2/2, linu velki un audi, blīv. 12/8, 1956. g., Limbažu raj., Rozēnu c.p., "Saci", teic. dzim. 1889. g., pier. 1957. g.;
  - c – E 12, 1795, vienkārtņis, linu velki un audi, blīv. 7/8, 1940. g., valmieras apr., Augstrozes pag., "Smilškalni"; teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - d – E 12, 1796, trinītis 2/2, linu velki un audi, blīv. 9/14, 1942. g., Valmieras apr., Augstrozes pag., "Smilškalni"; teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.
148. Uzvalku audumi ar skujotu rakstu:
- a – E 12, 863, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1952. g., Limbažu raj., Augstrozes c.p., "Vanagi", teic. dzim. 1909. g., pier. 1957. g.;
  - b – E 8, 294, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1955. g., Viļānu raj., Dricēnu c., pier. 1955. g.;
  - c – E 11, 2624b, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1944. g., Valkas apr., Sinoles pag., "Amši", teic. dzim. 1911. g., pier. 1956. g.
149. Svītraini, vienkrāsaini un krāsu maiņas rakstā austi vīriešu uzvalku audumi:
- a – E 18, 1343, vienkārtņis, vilnas velki un audi, 1952. g., Limbažu raj., Salacgrīva, teic. dzim. 1909. g., pier. 1960. g.;
  - b – E 12, 1800, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1942. g.; Valmieras apr., Augstrozes pag., "Smilškalni", teic. dzim. 1915. g., pier. 1957. g.;
  - c – E 3, 149, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 1945. g., Cēsu raj., Raunas c.p. "Krustkalni", teic. dzim. 1881. g., pier. 1953. g.;
  - d – E 2, 487, trinītis 2/2, vilnas velki un audi, 1941. g., Jēkabpils apr., Neretas pag., "Smilgas", teic. dzim. 1904. g., pier. 1952. g.;
  - e – E 12, 3032, vienkārtņis, vilnas velki un audi, pēc 1950. g., Limbažu raj., Alojās c., "Vītiņas", teic. dzim. 1904. g., pier. 1957. g.;
  - f – E 17, 3642, vienkārtņis, vilnas velki un audi, 1958. g., Madonas raj., Pamatu c.p., "Brīvnieki", teic. E. Zābere dzim. 1903. g., pier. 1959. g.;
  - g – E 11, 1653, vienkārtņis, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, 1941. g., Madonas apr., Vecgulbenes pag., "Zemturi"; teic. dzim. 1892. g., pier. 1956. g.;
  - h – E 4, 1938, plāce, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, 1950. g., Cēsu raj., Raunas c. "Rijkalni", pier. 1954. g.
150. Vīriešu mēteļu audumi:
- a – E 13, 2231, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, ap 1950. g., Valkas raj., Jērcēnu c.p., "Lašēni", teic. dzim. 1926. g., pier. 1958. g.;
  - b – E 2, 199, skujotais trinītis, vilnas velki un audi, 1946. g., Ilūkstes apr., Aknīstes pag., teic. dzim. 1904. g., pier. 1951. g.;
  - c – E 53, 565, rakstainais trinītis, vilnas velki un audi, 1945. g., Aizputes apr., Cīrava, pier. 1979. g.;

- d – E 2, 176, trinītis 2/2, krāsu maiņas raksts, vilnas velki un audi, 1945. g., Jēkabpils apr., Neretas pag., “Šņornieki”, teic. dzim. 1907. g., pier. 1952. g.;
- e – E 12, 1816, rombveida trinītis, vilnas velki un audi, 1943. g., valmieras apr., Limbažu pag., “Slavenas”, teic. dzim. 1928. g., pier. 1957. g.

Pētījumā izmantotie avoti un literatūra un to saīsinājumi

NEPUBLICĒTO AVOTU KRĀTUVES

LVI E – LU Latvijas Vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuve

Izmantoto fondu saīsinājumi, ekspedīcijas gads un vieta:

- E 1 – 1951. g. Bauskas rajonā;
- E 2 – 1952.g. toreizējā Neretas, Aknīstes un Ilūkstes rajonā; Preiļu rajonā;
- E 3 – 1953.g. Cēsu un Alūksnes rajonā;
- E 4 – 1954.g. Cēsu un toreizējā Gaujenes rajonā;
- E 7 – 1954.g. Cēsu rajonā;
- E 8 – 1955.g. Preiļu, toreizējā Viļānu raj.;
- E 10 – 1952.g. Ventspils raj.;
- E 11 – 1956.g. Gulbenes rajonā;
- E 12 – 1957.g. Limbažu rajonā;
- E 13 – 1958.g. Valkas, daļēji Rūjienas un Valmieras rajonā;
- E 17 – 1959.g. Madonas un Krustpils rajonā;
- E 18 – 1960. g. Jēkabpils rajonā;
- E 20 – 1947., 1948., 1949.g., 1950.g. Abrenes, Balvu, Cēsu, Jēkabpils, Ludzas apr. un Balvu, Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils, Rēzeknes raj.;
- E 21 – 1961.g. toreizējā Krustpils un Ogres rajonā;
- E 22 – 1962.g. Preiļu, Daugavpils rajonā;
- E 27 – 1963.g. Balvu rajonā;
- E 28 – 1964.g. Ludzas rajonā;
- E 29 – 1965.g. Rēzeknes un Preiļu rajonā;
- E 31 – 1966.g. Krāslavas rajonā;
- E 32 – 1966., 1967. g. Ogres, Rīgas rajonā (Doles salā);
- E 33 – 1967.g. Daugavpils un Cēsu rajonā;
- E 35 – 1968.g. Daugavpils, Krāslavas un Preiļu rajonā;
- E 38 – 1969.g. Jēkabpils rajonā;
- E 39 – 1970.g. toreizējā Stučkas rajonā;
- E 40 – 1971.g. Jelgavas un Bauskas rajonā;
- E 48 – 1975.g. Jelgavas rajonā;
- E 49 – 1976.g. Kuldīgas, Tukuma rajonā;

- E 52 – 1978.g. Jelgavas rajonā;
- E 53 – 1979.g. Liepājas rajonā;
- E 54 – 1980.g. Liepājas rajonā;
- E 55 – 1981.g. Kuldīgas, Ventspils, Liepājas rajonā;
- E 56 – 1982.g. Ventspils rajonā;
- E 57 – 1983.g. Daugavpils, Krāslavas rajonā;
- E 58 – 1984.g. Dobeles rajonā;
- E 59 – 1985.g. Daugavpils rajonā;
- E 61 – 1986.g. Cēsu, Gulbenes rajonā;
- E 62 – 1987.g. Talsu rajonā;
- E 63 – 1988.g. Bauskas, Dobeles, Madonas rajonā;
- E 64 – 1989.g. Talsu rajonā;
- E 65 – 1990.g. Bauskas rajonā;
- E 69 – 1993.g. Talsu rajonā.

Muzeju fondi un to zinātniskie arhīvi

- LVM** – Latvijas Vēstures muzejs
- PV** – Pieminekļu Valdes vākumi, glabājas LVM Etnogrāfijas nodaļā
- VVM** – Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas zinātniskā arhīva materiāli, kas vākti līdz 1940.g.
- CVVM** – Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas tekstiliju fondi, signatūra, kuru sāka lietot pēc 1940.g., kā arī pēc 1940.g. vāktie zinātniskā arhīva materiāli
- BDM** – Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja tekstiliju fondi
- JKNM E** – Jēkabpils Novadpētniecības un mākslas muzeja tekstiliju fondi un zinātniskais arhīvs
  - Kuldīgas** Vēstures un mākslas muzeja tekstiliju fondi
  - Liepājas** Vēstures un mākslas muzeja tekstiliju fondi un zinātniskais arhīvs
- MNM** – Madonas Novadpētniecības un mākslas muzeja tekstiliju fondi
  - Ventspils** Vēstures un mākslas muzeja tekstiliju fondi
  - Ventspils** Piejūras brīvdabas muzeja materiāli (signatūra VZM)

- MinNM** – Minusinskas Novadpētniecības muzeja (Krievija, Neatkarīgo Valstu Savienība) latviešu kolonistu etnogrāfisko priekšmetu kolekcija
Upsalas apgabala muzeja – Upplands Museet (Upsala, Zviedrija) tekstiliju un aušanas rīku kolekcija un zinātniskais arhīvs
Ziemeļu muzeja – Nordiska Museet (Stokholma) šauro audumu kolekcija un tās dokumentācijas zinātniskais arhīvs
Ungārijas Lietišķās mākslas muzeja – Iparművészeti Múzeum (Budapešta) austu tekstiliju fondi un zinātniskais arhīvs
- UEM** – Ungāru Etnogrāfijas muzeja – Magyar Néprajzi Múzeum (Budapešta) austu tekstiliju fondi un zinātniskais arhīvs

PUBLICĒTIE AVOTI, ZINĀTNISKĀ LITERATŪRA UN TO
 SAĪSINĀJUMI

PUBLICĒTO AVOTU UN LITERATŪRAS KRĀTUVES

Bibliotēkas

- Latvijas akadēmiskā bibliotēka
 Upsalas Universitātes bibliotēka Carolina Rediviva
 Upsalas Universitātes etnoloģijas institūta bibliotēka
 Upsalas mājturības institūta bibliotēka
 Ziemeļu muzeja bibliotēka
 Lietišķās mākslas muzeja (Budapešta) bibliotēka
 Ungārijas ZA etnoloģijas institūta bibliotēka
 Ungāru etnogrāfijas muzeja bibliotēka

Periodiskie izdevumi

- AE** – Arheoloģija un Etnogrāfija: rakstu krājums – 1. –21. laid. – R., 1957. – 2001.
- LVIŽ** – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls – R., 1991. –2002.
- LS** – Latvijas Saule: senatnes un mākslas mēnešraksts. –R., 1923. – 1931.
- MMV** – Mūsu Mājas Viesis: ilustrēts nedēļas žurnāls. – R., 1938. – 1940.
- S** – Padomju Latvijas Sieviete: ilustrēts žurnāls ar pielikumu – R., 1952.- 1989.

- SP** – Sievietes Pasaule: ilustrēts žurnāls literatūrai, mākslai, rokdarbiem un mājturībai. – R., 1932. – 1940.
- ZS** – Zemes Spēks: Brīvās Zemes nedēļas pielikums lauksaimniekiem un lauku dzīvei. – R., 1921. – 1940.
- Z** – Zeltene: ilustrēts žurnāls. – R., 1926. – 1940.

Autores publikācijas tēmas priekšizpētē

- [Bička A.] Lielvārdes novada austās jostas // Latvijas PSR vēstures problēmas. – R., 1989. – 20.–24. lpp.
- [Bička A.] Vēlreiz... un no jauna par Lielvārdes jostām // Dabas un vēstures kalendārs 1991. gadam. – R., 1990. – 251.–256. lpp.
- [Bička A.] Pārdomas par Lielvārdes jostām // Daugavas raksti. – R., 1991. – 88.–100.lpp.
- Karlsonē 1992** – Sens jostu raksta kompozīcijas pamatprincips // Dabas un vēstures kalendārs 1993.gadam. – R., 1992. – 229.–233. lpp.
- Ieskats latviešu jostu raksta ornamenta izpētes problēmās // LVIŽ. – R., 1993. – Nr.2. – 19.–31. lpp.
- “Zalktis” latviešu jostu audumos // Ornamenti Latvijā: materiāli mākslas vēsturei. – R., 1994. – 78.–84. lpp.
- Общие черты в узорчатых поясах разных регионов Латвии // Материалы наукова – практычнай канферэнцыі “Народныя паясы – мастацтва і рамяство”. – Мінск, 1994. – С. 44-53.
- Apie latvių raštuotų juostų ornamentus // Danguis ir žemės simboliai: senovės baltų kultūra. – Vilnius, 1995. – 220.–235.l.
- Materiālā kultūra un mājamatniecība Lejas Bulānā // Lejas Bulāna – latviešu ciems Sibīrijā. – R., 1995. – 163.–181. lpp.
- Izzudušo Kurzemes jostu meklējumi // LVIŽ. – R., 1996. – Nr. 3. – 58.–72. lpp.
- Jaunatklātais Kurzemes jostu tipoloģijā. Četri Alsungas rakstaino jostu tipi // Latvijas ZA Vēstis. – R., 1996. – Nr. 6. – 83.–92. lpp.
- Karlsonē, 1998** Latviešu austās jostas Baltijas jūras reģiona kontekstā // LVIŽ. – R., 1998. – Nr. 1. – 58.–75. lpp.
- Latvijas Vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuvē esošās ziņas kā avots apģērba audumu izpētē // Latvijas vēsturnieki. Etnogrāfs profesors Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis: Bibliogrāfija, darbabiēdru veltījumi 70 gadu jubilejā. – R., 1999. – 160.–172. lpp.
- Karlsonē, 2000** Nēpublicētie Augšzemes materiāli apģērbu vēsturē // LVIŽ. – R., 2000. –Nr. 4. – 29.–40. lpp.

- Mājausto audumu vieta apgērbā attīstībā Latvijā 19. gs. beigās un 20. gs. 1. pusē// II Pasaules latviešu zinātnieku kongress: Tēžu krājums. – R., 2001. – 35. lpp.
- Latvija Ziemeļeiropas aušanas tradīciju lokā (19. gs. beigās un 20. gs. pirmā pusē)// LVI*. – R., 2002. – Nr. 1. – 45.–61. lpp.

Citu autoru zinātniskā literatūra un publicētie avoti

- Alsupe 1959** – Alsupe A. Audēju arodapmācība Vidzemē kapitālisma periodā. // LPSR ZA Vēstis – 1959. – 4. nr. – 11.–20. lpp.
- Alsupe 1960** – Alsupe A. Audumu veidi Vidzemē (19. gs. otrā un 20. gs. pirmā pusē) // AE – 2. laid. – R., 1960 – 157. – 186. lpp.
- Alsupe 1961** – Alsupe A. Lauku audēju darba rīki Vidzemē 19. gs. // AE – 3. laid. – R., 1961 – 97. – 112. lpp.
- Alsupe 1962** – Alsupe A. Mājaušana Gulbenes rajona teritorijā. // AE – 4. laid. – R., 1962. – 137. – 148. lpp.
- Alsupe 1962 LTM** – Alsupe A. Tekstilijas. // Latviešu tautas māksla 19.–20. gs. / red. M. Stepermanis – 2. sēj. – R., 1962. – 348 lpp., il.
- Alsupe 1963** – Alsupe A. Lauku audēju darinājumi Vidzemē 19. un 20. gs. // AE – 5. laid. – R., 1963. – 139. – 227. lpp.
- Alsupe 1973** – Alsupe A. Amatniecības nozares Latgalē 19. gs. otrajā pusē. // AE – 10. laid. – 81.–114. lpp.
- Alsupe 1982** – Alsupe A. Audēji Vidzemē (19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā). – R., 1982. – 256 lpp.: il.
- Alsupe 1985** – Alsupe A. Tautas lietišķā māksla. // Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās. / atb. red. S. Cimermanis. – R., 1985. – 221. – 293. lpp.
- Alsupe, Kargane** – Alsupe A., Kargane A. Tautas lietišķā māksla Padomju Latvijā: 1970. – 1985. – R., 1988. – 227 lpp.: il.
- Ancītis** – Ancītis K. Latvju kultūras atlants: instrukcija līdzstrādniekiem. – R., 1943. – 78 lpp.

- Antēne 1931** – Antens A. Aušana. – R., 1931. – 264 lpp.: il.
- Antēne 1936** – Antēne A. Mācies aust: Rokas grāmata skolotājām, instruktorēm un audējām. – R., 1936. – 1. izd. – 190 lpp.: il.
- Antēne 1939** – Antēne A. Mācies aust: Rokas grāmata skolotājām, instruktorēm un audējām. – R., 1939. – 2. izd. – 190 lpp.: il.
- Antēne, 1940** – Antēne-Skuja A. Paraugi audumiem. – R., 1940. – 176 lpp.: il.
- Antēne, 1949** – Antens A. Rokas grāmata audējām – Dedelstorfa, 1949. – 256 lpp.: il. (Antēne, 1931.g. atkārtots izdevums)
- Arnö-Berg I., Hazelius-Berg G.** Folk Costumes of Sweden. – Stockholm, 1980. 237 P.
- Bergmann** – Bergmann W. Den lilla Väfboken. – Stockholm, 1879. – 2. izd. – 15 S. (1. izd. – 1876. g.)
- Borovsky** – Borovsky I. Spätmittelalterliche Ungarische leinentücher mit Baumwollmusterung. // Acta Historiae Artium – Budapest, 1970. – Tomus XVI – 231 – 259 S.
- Brodén, Wilkund** – Brodén M., Wilkund S. Vävning. – Stockholm, 1965. – 223 S.: ill.
- Collin** – Collin M. Våra Hemvävnader i lärft, kypert och atlas samt rosengång och munkabälte. – Stockholm, 1924. – 83 S.: ill.
- Crocket** – Crocket C. Card Weaving. – Loveland, Colorado, 1991. – 141 P.: ill.
- Cyrus-Zetterström 1980** – Cyrus-Zetterström U. Handbok i vävning: bindinglära, konstvävnader – Stockholm, 1980. – 6. izd. – 162 S.: ill. (1. izd. – 1950. g., 2. izd. – 1950. g., 3. izd. – 1955. g., 4. izd. – 1970. g., 5. izd. – 1974. g.)
- Cyrus-Zetterström 1984** – Cyrus-Zetterström U. Manual of Swedish Handweaving. – Stockholm, 1984. – 162 S.: ill.

Čarolija niti. The Wonder of Weaving Skills in Yugoslavia. – Zagreb, 1988. – 278 P.: ill.

- Čepaitienė** – Čepaitienė A. Verpimas Lietuvoje = Spinning in Lithuania: liaudies kultūros likimas. // Lietuvos etnologija – 8. – Vilnius, 2001. – 312 l.
- Čepelytė** – Čepelytė E. Ausk, sesele, drobeles. – Vilnius, 1960. – 165 l.: il.
- Domonkos** – Domonkos O. A magyarorszàgi takàcsok mintakönyvei. – Sopron, 1998. – 534 P.: ill.
- Dribins L.** Nacionālais jautājums Latvijā: 1850. – 1940. – R., 1997. – 207 lpp.
- Dzērvītis, Treimanis** – Dzērvītis A., Treimanis L. Latviešu jostas. Toronto, 1982. – 414 lpp.: il.
- Ekenmark J. E. 1820** – Ekenmark J. E. Handbok för Unga Fruntimmer i Konsten att tillverka Bomulls – och Linne – vafnader, efter Engelska uppgifter och egna forsok – Stockholm, 1820. – [142 S]
- Ekenmark J. E. 1828** – Enkermark J E. Och Systar. Afhandling om Drällers och Dubbla Golfmattors tillverknings, med begagnande af Harnesk – Rustning. – Stockholm, 1828. – 111 S.
- Ekenmark M.Cr. 1827** – Ekenmark M. Cr. Monster-Bok för Unga fruntimmer. – Linköping, 1827. – 39 S
- Ekenmark M.Cr. 1828** – Ekenmark M. Cr. Damast-, Drälls- och dubbel mattvåfnad. – Nyköping, 1828. – 16 S
- Engeström** – Engeström von. N. Praktisk väfbok tillegand den idoga svenska qvinnam. – Stockholm, 1896. – 82 S (2. izd. 1902. g.)
- Evans A. J.** A Joy Forever Latvian Weaving: Traditional and Modified Uses. – Minnesota, Saint Paul, 1991. – 178 P: ill.
- Fehlig** – Fehlig U. Mode gestern und heute: Ein kulturgeschichtlicher Abriß. – Leipzig, 1985. – 232 S.: ill

- Feodālā Rīga** – Feodālā Rīga. / atbild. Red. T. Zeids. – R., 1978. – 536 lpp.
- Fischer E.** Linnvåvarämbetet i Malmö och det Skånska Linneväveriet. – Malmö, 1959. – 343 S., 64 Planshet
- Four Hundred Years of Fashion** – Four Hundred Years of Fashion / Edit. N. Rothstein – London, 1984. – 176 P.: il.
- Grenander N. G.** Lanthemmens vävstolar – Stockholm, 1975. – 434 S.: ill.
- Hahn K.** Deutsche Volkskunst. – Berlin, [b.g.] – 124 S.; 216 il.
- Hallgren** – Hallgren A.-K. Väva rutigt: förningsdukar, halskläden, huvuddukar. – Stockholm, 1984 – 121 S.: il.
- Hazelius-Berg G.** Moderdräkter från 1600 –1900. – Stockholm, 1952. – 75 S.: il.
- Hesht** – Hesht A. The Art of the Loom: Weaving, Spinning and Dyeing across the World. – London, 1989. – 208 P.: ill.
- Hoffmann** – Hoffmann M. The Warp-weighted Loom: Studies in History and Technology of an Ancient Impelment. – Oslo, 1964. – 425 P.: ill.
- Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē.** / red. A.Dzērvītis, V.Ģinters. – R., 1936. – 256 lpp.: il.
- Ivanova, Madre** – Ivanova G., Madre I. Jostu raksti. – R., 1968. – 28 lpp., 126 lpp. zīm.
- Juostos 1967** – Juostos: Lietuvos TSR Dailės muziejus katalogas – Vilnius, 1967. – 125 l.: il.
- Juostos 1969** – Juostos // Lietuvių liaudies menas. / red. Mikėnaitė A., Balčikonis J. – Vilnius, 1969. – 169 l.: il.
- Jurjevskis** – Jurjevskis J. Rokas grāmata audējiem. – Rīga, [b. g.] – 35 lpp.
- Karma, Voolmaa** – Karma M., Voolmaa A. Eesti rahvarõivad – Tallinn, 1981. – 464 lk.: ill.

- Karnups** – Karnups A. Kāda 1000 gadus veca tradīcija latviešu rakstots. // Senatne un Māksla. – 1936. – 2. nr. – 89. – 97. lpp.
- Karulis** – Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – R., 1992. – 2. sēj. – 672 lpp.
Karutz R. Die Völker Europas. – Stuttgart, 1926. – 128 S.: ill.
- Katalogs** Katalogs latviešu etnogrāfiskai izstādei Rīgā, 1896. g. – 63 lpp.
- Kivicka 1934** – Kivicka E. Aušanas pašmācība: Aušanas tehnoloģija un audumu sējumu mācība. – R., 1934. – 123 lpp.: il.
- Kivicka 1940** – Elgas Kivickas audumu izstāde 1940. gadā no 28. Aprīļa līdz 11. maijam Rīgā, Zviedru vārtos, arhitektu biedrības telpās, torņu ielā 11.: izstādes katalogs. / priekšvārda autore E. Stērste. – R.: Kivicka, 1940. – 14 lpp.
- Kivicka 1955** – Kivicka E. Aušanas pašmācība: Aušanas tehnoloģija un audumu sējumu mācība. – Vācija: Ozoliņš, 1955. – 72 lpp.: il. (1934. g. izdevuma rediģēts pārpublicējums trimdā)
Kovács A. S., Szacs vay É. Folk Culture of the Hungarians. – Budapest, 1997. – 64 P.: ill.
Landgrif K., Szittner A. Kézi Szövés: A Fialatok Népművészeti Stúdiójának tagjai. – Budapest, 1982 – 189 S., 24 tab.
- LAR** – Salnais V., Baltais J. Latvijas amatniecība un rūpniecība 1935.g. I: Vispārīgas ziņas – R., 1938. – 400 lpp.
- LKV** – Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1932. – 1933.
Latviešu lietišķā māksla. / sast.:B. Sturme – R., 1989. – 184 lpp., 16 lpp. il.
- LStGg** – Latvijas statistikas gada grāmata 1920. – 1939. – R.: Valsts statistikas pārvalde, 1921.-1939.
- LTT** – Latviešu tautas tērpi: Vidzeme – R., 1995. – 317 lpp.: ill., pielik.

Latviešu tautas tērpi: Kurzeme – R., 1997. – 399 lpp.: ill., pielik.

Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres. – R., 2000. – 575 lpp.: il.

Latvju sieviešu nacionālā līga – Latvju Sieviešu Nacionālās Līgas desmit gadu darbības pārskats. (1922. – 1932.) – R., 1932. – 52 lpp.

Lehtinen, Sihvo – Lehtinen I., Sihvo P. Rahwaan puku. Folk Costume. - Helsinki, 1984. – 208 P.: ill.

Lejas Bulāna – Lejas Bulāna – latviešu ciems Sibīrijā. / Sast. V. Strautniece – R, 1995. – 304 lpp.: il.

Liby – Liby H. Kläderna gör upplännigen: Folkligt mode – tradition och trender. – Uppsala, 1997. – 128 S.: ill.

Liedholm – Liedholm A. Textilmönstrets historia; från Bysans till Morris. – Stockholm, 1963 – 108 S.: ill.

Lotz – Lotz A. Bibliographic der Modelbücher: Beschreibendes Verzeichnis der Stick- und Spitzenmusterbücher des 16. und 17. Jahrhunderts. – Leipzig, 1933

Lönnqvist B. Dräkt Osk Mode: i ett Landsbygdssamhälle 1870 – 1920. – Helsingfors, 1972. – 400 S.: ill.

Ludový odev na Spiši. – Košice, 1990. – 166 S.: ill.

Madre – Madre I. Aušana. – R., 1993. – 190 lpp.: il.

Marková E. Slovenské ľudové tkaniny. – Bratislava, 1976. – 285 S., 212 foto

Miķelsone G. Aušanas teorija. – R., 2000.– 80 lpp.: il.

Nagy K. E., Kralovánszky M., Matéfy G., Jiró M. Textiltechnikák. – [Budapest], 1993. – 154 S.

Niedre – Niedre J. Krustpils apvidus jostas. – R., 1930.- 40 lpp.: il.

Novadu tērpi – Novadu tērpi. / Sast. E. Kivicka, A. Karnups: 15 burtn. – Jelgava, 1938.

Nosáľová V. Slovenský ľudový odev. – Martin, 1983. – 223 S.

Nylen – Nylen A. M. Swedish Handcraft: translation of Hemslöjd. (Lund, 1968) – New York, 1977. – 428 P.: ill.

- O'Hara** – O'Hara G. The Encyclopaedia of Fashion: From 1840 to the 1980s. – London, [b.g.] – 272 P: ill.
- Ornaments Latvijā:** Materiāli mākslas vēsturei. / Sast. un priekšvārda. aut. E. Grosmanē. – R., 1994. – 127 lpp.: il.
- Obrazová**
- Encyklopedie módy** – Kybalová L., Herbenová O., Lamarová M. Obrazová encyklopedie módy. – Praha, 1973 – 624 S.: il.
- Okup. varu polit.** – Okupācijas varu politika Latvijā 1939. – 1991.: Dokumentu krājums. – R., 1999. – 591 lpp.
- Ozoliņa-Keņģe** – Ozoliņa-Keņģe M. Kaucmindeš Mājturības seminārs un Latvijas Mājturības institūts: apraksti un atmiņu sakopojumi. – Almelija (Anglija), 1989. – 306 lpp.
- Paludan, Hemmer** – Paludan Ch., de Hemmer E. L. 98 Mønsterbøger Til Broderi, Knipling og Strikning. 98 Pattern Books for Embroidery, Lace and Knitting. – [København], 1991. – 107 P.: ill.
- Peter Quentel** – Musterbuch für Ornamente und Stickmuster von Peter Quentel (1527–1529): Vorlagen für Kunsthandwerker und Weibliche Handarbeiten herausgegeben vom Leipziger Kunstgewerbe-Museum. – Leipzig, [b.g.] – 80 S.
- Piiri** – Piiri R. Kuidas on Aravetel riides käidud. // Eesti rahva muuseumi aastaraamat XLIII – Tartu, 1999. – lk. 91. – 114.
- Savoniakaitė V.** Audiniai kaimo kultūroje: lietuvių geometrinių raštų XIX–XX amžiuje. // Lietuvos etnologija – 4. – Vilnius, 1998. – 248 l.: il., 8 il. l.
- Seiler-Baldinger A.** Systematik der Textilten Techniken. – Basel, 1991 – 290 S.: ill.
- Slava 1962** – Slava M. Zemnieku apģērbs Gulbenes rajonā. // AE – 4. laid. – R., 1962. – 111. – 135. lpp.

- Slava 1963** – Slava M. Zemnieku apģērbs Vidzemē 18. gs. beigās – 20. gs. // AE – 5. laid. – R., 1963. – 205. – 211. lpp.: il.
- Slava 1966** – Slava M. Latviešu tautas tērpi // AE – 7.laid. – R., 1966. – 168 lpp.; 38 lpp.ill.
- Slava 1973** – Slava M. Zemnieku apģērbs Latgalē 18. gs. beigās – 20. gs. // AE –10. laid. – R., 1973. – 157. –188. lpp.
- Skujeniēks** – Skujeniēks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. – R., 1927. – 752 lpp.
- Skujiņa 1961** – Skujiņa E. Aušana. – R., 1961. – 172 lpp.: il.
- Skujiņa 1970** – Skujiņa E. Aušana un batikošana: Metodiskie materiāli. – R., 1970. – 200 lpp.
- ST** – Statistikas tabulas. – R., 1940. – 224 lpp.
- Staris, Ūsiņš** – Staris A., Ūsiņš V. Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. – R., 2000. – 124 lpp.
- Šidiškienē I.** Tautinai drabužiai lietuvijū kultūroje: XIX a. pab. –XX a. 4 dešimtū. (National Clothing in Lithuanian Culture: End of 19th – 4th Decade of 20th C.C.) // Lietuvos etnologia: Amatas ir kūryba. – 2. – Vilnius, 1997. – 207. – 315. l.: il.
- Šmite** Šmite M. Aušana. – R., 1971. – 64 lpp.
- Švābe A.** Latvijas vēsture 1800.-1914. – Daugava, 1958. – 250 lpp.
- Tamošaitis** – Tamošaitis A. Audimas. – Kaunas, 1933. – 50 l.: il.
- The Illustrated History of Textiles** – The Illustrated History of Textiles. / ed: Ginsburg M., foreword by Ch. S. Smith – New York, 1991. – 224 P.: ill.
- Thorpe, Larsen** – Thorpe A. S., Larsen J. L. Elements of Weaving: A Complete Introduction to the Art and Techniques. – New York, 1967. – 247 P.: ill.
- Viļumsons 1903** – Viļumsons P. Pirmdienas rīts jeb pirmā musturu grāmata audējiem. – Jelgava, [1903.] – 9 lpp. teksta, 16 lp. att.

- Viļumsons 1904** –Viļumsons P. Otrdienas rīts jeb otra musturu grāmata audējiem. – Jelgava, 1904. – 10 lpp teksts, 20 lp. att.
- Viļumsons 1905** – Viļumsons P. Trešdienas rīts jeb trešā musturu grāmata audējiem. – Jelgava, 1905. – 28 lp., il.
- Viļumsons 1911** – Viļumsons P. Ceturtdienas rīts. Ceturtā musturu grāmata audējiem. – Jelgava, 1911. –94 lpp
- Viļumsons 1911(II)** – Viļumsons P. Ceturtdienas rīts. Ceturtā musturu grāmata audējiem. -Jelgava,[b.g.] – 95 lpp.: 44 lp. il.
- Viļumsons 19[20.-30.]** – Viļumsons P. Pirmdienas rīts. Pirmā audumu rakstu grāmata audējiem: trešais plaši pārstrādātais izdevums. – R., 19[20. -30.] – 24 lpp. (bez att.)
- Wallin** – Wallin A. Mönsterbok för väfnader i hemmet. – Stockholm, 1873 – 8 S., IX tab .,44 il.
- Waern – Bugge** – Waern - Bugge E. Hemmets vävbokю – Uppsala, 1914. – 1. izd. – (2. izd. 1921.) – 135 S., il.
- Wilcox** – Wilcox R. T. The Dictionary of Costume. – New York, 1969 – 406 P., ill.
- Zariņa 1970** – Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs. – R., 1970. – 219 lpp.: ill., 29 tab.
- Zariņa 1988** – Zariņa A. Lībiešu apģērbs 10.– 13. gs. – R., 1988. – 109 lpp.: ill.
- Zariņa 1994** – Zariņa A. Latvijas 3. – 13. gs. kapulaukos atrasto audumu darināšanas paņēmieni un aužamo stāvu veidi. // AE – 17. laid. – R., 1994. – 139. – 142. lpp.
- Zemzare** – Zemzare D. Etnogrāfisko ekspedīciju ieguvumi 1947. gadā // Latvijas PSR ZA Vēstis. – 1948. – 12. nr. – 111. – 124. lpp.
- Zickermann L.** Sveriges Folkliga textilkonst. – Stockholm, 1937 – 74 S, 91 Plaschet
- Zunde** – Zunde B. Apģērbs // Latviešu tautas māksla. / red. M. Stepermanis – 3. sēj.– R., 1967. – 412 lpp., ill.
- Žeiere I.** Tekstilatradumi Ances kapulaukā. // AE – 20. laid. – R., 2000. – 126. –138. lpp.

18th Century Textiles: The Anders Berch Collection at the Nordiska Museet. / edited by E. Stavenow-Hidemark – Stockholm, 1990 – 281 P.: ill.

5000 Years of Textiles – 5000 Years of Textiles. / edited by J. Harris – [London], 1993. – 320 P., ill.

Историко – этнографический атлас Прибалтики: Одежда. – Рига, 1986. – 173 С.: ил.; прил. 70 карт.

Лысенко, Комарова – Лысенко О. В., Комарова С. В. Ткань. Ритуал. Человек. – Санкт - Петербург, 1992. – 48 С.: ил.

Народныя паясы – мастацтва і рамяство: матэрыялы навукова – практычнай канферэнцыі. – Мінск, 1994. – 104 С.